

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI

Filozofická fakulta

Katedra asijských studií

Disertační práce

*Lingvistická etnobotanika: Multidisciplinární přístupy k výzkumu čínských
rostlinovědných znalostních komplexů*

*Linguistic Ethnobotany: Multidisciplinary approaches to the study of the
Chinese plant-studying knowledge complexes*

OLOMOUC 2023 Mgr. Kateřina Šamajová

vedoucí disertační práce: František Kratochvíl, MA, PhD

Prohlašuji, že jsem disertační práci vypracovala samostatně a uvedla veškeré použité prameny a literaturu.

Olomouc, 31. 3. 2023

.....

Podpis

Anotace

Jméno a příjmení autora: Mgr. Kateřina Šamajová

Název katedry: Katedra asijských studií

Název fakulty: Filozofická fakulta

Název disertační práce: *Lingvistická etnobotanika: Multidisciplinární výzkum čínské rostlinopisné tradice*

Školitel disertační práce: František Kratochvíl, MA, PhD

Počet znaků: 413 314

Počet stran: 196

Počet zdrojů a literatury: 227

Klíčová slova: etnobotanika, botanika, Čína, *Brassica*, multidisciplinární výzkum, food studies, digital humanities, ideologie, rostliny, historie vědy, historie všedních věcí

Abstrakt:

Tento výzkum si klade za cíl najít průnik mezi vědami, které se historicky zabývaly, a i nadále zbývají kulturními rostlinami. Důležitost rostlinám byla přikládána již ve starověkém světě, a to na obou extrémech eurasijského kulturního kontinua. Počátek zájmu o studium rostliny můžeme sledovat již od počátku písemnictví. Z tohoto období pochází první díla kompilující rozsáhlé znalosti o rostlinách, jako příklad jmenujme antické římsko-řecké klasiky jako je Theophrastos, Plinius, či Pedanius Dioscorides. Práce si proto klade za cíl shrnout a klasifikovat dosavadní studium rostlin, od raného vývoje, až po moderní pojetí a obě tradice (čínskou a evropskou) komparovat s ohledem na jejich kulturně-filosoficko-jazyková specifika. Zvláštní pozornost bude věnována unikátnímu žánru čínské rostlinopisné tradice, tzv. hladomorové literatuře, která nemá obdoby. Tato práce se snaží na téma rostlin pohlížet z různých perspektiv, především z pohledu historie životního prostředí, kterou považujeme za hybatele dějin.

Poděkování

Tímto bych ráda vyjádřila své díky všem, kteří mne po celou dobu studia a působení na katedře podporovali, především své rodině, přátelům, kolegům, a v neposlední řadě svým studentům, bez nichž bych měla mnohem méně zajímavých podnětů, které jsem se pokoušela rozvíjet v této práci. Jmenovitě bych chtěla poděkovat svému školiteli, Františkovi Kratochvílovi, za možnosti, příležitosti a rady, které mi s laskavostí a ochotou vždy poskytl. Dále pak děkuji Ondřeji Kučerovi za naše diskuze a za iniciaci rozvoje výzkumných témat, kterých by se mnoho jiných zaleklo.

Dedikace

Tento výzkum byl podpořen projektem *Sinofonní příhraničí – Interakce na okraji* (reg. č. CZ.02.1.01/0.0/0.0/16_019/0000791).

OBSAH

1	Úvod	11
1.1	Proč studovat rostliny?	12
1.2	Vymezení záběru výzkumu	18
1.3	Struktura výzkumu	20
2	Metodologie výzkumu.....	22
2.1	Předešlé příklady analýzy kulturních témat	26
2.2	Ilustrace možností alternativních přístupů k analýze rostlin	29
2.2.1	Wordlisty	32
2.2.2	Úskalí kvantifikování kvalitativních dat.....	35
2.3	Výzkumné otázky a teze výzkumu	36
3	Teoretická východiska výzkumu rostlin v humanitních vědách.....	38
3.1	Etnobotanika jako koncept	38
3.2	Mapování dosavadního stavu poznání v oboru etnobotanických studií	40
3.3	Eurocentrismus ve zkoumání odlišných rostlinných znalostních komplexů.....	43
4	Mapování dosavadního stavu poznání evropských rostlinopisných tradic.....	45
4.1	Vývojové milníky v evropské konceptualizaci rostlinopisu.....	46
4.1.1	Motivace zájmu o rostliny v západní části eurasijského kontinua	46
4.2	Geneze evropského systematického zájmu o rostliny	48
4.2.1	Rané snahy o akumulaci znalostí v antice	49
4.2.2	První evropští herbalisté a naturalisté.....	50
4.2.3	Úpadek (nejen) botaniky	53
4.2.4	Znovuobjevení zájmu o rostliny – předchůdci moderní botaniky	54
4.2.5	Ustanovení vědní disciplíny – botanici v moderním slova smyslu	59
5	Čínský rostlinopisný komplex znalostí	63
5.1	Specifika čínského rostlinopisu.....	64
5.2	Počátky písemné historie rostlin v Číně	70
5.2.1	Zájem o rostliny v Číně	70
5.2.2	Rostlinné determinativy a čínská nomenklatura.....	73
5.2.3	Katalogizace charakteru děl	75
5.3	Rostlinopisné milníky.....	78
5.3.1	Lexikografické a encyklopedické slovníky	79
5.3.1.1	Erya 尔雅	79
5.3.1.2	Fangyan 方言	80
5.3.1.3	Shuowen Jiezi 说文解字.....	81
5.3.1.4	Yupian 玉篇.....	82

5.3.1.5	Taiping Yulan 太平御览	83
5.3.1.6	Kangxi Zidian 康熙字典	85
5.3.2	Čínské rostlinopisy (<i>bencao</i>)	86
5.3.2.1	Shennong Bencao Jing 神农本草经	86
5.3.2.2	Jingui Yaolüe 金匱要略	87
5.3.2.3	Bencao Jing Jizhu 本草经集注	87
5.3.2.4	Xinxiu Bencao 新修本草	88
5.3.2.5	Zhenglei Bencao 证类本草	90
5.3.2.6	Bencao Gangmu 本草纲目	91
5.3.3	Miskelanea	97
5.3.3.1	Nanfang Caomu Zhuang 南方草木状	97
5.3.4	Agrikulturní příručky	99
5.3.4.1	Qimin Yaoshu 齐民要术	99
5.3.4.2	Yinshan Zhengyao 饮膳正要	102
5.3.4.3	Yinshi Xuzhi 饮食须知	103
5.3.5	Hladomorová literatura	104
5.3.5.1	Jiuhuang Bencao 救荒本草	104
5.3.5.2	Huangzheng Yaolan 荒政要览	105
5.4	Stručné zhodnocení vývoje čínského rostlinopisu	106
5.5	Období tranzice – konfrontace se západní (nejen) vědou	109
5.6	Hledání bodu fúze	113
5.6.1	Přehled čínského botanického programu po Li Shizhenovi	113
5.6.2	Doba před fúzí	116
5.6.3	Vliv Evropanů na čínský rostlinopisný kánon	120
6	Fundamentální čínské rostlinopisu	126
6.1	Filozoficko-náboženské koncepty v čínské etnobotanice	126
6.2	Klasifikace žánrů rostlinopisných děl	127
6.3	Možnosti korelace doby vzniku děl s historickým vývojem prostředí	132
7	Analýza eskulentního diskurzu	135
7.1	Dosavadní stav poznání v tématice hladomorové literatury v Číně	137
7.2	Eskulentní hnutí a role ideologie	139
7.2.1	Zdroje a příklady ideologie v textu	143
7.2.2	Specifické legitimizační faktory v čínském literárním kontextu	146
7.2.3	Komparace Jiuhuang Bencao a Huangzheng Yaolan z pohledu pragmatismu a ideologie 147	
7.2.4	Yu Ruweiovy pokusy o pragmatický přístup k hladomorové intervenci	150

7.2.5	Úskalí komunikace eskulentní vědy	153
7.3	Pohlédnutí se za historií hladomorové literatury v Číně	154
8	Závěrečná diskuze	157
9	Bibliografie.....	166
9.1	Odborné monografie.....	166
9.2	Odborné články	174
9.3	Primární zdroje	182
9.4	Ostatní zdroje	183
10	Rejstřík pojmů	185
11	Publikační a odborná činnost autorky	192
11.1	Konferenční příspěvky	192
11.2	Publikační činnost	193
11.3	Projekty a výzkumné aktivity	193
11.4	Odborná pedagogická činnost	194
11.5	Školitelská a oponentská činnost.....	195

Seznam tabulek

Tabulka 1: Kategorizace děl Eskulentního hnutí.....	23
Tabulka 2: Hladomorové diskurzivní markery.....	24
Tabulka 3: Alternativní rostliny	25
Tabulka 4: Navrhovaná revize kategorizace hladomorného žánru.....	26
Tabulka 6: Zeleniny v Qimin Yaoshu, zdroj: zpracováno autorkou z Li 1969.	31
Tabulka 7: Zeleniny v Qimin Yaoshu doplněné o frekvenci.....	34
Tabulka 8: Distribuce encyklopedického žánru v čase	128
Tabulka 9: Distribuce bencao žánru v čase	130
Tabulka 10: Distribuce agrikulturního žánru v čase.....	130
Tabulka 11: Distribuce hladomorného žánru v čase	131
Tabulka 12: Korelace krizí se spisy o rostlinách v císařské Číně (na základě prací uvedených v Needham, Lu a Huang 1986 a Métaillé 2015).....	133
Tabulka 13: Úplný přehled děl eskulentistického hnutí, jak je uvádí Needham, Huang a Lu 1986. ..	138
Tabulka 14: Předběžný seznam navrhovaných vynechaných děl o pomoci při hladomoru/potravinách v čínské literární historii. Červeně jsou vyznačena díla vynechaná Needhamovskými badateli.	139
Tabulka 15: Rostlinopisné publikace za vlády dynastie Ming	145
Tabulka 16: Souhrnná kategorizace čínského rostlinopisu s ohledem na formu i obsah	161
Tabulka 17: Diskurzivní markery prevence hladu	162
Tabulka 18: Čínský nouzový rostlinný kánon.....	163

Seznam obrázků

Obrázek 1: Vyjádření komplexity vztahů rodu <i>Brassica</i> , tzv. trojúhelník U, zdroj: vlastní zpracování	15
Obrázek 2: Ilustrativní ukázka možnosti kvantifikace kvalitativních dat (kung-pao.....	27
Obrázek 3: Shluková analýza kulturních praktik nakládání zelí v Eurasii.....	28
Obrázek 4: Pastinák setý (<i>Pastinaca sativa</i>) v <i>Contrafayt Kreuterbuch</i> , zdroj: Kubičková 2021, 39.....	55
Obrázek 5: Heřmánek pravý (<i>Matricaria chamomilla</i>) v díle <i>Kreuterbuch</i> , zdroj: Kubičková 2021, 55.....	55
Obrázek 6: Hruška (<i>Pyrus</i>) v díle <i>Herbář aneb Bylinář</i> , zdroj: Kubičková 2021, 51.	56
Obrázek 7: chilli paprička (<i>Capsicum</i>) v německé edici <i>De Historia Stirpium Comentarii Insignes (Neu Kreuterbuch)</i> , zdroj: Sherwood 2005, 38.....	57
Obrázek 8: Vodnice (zde <i>Rapum rotundum</i>) a tuřín (zde <i>Napus</i>) z díla <i>Herbarz: ginak Bylinář</i> , zdroj: Antikvariatik b.r.	58
Obrázek 9: <i>Methodi herbariae libri tres</i> z roku 1940, zdroj: AbeBooks b.r.....	59
Obrázek 10: Chinovník lékařský (<i>Cinchona officinalis</i>) v díle <i>Systém rostlin (Systema Naturae)</i> , zdroj: Kubičková 2021, 93.....	60
Obrázek 11: <i>Aloe arborescens</i> v díle <i>Plantarum historia succulentarum</i> , zdroj: Wikipedie Commons.	61
Obrázek 12: Skořicovník (<i>Cinammonum cassia</i>) ve <i>Flora Sinica</i> , zdroj: Kubičková 2021, 62.	69
Obrázek 13: Vodnice neboli okrouhlice (označena jako <i>Brassica rapa esculenta</i>) v Herbáři P. O. Matthioliho, zdroj: Matthioli 2003, 16.....	109

Ediční poznámka

V této disertační práci jsou použity zjednodušené znaky, pokud není zmíněno jinak, např. pro potřeby konkrétní analýzy, přičemž je na tuto skutečnost upozorněno. V práci je používána transkripce pinyin (bez tónových značek), ve vybraných starších zdrojích je zachován původní formát názvu práce i autorů v odlišné transkripci, typicky ve Wade-Gilesově. V kurzívě jsou psány názvy děl v textu a rovněž také specifické termíny (např. terminologie v pinyin), zavedené užití binominálních výrazů z latiny a v neposlední řadě rovněž přímé citace. Vzhledem k jazykově-citlivému zaměření práce a zároveň z důvodu vyšší přehlednosti, je na konci práce uveden seznam nejčastějších pojmů vyskytujících se v práci, či užitých zkratk společně s indexací stránek, na kterých jsou tyto zmíněny. V celé práci je citační aparát užit dle zažitých konvencí, avšak u citací ze zdigitalizovaného archívu čínských primárních zdrojů Ctext je vždy citováno v následujícím pořadí (*název díla – sekce/kapitola – číslo řádku*) tak, aby byl zdroj citace zpětně dohledatelný na zdrojovém webu. Pro verifikaci botanických názvů byly použity publikace Skalická et al. 2012, Du a Ma 2021, *Gudai Hanyu Cidian* 2022, či integrovaný slovník v projektu Ctext, či softwaru Wenlin a v neposlední řadě databázi *Chinese Plant Names*. vzhledem ke skutečnosti, že neexistuje botanický slovník z češtiny do čínštiny a naopak.

1 ÚVOD¹

Cílem této disertační práce je především pochopení a zprostředkování specifického a místní odborné veřejnosti málo známého diskursu, kterým bezpochyby tradiční čínský rostlinopis je. Toto téma s sebou přináší několik metodologických úskalí, který se budeme podrobněji věnovat v textu, avšak jako primárním motivem, který se bude periodicky objevovat v textu práce, je **důležitost názvů**, ať se jedná o pojmenování a aplikace daného pojmenování u vědních disciplín, literárních děl, rostlin, či hledání ekvivalentů pro tyto kulturně specifické pojmy a vliv dalších kulturně podmíněných faktorů, které ovlivňují chápání, ale i vnímání znalostně-vědních komplexů a literárně-historických tradic, v tomto případě tedy znalostech o rostlinách.

V této úvodní kapitole tedy bude našim cílem uvést čtenáře do problematiky studia rostlin, a to především poukázat na motivaci nikoliv jen této práce, ale iniciovat diskusi o relevanci takového výzkumu. Rovněž si představíme vědního rámce tohoto výzkumu, kdy poskytneme výčet disciplín, kterých se rostliny úzce dotýkají. Součástí této kapitoly bude rovněž představení metastruktury práce.

Pokud začneme náš diskurs již v samém prvopočátku, tj. v názvu, zjistíme, že ten samotný (lingvistická etnobotanika) by mohl sloužit jako iniciátor diskuse o vhodnosti jeho užití. Etnobotanika se zdá být problematickým pojmem, jak se přesvědčíme v kapitole 3. S touto skutečností se rovněž mohou pojit nevědecké asociace, které u znalostí o rostlinách, a tím více u neevropských znalostech o rostlinách, mohou v myslích čtenářů existovat. Leitmotivem tohoto textu se tedy stává nikoliv pouze pouhá sumarizace historických událostí a významných osobností, ale jejich kritická interpretace, s důrazem na odkrývání motivace za mýty, polopravdami a sklony vše neznámé vnímat ezotericky, magicky, či eurocentricky. Takový přístup bychom mohli nazvat „**odkrývání ideologické clony**“. Právě motiv ideologie bude silným tématem závěrečné části této práce.

Z metodologického hlediska je tato práce rovněž snahou o **multidisciplinární výzkum**, jehož hlavní tezí je, že rostliny, potraviny, produkty z nich a znalostní komplexy o nich, a to především z pohledu odlišných kultur, jsou specifickým druhem **materiálních artefaktů** a měly by být vnímány a zkoumány nikoliv pouze obory přírodních věd, ale i humanitními. Pro

---

¹ Část této kapitoly vychází z myšlenek formulovaných v autorčině odborném článku, toho času přijatého k publikaci (Šamajová, K. 2023. Famine Relief Manuals as a Means of Crisis Management: Plants Between Pragmatism and Ideology. In *Olomouc Asian Studies II – Continuity and Change*.)

užší zaměření si autorka výzkumu vybrala zkoumání čínské rostlinopisné tradice v době vlády čínských císařských dynastií. Zvláštní pozornost byla věnována způsobu, s jakým bylo se znalostmi o rostlinách nakládáno, jak byly tyto znalosti kodifikovány, jaká byla jejich kulturně-společenská, či i historická relevance, a zdali lze pomocí poměrně marginálního typu čínské písemné tradice vyvodit širší historické souvislosti, či skrze optiku produkce rostlinopisných děl mapovat historii. Táto práce rovněž slouží jako pokračování a rozšíření autorčina výzkumu, a jakožto další díl do výzkumné série děl zkoumajících kontakty mezi společnostmi tzv. **eurasijského kulturního kontinua**. Kulturní kontinuum zde chápeme jako poměrně nový koncept a přístup, který Evropu a Asii nevnímá jako dva odlišné kontinenty, ale nakládá s nimi jako se dvěma extrémny jediného kontinuálního geografického celku, přičemž právě Čína a Evropa slouží jako jeho dva extrémní body. Mezi těmito celky probíhala intenzivní kulturní výměna, a právě výměna plodin, typicky prostřednictvím Hedvábné stezky, představuje pomyslnou spojnicí, která oba tyto zmíněné extrémny často spojuje, a to především v jejich severní části. Z eurasijského pohledu totiž můžeme celou Evropu vnímat jako severní, stejně tak sever pevninské Číny.

Tato práce je psána v českém jazyce, což má své odůvodnění, které příhodně koresponduje s širšími motivy marginalizace určitých diskurzů, již zmíněných výše. Jazyk práce byl zvolen záměrně, s cílem tento specifický diskurs vznést do většího vědomí české vědecké scény, jakož i pokusit se ustanovit překlady minoritních děl čínské psané tradice, pro které v českém jazykovém prostředí často neexistuje zavedený český ekvivalent/překlad, anebo je takový překlad často variován, čímž není podporováno užití jednoho názvu, jako je tomu u známých děl, např. *Knihy Písní* (诗经). Tato snaha je pak reflektována v **Rejstříku pojmů** (sekce 10), který rovněž sekundárně slouží k snadnější orientaci v textu.

1.1 Proč studovat rostliny?

Zájem o studium rostlin můžeme chápat nikoliv pouze jako studium rostlin samotných, jejich taxonomii, morfologii, nebo fyziologii, ale také jako kulturní konstrukt. Rostliny jsou primární surovinou při produkci potravy, která je bez pochyby stěžejním kamenem lidstva, nikoliv jen díky své neopomenutelné a naprosto nenahraditelné funkci poskytování obživy všem živočichům, ale samotnou stravu, rituály s ní spojené, způsoby přípravy a stejně tak i způsob, jakým specifickým způsobem skupiny jednotlivců se společnými znaky nakládají se samotnými rostlinami, ale stejně tak se znalostními komplexy o nich, či jakou roli a význam v dané kultuře rostliny mají (Albuquerque et al. 2017, 7). Takový výzkum díky své komplexitě a zapojení kombinace přístupů z několika různých oborů vědy, a to včetně transdisciplinárního (pomezí

humanitních a přírodních věd) s sebou přináší různá úskalí a pokládá nám netriviální otázky, které nám mohou poskytnout odpověď právě ve vědních disciplínách, které se zdají, že své konvenční metody již vyčerpaly. Odpovědi pro ryze humanitně-společenská témata pak můžeme nalézt v typicky přírodovědných přístupech k vědě a stejně tak opačně. Rostliny tak mohou představovat objekt vědeckého zájmu, který představuje symbiotický vztah mezi vědními disciplínami, které si mohou být navzájem prospěšné, nikoliv stát v opozici. Jako příklad takové spolupráce na úrovni průsečíku více věd uveďme např. **archeobotaniku**, či archeolingvistiku a archeometrii, k jejímž metodám se v přístupu této práce snažíme přiblížit.

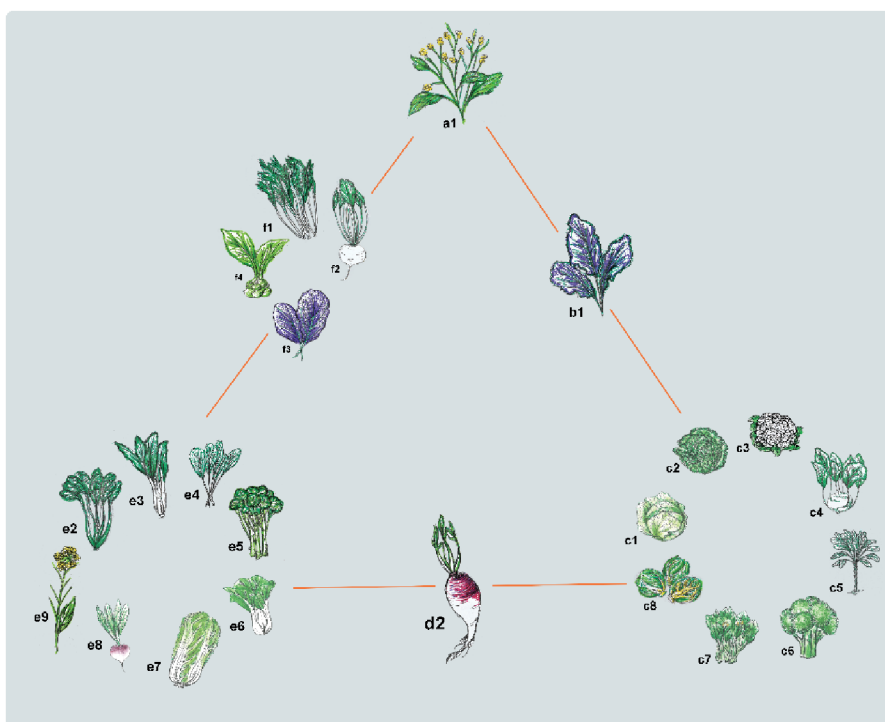
Archeobotanika studuje rezidua rostlin, díky jejíž analýze můžeme rekonstruovat způsoby zpracování potravy v ranných společnostech před vynálezem písma a mapovat trasy prvních domestikovaných rostlin. Všechna tato data slouží jako vzácný nástroj k poznání dané kultury (Albuquerque et al. 2017, 4), a to především díky možnosti zkoumat kulturní rostliny bez písemných evidencí. V kombinaci s písemnými prameny, a v ideálním případě s archeometrickými, či experimentálními metodami, máme možnost získat velmi přesný obraz využití rostlin v rámci subsistenčních vzorců ranných společností.

Odborný přínos výše zmíněných věd spočívá právě v kulturně-citlivé interpretaci typicky exaktních dat, přičemž takto analyzovaná data a z nich vyvozené závěry nám mohou poskytnout komplexní obraz způsobů využití rostlin dávných společností, a to ještě před počátkem jejich jednotlivých písemných tradic. Jmenujme excelentní příklady výzkumů zabývajících se kulturními plodinami, potažmo cílenou lidskou činností s nimi spojenou. Z místní provenience to jsou např. Kovárník a Beneš 2018, Kučera et al. 2019, Beneš et al. 2021, či z provenience zahraniční např. výzkumy týmů Spengler 2019, Spengler et al. 2021, Tang et al. 2021, Tang et al. 2022. Zmíněné výzkumy velmi úzce zkoumají otázky týkající se využití přírodovědných, tj. exaktně založených způsobů analýzy (např. hmotnostní spektrometrie, či tekutinová chromatografie u archeometrických výzkumů Kučery a kol. (2019), či archeobotanických metod, jakými jsou analýza mikro- a makrobotanických pozůstatků v oblastech archeologických nalezišť, mezi nimiž můžeme jmenovat např. analýzu fytoolitů a škrobových zrn, flotační analýzu, či analýzu uhlíkové stopy.

Právě tato problematika, kterou bychom příhodně mohli metaforicky popsat jako *jádro*, nebo ještě příhodněji v kontextu zaměření výzkumu, *kořen problému*, stála za počátkem autorčina zájmu o rostliny z optiky humanitních věd, konkrétně zaměření na rod *Brassica* a jeho variety v Číně (Šamajová 2018, Šamajová et al. 2023b). Je skoro poetické, že závěry autorčina předešlého výzkumu vedly ke zkoumání skutečností, které těmto závěrům

předcházely, a to jak v konkrétní rovině (progenitor čínského zelí, *Brassica rapa* var. *rapa* neboli vodnice, viz ilustrace níže), tak i obecné (geneze čínského rostlinopisu). Jak se které rostlině v různých kulturách říká, jaké existují mezi těmito názvy vztahy, odkud pochází a jak se v historii vyvíjí, nejsou zcela triviální otázky a mohou nám pomoci nalézt nevěštní způsoby, jak si na otázky nejen odpovědět, ale v širším smyslu, jak vnímáme svět kolem nás, vymezení, odlišnosti a v neposlední řadě podobnosti kultur, či jejich historický vývoj. Pomocí neznámého máme příležitost nad základní rámec poznat lépe i svou vlastní historii, kterou často považujeme za již zevrubně zmapovanou. Ilustrace níže příhodně vystihuje komplexitu nejen příbuzenských vztahů mezi varietami zelí, ale zároveň i intenzivní kulturní výměnu mezi Eurasií, příbuznost všech rostlin, nehledě na jejich místní kulturní příslušnost, či dosud neuvědomované podobnosti a příbuznosti mezi evropskými koncepty na první pohled již poznanými (viz (c) *Brassica oleracea*).

ZELNÝ TROJÚHELNÍK

a) *Brassica nigra*:

(a1.) *Brassica n. nigra* (brukev černá)

b) *Brassica carinata*:

(b1.) *Brassica c. carinata* (hořčice habešská)

c) *Brassica oleracea*:

- (c1) *B. o. capitata* (hlávkové zelí)
- (c2) *B. o. acephala* (kapusta)
- (c3) *B. o. botrytis* (květák)
- (c4) *B. o. gongylodes* (kaleráb/kedluben)
- (c5) *B. o. palmifolia* (Jersey kale)
- (c6) *B. o. italica* (brokolice)
- (c7) *B. o. alboglabra* (kailan/gailan, 芥兰)
- (c8) *B. o. gemmifera* (růžičková kapusta)

d) *Brassica napus*:

- (d1) *B. n. napus* (brukev řepka, 油菜)
- (d2) *B. n. napobrassica* (tuřín)

e) *Brassica rapa*:

- (e1) *B. r. niposinica* (mizuna ミズナ, 水菜)
- (e2) *B. r. narinosa* (tatsoi, 塌棵菜)
- (e3) *B. r. parachinensis* (choy sum, 菜心)
- (e4) *B. r. pervilridis* (komatsuna コマツナ, 小松菜)
- (e5) *B. r. rapifera* (rapini)
- (e6) *B. r. chinensis* (čínské zelí/bok choy/ pak choy/小白菜/青菜)
- (e7) *B. r. pekinensis* (pekingské zelí/ napa cabbage/白菜)
- (e8) *B. r. rapa* (vodnice)
- (e9) *B. r. oleifera* (brukev řepák olejný)

f) *Brassica juncea*:

- (f1) *B. j. japonica* (mizuna ミズナ, 水菜)
- (f2) *B. j. rapifera*
- (f3) *B. j. rugosa* (dai gai choy, 大芥菜)
- (f4) *B. j. tumida* (tsatsai, 榨菜)

Univerzita Palackého
v Olomouci

Obrázek 1: Vyjádření komplexity vztahů rodu *Brassica*, tzv. trojúhelník U, zdroj: vlastní zpracování

Studium rostlin, ačkoli typicky vnímáno jako tradiční doména přírodních věd, je důležitou součástí lidské minulosti, přítomnosti i budoucnosti. Objev a následná domestikace několika plodin podpořily lidskou, společenskou, i kulturní (r)evoluci. Na rostlinách jsme jako lidstvo existenčně zcela závislí, ale přesto může stále existovat tendence marginalizovat interakci rostlin s člověkem prostřednictvím přírodních věd, v nichž jsou rostliny studovány především kvůli jejich ekonomickému přínosu, zatímco v pozadí stojí jejich historická

provázanost s minulými společnostmi, jejich význam a využití, které má potenciál vyprávět příběh našich předků, pokud nám umožní pomoci vysledovat samotný původ společností, jak například dokládají studie Laurenta Sagarta o původu a následném rozšíření Sinotibetánů (2019) a Austronézanů (2008), či projekt podobného zaměření využívající „rostlinnou jazykovědu“ k osvětlení různých hypotéz o lokaci původní indoevropské domoviny².

Ke zkoumání rostlin v Číně nás může přitahovat zjevná neodmyslitelnost využití multidisciplinárních přístupů k analýze a konceptualizaci znalostí o rostlinách. Koncept tzv. „*bencao* 本草“ literatury je relativně dobře znám a považován za kvintesenciální základ tradiční čínské medicíny, ale již méně se hovoří o roli rostlinopisu v civilizačních krizích, jako je například hladomor, nebo také epidemie. Současná komplikovaná celosvětová situace, kdy jsme se jako společnost stali svědky souběhu několika dříve těžko představitelných rozsáhlých globálních krizí, tak slouží pouze jako další validace pro relevanci výzkumu zabývajícího se otázkami subsistence v krizi, řešení krize, či její prevenci.

Klíčový a relativně známý žánr literatury *bencao* je tradičně asociován s postavou tzv. božského rolníka Shennonga 神农, kterému je přisuzováno autorství díla *Shennong Bencao Jing* 神农本草经³ (Needham, Lu a Huang 1986, 220, 221, Métaillé 2015, 37), neboli „*Rostlinopis božského rolníka*“. Již při hledání českého ekvivalentu pro žánr „*bencao*“ (dosl. zakořeněno v bylinách) je poměrně problematický, avšak opět velmi ilustrativní předzvěst problematiky zkoumání, pochopení a zpřístupnění kulturně odlišných souborů znalostí, v našem případě čínském rostlinopisu. Samotný žánr *bencao* byl produktivní a kontinuální institucí napříč celou historií císařské Číny (Liang a Zhao 2017). Pro kontext tohoto výzkumu není náhodným faktem, že publikace mýtického díla *Shennong Bencao Jing*, a tedy iniciace dlouholeté tradice, je spojována právě s vládou dynastie Han, konsolidátorem a iniciátorem tradičního myšlení v Číně. Spíše, než na samotný obsah, se zdá být stejně podstatné zdůraznit význam tohoto díla z dalších důvodů. Již na základě jeho odkazu na božského zemědělce Shennonga můžeme vypozařovat neoddělitelnou souvislost a neodmyslitelný

---

² <https://cordis.europa.eu/project/id/716732>

³ Tato skutečnost je zde uvedena nikoliv jako pouhý historografický fakt, ale jako ilustrace produktivního způsobu kulturně-univerzální strategie asociování pro Čínu významných publikací ještě významnějším postavám mytologické povahy, což jim propůjčuje větší legitimitu. Právě téma ideologizace literárních děl bude jedním ze stěžejních témat této práce.

multidisciplinární charakter čínské tradice studia rostlin, o níž lze říci, že považuje rostliny za jev, který je třeba zkoumat nejen kvůli jejich katalogizaci, ale i kvůli jejich využití v různých aspektech lidského života. Tento pragmatický aspekt zřejmě také souvisí s opakujícím se tématem **odávání legitimacy** písemným pracím prostřednictvím bohatého souboru ideologických odkazů – něco, co je v čínských (nejen) císařských dějinách převládající a poměrně produktivní strategie. Není překvapivé, že samotný základ žánru *bencao* je připisován legendární a mytologické osobnosti čínských dějin, což je vzorec, s nímž se budeme setkávat v průběhu našeho průzkumu obskurnějších žánrů čínské literatury zabývajících se studiem rostlin (viz kapitola 7.2.2). Je také nezbytné si uvědomit význam navazování takovýchto referenčních spojení s mytologickou minulostí Číny, neboť samotné spojení představuje akt propůjčení legitimacy hmotnému artefaktu, kterým je *Shennong Bencao Jing*. Je příhodné, že skutečné autorství tohoto dokumentu je sporné (Nugent-Head 2014, 24). Zdá se však, že existuje obecná shoda ohledně data vydání, které je nepřekvapivě spojováno s vládou dynastie Han (Peng a Lu 2020, 370; Yang a An 2005, 193). Počátky tradice *bencao* jsou tedy spojeny s nastolením císařského řádu, což se v kontextu této práce ukáže jako zcela nearbitrární.

Jak zjistíme později, obsah a forma *Shennong Bencao Jing* jsou opakovaně využívány podobně jako v pozdějších dílech žánru *bencao* literatury, aby poskytly legitimitu a deklarovaly příslušnost díla k tomuto žánru. *Rostlinopis božského rolníka*, který sloužil jako předloha pro budoucí díla žánru *bencao*, stál na počátku samotného formování esenciálního kánonu čínské stravy v podobě tzv. pěti zrn⁴ (*wu gu* 五谷)⁵, jenž se staly součástí státní doktríny vycházející ze synergie konfucianismu a zemědělství (Campany 2004, 99; Bray 1984, 1, 48). V tomto světle si tedy můžeme odůvodnit zařazení zemědělských plodin do pozdějšího kánonu *bencao* (typicky zaměřeného na léčivé byliny), stejně tak i přítomnost opakujícího se motivu

---

⁴ Vzhledem k obsahu tohoto konceptu se nabízí možnost zavést alternativní překlad pro výraz 谷. Tento výraz je tradičně překládán jako „obilovina“, my jsme zvolili zrno, protože se jedná o taxonomicky nedefinovanou plodinu, která má zrna. Vzhledem k tomu, že tyto plodiny tvoří základní kánon potravy a jejich užití zapadá do konceptu 饭 a 菜 (Anderson 1988, 25), lze se domnívat, že další možný překlad by bylo „five staples“, tj. pět hlavních složek potravy.

⁵ Základní obiloviny tradičně tvořící základ čínské stravy – proso seté (*Panicum miliaceum*) 黍 a bér vlašský (*Setaria italica*) 粟, 稷, pšenice setá (*Triticum aestivum*) nebo ječmen setý (*Hordeum vulgare*) 麦, rýže (*Oryza sativa*) 稻, sója (*Glycine max*) 菽 a někdy i sezam (*Sesamum indicum*), či konopí (*Cannabis sativa*) 麻 (Needham, Lu a Huang 2000, 19, 20).

prosazování konfuciánského humanismu nejprve Božským rolníkem (přičemž jeho humanitní přístup spočívá v obětování se a riskováním vlastního života při ochutnávání rostlin a následnému posuzování jejich (ne)jedovatosti pro blaho svého lidu) a pomyslným koncem v podobě seskupení autorů z období vlády dynastie Ming, o němž bude dále pojednáno v části o tzv. **Eskulentním hnutí** (viz část 5.3.5, 6.2 a 7).

1.2 Vymezení záběru výzkumu

Dizertační výzkum se zabývá rolí kulturních rostlin v subsistenčních vzorech společnosti a zároveň se snaží zjistit, zdali je možné kvantifikovat jejich význam pro danou kulturu. V širokém slova smyslu se výzkum zaměřuje na rostliny již zmíněného **eurasijského kontinua**, které chápeme jako kontinuální geografickou platformu pro intenzivní výměnu materiálních artefaktů, a to včetně rostlin. Jako stěžejní body pro výzkum vnímáme extremity tohoto kontinua, tj. primárně západní Evropu a Čínu. V práci jsou rostliny analyzovány z hlediska jejich začlenění do intelektuální tradice obou zkoumaných oblastí Eurasie (Čína a Evropa) především pak způsoby konceptualizace a rysy kanonických souborů znalostí, a to s důrazem na odlišnosti, ale také společné rysy rostlinopisných tradic na obou koncích Eurasie.

V rámci tohoto výzkumu je důležité poznamenat, že rostliny vnímáme jako důležitý objekt studia humanitních věd, kdy jsme si vědomi jejich společenské roviny a neakceptujeme pouze tradiční rozdělení zkoumání organického světa vědami přírodními. **Rostliny vnímáme jako součást kultury a společnosti**, kdy tyto s člověkem tvoří neodmyslitelné vztahy (Albuquerque 2017, 275, Vogel a Dux 2010, 345). Mimo jejich subsistenční význam (který je přirozeně nejdůležitější, protože rozhoduje o (ne)přežití lidského druhu) rovněž vnímáme jejich kulturně-spoolečenský význam, kdy rostliny, soubor znalostí o nich, a především pak produkty z nich, se stávají materiálními artefakty *par excellence*. Tato úvaha nás vede k položení si otázky, *co jsou to kulturní rostliny a jak kulturnost měřit* (je-li to možné)? Možnou odpověď na tuto otázku nám má potenciál nabídnout právě studium čínské rostlinopisné tradice, která do značně pokročilého období nebyla zkonfrontována, a tedy ovlivněna evropskou botanickou tradicí, a zároveň představuje sofistikovaný zdroj nezápadního vědění. Právě vhodné terminologii, kterou lze aplikovat na čínskou tradici, se budeme ve výzkumu rovněž věnovat. Čínská rostlinopisná tradice totiž vykazuje prvky inherentního multidisciplinárního přístupu, který rostliny nekategorizuje striktně pouze jako zájem přírodních věd, ale má tendenci je zkoumat především z různých úhlů pohledu. Tento přístup má však i svá úskalí, a proto je i sekundárním cílem této práce tato úskalí objektivně jmenovat a zasadit tato objektivně do kontextu eurocentrického, tak i čínského.

Práce z vlastní povahy zkoumaného tématu kombinuje přístupy na pomezí disciplín, a to především principy **(etno)botaniky**, s přesahem do **digital humanities**, či spíše **kritické analýzy textu** a **kulturní lingvistiky**, dotýká se však i motivů z **kulturní antropologie**. Celý rámec je pak vymezen směrem studia historie, tzv. **historií všedních věcí**⁶, do kterých jistě spadají i tzv. **food studies**, či **antropologie jídla**. Příznačným popisem tohoto přístupu ke zkoumání dějin je anotace díla *Z dějin české každodennosti: Život v 19. století* (Jiránek et al. 2009)⁷. Z popisu nakladatele se dozvídáme zásadní a velmi výstižný popis záběru vlastní práce, která se pohybuje na pomezí námi výše vyjmenovaných věd, kdy tento přístup „... *opouští pole velkých, politických dějin a sleduje "mikrohistorii" vrstev společnosti, jednotlivců a každodenního běhu jejich života.*“ (Knihkupectví Karolinum b.r.). Tento koncept „**malých dějin**“⁸, nebo výše zmíněných „**mikrodějin**“ můžeme považovat za jedno z primárních teoretických zařazení této práce.

Definice a vnímání vědní disciplíny zabývající se etnickými znalostními komplexy o rostlinách, tj. **etnobotaniky**, bude v kontextu zkoumání čínského rostlinopisu však nejzásadnější. Díky společnému motivu interdisciplinarity se okrajově dotýká i tematiky ekologie a synergie životního prostředí s člověkem a její vliv na dějiny. Tento vliv na vývoj společnosti a dějin je zkoumán pomocí měření důležitosti určitých rostlin v době krize, např. při nedostatku potravy, či při dozvucích přírodních katastrof. Výzkum se snaží vymezit principy rostlinopisné historie v Číně, definovat její rysy v kontrastu s eurocentrickým vnímáním

---

⁶ Něm. také *Alltagsgeschichte*, či fran. *Histoire du quotidien*. Tento koncept pohledu na historii se může jevit jako poněkud marginální, ale zmiňme např. čtyřdílnou sérii Marjorie Quennell (1895) o všední historii Anglie, nebo Daniela Roche (2000) zabývajícího se všední historií předmoderní Francie, či z české provenience, Tomáše Jiráka a kolektiv (2009). Ve všech těchto pracích hraje potrava neodmyslitelnou roli. Lze se domnívat, že právě prostota potravy může implikovat „nevědeckost“ tématu, avšak rostliny již s sebou nesou konotaci „vědeckosti“, možná právě díky asociaci s přírodními vědami, ačkoliv se v důsledku jedná o stejné téma. **Rostliny mohou být vnímány jako kulturně nepodmíněné, plodiny a dále strava zase již jako výsledek kulturní lidské činnosti nesoucí v sobě informaci o kultuře, která je vyprodukovala.**

⁷ V kontextu tohoto výzkumu zmiňme i velmi pragmaticky zaměřenou kapitolu o rizicích stravy v již tak pragmatickém díle. Zde kolektiv autorů pojednává o problematice subsistenčních krizí vlivem válečných konfliktů, či neúrody, či o chronické podvýživě, což skvěle koresponduje se zaměřením této disertační práce.

⁸ Zde čtenáře odkážeme na koncepčně velmi podobnou práci Františka Kutnara (1963), *Malé dějiny brambor*, ve kterých se snaží popsat společenskou důležitost této kulturní plodiny a nahlížet na ni rozličnými pohledy z hlediska každodenního užití. I v této práci je velmi silný motiv krize následkem nedostatku této základní složky potravy (v angl. jazyce *staple*), či následných společenských nepokojů tímto nedostatkem vyvolaných (ibid, 78–101).

botaniky a definovat tak, jak rostlinopisný kánon zapadá do kontextu čínské psané tradice. Výzkum vychází z předběžného poznatku, že nejpłodnější kategorií, ve které dochází ke změnám v rostlinném kánonu, jsou tzv. hladomorné manuály, které vznikají již v 6. století n. l., oproti tomu, co tvrdí normativní literatura (Needham, Lu a Huang 1986, 328). V tomto kontextu naši exkurze čínskou rostlinopisnou tradicí a korelací okolností jejího vzniku, se nabízí možnost vnímat **krizi jako určitý spouštěč změny**. Jak změna probíhá a jak se projevuje, je však předmětem této současné studie, která má za cíl poukázat na kulturně podmíněné reakce čínské byrokratické správy a osobitý způsob nakládání s událostmi a přírodními úkazy, které ačkoliv často mimo vliv člověka, mohou být lidským faktorem ovlivnitelné. Právě tento předpoklad, vycházející z pevného filozofického substrátu, bude hrát extrémně důležitou roli ve vnímání typu a míry rezpozivity ústřední čínské vlády napříč její historií. Právě motiv krize, ať už hladomoru, epidemie, nebo válečného konfliktu, je v kontextu současného stavu společnosti a již několik let diskutovaného Green dealu⁹ a obecnému příklonu vyspělých zemí k udržitelnosti produkce zdrojů potravy a environmentálním povědomí, vysoce relevantní a poskytuje nám alternativní pohled na způsoby, jak se vypořádat s krizí pohledem pro západ marginalizované, nebo často nedostatečně pochopené kultury.

1.3 Struktura výzkumu

Po důležitém vymezení záběru této studie a vyjádření důležitosti rostlin v rámci fungování společnosti si představíme teoretická východiska výzkumu, která budou následována popsáním **metodologie** (kapitola 2) této práce a jejími specifiky. V této kapitole rovněž jmenujeme výzkumné otázky a teze, které se začaly formovat již v předešlém výzkumu autorky. Součástí metodologické části práce budou ilustrativní příklady možnosti aplikace kvantitativně lingvistických nástrojů ke zkoumání typicky kvalitativně zkoumaných a poměrně abstraktně vnímaných témat, jakými jsou strava, autenticita stravy, kulturní význam plodin, či subsistenční vzorce. Mezi tato témata patří rovněž tzv. **hladomorové diskurzivní markery**, které mohou sloužit jako identifikátory specifického žánru a které mohou být pomocí strojových metod nalezeny v textu na základě cílené analýzy vybraných děl. V kapitole 3 se budeme zabývat **definicí etnobotaniky** a tím, co je vlastně jejím předmětem zájmu. Po vyřešení aplikovatelnosti tohoto primárně eurocentrického výrazu je třeba popsat současný stav bádání na poli podobně multidisciplinárních studií, které jako společného jmenovatele vnímají zájem o studium rostlin

---

⁹ Viz více zde: https://ec.europa.eu/info/strategy/priorities-2019-2024/european-green-deal_cs

v daných kulturách, a to se zaměřením na to, jaké vztahy spolu rostliny a členové společnosti tvoří, jak je využívají a jak je nazývají. Dozvíme se, že rostliny v podobných výzkumech jsou vnímány jako přímé produkty kultury. Z tohoto důvodu je vhodné se zabývat rovněž kulturně antropologickým rozměrem tohoto výzkumu. Společným motivem této části práce je snaha přimět čtenáře začít vnímat **rostliny jako budoucí potravu – produkt kulturní činnosti**, nikoliv pouze jako artefakty rostlinného světa a předmět zájmu výzkumu přírodních věd.

Pro pochopení koncepce rostlinopisu v Číně se poohlédneme za nejvýznamnějšími milníky této tradice, kdy tuto zkonfrontujeme s **vývojem botaniky v Evropě** (kapitola 4). Tato část výzkumu je důležitá pro kontrastování zásadních mýtotočivých konceptů, které byly a stále jsou platné v Číně. Předně se tedy dozvíme, do jaké míry a v jakých ohledech, proniká konfuciánská ideologie do studia rostlin. Po této konfrontaci pak budeme schopni tradici kategorizovat, a tuto srovnat s předešlými pokusy o **kategorizaci** čínské rostlinopisné tradice (kapitola 5) od normativních autorů, jako byli výzkumníci publikující v rámci několikadílné série o historii vědy v Číně, *Science and Civilisation in China*, kterou inicioval významný sinolog Joseph Needham (viz. Needhamovci), a vymezit tzv. **fundamentálie čínského rostlinopisu** (kapitola 6), o kterých můžeme říci, že definují celou podstatu a přidávají celé tradici „čínskost“. Právě z této kategorizace vyvstane již zmíněná hladomorová literatura, která bude sloužit jako jakýsi předskokan analytické části.

Právě tato témata závěru této práce se budeme podrobně věnovat kritické analýze poměrně unikátního podžánru čínského rostlinopisu, tzv. **hladomorovým příručkám** (kapitola 7), ve kterých budeme hledat reflexe čínských kulturně-filosofických specifik, zkoumat roli ideologie v reakcích státu na krize, či skutečnou využitelnost hladomorových příruček. Toto kritické čtení textu ve spojení s korelací s historickými událostmi nám pomůže vnímat význam těchto příruček alternativní optikou a získat tak potřebná k vyvození závěrů tohoto výzkumu.

2 METODOLOGIE VÝZKUMU

První fází výzkumu je hlubší poznání a kontextualizace studia rostlin v historii Číny. Stěžejní pro tuto část výzkumu bylo **studium primární i sekundární literatury**, která popisuje koncepci a následný vývoj botaniky v Číně. Pro dosažení kontrastivní komparace byl stručně popsán vývoj západní botanické tradice a jmenovány její stěžejní vlastnosti, kterým v textu budeme říkat **fundamentálie**. Tyto fundamentálie pak byly konfrontovány se zkoumáním vývojových milníků v historii čínského vědního kánonu. Zásadním koncepčně-terminologickým problémem se pak stává samotné pojmenování souboru znalostí o rostlinách v Číně, neboť právě z naší exkurze evropské botanické tradice se dozvídáme, že západní terminologie, nepříliš překvapivě, nekoresponduje s čínským vývojem a je tedy nevhodně užívána. Na pozadí mapování vývoje evropské botaniky jsme pak byli schopni jmenovat specifika a odchylky¹⁰ od evropského chápání botaniky jako vědy a zároveň definovat čínský rostlinopis jako svébytnou vědu. Samotná otázka vědeckosti a definice její podstaty je rovněž jedním z úskalí při aplikování západní terminologie na nezápadní koncepty, ačkoliv primární předmět zájmu je stejný – rostliny.

Rostlinopisné milníky v Číně byly dále kategorizovány na základě formy informace o rostlinách (více v kapitole o „*Fundamentálie čínského rostlinopisu*“). **Kategorizace děl rostlinopisných děl** se zdála být relevantní kvůli zdánlivému inherentnímu multidisciplinárnímu přístupu ke studiu všeho živého v Číně, což byla skutečnost, která čínský rostlinný kánon dále vzdálila od jeho evropského protějšku. Klasifikace děl nám však poskytla s odstupem alternativní pohled na dějiny Číny očima rostlinopisných publikací, ze kterých jsme vyvodili korelace se historicko-spoločenským vývojem čínské společnosti.

Z hlediska charakteristiky následného výzkumu se jedná o tradiční **textovou analýzu primárních zdrojů**. Primární zdroje jsou identifikovány pomocí výchozí sekundární literatury a předešlého výzkumu (Šamajová 2018; Kučera et al. 2018). Výchozí zdroj pro vytvoření korpusu rostlinopisných děl je vytvořen na základě děl ze série *Science and Civilisation in China*, díly *Vol. 6 Biology and Biological Technology Part I: Botany* (1986, 561–593), *Vol. 6 Biology and Biological Technology Part IV: Traditional Botany: An Ethnobotanical Approach* (2015, 670–681), *Vol. 6 Biology and Biological Technology Part V: Fermentations and Food Science* (2000, 611–628) a *Vol. 6 Biology and Biological Technology Part II: Agriculture* (1984,

---

¹⁰ Zde chápány bez negativních konotací.

621–633). Z těchto stěžejních děl, ze široka zachycující veškerý vývoj přírodovědných věd v historii Číny, nacházíme soupisy relevantních primárních pramenů, které jsou pak na základě tématiky dále selektovány a kategorizovány. Jako kritéria výběru knih (mimo jejich žánrovou příslušnost a obecný charakter komplexního rostlinopisného díla) jsme rovněž zvolili období jejich publikace. Vzhledem k tomu, že zkoumáme, jakou roli hrál tento vědní žánr v řízení státu (nejen v krizi), jako počáteční bod určujeme první čínskou centralizovanou dynastii (Qin) a jako konečný bod považujeme období první polovinu vlády poslední čínské dynastie (Qing), a to kvůli možné intruzi západního pojetí vědy (zde botaniky) a vlivu na transformaci čínského kánonu, kdy tomuto bodu říkáme bod fúze (více v části 5.6).

Ve vybraných dílech, která jsou Needhamovskými autory označována za nejkompaktnější, nejvýznamnější nebo nejvlivnější, byla provedena analýza obsahu a formy záznamu informací o rostlinách. Právě tyto prvky sloužily jednak k: a) klasifikaci rostlinopisného žánru díla, b) vymezení stěžejních motivů a rysů čínského rostlinopisu. Na základě korelace s historickými událostmi jsme definovali pod-žánr čínského kánonu, který se zdál mít unikátní povahu, společenský význam a rozmanitost co do záběru plodin, o kterých pojednává – hladomorové příručky 救荒(书), doslovně příručky ulevující od hladu. Tento žánr byl zvolen jako ústřední motiv tohoto disertačního výzkumu, vzhledem k menší míře jeho prozkoumanosti ostatními vědci, např. ve srovnání s tzv. *bencao* literaturou (本草), často nazývanou západním ekvivalentem, *materia medica*. Ostatně hledání vhodného českého ekvivalentu se stalo jakýmsi leitmotivem této práce, a právě u *bencao* literatury jsme se ustálili na používání výrazu „rostlinopis“, nebo také „lékopis“. Kategorizace hladomorných příruček podle Needhama a kol. (1986, 328) tak vypadá takto:

***Díla Eskulentního hnutí dle Needhama,
Huanga a Lu (1986)***

<i>Jiuhuang Bencao</i>	救荒本草	1406
<i>Yecai Pu</i>	野菜谱	1524
<i>Shiwu Bencao</i>	食物本草	1550
<i>Yinzhuan Fushi Jian</i>	饮馔服食笺	1591
<i>Rucuo Pian</i>	茹草篇	1597
<i>Yecai Bolu</i>	野菜博录	1622
<i>Jiuhuang Yepu</i>	救荒野谱	1630, 1642

Tabulka 1: Kategorizace děl Eskulentního hnutí

Na základě studia vybraných hladomorových příruček a sekundární literatury pojednávající o ní (Huang 2021, Downs 2000, Needham, Lu a Huang 1986, Needham a Lu 1969, Li 1982, Newman 1995, Greenough 1982 a Mallory 1926) jsme se v analytické části (kapitola 7) snažili o analýzu eskulentního diskurzu, jeho formy, obsahu, motivace, účelu, společenského významu a také aplikovatelnosti v rámci boje s hladomorem. Výsledkem této analýzy bylo mimo jiné definování setu diskurzivních markerů, které představují skutečně účinné strategie k prevenci hladu a které však paradoxně nebyly nalezeny např. ve formativním a nejznámějším díle hladomorové literatury, *Jiuhuang Bencao* 救荒本草 (podrobně diskutováno v kapitole 7 a 8). Tyto markery označují navrhované strategie, činnosti a rostliny, které přispívají k prevenci hladomoru, protože dle autora a některých **Eskulentistů**¹¹ je prevence účinnější než hladomorová intervence, což je motiv rezonující i v současném světě. Hladomorové diskurzivní markery bychom s přihlédnutím na studium primárních a sekundárních zdrojů a na základě jejich analýzy mohli navrhnout takto:

Navrhované diskurzivní markery

<i>produkce</i>	setí a sběr	种
<i>zpracování</i>	střídání rostlin	代/替/换
<i>další úprava</i>	nakládání,	藏/酱/酿/
	kvašení,	酵/酝/菹/
	nasolování,	泡/溻/酸/
	sušení, výroba omáček	糟/腌/干
	přidávání do jídla,	加+N/增羹/粥/糊/糜/
	nadstavování obilovin, kaše	麸
	bílkovinné náhražky	豆腐, 豆乳, 面筋

Tabulka 2: Hladomorové diskurzivní markery

Je patrné, že jde o určitý typ metastruktury textu, samotná přítomnost těchto markerů tak nemůže být jediným kritériem posouzení relevance díla v subsistenční krizi. Z těchto důvodů je třeba činnosti korelovat s předmětem jejich konání, rostlinami. Níže si tedy

¹¹ Autoři čítající se mezi tzv. Eskulentní hnutí (1406–1630) z období dynastie Ming (Needham, Huang a Lu 1986, 328), viz také sekce 5.3.5 a 6.2.1.

představíme navrhované konkrétní rostliny, jejichž přítomnost společně s výše popsanými strategiemi může značit příslušnost k hladopisnému žánru. Tzv. **alternativní rostliny** tak představují převážně odolné a objemné zeleniny široce rozšířené v Číně, hlízy s velkým sytícím potenciálem, marginální obiloviny (jako např. tradiční proso, které bylo vytlačeno dominantní pšenicí), anebo tzv. pseudoobiloviny.

Alternativní rostliny

<i>odolné zeleniny</i>	vodnice (<i>B. r. rapa</i>)	芜菁/蔓菁/ 蔓荆
	ředkev (<i>Raphanus sativus</i>)	萝
	zelí (<i>B. r. chinensis, pekinensis</i>)	菘菜/白菜
<i>hlízy</i>	taro (<i>Colocasia esculenta</i>)	芋
	yam (<i>Dioscorea</i>)	山药
<i>marginální obiloviny</i>	proso (<i>Panicum miliaceum, Setaria italica</i>)	稷
<i>pseudoobiloviny</i>	merlík (<i>Chenopodium</i>)	菜/藜
	amarant (<i>Amaranthus</i>)	苋
	čirok (<i>Sorghum</i>)	高

Tabulka 3: Alternativní rostliny

Přítomnost kombinace těchto prvků by tak mohla identifikovat hladomorově preventivní dílo (více viz sekce 7.2.3 a 8). Revizi hladomorového diskurzu a stejně tak jeho kritice se podrobně věnujeme v sekci 7.1, kde rovněž nalezneme i návrh na úplný seznam děl, která by mohla být kategorizována jako účinná v boji proti subsistenční krizi, či se tohoto diskurzu úzce týkala. Pro příhodnost jej uvedeme již zde:

Návrh revize výčtu hladomorných manuálů

<i>Qimin Yaoshu</i>	齐民要术	535
<i>Jiuhuang Quan Shu</i>	救荒全书	12. st.
<i>Jiuhuang Huo Min Shu</i>	救荒活民书	1217

<i>Zheng Huang Shilüe</i>	拯荒事略	1330?
<i>Yinshan Zhengyao?</i>	饮膳正要	1330
<i>Yinshi Xuzhi?</i>	饮食须知	1368
<i>Jiuhuang Bencao</i>	救荒本草	1406
<i>Yecai Pu</i>	野菜谱	1524
<i>Shiwu Bencao</i>	食物本草	1550
<i>Rucao Pian</i>	茹草篇	1582
<i>Yeshu Pin</i>	野蔬品	1591
<i>Yinzhuan Fu Shi Jian</i>	饮馔服食笺	1591
<i>Rucao Pian</i>	茹草篇	1597
<i>Huangzheng Yaolan</i>	荒政要览	1607
<i>Yecai Bolu</i>	野菜博录	1622
<i>Jiuhuang Yepu</i>	救荒野谱	1630, 1642
<i>Jiuhuang Quan Shu</i>	救荒全书	1640
<i>Jiuhuang Ce</i>	救荒则	1665

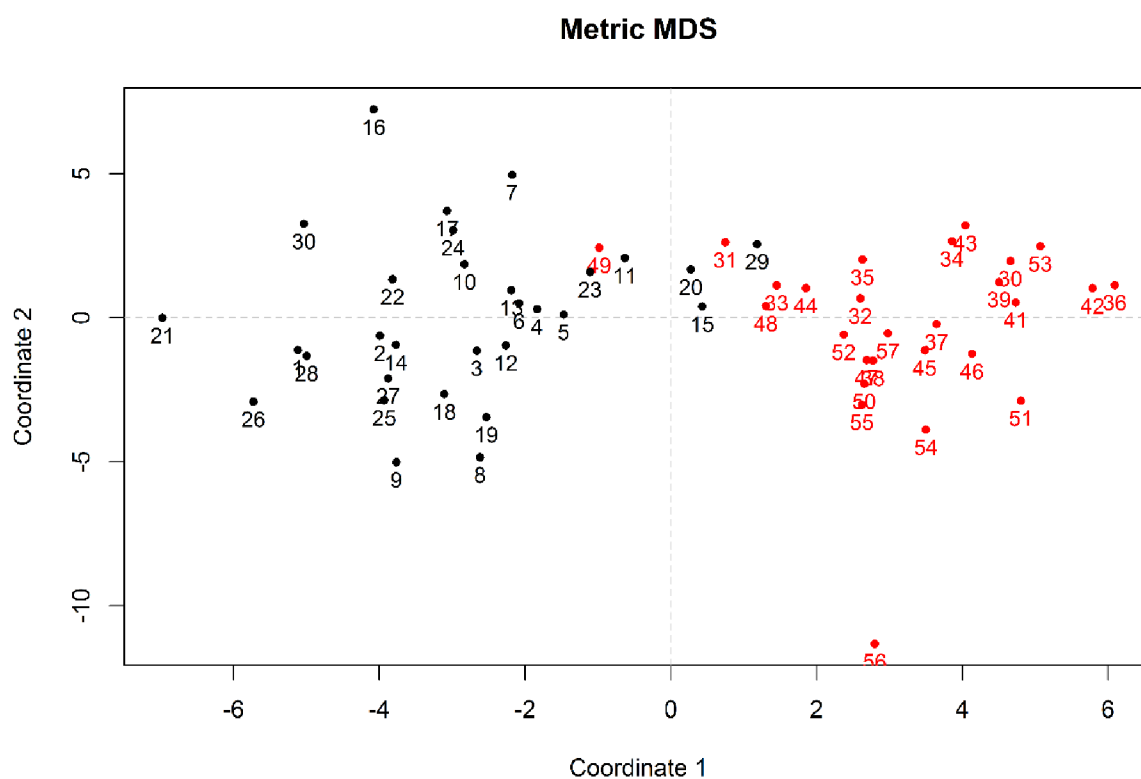
Tabulka 4: Navrhovaná revize kategorizace hladomorného žánru

2.1 Předešlé příklady analýzy kulturních témat

Zkušenosti s analýzou rostlinně-dominantních témat z pohledu kultury není zcela novým jevem. Autorka této práce má osobní zkušenost s experimentální aplikací na textu založených strojových analýzách. Tento přístup je založený na kvantifikaci kvalitativních dat a jisté exaktnosti, která je u kvalitativních analýz často absentuje. Takové metody pak mohou řešit problém s přílišnou abstraktností mnoha kulturně-specifických konceptů, jakými je např. autenticita receptu, kvantifikace a definice prototypního provedení určité kulturní praxe. Výsledky podobných měření nám mohou zodpovědět na výzkumné otázky mnohdy spekulativního charakteru, jako např. *zdali jsou české recepty na kung-pao autentické, jak vypadá autentické čínské kung-pao* (Šamajová 2016), nebo *zdali jsou rostliny příbuzné jinak než geneticky* (Faltýnek et al. 2018), či *jaké jsou současné trendy v nakládání zeli napříč eurasijským kontinuem* (Šamajová a kol. 2023)?

Výzkum **autenticity čínského kung-paa v Česku** (viz Šamajová a kol. 2016) byl realizován jako bakalářská práce autorky současné práce, v němž bylo kladeno za cíl zjistit, zdali lze kvantifikovat abstraktní pojem, jakým je autenticita receptu. Pomocí shlukové analýzy provedenou softwarem QUITA (viz sekce 2.2) bylo zjištěno, že při nakládání s kulturními

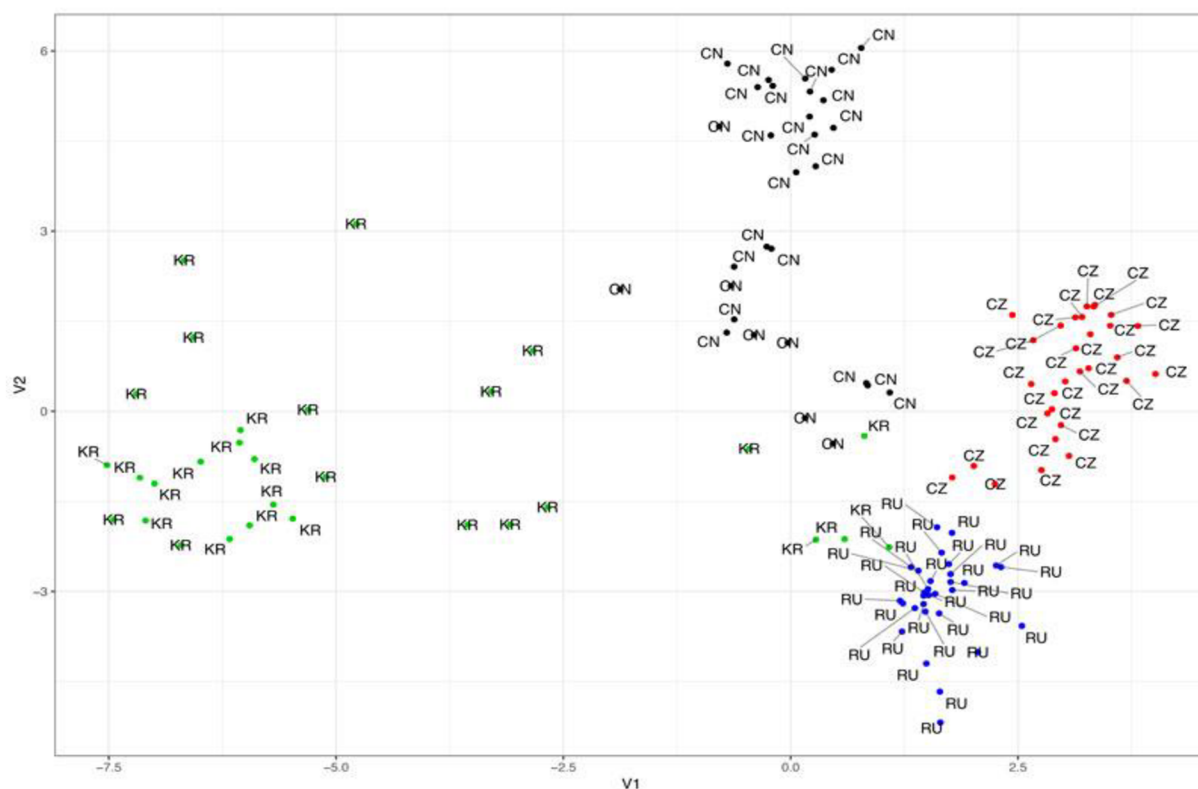
artefakty jako s texty je možné určit prototypní podobu receptu čínského, tj. stanovit jeho reálnou podobu tak, jak je prezentována v současném diskurzu, a vůči tomuto prototypu srovnávat jednotlivé recepty nalezené v nečínských kontextech a posoudit tak jejich vzdálenost vůči tomuto prototypu. Tato metoda má za primární výhodu možnost komparace velkého množství dat (zde jednotlivé gramáže surovin a postupy), které je v grafickém znázornění reprezentována snadno identifikovatelným bodem (zde číslem receptu). Musíme podotknout, že tato kvantifikace je pouhým doplňujícím nástrojem výzkumníka a interpretace takto vygenerovaných dat primárně spoléhá na výzkumníkovu další práci s nimi. Níže zobrazený graf ilustruje závěrečné vyobrazení příbuznosti jednotlivých receptů z korpusu (30 českých a 30 čínských).

Obrázek 2: Ilustrativní ukázka možnosti kvantifikace kvalitativních dat (kung-pao

Výzkum zabývající se **mapování současných kulturních praktik v eurasijském kontinuu** (Šamajová et al. 2023), které v tomto případě bylo reprezentováno technikami nakládání zelí, je druhým příkladem užití úspěšné metodologie, kterou jsme poprvé vyzkoušeli na analýze neobvyklého typu informace výše. Zde byla použita metoda upravena pro potřeby dané výzkumné otázky, která se týkala podobnosti současných praktik v nakládání kulturně významné plodiny, zelí (zde *Brassica oleracea*, var. capitata a *Brassica rapa*, var. pekinensis).

Pro analýzu byly vybrány čtyři reprezentativní země eurasijského kontinua (ČR, Rusko, Jižní Korea a Severní Čína), v jejichž blogosférách byly systematicky pozorovány a zaznamenávány zachycení těchto praktik nakládání zelí. Data-mining dat byl proveden z dostupných videí, které tuto praktiku zachycovaly a byly zřetelně identifikovatelné jako patřící do zmíněných čtyř oblastí na základě jazykové identity. Tato metoda by mohla být označena jako digitální etnografie, kdy převod vypořizovaných vlastností z videí na text a následná shluková analýza nám umožňuje identifikovat trendy v kulturních činnostech. Metoda se zdá být produktivní a samotná autorka se ji snaží propagovat v rámci své školitelské činnosti, viz sekce 11.5. V grafu níže pozorujeme nápadné shluky, které představují komplexní soubor kulturních praktik z jednotlivých zemí a které při zrcadlově převráceném zobrazení příhodně kopírují geografickou distribuci všech zemí.

Obrázek 3: Shluková analýza kulturních praktik nakládání zelí v Eurasii

Oba výzkumy se úzce týkají tématu disertační práce, u druhého výzkumu můžeme jako obzvláště relevantní vyzdvihnout zaměření se na kulturní praktiky, jejichž cílem je uchování kulturně významné plodiny na horší časy, a to podvědomě, přičemž se tato praktika vyvinula jako součást pragmatické prevence nedostatku potravy. Tento krizový motiv se pokoušíme zkoumat i v současné práci.

2.2 Ilustrace možností alternativních přístupů k analýze rostlin

Volbou nástroje pro naši pokračujeme v motivu využívání produktů místní výzkumné provenience. Stejně jako v již dříve zmiňovaných studiích byl využit kvantitativní nástroj QUITA (Kubát a kol. 2014), jehož autoři působí na FF UPOL, tak i **SketchEngine**¹² pochází z dílny autorů působících převážně na Masarykově univerzitě, který byl vyvinut již v roce 2004 (Kilgariff a kol., 2014). Jeho lokalizace pro moderní čínštinu vznikla již v roce 2005 (Kilgariff a kol. 2005) a mezi jeho primární lexikografické funkce patří např. *word sketch*, která poskytuje uživateli souhrnné informace o kolokační realitě hledaného slova ve zvoleném korpusu, a o jeho účasti v gramatických strukturách, excerpci klíčových slov z textu/korpusu a dále poskytuje možnosti kontrastivní analýzy výrazů, nebo rovněž generování *word listů* na základě podrobných kritérií, jako např. selekci dle slovních druhů. Nástroj však neposkytuje možnosti selektivního vyhledávání na základě sémantických polí, což se může ukázat jako problematická skutečnost. Pro účely ilustrace multidisciplinárního potenciálu výzkumu rostlin máme k dispozici soupis všech zelenin nacházejících se v *Qimin Yaoshu* 齐民要术, kterému se budeme věnovat v několika dalších částech této práce (viz 5.3.4.1, 6.2, 7 a 8). Jistá míra inovace, úspěšná aplikace výše zmíněného přístupu a schopnost nalézt odpověď na výše položené otázky pomocí konkrétních empirických dat nás vede k myšlence tento obecný princip aplikovat i pro kontext zkoumání přítomnosti hladomorových diskurzivních markerů v navrhovaných textech. Ukažme si tedy na tomto ilustrativním vzorku, zdali i v kontextu analýzy rostlinných děl nám strojová analýza usnadní řešení výzkumné otázky. Ta v případě této ilustrace zní:

- a) jsme schopni snadněji zpracovat nesoučasný čínský text?
- b) umí nástroj rozlišit monosylabické od disylabické výrazy?
- c) umí usnadnit, nebo zautomatizovat excerpci hledaných markerů;
- d) zjistit, jaká zelenina se konzumovala v době sepsání díla,
- e) můžeme odhalit a popsat kontext, ve kterém tvoří sémantické vztahy a
- f) provést zpětnou analýzu obsahu, která koresponduje se zaměřením díla.

---

¹² Adam Kilgarriff, Pavel Rychlý, Pavel Smrž, David Tugwell. Itri-04-08 the sketch engine. Information Technology, 2004. Dostupné z: <http://www.sketchengine.eu>

Jako výchozí seznam máme k dispozici soupis všech zelenin nacházejících se v *Qimin Yaoshu* od Li Hui-Lina (1969), který je jmenuje takto:

	čínský název (Wade-Giles)	čínský název (pinyin)	znak	latinský název	anglický název	český název
1.	Kua	gua	瓜	<i>Cucumis melo</i>	honeydew melon	meloun cukrový
2.	Yiieh Kua	yue gua	越瓜	<i>Cucumis conomon</i>	Oriental pickling melon	meloun conomon
3.	Hu Kua	hu gua	胡瓜	<i>Cucumis sativus</i>	cucumber	okurka setá
4.	Tung Kua	dong gua	冬瓜	<i>Benincasa cerifera</i>	wax gourd	beninkasa voskonosá
5.	Ch'ieh tzu	qie zi	茄子	<i>Solanum melongena</i>	aubergine/eggplant	lilek vejcoplodý
6.	Hu	hu	瓠	<i>Lagenaria siceraria</i>	calabash	lagenárie obecná
7.	Yü	yu	芋	<i>Colocasia esculenta</i>	taro	kolokázie jedlá
8.	Kuei	gui	葵	<i>Malva verticillata</i>	Chinese mallow	sléz kučeravý
9.	Wu Ching	wu jing	芜菁	<i>Brassica rapa</i>	turnip	vodnice
10.	Sung	song	菘	<i>Brassica chinensis</i>	Chinese cabbage	čínské zelí
11.	Lu Fu	lu fu	芦菔	<i>Raphanus sativus</i>	radish	ředkev setá
12.	Ting Li	ding li	葶藶	<i>Nasturtium indicum</i>	watercress	potočnice
13.	Suan	suan	蒜	<i>Allium sativum</i>	garlic	česnek kuchyňský
14.	Tse' Suan	ze suan	澤蒜	<i>Allium nipponicum</i>	Chinese/Japanese garlic	japonský česnek
15.	Hsieh	xie	薤?	<i>Allium bakeri</i>	Chinese onion	čínská cibulka
16.	T'sung	cong	葱	<i>Allium fistulosum</i>	spring onion	cibule zimní
17.	Chiu	jiu	韭	<i>Allium ramosum</i>	Chinese chives	pažitka čínská
18.	Shu Chieh	shu jie	蜀芥	<i>Brassica alba</i>	white mustard	bílá hořčice
19.	Yun T'ai	yun tai	芸薹	<i>Brassica chinensis oleifera</i>	rape	brukev řepák olejný
20.	Chieh Tsü	jie zi	芥子	<i>Brassica cernua</i>	mustard green	listnatá hořčice
21.	Hu Sui	hu sui	胡荽	<i>Cariandrum sativum</i>	coriander	koriandr setý
22.	Lan Hsiang	lan xiang	兰香	<i>Ocimum basilicum</i>	great basil	bazalka pravá
23.	Jen	ren	荳蔻	<i>Perilla frutescens</i>	perilla	perila křovitá
24.	Liao	liao	蓼	<i>Polygonum hydropiper</i>	water pepper	rdesno pepřík

25.	Chiang	jiang	姜	<i>Zingiber officinale</i>	ginger	zázvor
26.	Jang Ho	rang he	蘘荷	<i>Zingiber mioga</i>	myoga ginger	zázvor myoga
27.	Ch'ing	qing [sic]	芹	<i>Oenanthe stolonifera</i>	Chinese celery	čínský celer
28.	Chü	qu	?	<i>Lactuca denticulata</i>	lettuce?	locika?
29.	Ma Ch'ing	ma qing	马芹	<i>Angelica kiusiana</i>	waterdropwort	halucha
30.	Chin	jin	董	<i>Viola verucunda</i>	?	?
31.	Hu Sze	hu xi	胡葱	<i>Xanthium strumarium</i>	common cocklebur	řepěň durkoman
32.	Mu Su	mu su	苜蓿	<i>Medicago sativum</i>	alfafa	tolice vojtěška

Tabulka 5: Zeleniny v *Qimin Yaoshu*, zdroj: zpracováno autorkou z Li 1969.

Digitalizace starých čínských textů je místy obtížná, ale zároveň nese své výhody, především z hlediska interpretace starých textů. Text celé příručky byl získán z projektu **Ctext**¹³, který shromažďuje stovky starých čínských textů z různých odvětví, čítajíc botaniku, zemědělství, filozofii, nebo medicínu a je spravován The University of Hong Kong (Slaměniková a Uher 2022, 10). Výhodou projektu je možnost základního vyhledávání v textech, ale především pak automatické uspořádání textů a jejich převod do nezjednodušených znaků (tj. moderní podoby čínských znaků). Texty však nejsou k dispozici ve stažitelných formátech a je třeba je extrahovat z webu ručně. Dále je třeba zmínit, že anotace různých variant textu nejsou dostatečně explicitně označeny, či opatřeny časosběrnou stopou, či jinou metainformací, a proto je třeba s texty nakládat opatrně a nanejvýš kriticky. Přesto je tento projekt naprostou unikátním počinem na poli výzkumu čínské historie a společnosti a bez něj bychom si realizaci této práce mohli jen těžko představit.

Na druhou stranu je interpretace obsahu relativně snadná, a to díky specifikům čínského jazyka, potažmo jeho písma. Ačkoliv se jedná o staré texty, které jsou klasifikovány jako „stará čínština“, zápis znaky se neliší od jejich moderního užití. Místy můžeme nalézt znaky, které se v současnosti již neužívají, i tito však mohou být rozšifrovány díky pomocným slovníkům (jmenujme Wenlin¹⁴, software sloužící k interpretaci a analýzu prvků jednotlivých znaků).

¹³ <https://ctext.org/>

¹⁴ <https://wenlin.com/>

2.2.1 Wordlisty

Tuto jednoduchou funkci můžeme použít jako základ následné podrobnější sémantické klasifikaci nalezených výrazů a jejich následné analýze. Primárním cílem je zde sledovat vývoj využití, statusu a významu rostlin v čínském písemném kánonu. Zelenina je zde zvolena jako ilustrativní příklad vzhledem k tomu že lze předpokládat, že v době krize hrála důležitou roli (ostatně toto je blíže řešeno na základě nalezených evidencí i v sekci 7.2.4). Obiloviny, které tvořily hlavní složku potravy, jsou kanonicky dány (viz *wu gu* 五谷) a proto není tolik zajímavé zkoumat možnosti jejich rychlého zobrazení (tj. vytvoření frekvenčního seznamu) v delších textech.

Pomocí funkce generování slovních druhů jsme schopni z korpusu *Qimin Yaoshu* velmi snadno vygenerovat všechna substantiva (celkem 12 095). Tato akce je velmi snadná a mimo nahrání korpusu (zde vykopírován z databáze Ctext) nevyžaduje takřka žádnou práci. Zde však jednoduchost postupu končí. Velmi brzy totiž zjistíme, že ačkoliv je program schopný zpracovat nesoučasný čínský text, což je překvapující, avšak pozitivní zjištění, dále zjišťujeme, že nástroj nemá možnost jak vygenerované frekvenční seznamy slovních druhů (zde substantiv) kategorizovat dále do sémantických kategorií. Vzhledem k specifiku čínského písma by toto v teoretické rovině bylo možné na základě identifikace determinativu, které, jak se blíže dozvíme v sekci 5.2.2, jsou z nemalé části rostlinného charakteru, a tedy obsahují determinativ 草 (tráva). Dekompozice znaků zde však není možná a tato další kategorizace musí být provedena ručně, a to s cíleným vyhledáváním znaků s determinativem trávy. Zjistíme tak, že traviny a mezi nimiž zeleniny tvoří přirozeně nejpočetnější skupinu¹⁵ plodin v *Qimin Yaoshu*. Rozdíl mezi bylinou a zeleninou však nástroj rovněž neumí rozlišit. V tabulce níže je výčet znaků obsahujících determinativy rostlinného původu:

Četnost v textu	čínský název (pinyin)	znak	latinský název	anglický název	český název
195	gua	瓜	<i>Cucumis melo</i>	honeydew melon	meloun cukrový
125	cong	葱	<i>Allium fistulosum</i>	spring onion	cibule zimní

¹⁵ V rámci testování možností nástroje jsem kategorizovala v rámci seznamů substantiv všechny druhy plodin, tj. obiloviny, zeleniny a byliny, ovoce, zdroje bílkovin a tuky. Tyto však neslouží potřebám ilustrativního využití této kapitoly, a proto na ně pouze okrajově odkazuji v rámci dotvoření kontextu.

111	jiang	姜	<i>Zingiber officinale</i>	ginger	zázvor
78	gui	葵	<i>Malva verticillata</i>	Chinese mallow	sléz kučeravý
78	suan	蒜	<i>Allium sativum</i>	garlic	česnek kuchyňský
57	yu	芋	<i>Colocasia esculenta</i>	taro	kolokázie jedlá
43	hu	瓠	<i>Lagenaria siceraria</i>	calabash	lagenárie obecná
37	wu jing	芜菁	<i>Brassica rapa</i>	turnip	vodnice
37	qing [sic]	芹	<i>Oenanthe stolonifera</i>	Chinese celery	čínský celer
31	jiu	韭	<i>Allium ramosum</i>	Chinese chives	pažitka čínská
25	hu gua	胡瓜	<i>Cucumis sativus</i>	cucumber	okurka setá
23	liao	蓼	<i>Polygonum hydropiper</i>	water pepper	rdesno peprník
17	song	菘	<i>Brassica chinensis</i>	Chinese cabbage	čínské zelí
16	ren	荳蔻	<i>Perilla frutescens</i>	perilla	perila křovitá
12	jie zi	芥子	<i>Brassica cernua</i>	mustard green	listnatá hořčice
12	rang he	藎荷	<i>Zingiber mioga</i>	myoga ginger	zázvor myoga
11	mu su	苜蓿	<i>Medicago sativum</i>	alfafa	tolice vojtěška
10	lu fu	芦菔	<i>Raphanus sativus</i>	radish	ředkev setá
8	dong gua	冬瓜	<i>Benincasa cerifera</i>	wax gourd	beninkasa voskonosá
7	yue gua	越瓜	<i>Cucumis conomon</i>	Oriental pickling melon	meloun conomon
7	shu jie	蜀芥	<i>Brassica alba</i>	white mustard	bílá hořčice
7	lan xiang	兰香	<i>Ocimum basilicum</i>	great basil	bazalka pravá

6	qie zi	茄子	<i>Solanum melongena</i>	aubergine/eggplant	lilek vejcoplodý
6	xie	薤?	<i>Allium bakeri</i>	Chinese onion	čínská cibulka
6	yun tai	芸薹	<i>Brassica chinensis oleifera</i>	rape	brukev řepák olejný
4	ze suan	澤蒜	<i>Allium nipponicum</i>	Chinese/Japanese garlic	japonský česnek
3	ma qing [sic]	马芹	<i>Angelica kiusiana</i>	waterdropwort	halucha
2	ding li	葶藶	<i>Nasturtium indicum</i>	watercress	potočnice
2	hu sui	胡荽	<i>Coriandrum sativum</i>	coriander	koriandr setý
2	hu xi	胡薹	<i>Xanthium strumarium</i>	common cocklebur	řepeň durkoman

Tabulka 6: Zeleniny v *Qimin Yaoshu* doplněné o frekvenci

Na rozdíl od Li Hui-Linova poněkud arbitrárního výčtu všech zelenin nám funkce *wordlist* poskytuje informaci o jisté relevanci jednotlivých zelenin, a to díky jejich četnosti výskytu v textu. Lze očekávat, že nejfrekventovanější zelenina je z pohledu daného textu nejrelevantnější, ať už počtem informací o ní, či referencí na ni v kontextu jiných „zeleninových“ hesel v daném díle. Díky funkci *wordlist* se nám do výčtu dostaly i další rostliny, ovšem u těchto může být status „zeleniny“ buď sporný (bambusové výhonky 竹笋), anebo pouze variantnost již existujícího termínu (např. 葱白). Jmenujme však jednu rostlinu, která má však stejnou funkci dochucovadla, jako např. cibuloviny, či zázvor, které se do Li Hui-Linova výčtu kvalifikovaly, tj. 椒 (nejspíš variace na *Zanthoxylum* čili druh pepře¹⁶). Z tohoto frekvenčního přehledu jsme schopni říct, že nejvýznamnějšími čili nejkulturnějšími neobilnými plodinami byla aromatika čili dochucovadla, jako je zázvor a cibuloviny, hlíza taro, a ze zelenin jednoznačně tykvoviny¹⁷ (*Cucurbitaceae*) sléz a také vodnice, kterou jsme právě zvolili jako

¹⁶ Chilli paprička se do Asie dostává až někdy kolem 16. století (Dott 2020, 8–14).

¹⁷ Poznamenejme, že pod výrazem *gua* 瓜 jmenuje Li Hui-Lin konkrétní druh tykvoviny, tj. *Cucumis melo*. Nejspíše však šlo o jakoukoliv tykvovinu, tento výraz se používal genericky, viz sekce 5.6.1 pro další podobně generické názvy. Příklad tykvovitých nebyl v této sekci použit, protože příhodně do velké míry odpovídá příbuznosti druhů z pohledu evropské binominální nomenklatury.

reprezentativní vzorek rostliny, kterou budeme sledovat v průběhu času a žánru v kapitole 5. Výběr této rostliny je tedy motivován nejen předchozím výzkumem, ale potvrzen i touto ilustrativní demonstrací.

2.2.2 Úskalí kvantifikování kvalitativních dat

Nástroje kvantitativní lingvistiky se zdají být poměrně zajímavým způsobem, jak těžit a analyzovat data v textech s kulturními konotacemi a specifickou funkcí, tak jako v případě agrikulturní příručky *Qimin Yaoshu*. Problém nastává v nemožnosti dekompozice hledaných znaků, což je specifický případ čínského jazyka. Tato absence nám znemožňuje dále postupovat automaticky, je tedy nutný zásadní vstup uživatele a jeho vlastní znalosti. Vzhledem k tomu, že máme k dispozici Li Hui-Linův výčet zelenin, ke kterému jistě dospěl, vzhledem k době publikace, tradičními, časově náročnými metodami, museli bychom tento seznam dále podrobit individuální analýze a zjistit, o jaké rostliny se jedná a jakou hrály v díle roli.

Funkce *word sketch*, která zkoumá syntagmatické vztahy plodin vyselektovaných pomocí *wordlistů* nabízí zajímavou, a ještě neprozkoumanou možnost, jak zkoumat kontext užití těchto plodin. Pokud známe již konkrétní rostlinu, nebo znak, jehož přítomnost chceme v daném díle dokázat a v případě výskytu dále mapovat jeho roli v daném textu, je tato funkce vhodným nástrojem. Tvorba *wordlistů* však stále vyžaduje vysokou míru manuální analýzy, protože software zatím neumí klasifikovat korpus na základě sémantických kritérií, jakým by v tomto případě byl příznak „plodina“. Nabízí se možnost celý korpus předem *tagovat*, což se jeví jako časově velmi pracné, anebo hledat další možnosti kombinace přístupů, které tento nedostatek vykompenzují. Je třeba rovněž poznamenat, že software má místy problémy identifikovat duplicitní výrazy, které vznikly náhodným přiřazením slabiky ke generickému výrazu (viz 葱白), anebo jednotlivé slabiky sdružil do disylabické podoby tak, že vygeneruje nejspíše neexistující obecniny.

Vzhledem k rozsáhlému záběru práce a k zaměření se na zkoumání metastruktury rostlinopisných děl a na všeobsáhlost výzkumu, nikoliv zaměření se na konkrétní jednotliviny zjistíme, že přístup spoléhající primárně na badatelovu manuální analýzu a „čtení mezi řádky“ je stále relevantnější volbou. Poznamenejme však, že pro ilustrativní účely nám metody rychlé analýzy a čtení textu dopomohly vyhledat kontext užití rostliny, na které jsme v kapitole 5 mapovali vývoj formy a obsahu jednotlivých žánrů. Pro absolutní výčty jednotlivin tedy SketchEngine není efektivní natolik, abychom jeho užití aplikovali na větší počet děl (a tedy textu, či korpusů), v případě hledání konkrétních kontextů a valenčních vztahů jednotlivých

rostlin, nebo naopak objekty činností se jeví být jako zajímavá alternativa k manuální analýze dat.

2.3 Výzkumné otázky a teze výzkumu

Před vlastní analýzou je nutné si stanovit stěžejní výzkumné otázky, které budou reflektovány v závěru práce a určí tak směřování především (avšak nikoliv pouze) analytické části práce. Začneme proto s nimi. Cílem práce tedy bude na tyto otázky zodpovědět tak, aby každý kapitola z většiny korespondovala dané otázce a snažila se na ni nalézt odpověď.

(1) Rostliny můžeme vnímat jako kulturní materiální artefakty, k jejichž výzkumu je vzhledem k primárně přírodovědnému začlenění zvolit multidisciplinární přístup zkoumání. Rostliny je třeba rovněž zkoumat jako důležitou součást vývoje společnosti.

Zde nás bude zajímat, který z mnoha přístupů je nejvhodnější pro tento výzkum. Dále se pak budeme snažit zjistit, jaký má výzkum rostlin pro společnost relevanci a jaká je tato relevance v našem časoprostoru, nikoliv jen v minulosti.

(2) Mohou současné kvantitativní textové nástroje usnadnit kategorizaci formy a obsahu nesoučasných děl čínského rostlinopisu?

Zde se budeme zabývat, do jaké míry jsou kvantitativní nástroje k analýze textu účinné pro výzkum „rostlinného“ obsahu, a to v nesoučasné čínštině. Bude nás zajímat, do jaké míry lze upustit od tradiční manuální analýzy dat a do jaké míry jsou strojové metody relevantní, či spolehlivé.

(3) Co je etnobotanika a zdali je toto označení vhodné pro deskripci čínské rostlinopisné tradice. Lze tento západní koncept aplikovat na čínskou historickou zkušenost? Je tato práce etnobotanická?

V této kapitole bude stěžejní poskytnout čtenáři kritický vhled do podstaty etnobotaniky. Bude nás zajímat, jaká je podstata etnobotanického bádání a zdali je vhodné aplikovat tyto metody na zkoumání čínské rostlinopisné tradice, se všemi jejími specifiky.

(4) Jaké jsou zásadní vývojové milníky evropské botanické tradice a co je vlastně kritériem vědeckosti?

Tato část práce se bude zabývat genezí evropské rostlinopisné tradice až v její přerod do uceleného vědního programu. Bude nás zajímat, co tvoří kritéria vědeckosti a jaký byl vývoj rostlinopisu na západě, abychom jej pak mohli zkonfrontovat s jeho čínskou analogií.

(5) Jaká je povaha a podstata čínské rostlinopisné tradice? Proč ji nenazýváme vědou (botanikou). Chceme ji tak vůbec nazývat? Jaké jsou její specifika a vývojové milníky? Jaká je struktura a obsah děl? Co mají společné?

Díky komparací a kontextualizaci vývoje botaniky v evropské části eurasijského kontinua budeme cílit na zhodnocení a kategorizaci čínskému rostlinopisu. Budou nás zajímat stěžejní základo tvorné koncepty a zároveň, zdali je možno díla kategorizovat podle formy a obsahu.

(6) Jaká je kategorizace děl čínskému rostlinopisu a fundamentální charakteristika specifických filozofických konceptů, ze kterých vychází. Lze podle rostlinopisného vývoje mapovat širší historické události, či společensko-politický kontext? Lze nalézt korelace mezi produkcí botanické znalosti v Číně spolu s krizovými událostmi (např. hladomory, epidemie, války, povstání, či přírodní katastrofy)?

Mapování historických událostí a jejich kontextualizace na pozadí rostlinopisné produkce nám má šanci odhalit okolnosti jejich vzniku a odhalit trendy v motivaci pro jejich produkci. Bude nás zajímat možnost zjištění kauzality produkce hladomorných děl, tj. zdali jsou reakcí na již proběhlé krize, anebo jsou preventivním počínáním centrální moci.

(7) Proč vzniklo Eskulentní hnutí až za Mingů, jaká byla motivace za jeho ustanovením, když v Číně tento žánr nikdo neinicioval? Byly hladomorové rostlinopisy užitečné?

Pro zodpovězení této výzkumné otázky je nutné podrobit kritické analýze hladomorová díla a jejich vznik zároveň kontextualizovat v rámci společenské situace. Až poté budeme schopni posoudit skutečnou podstatu, motivaci a užitečnost hnutí hladomorové literatury v Číně.

Zodpovězení těchto otázek budou dále řešeno v závěrečné diskuzi této práce, v níž bude zároveň nasměrován směr dalšího bádání.

3 TEORETICKÁ VÝCHODISKA VÝZKUMU ROSTLIN V HUMANITNÍCH VĚDÁCH

Hlavním cílem této kapitoly je seznámení se s konceptem etnobotaniky, specifiky výzkumů tohoto vědního oboru, exkurze vybranými a relevantními výzkumy zabývajícími se nezápadní vědními komplexy. Díky tomuto informačnímu základu budeme schopni zhodnotit vhodnost užití příslušné terminologie, definovat úskalí jeho použití a navrhnout jeho alternativní vnímání, či nahrazení.

3.1 Etnobotanika jako koncept

Etnobotanika jako terminologický koncept vzniká v roce 1895, kdy ji Američan **John W. Harschberger** používá jako termín pro studium původních komunit a jejich vztahu k rostlinám, jejich využití, převážně v tradiční léčbě, k výrobě oblečení aj (Albuquerque et al. 2017, 1). V tomto pojetí vidíme jistý exotizující přístup, který implikuje západocentrický přístup k nativním komunitám marginalizovaných oblastí (původní Američané na severním i jižním kontinentu, Afrika, Asie) a snahu o poznání těchto původních „primitivních“ systémů znalostí o rostlinách a jejich roli v dané kultuře pro potřeby obohacení „vyspělé“ západní společnosti. Ze soudobé optiky může být etnobotanika chápána jako věda, která se přede vším zajímá o vztah mezi společností a rostlinami, přičemž existuje na pomezí disciplín, jako jsou např. kulturní antropologie, ekologie, jazykověda, historie a agronomie. Již John Harschberger vnímal etnobotaniku jako vědu zkoumající využití rostlin původními obyvateli. I tato prvotní koncepce je tedy spjata s vnímáním znalostních komplexů původních (nezápadních) antropologických skupin, jako něčeho primitivního a nevědeckého (ibid, 2).

Etnobotaniku lze rovněž považovat za podobor botaniky, tedy vědy zabývající se výlučně rostlinami samotnými, jejich popisem a systematizací. Prefix *etno-* poukazuje na zaměření vědeckého úsilí na rostliny specifické pro distinktivní etnika a zahrnuje tak přístupy z humanitních věd, konkrétně etnologie, etnografie, historie, lingvistiky, a především antropologie a dalších humanitních disciplín. Zkoumá tedy, jakou roli mají rostliny v životě etnických skupin a vztah těchto skupin k rostlinám, především z hlediska jejich klasifikace, pojmenování a interpretace (Métalié 2015, 3).

Vědní disciplína je tedy plně závislá na spolupráci s ostatními vědními obory, můžeme tedy navrhnout, že již ze své podstaty se jedná o multidisciplinární přístup. Z tohoto důvodu by se mohlo jevit jako vhodné používat právě tento termín v kontextu čínské rostlinopisné tradice, která zahrnuje nikoliv jen herbáře, tedy systematizované soupisy flory určitých oblastí.

V kontextu čínské rostlinopisné tradice se však později dozvíme (podkapitola 5.1), že povaha vlastností popisovaných rostlin přesahuje hranice tradičního západního vymezení této vědy, a proto se dozvíme i skutečnosti, které se vztahují i. k jazykovědně-zaměřeným informacím, např. k dialektickým synonymním výrazům pro rostlinu, čímž je vyjádřen odlišný vztah mezi ní a touto jinou kulturou.

Společným jmenovatelem výše popsaného přístupu je tedy zájem o vztah rostlin k lidským komunitám, jejich specifického využití lidskými uskupeními, katalogizací a kategorizací jejich vědění o rostlinách.

Jak jsme již zmínili výše a jak je již z tradičně akceptovaného z latiny odvozeného názvu patrné, etnobotanika má svůj původ v botanice. Ačkoliv historie počátků vědy zabývající se studiem rostlin sahá až do antiky, status uceleného a oficiálního programu s vlastním názvem získala až zásluhou amerického biologa, **Richarda Evanse Schultese** v období druhé světové války a bezprostředně po ní (Kochhar 2016, 644). Není náhodou, že podobně jako spousta moderních a mladých věd se etnobotanika prosadila právě v období bezprostředně po ničivém celosvětovém konfliktu, s jehož následky se společnost musela vypořádat všemi dostupnými a známými způsoby, a to ve stínu společensko-ekonomicko-zemědělských krizí, které ohrožovaly společnost existenčně, a to především stran udržení dosavadních subsistenčních zdrojů a vzorů. Právě tato nutnost a hlad po alternativních zdrojích potravy, či léčiv, dala podnět ke studiu a efektivnímu využití nových, dosud nevyužívaných zdrojů potravy, postavených na účinném a historicky verifikovaném využití místních rostlin. V kontextu současnosti, tj. 20. let 21. století, můžeme právě zde spatřovat opětovnou relevanci zkoumání alternativním znalostních komplexů a jejich využití v historii daných společností, z nichž můžeme odvodit případy dobré praxe a tyto aplikovat v domácím prostředí. Tento motiv krizovosti se v kontextu císařské Číny ukáže být jako obzvláště silný a skýtající velký potenciál pro další výzkum (viz podkapitola 7.3). Motivací zájmu o „primitivní“ komplexy vědění se tedy stává stav, který bychom mohli popsat jako „vyčerpání západní vědy“, či „krize společnosti“.

Právě až s osobností Richarda Schultese začala inkorporace dalších věd do etnobotanického vědeckého programu, v tomto případě antropologie, která botaniku obohatila o aspekt role, jakou daná plodina hrála v denním životě zkoumané kultury či komunity. Tato historická zkušenost nás jen utvrzuje v tom, že je třeba dále rozvíjet myšlenku kombinování více přístupů, především k získání nových, klíčových poznatků a vzájemné obohacení nejen komunit, ale také těchto konstitučních věd, bez kterých by výzkumy jen stěží vznikly. Celkový

obraz zkoumané oblasti totiž nemůže být sestaven prostřednictvím jediné disciplíny (Hoogervorst 2013, 40).

Při zkoumání původu a současného užití výrazu etnobotanika není třeba pátrat příliš hluboko, abychom došli k závěru, že tento koncept s sebou nese jistý druh inherentního zaujetí čili postoje typicky západního výzkumníka vůči „primitivním, původním, nevědeckým“ komplexům znalostí. My se však této marginalizaci chceme vyvarovat a osvojit si nezaujatý přístup. Právě z těchto důvodů není triviální, jakou terminologii pro tento výzkum zvolíme, vzhledem ke konotační bagáži, kterou s sebou etnobotanika nese (a to už jen díky etymologii tohoto složeného výrazu, který je spojován s jazykem vědy, latinou). Stanovisko autorky práce se neztotožňuje se zavedením tohoto ryze evropského způsobu klasifikace vědy o rostlinách v Číně, proto bude v textu práce užíván ideologicky nezabarvený termín „**roślinopis**“.

Poznamenejme však, že tato kapitola nemá sloužit jako pouhá kritika, či snad zavrnutí této západní vědní disciplíny. I samotní etnobotanici implicitně připouští jistou míru bias a nabádají, aby se výzkumník zabývající se etnobotanickými tématy držel několika rad, které se vymezují proti zaujatému nakládání s „primitivními“ znalostními komplexy. Slovy Albuquerque a kolektivu (2017, 36) je nutné mít zájem o zkoumání tradic spjatých s naukou o rostlinách, které byly vytvořeny jinými kulturami, protože jejich způsob klasifikace a katalogizace rostlinných druhů je velmi racionální, vzhledem k úzkému a dlouhodobému kontaktu těchto kultur s danými rostlinami. Zároveň je nutné informanty z daných kultur považovat za experty na toto téma, které se snažíme poznat a pochopit a neusilovat o vnucení vlastních kulturních hodnot na tyto informanty. Právě s těmito zásadami plně souzníme a poznameneáme, že našimi informanty, vzhledem k diachronnímu přístupu k výzkumu, jsou primární čínské zdroje o rostlinách.

3.2 Mapování dosavadního stavu poznání v oboru etnobotanických studií

Pro důkladné seznámení se s tématem a konvencí panující v metodách výzkumu, možných obměnách metodologie a úskalími specifickými pro tento druh bádání je nutné rekapitulovat některé průkopnické výzkumy kulturních plodin, které rovněž využívají více přístupů. Studium těchto prací nám nejen poskytne ucelené uvedení do problematiky, avšak i nástroje a postupy, dle kterých je třeba postupovat. Jako cennou zkušenost považujeme i negativní zkušenost, kterou můžeme považovat za jednu z nejdůležitějších součástí dosavadního stavu bádání. Ta nám dává možnost se podobných faulů vyvarovat a hledat alternativní způsoby k řešení otázky.

Takový příkladem výzkumu je i práce **Gerdy Rossel** (1998) z Výzkumného institutu asijských, afrických a ameroindiánských studií v Leidenu, v níž si klade za cíl vytvořit taxonomicko-lingvistickou studii zabývající se historií plantainu/zeleninovém banánu (rod *Musa*) v Africe.

Její pohnutkou a motivací k této studii je zdánlivě nevysvětlitelná morfologická variace plantainu v Africe, která je v kontradikci s jeho asijským původem. Volba plantainu je dle autorky logickou kvůli jeho stáří, rozšíření a použití, tedy celkovou kulturní významností, která je reflektována v roli, jakou hraje banán v regionální mytologii. Takovým rostlinám přikládá důležitost nejen kvůli jejich všudypřítomnosti, ale taky díky zobecňujícímu charakteru výsledkům takové analýzy. Důležitými hesly jsou vývoj agronomie, nové poznatky historické a neméně lingvistické. Z těchto důležité jsou význam rostlin pro lidstvo, diverzifikace rostlin, kontakty a výměna mezi kulturami a osvojení si slovních výpůjček mezi odlišnými jazyky. Autorku tedy zajímá především netradiční využití rostlin, nikoliv jen jejich zjevná a častá konzumace.

Tak jako náš výzkum využívá přístupy z více disciplín. Při vlastním výzkumu získává Gerda Rossel informace pomocí dotazování místních informátorů s časovými prodlevami, dále pak výzkumem místních relevantních institucí shromažďujících tematické prameny, běžně mimo danou oblast nedostupné.

Za cíl si Rosselová klade formulovat teorie o stáří introdukce banánu na africký kontinent, rozšíření jeho kultivarů Afrikou, identifikaci těchto kultivarů a pozdních cest rozšíření plodiny a místa její diverzifikace, či původ novějších mutací rostliny, to vše s přihlédnutím k selektivním mechanismům, environmentální, genetické či antropogenní povahy. Její práce přináší cennou a komplexní klasifikaci neopomínající na žádný ze zmíněných přístupů, a kde je rovněž patrné zaměření na lingvistický aspekt výzkumu. Kombinuje tak především zkoumání místních názvů pro zkoumané rostliny, nashromážděných při vlastním terénním výzkumu. Do své klasifikace zahrnuje přehled jednotlivých kultivarů plantainu, jejich distribuci v rámci Afriky a podrobnou charakteristiku z hlediska barvy, morfologie, tvaru, či typického místa výskytu.

Jak bylo již zmíněné, práce upřednostňuje výsledky relevantní pro lingvistický výzkum, a proto v jejím výstupu autorka poukazuje na takové důsledky. Mezi nimi jmenujme zobecnění týkající se druhů pojmenování plodiny, jejich generický potenciál, kulturní odkazy, připodobnění, odvození jmen pro jiné podobné rostliny, klasifikace na sémantické kategorie

nejčastěji se objevujících v názvech, výpůjčky, lidová slovesnost a etymologie a názvy dílčích částí rostliny. Tento hloubkový přístup tak uplatňuje výstupy v širším měřítku, např. klasifikace afrických kultur právě na základě distribuce plantainu, a to na skupiny dialektické, jazykové a socioekonomické neboli etnické a v neposlední řadě pak geografické. Pomocí lingvistických stop zanesených v pojmenováních banánu tak mapuje historii celého kontinentu.

Další významnou práci na zapadající mimo jiné do etnobotaniky, je výzkum **Toma Hoogervorsta** (2013), sledující nikoliv jednu plodinu, ale obecně výměnu hmotné i nehmotné kultury a znalostí po Indickém oceánu. Práce využívá primárně diachronního přístupu a na rozdíl od Rosselové se neomezuje pouze na plodiny, ale i na technologie, či kulturní zvyky, nebo koření.

Jak je patrné z autorovy specializace, práce dává důraz na archeologii, avšak opět kombinuje mnoho dalších disciplín, a to opět lingvistiku a obecně přírodní vědy. Metodologicky Hoogervorst postupoval obdobně jako Rosselová, především co se týče terénního sběru dat a sekundárně pak výzkumu relevantní literatury, často dostupné pouze ve zkoumaných oblastech. Tyto oblasti zahrnovaly země s přístupem k Indickému oceánu, jmenovitě Srí Lanku, Maledivy, Malajsii a Indonésii.

Hoogervorst svůj unikátní přístup označuje jako lingvistickou paleontologii, jejímž cílem je studium a popis starověkých společností prostřednictvím jejich jazyka, především pak tohoto jazykového kontaktu, který byl právě zprostředkován etablováním obchodních cest v Indickém oceánu. Dílčích výsledků autor dosahuje zkoumáním především slovních výpůjček, a to analýzou klíčových výrazů (zde transferované předměty, plodiny a technologie) ve všech výše zmíněných jazycích.

Právě kvůli povaze a rozsáhlosti Hoogervorstova výzkumu tvoří téma etnobotaniky jen dílčí část. Ačkoliv primárně lingvistický přístup aplikuje u všech transferovaných artefaktů, za obzvláště relevantní část jeho studie můžeme považovat jeho analýzu šíření rýže, nebo jeho příklad s citronem, který se přímo týká oblasti, která je tématem tohoto výzkumu – Číny a sinofonních kultur. V tomto příkladu nacházíme teorii o cizím původu plodin konkrétně v čínském jazyce, která tvrdí, že „... *právě pozdní introdukce je nejpravděpodobnější scénářem, který by vysvětloval pozdní výskyt v [čínské] literatuře.*“ (Hoogervorst 2013, 152).

Poslední výzkum, který zahrneme do našeho výčtu, se navzdory svému relativnímu stáří zdá být pro jeden z ústředních motivů (kulturnost rostlin) této disertační práce nejvíce relevantní,

avšak díky kritickému zhodnocení níže popsaného metodologického přístupu zjistíme, že tomu má i svá úskalí. Přesto by mu měl být věnován zvláštní zřetel.

System tzv. *Cultural Keystone Species* (CKS), neboli konceptu, který zohledňuje roli a význam kulturně významných rostlin v rámci specifické komunity byl vyvinut v 80. letech 20. století jakožto prostředek ke klasifikaci rostlin **Nancy Turnerovou** (1988), ve kterém takto významné rostliny nesly společné znaky v rámci kultury či komunity. Vzhledem k tomu, jak širokosáhlým pojmem je kultura, toto označení se ve výzkumech spojuje spíše s komunitami nativních obyvatel, které, dle kritérií výzkumníků tvoří dostatečně „odlišnou“ a (nejen) ekonomicky zajímavou subkulturní entitu. Koncept CKS byl dále používán jako prostředek ke kvantifikaci významnosti rostliny pro danou komunitu na základě poměrně komplexního vzorce, který však jako svá primární vstupní data využíval značně subjektivní hodnoty přisouzené nikoliv komunitou, ale pozorujícím výzkumníkem.

Ačkoliv je tento koncept zajímavým metodologickým přístupem, má svá úskalí, a to nejen ta, která připustili samotní tvůrci, týkající se značné subjektivity dat. Mimo to, že celý hodnotící systém a odvození primárních hodnot spočíval na rozhodnutí výzkumníka, je zde i problém samotné motivace výzkumu takových rostlin, který je prostoupen celým etnobotanickým programem. Jak je patrné z našeho historického výčtu a motivace za vytvořením etnobotaniky jakožto samostatného vědeckého přístupu, tato skutečnost vyvstala z našeho pohledu zřejmých důvodů a novodobého eurocentrického, hluboce zakořeněného exoticismu. Toto usuzujeme na základě systematicky se opakující motivace a volby předmětu výzkumu.

3.3 Eurocentrismus ve zkoumání odlišných rostlinných znalostních komplexů

Již od počátků etnobotaniky až po současné výzkumy sledujeme, jak výzkumníci kladou důraz na využitelnost výsledků jejich výzkumů, které zásadně provádí na skupinách nativních obyvatel. Ostatně celá etnobotanika vznikla jako souhrnný program, pod jehož definici se zájem o tyto „exotické“ komunity schoval. Výzkumy jsou z velké části ekonomicky motivované, kdy je neskrývaně zdůrazňován jejich přínos pro západní průmysl, nejčastěji farmakologický. Tento zájem je podporován neustálým utvrzováním v takřka mytologickou (hraničící s magickou) jedinečností nativních/aborigenních komunit. Tento přetrvávající exoticismus pak můžeme vnímat jako druh reverzního orientalismu, kterého se dopouští „vyspělé“ západní kultury na původních komunitách. V případě etnobotanických výzkumů se jedná o legitimizaci zkoumání, nikoliv na základě přesvědčení o vrozené primitivnosti a zaostalosti těchto nativních komunit

(i když i tento aspekt zde hraje značnou roli v rámci definování „jinakosti“ a odlišnosti od vyspělého západu¹⁸), ale naopak v této původnosti/přirozenosti spatřuje zázračný lék na neduhy západní vědy, která je tímto přístupem definována jako již vyčerpaná. Snaha využít „primitivní“ a „tradiční“ postupy ke komerčnímu prospěchu je validována exotizací těchto komunit, především pak léčebných či dietetických praktik, které jsou interpretovány s dávkou magicismu a mysticismu ve své účinnosti. I ve výše zmíněné výčtu nejzajímavějších současných etnobotanicky zaměřených výzkumů se setkáme s tendencemi přisuzovat využití rostlin v šamanství a magicismu kulturní významnost, příkladem je výzkum Nancy Turnerové (1988) i Gerdy Rosselové (1998).

Můžeme se domnívat, že toto je důsledkem snahy zhmotnit tak přirozeně teoretickou povahu vědy, především humanitní a zároveň je toto snaha o jakousi formu vykoupení a mechanismus splácení odpustku, jako jistý druh refundace za neuvážené zneužívání přírody, případně za neetické nakládání s původními obyvateli¹⁹. Jako příklad takového zakořeněného exotismu si uveďme kategorie v rámci kvantitativního měření CKS rostlin, které odkazují na rituální využití, šamanismus, mytologii, ale vůbec nezohledňují daleko relevantnější kategorie, jako je pouhá subsistence (Turner 1988, Garibaldi a Turner 2004). Jako závěrečný komentář poslouží upozornění na skutečnost, že výsledkem tohoto rozkolu v interpretaci a úhlu pohledu vnímání etnobotaniky můžeme dojít k závěru, že pojem „čínská etnobotanika“ bude defaultně odlišně vnímán západním úhlem pohledu a samotnými čínskými autory – pro ty bude etnobotanika představovat sebedeskripci vztahu k rostlinám, zatímco pro západního čtenáře může značit zkoumání nezápadních společností a jejich (odlišené) využívání rostlin. Z jistého pohledu se tak slovní spojení „čínská etnobotanika“ jako vhodné, v závislosti na tom, jaký přístup ke zkoumání tohoto komplexu znalostí chceme vyjádřit. Vzhledem k tomu, že tuto tradici chceme zkoumat nezaujatě, bez snahy aplikovat zaujatou západní optiku a myšlenkové kategorie, přikláníme se stále k označení „**čínský rostlinopis**“.

---

¹⁸ Zde vnímáme silnou analogii s orientalizujícím přístupem, jak jej definoval Edward Said (1978).

¹⁹ Viz problematický vztah k původním obyvatelům v celé Americe a příhodný četný výskyt etnobotanických výzkumů. Není náhodou, že nejvíc etnobotanických výzkumů se zaměřuje na oblasti, které patřily pod koloniální správu, více v podkapitole 4.1.1.

4 MAPOVÁNÍ DOSAVADNÍHO STAVU POZNÁNÍ EVROPSKÝCH ROSTLINOPISNÝCH TRADIC

V teoretické části tohoto výzkumu se budeme zabývat historií systematického popisu rostlin, a to s přihlédnutím na její odlišnou genezi a pozdější konceptualizaci v rámci evropské a čínské historie. Budeme sledovat odlišnosti, ale také z povrchu těžko čitelné podobnosti mezi vývojem rostlinopisné tradice v Evropě a v Číně. Úvodní premisa našeho počínání je totiž motivována vytvoření prostoru bodům průniku civilizací na opačné straně geograficko-kulturně-filozofického spektra. Vzhledem ke skutečnosti, že k povaze tohoto spektra budeme často odkazovat, zmíníme zde opět výraz opakující se v této práci, kterým je **euroasijské (lesostepní)²⁰ kontinuum**. Ačkoliv v rámci politicko-historického narativu neustále sledujeme podvědomou tendenci polarizovat strany na východ a západ, kdy západ představuje normu hodnou sledování a dodržování, zatímco východ naopak deviaci od normy (a ať se soustředíme na geopolitickou, či filozofickou klasifikaci). Edward Said tento přístup vnímá především jako reakci západu na objev konkurující, soběstačné struktury v podobě východních společností, a jejich následnou marginalizaci ze strany dominujícího (nejen) imperiálního západu. Tento komplexní přístup k východním kulturám je v kontextu západní vědecké tradice velmi dobře znám jako **orientalismus** (Said 1978). Specifickou vlastností orientalizujícího přístupu k východním kulturám (tedy ucelenému systému historie, filozofie, zvyků, literatury, hodnot, a v neposlední řadě vědy) je vnímání těchto jako neschopných projevit svůj hlas vůči západní dominanci²¹. Orientalisté se tak vědomě, nebo nevědomě uchylují k samozvanému působení jako mluvčí těchto marginalizovaných kultur. My se tomuto přístupu chceme vyhnout, a proto zvolíme postup, jímž východní, v tomto případě čínští autoři rostlinopisných spisů, převezmou kontrolu nad tím, co o sobě a svém zaměření, chtějí šířit. Proto se pokusíme o nestranné nastínění skutečností, jež tvoří čínskou rostlinopisnou realitu, přičemž autorčiny komentáře

---

²⁰ Zde se snažíme upozornit na skutečnost, že právě lesostep jako fyzicko-geografický útvar tvoří tranzici mezi Evropou a Asií, a stejně tak i cestu historické výměny nejen komodit, ale i myšlenek

²¹ Upozorníme zde čtenáře na velmi příhodnou metaforu, která čerpá z lingvistického rozdělení typů hlásek, na znělé (voiced) a neznělé (voiceless). Právě téma „voiced and voiceless“ bylo hlavním motivem konference ACAS 2020, kde autorka výzkumu představila teze upozorňující na marginalizaci nezápadních vědních diskursů, viz část 11.1, příspěvek *Approaches to Studying the Chinese Scientific Canon: Surveying the History of Plants and their Voice in Histories*.

budou sloužit pro účely syntézu a sumarizaci doposud zjištěných faktů, a zároveň jako snaha o uvedení v širší kontext, včetně časově-myšlenkové synchronizace se západním vývojem.

Cílem teoretické části této práce je vytvořit pevný historický základ pro zřetelnější pochopení obou rostlinopisných tradic (Číny a Evropy). Poté, co si přiblížíme ústřední motivaci a zaměření výzkumu, budeme se zabývat genezí evropského rostlinopisu, především na koncepci jednotného vědeckého programu, se zvláštním zřetelem na jeho principy a základní teze. Aby výsledky našeho průzkumu byly souměřitelné, stejný postup aplikujeme i u čínské rostlinopisné tradice. Tam se rovněž zaměříme na vzájemnou konfrontaci dvou odlišných (ale i do jisté míry podobných) systémů, a rovněž do jaké míry, byly sebou ovlivněny. Tento historizující přehled bude prostřednictvím největších rostlinopisných milníků sledovat trendy, změny a vývoj rostlinopisné disciplíny. Závěrem bude vyvození trendů na obou extremitách kontinua, s ohledem na jejich průnik, či deviaci.

4.1 Vývojové milníky v evropské konceptualizaci rostlinopisu

V této části se budeme zabývat prvopočátkem zájmu o rostliny. Zaměříme se na hlavní historické osobnosti, které se zasloužily o zavedení a rozvoj botaniky v Evropě. Tato exkurze historií vývoje evropské botaniky je důležitá především jako východisko pro pozdější komparaci s jeho čínským ekvivalentem. Zajímat nás bude původ autora, přehled jeho nejznámějších děl, jejich charakteristika i vzhledem ke kontextu doby a motivace. Dělením do historických období tak budeme mít příležitost vyvodit dílčí trendy, které dotvoří mozaiku vývoje vrcholícího etablováním botaniky jako samostatné vědní disciplíny s formálními rysy a systematickým vědním programem.

4.1.1 Motivace zájmu o rostliny v západní části eurasijského kontinua

Důležitost rostlinám, jejich využití pro člověka ve formě potravy, materiálu či léčiv, byla přikládána již ve starověkém světě. Počátek zájmu o rostliny můžeme sledovat již od počátku písennictví²². Z tohoto období pochází první díla kompilující rozsáhlé znalosti o rostlinách, jako příklad jmenujme antické římsko-řecké klasiky jako je Theophrastos, Plinius, či Pedanius Dioscorides. Jejich díla jsou dodnes považována za relevantní a stále hojně citována, neboť právě tyto klasici získali statut **otců moderní botaniky**. Výše jmenované autory tedy budeme

---

²² Eminentní zájem o rostliny zcela logicky předpokládáme i v proto-společnostech, které neměly k dispozici systém písma. Doklady tohoto zájmu jsou proto nepísemného charakteru a jejich dokázování probíhá jinými metodami, viz archeobotanika.

považovat za vztyčný bod v našem výzkumu. Tato kapitola si proto klade za cíl shrnout a klasifikovat dosavadní studium rostlin, od raného vývoje, až po moderní pojetí. V rámci moderního pojetí budeme věnovat pozornost dosavadním výzkumům, které na dříve představenou historii a tradici navazují.

Studium rostlin v sobě skýtá mnoho možností praktické využití pro lidstvo. Ať už je o ryze praktické rádce, kteří vyhodnocovali užitečnost rostlin a jejich celkový přínos pro lidstvo, či spíše z perspektivy vědy, která většinu výzkumu o plodinách obsáhla, přínos pro určité společnosti, či kulturu, dostaneme se i k všednějším důvodům, proč tuto vědu pěstovat – znalost rostlin mohla bez přehánění, rozhodovat mezi přežitím a zánikem komunit. Ať už následkem přírodních vlivů a jejich ničivém vlivu na úrodu, přičemž taková neúroda a nevhodná volba rostlin znamenala hladomor, či neuvážená konzumace rostlin, které se ukázaly být jedovaté. Je tedy přirozené, že primitivní klasifikace rostlin se stává relevantní již od počátku pospolitých společností, znalost rozřazení rostlin mezi ty, které byly vhodné ke konzumaci, a mezi těmi, které byly vhodné k medicínskému využití, zavedly příčinu vzniku vědy zabývající se rostlinami – botanika (Morton 1981, 2). Dá se tedy předpokládat, že udržování a pěstování znalostí o rostlinách by tedy mělo být považováno za prioritu státního významu. Zde čtenáře upozorníme na skutečnost, že toto téma nabude obzvláště důležitosti při našem průzkumu rostlinopisných tradic v Číně.

V moderním světě je znalost rostlin z hlediska jejich vhodnosti, ba i škodlivosti pro lidský organismus, brána za samozřejmou, avšak z hlediska využití jsou rostliny vděčným objektem zkoumání. Právě v kontextu moderní vědy je současným rezonujícím tématem důraz na zachování biodiverzity, přínos plodin a jejich roli v rozvoji rozvojového hospodářství, či hrozící a stále znatelnější změny klimatu, či širší společenské iniciativy, jakou je již dříve zmiňovaný *Green Deal* (kapitola 1.2). Z této, i budoucí perspektivy je znatelné, že efektivní využití rostlin, a tím pádem i jejich intimní znalost, je a bude vždy klíčová a společensky, neřkuli globálně, významná. Naše soudobá znalost rostlin se nachází na svém vrcholu. Přínos vědy i techniky je znatelný ve všech aspektech lidského života, avšak stále více pozorujeme v dnešní společnosti snahy o tzv. návrat ke kořenům, či k „tradičnějším“ způsobům získávání potravy, léků, či materiálů potřebných k životu. Takové trendy mohou být reflektovány ve stravovacích stylech, vůči kterým jsou typicky citlivější spíše západní společnosti²³. Tento

---

²³ Je třeba vyslovit paradoxní myšlenku, že různé stravovací styly, jejichž základem je omezování různých skupin potravy (lepek, laktóza, živočišné produkty, potraviny jiné než bio kvality, na sacharidy bohaté složky potravy aj.,

přístup se promítá i do trendů v záměrech moderních výzkumů, které se navrací k tradičním komunitám, aby jakožto průkopníci zprostředkovali unikátní zkušenost nativních komunit rozvinuté západní společnosti. Po zadání hesla „*ethnobotany*“ do databází odborných prací zjistíme, že typickým objektem zájmu jsou oblasti s vyšším výskytem nativních komunit a postkoloniálních oblastí, např. **jižní Amerika** (viz např. Vonta et al. 2019; Ludwinsky a Hanazaki 2018; Rodríguez et al. 2018; Coelho et al. 2019; Antonella Carabajal et al. 2020; Nunes et al. 2018; Fadiman 2019), **severní Amerika** (viz např. Turner 2014; Cuerrier et al. 2019; Armstrong 2018) **jižní, východní a jihovýchodní Asie** (Li et al. 2019; Liu et al. 2018; Hong et al. 2015; Luo et al. 2019; Sharma et al. 2019; Ma et al. 2019; Faruque et al. 2019; Rana et al. 2019; Bhatia et al. 2018; Thakur et al. 2017), či **Afriky** (Fonge et al. 2019; Ma et al. 2019; Yebouk et al. 2020; Chabi et al. 2018; Constant a Tshisikhawe 2018; Mongalo a Makhafola 2018). Pozornosti však neuniknou i „méně rozvinuté“ části **Evropy, či předovýchodní Asie** (Janačković et al. 2022, Berisha et al. 2022, La Rosa et al. 2021).

Můžeme zde mluvit o jistém druhu vědecko-technologického vyčerpání moderní společnosti, která usiluje o nalezení staro-nových zdrojů rostlin k obecnému užítku. Klíčovým se stává hledání přísad k přípravě medikamentů, využitelných zdrojů, či efektivnějšímu zajištění obživy. S touto snahou se však pojí mnoho přidružených atributů, jakými jsou všudypřítomný exotismus a magismus obklopující tyto nativní komunity. Ten brání objektivnímu poznání, vzhledem ke své již primárně předpojaté povaze a přesvědčení, že nativní komunity se chovají k rostlinám a přírodě lépe. Jako další možný zdroj motivace jmenujme snahu o znovudefinování kultury, která, vlivem globalizace, může trpět ztrátou specifické identity (Cámara-Leret et al. 2019). Toto vysvětlení se zdá být pravděpodobnější, neboť již ve jménech autorů těchto studií můžeme pozorovat opakující znaky, jimiž je např. skutečnost, že velmi často se jedná výzkumníky přímo z daných oblastí zkoumání. Toto může nasvědčovat právě snaze o zviditelnění vlastní kultury, avšak tímto způsobem daní výzkumníci dopouští něčeho, co bychom mohli popsat jako **autoorientalismus**.

4.2 Geneze evropského systematického zájmu o rostliny

Evropskou historii zájmu o rostliny můžeme volně klasifikovat na tři období: klasické/antické, středověk a raně moderní. Tyto mezníky určujeme na základě velké akumulace publikací, autorů a poznatků právě v těchto epochách vyjma současného botanického diskursu, který

---

jsou v podstatě výsadou a luxusem moderních, a především potravinově zajištěných zemí, které nemají recentní hladomorovou zkušenost.

považujeme již za etablovanou fázi vývoje, která vychází právě z vývoje historického. Toto rozdělení je primárně založené na tradiční klasifikaci evropských dějin, my se jí budeme držet i v našem výčtu. Ten bude cílit jak na pojmenování zásadních změn přinášejících vývojových fází, a to typicky prostřednictvím význačných osobností ustanovujícího se oboru. Nejedná se tedy pouze o encyklopedický výčet botanických děl, ale sledování trendů v jejich vývoji, které nám poslouží jako základ pro komparaci s jeho čínským ekvivalentem. Budeme tedy sledovat vývoj od antického rostlinopisu, až po ustanovení botaniky jako moderní vědní disciplíny.

4.2.1 Rané snahy o akumulaci znalostí v antice

V antickém období zaznamenáváme první pokusy o tvorbu souborných rostlinopisných publikací – jakýchsi (proto) herbářů²⁴. Již z názvu je patrné, že v těchto klasických dílech šlo především o léčebné účinky a využití rostlin, v popředí zájmu tedy figuruje pragmatismus, kdy motivace katalogizace rostlin vychází z jejich užitečnosti. Věnována je v nich však pozornost i gastronomickému využití, ale opět na pozadí účinků pro zdraví. Není tudíž překvapením, že autory takových spisů byli převážně lékaři, polyhistori, a především pak filozofové (tedy vševzdělanci tehdejší doby), jak se přesvědčíme ve výčtu níže.

V antické Evropě je pro rozvoj pozdější botaniky příznivé klima. Takto vhodné prostředí vzniklo důsledkem souhry několika faktorů příznačných pro oblast Malé Asie v 6. stol. př. n. l., odkud se přirozeně šířila tehdy známými centry antických civilizací. V prvním tisíciletí př. n. l. totiž nastávají společenské a ekonomické změny iniciované novými objevy – železo střídající bronz značně zefektivnilo zemědělství. To mělo příznivý vliv na růst řemesel a následně obchodu. Vlivem těchto změn začala vznikat nová společenská třída obchodníků a podnikatelů, která v kontrastu s půdou vlastníci vládnoucí třídou začala hledat způsoby využití každodenních činností a jejich produkce. Rostliny a jejich komerční i nekomerční využití (spolu se zemědělstvím) se dostaly do popředí zájmu této rostoucí vrstvy (Morton 1981, 19–20). Co se týče společensko-politických faktorů, které se přičinily u vzniku botaniky, uvědomme si, že se nacházíme v době imperialistických tendencí a snah jednoho hegemonu ovládnout větší územní celky než domovské Řecko. Rozvoj vědění o rostlinách a agrikultuře je poháněno praktickými důvody, jako zefektivnění zemědělské produkce a následné využití pro rozsáhlá dobytá území a zajištění tak stravy pro narůstající počet obyvatel, či pro pochopení dosud

---

²⁴ Atribut „proto-“ zde můžeme použít vzhledem k absenci současné, a především ustálené binomické nomenklatury tak, jak ji definoval Carl Linnaeus, ačkoliv právě tato nomenklatura vychází z latiny (typicky však po-antické). Více v podkapitole 4.2.4.

neznámé flory nově dobytých území, pro jejich efektivní využití, ať už jako potravy, nebo ve farmakologii (Morton 1981, 29).

Podobný druh pragmatismu můžeme najít i ve starém Římě, kdy znalost rostlin byla klíčová pro uplatnění ve farmakologii, především pak v té vojenské. Stálost konfliktů, ve kterých se římská armáda angažovala, pak zaručovala kontinuální pozornost rostlinám, tehdy pouze jako prostředku, ze kterého měli Římané (především armáda a armádní lékaři) užitek. Tento pragmatismus zdědili, jako mnoho dalších znalostí, od Řeků (Nutton 2004, 160). Není proto s podivem, že většina tzv. herbalistů (viz níže) byli zároveň i lékaři.

4.2.2 První evropští herbalisté a naturalisté

Jako první je třeba explicitně definovat, co pod těmito pojmy chápeme. **Herbalista** je jednotlivec zabývajícího se rostlinami, který ještě není nazýván botanikem proto, že jeho zájem se soustřeďuje kolem využití rostlin, především k farmakologickým účelům, či kolem jejich agrikolturního potenciálu. Herbalista, na rozdíl od botanika, nezkoumá rostliny jen kvůli rostlinám samotným, pro jejich existenci, bez postranních úmyslů. Souhrnným názvem **naturalista** bychom mohli chápat jednotlivce, či skupinu jednotlivců, kteří se zabývají přírodou v širším slova smyslu. Právě v rámci takových programů se pohybuje většina historických osobností spojených s publikací děl týkajících se rostlin. Další kritérium, které může být nejednoznačné, je vědeckost. Tu totiž máme tendenci vnímat pouze v kontextu ranně moderní doby s rozvojem technických věd. Objektivnost, empirie a nezaujatost jsou však i u antických autorů nevzácným rysem.

Prvním z takových klasických autorů byl řecký polyhistor, **Theofrastus z Eresu** (*370 př. n. l.), žák Platonův a Aristotelův, často nazýván otcem botaniky. Jeho nejznámějšími kontribucemi na poli botaniky jsou *Historia Plantarum* (Περὶ φυτῶν ἱστορία) a *De Causis Plantarum* (Περὶ φυτῶν αἰτιῶν) (Harvey-Gibson 1919, 6) Původní dílo *Historia Plantarum* sestávalo z deseti dílů, dochovalo se celých devět, čítajících asi 400 stran (Gotthelf 1988, 113). Dílo je významné i pro své zachování a obsáhlost. Ačkoliv se nám počet stran na deset svazků nemusí zdát nijak neobvyklý, na tehdejší poměry se jedná o unikátní dílo. Je tak především kvůli cennosti psacího média. Obě díla mají formu didaktického díla, kdy se jedná o soupis sepsaných přednášek autora. Usuzujeme tak z četných autorských komentářů promlouvajících ke čtenáři jako lektor k lektorovi (Morton 1981, 31).

Theofrastus ve svém díle vycházel z denního pozorování přírody, především na zahradě, kterou zdědil po svém učiteli, velikánovi Aristotelovi (Harvey-Gibson 1919, 6). Rostliny

kategorizuje především na základě svého praktického využití. Dílo kompiluje jak taxonomické i technické znalosti jako rozmnožování, či pěstování (Long 1842, 332–334). Zakládá tak popisu morfologie a anatomie rostlin (Harvey-Gibson 1919, 8). Druhé dílo se zaměřuje na pěstování rostlin a s tím spojené technické znalosti, také z vlastností pěstovaných rostlin (Hardy a Totelin 2015, 10). Z tohoto popisu můžeme vyvodit, že Theofrastův *magnum opus* je třeba považovat za jedno z prvních ekonomicko-botanických děl, dlouho předtím, než byl tento název oficiálně zaveden na konci 50 let. 20. století (The Society for Economic Botany b.r.). Lze se tedy domnívat, že antická společnost vnímala všechny tyto aspekty rostlin jako neoddělitelné, ať už šlo o jejich ekonomické, lékařské, či gastronomické využití. Neopomenutelné je, že se jedná takřka o první klasifikaci rostlin, dlouho před raně moderními vědci, jako byl např. Carl Linnaeus nebo Alphonse De Candolle. Theofrastus ve svém díle neopomíná zmínit pro Řecko nenativní rostliny, především tedy z oblastí dobytých při řecko-makedonských výbojích. Můžeme se domnívat, že tyto informace získal od jedinců doprovázejících Alexandra Velikého při jeho výbojích Asii (Morton 1981, 31).

Historia Plantarum se dále zabývá morfologií a klasifikací rostlin, jejich deskripcí a ekonomickým potenciálem, *Causis de Plantarum* zase problémy jejich růstu a rozmnožování. V dílech je znatelná snaha o vytvoření teoretických konceptů jako základu popisu rostlin, v tom leží Theofrastovo přičinění se o titul otce botaniky – snaha o konceptualizaci myšlenek do uceleného vědního programu. Autorovo kritické myšlení se projevuje v odmítnutí myšlenek jeho vlastního učitele Aristotela, týkajících se jeho četných paralel mezi rostlinami a živočichy. To Theofrastus zásadně odmítá a rostliny od živočišné říše izoluje (Morton 1981, 32).

Theofrastovo dílo je zásadně definováno systematizací informací a snahou vytvořit vlastní deskriptivní terminologii, vystavenou již jeho mentorem Aristotelem, avšak aplikovanou především na živočichy (Morton 1981, 32). Jeho přičiněním se starověká řečtina rozšířila o nové lexikum, či nová čtení stávajících výrazů (ibid, 37). V Theofrastově díle převládá tendence klasifikovat rostliny s přihlédnutím k jejich velikosti, početnosti, charakteru, funkci a vzájemných vztazích (ibid, 35). V tomto ohledu je přímým předchůdcem Carla Linnaea, který na Theofrastovu systematičnost navázal a obohatil o svůj program binominální nomenklatury.

V Theofrastově díle spatřujeme základy ekologie. Usuzujeme tak z toho, jakou pozornost věnoval informaci o prostředí dané rostliny, či její adaptaci na prostředí nové, kdy autor přisuzuje významnou roli klimatu a půdě v jejich vlivu na růst rostliny (Morton 1981, 41). Díky všem těmto vlastnostem můžeme Theofrastův program již nazývat jakousi proto-

botanikou. Poznamenejme však, že k úplnosti a získání statutu vědy a vědecké metody, chyběla Theofrastovi zásadní ingredience – empirický experiment. Morton (1981, 42) absenci pokusů vysvětluje jako důsledek společenského stigma, které bylo úzce spjato s manuální prací, vykonávanou především nejnižšími společenskými vrstvami – otroky a chudými svobodnými.

Dalším z neopomenutelných klasiků je **Plinius Starší** (23–79 n. l.), jehož specializací, kromě všepřítomné afinitě k filozofii, byla historie přírodního světa, především pozorování a v menší míře zkoumání rostlin i zvířat. Dílo, které bylo shrnutím tohoto přístupu, *Naturalis Historia*, se stala inspirací encyklopedického žánru (Anderson 1977, 16–17). Je nutno podotknout, že v antickém světě tato věda zabývající se přírodou a její historií, rovněž zahrnovala poznatky z dalších přírodních věd, jako byla astronomie, geografie, medicína a technika. Stejně všeobšáhle povahy je i Pliniovo dílo.

Kniha *Naturalis Historia* sestávala z úctyhodných 37 svazků a její sepsání bylo realizováno v průběhu celého života autorova (Beagon 2005, 7). Možná díky své rozsáhlosti a důležitosti se jedná o největší a nejzachovalejší dílo tohoto typu. Poznamenejme, že jak sám autor uvádí v předmluvě, dílo dedikoval budoucímu císaři Titovi, se kterým Plinius sloužil v armádě (Rackham 1967, 2–3). Opět zde spatřujeme opakující se motiv armádního lékaře, který svou praxi zaznamenal v písemné podobě.

Co se týče Pliniova pojednání o rostlinách, z charakteru jeho záznamů je chápé především pragmaticky. Usuzujeme tak z jeho důrazu na pěstování užitkových rostlin, jako olivovník (k. XV) či vinná réva (k. XIV) a jejich následné zpracování. Dále zde zahrnuje shromážděné vědomosti o kořenech, včetně těch exotických (k. XVI). Ta spolu s rostlinami zmiňuje nejen v kontextu konzumace, ale především v kontextu použití kvůli léčivým účinkům (Healy 2004, kniha XXIV).

Posledním, ale neméně významným průkopníkem na poli botaniky, byl řecký lékař, naturalista a farmakolog, **Pedanius Dioscorides** (64 n. l.). Pamatován je především jako autor prvního herbáře, který určil tradici při jejich budoucí tvorbě. Pedaniova *De Materia Medica* (řecký originál Περὶ ὕλης ἰατρικῆς) kompiluje veškeré tehdy dostupné znalosti o rostlinách, s důrazem na jejich využití ve farmakologii. Jeho práce vyniká zahrnutím rostlin nejen z oblasti Řecka a Říma, ale z celé oblasti Mediteránu a greko-románské sféry vlivu, tj. severní Afrika, Přední Východ, Jižní Evropa. Takový záběr vychází z autorovy profese – armádního lékaře, poradce císaře Marka Aurelia (Harvey-Gibson 1919, 10). Práce je zajímavá i z lingvistického hlediska, a to kvůli zachování názvů rostlin v původním znění, dle země původu, či relevance

(Krebs a Krebs 2003, 75–76). Výraz *Materia Medica* se právě po vzoru Pedania stal generickým výrazem pro herbáře²⁵.

Kniha sestává z pěti svazků a je známá svou kontinuitou oběhu. Ve středověku kolovala ve formě ilustrovaného rukopisu, vytvořeného arabskými autory (Nutton 2004, 177). Z historické perspektivy toto není překvapující – většina antických poznatků se do Evropy dostala zpětně pomocí arabských překladů a přepisů. Dioscoridova práce je zajímavá především z hlediska kontinuity. Jako jedno z mála děl se těšilo popularitě vzdorující společenským i historickým změnám (De Vos 2010, 28).

4.2.3 Úpadek (nejen) botaniky

Konec antiky signalizuje úpadek společnosti, a to včetně zárodečných společensko-přírodních věd. Je očekávatelné, že v období raného středověku nezaznamenáváme dlouhodobější aktivitu spojenou se zkoumáním rostlin. Písemnictví a obecně vzdělanost se soustřeďuje v monastickém či monarchickém prostředí jako byl dvůr Karla Velikého (období též příhodně nazýváno jako Karolínská renesance). Příkladem monastické tradice je i činnost **Hildegardy z Bingenu** (1098–1179), abatyše, později svatořečené vzdělané, která je považována za první osobu spojenou se studiem přírodní historie v Německu (Jöckle 2003, 204). Již za Karla Velikého vidíme obnovení původní funkce rostlin jako léčiva. Zájem o ně byl tedy stále v duchu antiky, primárně pro jejich farmakologické, případně zemědělské využití. V této době můžeme sledovat započetí tradice budování botanických (tehdy ještě spíše lékařských) zahrad, předchůdkyním dnešních rozáří. Tyto zahrady zvláště rozlišovaly sekce na zelnou a bylinnou – *hortus a herbularis/hortus medicus* (Hill 1915, 188). Karel Veliký kromě znovuzavedení této antické tradice zároveň plošně nařídil rozšířit tento zvyk po svém území, což dalo za vznik pozdějším renesančním botanickým zahradám (Holmes 1906, 49–50).

Práce Hildegardy z Bingenu je empirického charakteru, vyvstávající ze zkušeností s vedením kláštera a praxe ze špitálního prostředí (Glaze 1998, 125). Tyto poznatky shrnula ve dvou pracích, z nichž její *Physica* (v češtině známá též jako *Ptačí medicína*) je pro nás relevantnější (Throop 1998). Z předešlého popisu charakteru Hildegardiny činnosti je jen pochopitelné, že její úsilí je zaměřeno především na využití rostlin, bylin a koření v medicíně. Vrcholný středověk stále ještě definuje pragmatický přístup k rostlinám, podobně, jako v antice.

---

²⁵ Pozn.: Herbář zde definujeme jako kompilaci informací o rostlinách, s důrazem na jejich farmakologické vlastnosti a potenciál využití, nikoliv výlučně jako fyzickou sbírku exemplářů se základními údaji o nich.

4.2.4 Znovuobjevení zájmu o rostliny – předchůdci moderní botaniky

Na sklonku středověku pozorujeme zvýšený výskyt zájmu o rostliny. Není náhodou, že i jako celá společnost, rostlinopis zažívá svou malou renesanci, a to v podobě hned několika významných počinů. Dříve než stručně shrneme jejich činnost, je záhodno poznamenat, že většina autorů je německé národnosti. Můžeme se domnívat, že tato skutečnost je důsledkem náboženského vývoje v 16. století²⁶. Zatímco Hildegarda z Bingen představuje klasický proud vědění vázaného na klášterní, náboženské prostředí, následující autoři, již luteráni odmítající papežský vliv a zásah do všech sfér lidského života, představují liberálnější proud, nyní zbavený náboženské rigidity, charakteristický revolučnějšími, či individuálnějšími poznatky, nebo svým oddělením od limitovanosti vynucenou právě ortodoxií křesťanství. Právě tato změna je reflektována v užití národního jazyka jako primárního nástroje ke sdělení myšlenek. Tuto změnu v přístupu bychom tedy mohli považovat za proto-etnobotaniku, kdy rysy i povaha prací vyprodukovaných v této době a duchu, nesou znaky orientace směrem k rostlinám typickým pro určitou komunitu, kulturu, etnikum, či národ.

Jako jeden z otců ranné německé proto-botaniky je uváděn německý teolog, **Otto Brunfels** (1488–1534). Autor zaujme tím, že své dílo nezakládá na informacích klasických autorů, jak bylo pro renesanci typické, naopak jej vystavuje na své vlastní praxi a dosavadní rostlinopisnou znalost rozšiřuje o německé rostliny (včetně uvedení jejich místních výrazů), které nebyly předmětem zájmu antických učenců (Arber 1912, 47–49). Harvey-Gibson (1919) však tvrdí, že Brunfels a jeho současníci naopak pokračují v antické tradici tzv. herbalistů a z klasických děl silně čerpají (s. 11). Stále však nemůžeme mluvit o botanice jako takové, protože rostliny nejsou v popředí zájmu kvůli jim samotným, ale kvůli jejich využití. Jeho dílo *Herbarum Eicones ad naturae imitationem* bylo přeloženo do německého jazyka jako *Contrafayt Kreuterbuch* a obsahuje více než 100 kvalitních dřevořezů (Kubíčková 2021, 35).

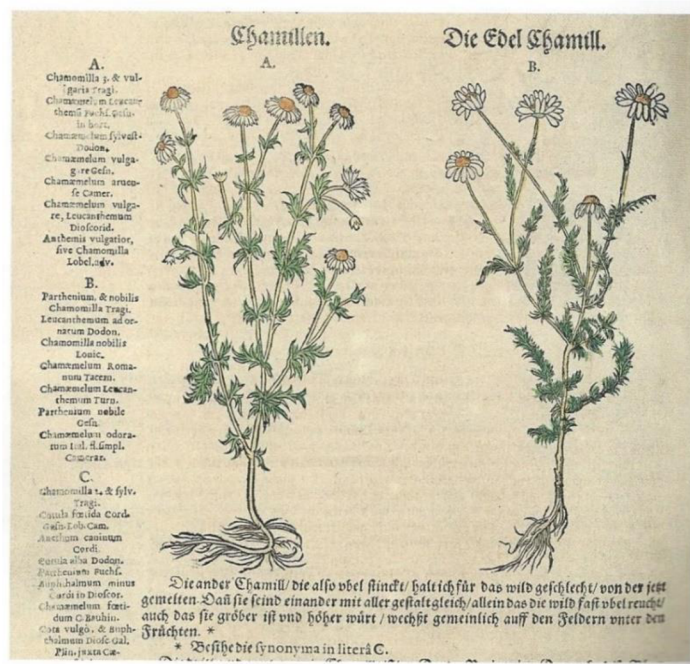
---

²⁶ Vyšší míru progresivity v kontextu náboženského diskurzu v rámci německé protestantské reformace považujeme za přímý pohon vývoje vědy.

Obrázek 4: Pastinák setý (*Pastinaca sativa*) v *Contrafayt Kreuterbuch*, zdroj: Kubíčková 2021, 39.

V podobné tradici pokračoval i **Hieronymus Bock** (1498–1554). Ve svém rostlinopisném díle *Kreutterbuch* (1546) si kládl za cíl popsat známé i opomíjené německé rostliny, německými jmény, vytvořit jejich charakteristiku a zaznamenat jejich využití (Harvey-Gibson 1919, 12). U Bocka můžeme zaznamenat pokus o ucelenou klasifikaci rostlin založenou na jeho vlastním empirickém pozorování při cestách napříč zemí.

Obrázek 5: Heřmáněk pravý (*Matricaria chamomilla*) v díle *Kreuterbuch*, zdroj: Kubíčková 2021, 55.

Jako autora známého i pro české prostředí si jmenujme **Pietra Andreu Mattioliho** (1501–1577), jehož *Materia Medica* neboli v českém jazyce zkráceně známý jako *Herbář aneb Bylinář*, ucelený herbář, který rozšířil práci klasika Dioscorida (původním záměrem bylo okomentovat Dioscoridovo dílo, čemuž odpovídá i původní název *Commentarii in sex libros Pedacii Dioscoridis*), byl přeložen do několika evropských jazyků (včetně českého) a těšil se velké popularitě. Jeho práce je často vnímána jako předěl mezi zájmem o rostliny pouze kvůli jejich lékařskému využití, a zájmem o rostliny jako takové (Isely 1994, 26–28).

Obrázek 6: Hruška (*Pyrus*) v díle *Herbář aneb Bylinář*, zdroj: Kubičková 2021, 51.

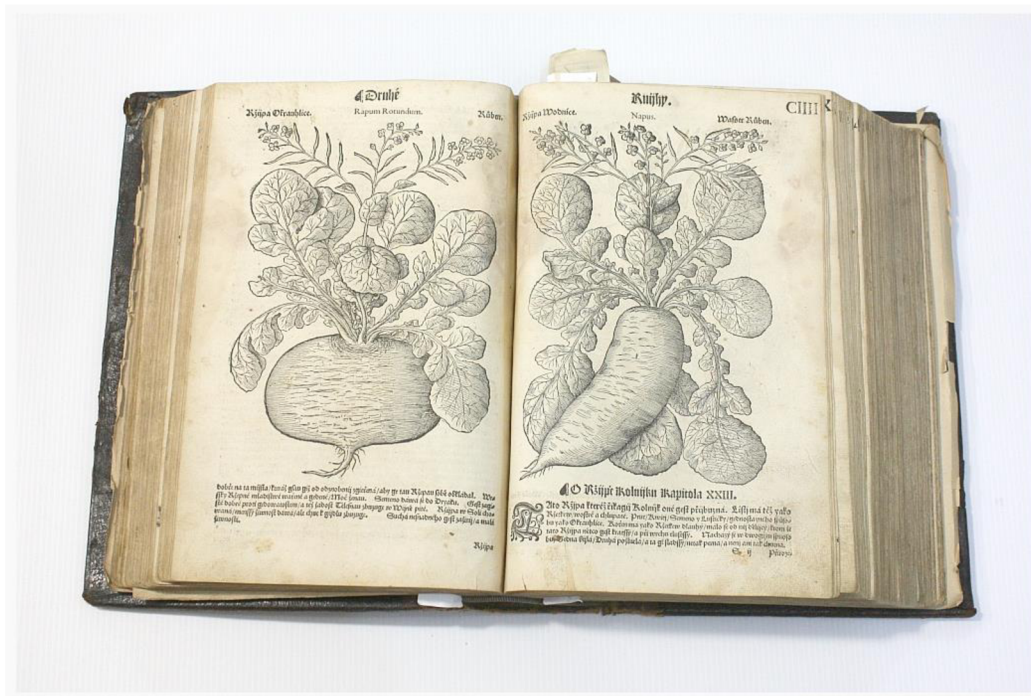
Pokračující v tradici raně novověkých německých lékařů je i **Leonhart Fuchs** (1501–1566), známý svými detailními a vysoce technicky zpracovanými dřevořezbovými kresbami zkoumaných rostlin (Meyer et al. 1999, 11). Tak jako jeho soudobníci a krajané prosazoval empirický přístup při tvorbě herbářů, avšak neopomenul na klasické a všemi uznávané dílo Theofrastovo, či Dioscoridovo. Přínos jeho díla *De Historia Stirpium Commentarii Insignes* spočívá především ve tvorbě kvalitních ilustrací – standard, kterým se řídily i budoucí generace. Za zmínku stojí i zahrnutí rostlin neevropského původu, např. kukuřice, fazolí, chilli papričky, kaktusu, tabáku aj. (Kubičková 2021, 41).

Obrázek 7: chilli paprička (*Capsicum*) v německé edici *De Historia Stirpium Comentarium Insignes (Neu Kreuterbuch)*, zdroj: Sherwood 2005, 38.

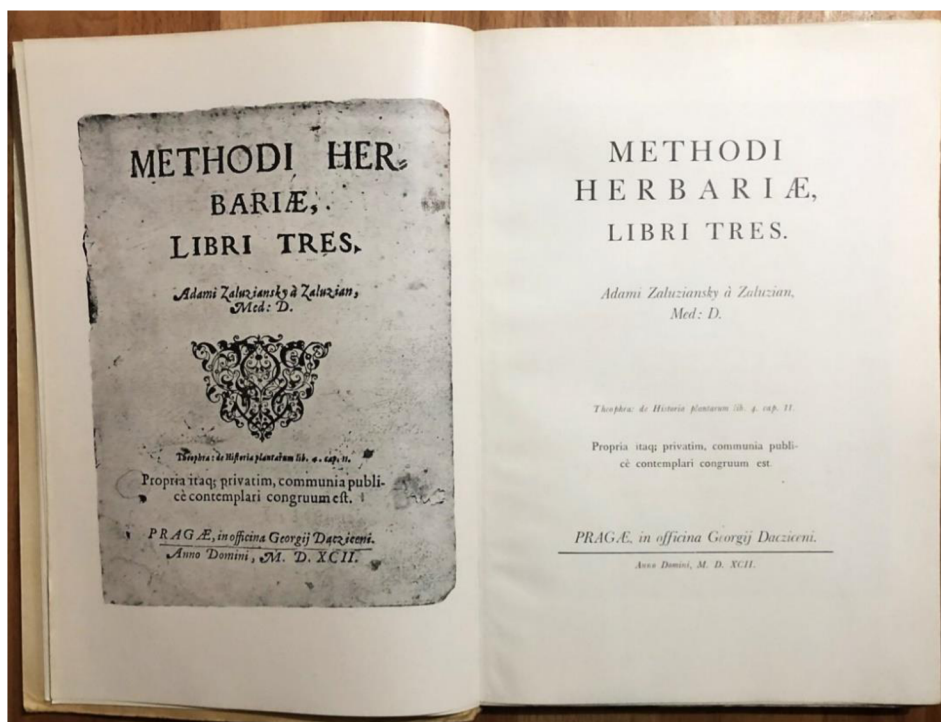
Pro evropskou botanickou tradici, a především pro její obnovení, se zasloužilo několik českých autorů. Jedním z nich je i **Tadeáš Hájek z Hájku** (1525–1600), který v roce 1562 přeložil již zmíněný Mattioliho herbář, doplněný o poznatky z Čech. Jeho hlavní přínos však spočívá především v zavedení snad prvního českého názvosloví, kterým bylo třeba opatřit původní italský a latinský text. Herbář v Čechách vyšel pod názvem *Herbarz: ginak Bylinář welmi vžitečný a figúrami pieknymi y zřetedlnymi podlé praweho a yako ziwého zrostu bylin ozdobeny y také mnohymi a zkussenymi lékarzstwijmi rozhognieny gessto takowy nikdá w ziádnem yazyku prwé wydán nebyl* (Pešek 1991, 19, 21). Hájkovo počínání je tedy v souladu se svou dobou a tradicí, kterou ustálili jeho němečtí kolegové, a tou je publikace v národním jazyce. Právě Hájkovo vytvoření české rostlinopisné terminologie svědčí o funkčnosti národního jazyka, nikoliv o samoučelnosti překladu.

Obrázek 8: Vodnice (zde *Rapum rotundum*) a tuřín (zde *Napus*) z díla *Herbarz: ginak Bylinář*, zdroj: Antikvariatik b.r.

Adam z Veleslavína (1546–1599), známý vydavatel, se zasloužil o distribuci Mattioliho herbáře v Českých zemích, a to na konci 16. století. Nejednalo se však o jeho první vydání: „*Jest tu vrstva na tisíc exemplářů Mathiolovalho herbáře. Nejprve vydán byl herbář lékaře arciknižecího Petra Mathiola po česku i po německu starým Melantrychem roku 1562, 1563 s takovým nákladem, že vyprosil sobě nakladatel u Ferdinanda I. privilegium, aby po 20 let nikdo herbářů nevydával. Když zemřel syn a první dědic Melantrychův, Jiřík mladší Melantrych, roku 1585, zůstalo po něm jenom sedm českých herbářův, i protož pan Daniel vydal jej znova r. 1596.*“ (Winter 2014, 181).

Vůbec nejvýznamnějším Čechem je však **Adam Zalužanský ze Zalužan** (1560–1613), který propagoval botaniku jako samostatný vědní obor (*Methodi herbariae libri tres*), což jej silně odlišovalo od herbalistů/naturalistů dosavadní tradice. Co jej však činí ještě významnějším, je zásluha, která se tradičně připisuje Carlu Linnaeovi – objevení pohlaví rostlin. Ve svém díle *de Actologia* tuto myšlenku poprvé vyjadřuje, roky před Linnaem. V zahraničí, ani na domácí půdě mu však nebyla věnována dostatečná pozornost, a proto je tento objev přisuzován jeho slavnějšímu kolegovi působícím o století později. Ve známost se tato skutečnost dostala až v roce 1848, a to zásluhou profesora Krejčího, který o skutečnosti informoval v časopise českého *Museum* (Čelakovský 1876, 3–6).

Obrázek 9: *Methodi herbariae libri tres* z roku 1940, zdroj: AbeBooks b.r.

4.2.5 Ustanovení vědní disciplíny – botanici v moderním slova smyslu

Raně moderní období můžeme definovat jako dobu zásadních objevů a nových přístupů k problematice znalostí o rostlinách, jejich popisu a klasifikaci.

Výčet světově rezonujících jmen začneme u **Carla Linnaea** (1707–1778), též známého jako Carl Linné, který působil na švédské univerzitě v Lundu. Mnohými si vysloužil přívlastek „Otec botaniky“ v jejím moderním pojetí. Jako kurátor univerzitní zahrady a lékař se pohyboval v prostředí vhodném pro výzkum rostlin (Harvey-Gibson 1919, 51). Mezi jeho stěžejní díla patří *Systema Naturae* (1735), *Fundamenta Botanica* (1736), *Genera Plantarum* (1737), *Classes Plantarum* (1738) a nedokončená *Philosophia Botanica* (1751). Jeho přínosem je především deskripce a systematizace předchůdců, a rovněž pokus o nový klasifikační systém rostlin založený na binominální nomenklatuře²⁷ (Harvey-Gibson 1919, 52, 53).

²⁷ Tj. zavedení dvojího názvu pro každou rostlinu, které sestávalo z rodového a druhového jména. Jako příklad uveďme opět naši známou vodnici neboli *Brassica* (rod) *rapa* (druh). U geneticky komplexních rodů a jejich druhů, stejně jako u vodnice, se k přesnějšímu určení uplatňuje dokonce trinominální nomenklatura, kdy je uváděn ještě nižší taxon, tzv. varieta, nebo také *subspecies* (zde opět *rapa*).

Obrázek 10: Chinovník lékařský (*Cinchona officinalis*) v díle *Systém rostlin (Systema Naturae)*, zdroj: Kubičková 2021, 93.

Linnaeus svou publikační kariéru začíná dílem *Flora Lapponica*, cestopisný spis, kde popisuje svou cestu do Laponska, shromáždění na 100 kousků místní flory, první použití jeho klasifikačního systému a binominální nomenklatury (Frodin 2001, 27). V *Systema Naturae* (1735) však poprvé oficiálně publikuje svou klasifikaci flory (i fauny) (Anderson 1997, 62), v tomto ohledu je jeho snaha analogická k Aristotelovi, který se snažil o to samé více než dvě tisíciletí před Linnaem. Linnaeus svou taxonomii dokončil v díle *Philosophia Botanica* (1751) (Blunt 2004, 221) a konečně, jako vrchol své kariéry, *Species Plantarum* (1753), ve kterém představil svůj systém binominální nomenklatury, tj. dvojího pojmenování rostlin (Stace 1991, 21). Linnaeus se zasadil o započetí tradice, kdy první zmínce rostliny bylo přisouzeno autorství a dle iniciál autora příjmení se tedy označovala, v Linnaevě případě velkým L., např. *Brassica oleracea* var. *capitata* (L.).

Linnaeova taxonomie (říše – podříše – oddělení – třída – řád – čeleď – rod – druh), tedy jeho systematizovaná verze, se s drobnými obměnami používá dodnes.

Jméno de Candolle s sebou nese silou asociaci právě s botanikou. Oba de Candollové, starší otec August Pyrame, i jeho syn Alphonse se v první polovině 19. století proslavili svými přínosy v oboru botaniky. Morfologie byla podle de Candollů klíčová pro taxonomii, naopak fyziologie rostlin zavádějící (Harvey-Gibson 1919, 74).

Starší de Candolle (1778–1841) se upínal podobným směrem, jako jeho předchůdce Linnaeus – klasifikací přírody a pojmenováváním nových rostlinných druhů (*Plantarum historia succulentarum*, 1799). Ačkoliv byl Švýcar, zabýval se florou Francie (*Flore française*,

1803–1815) (Williams a Knapp 2010, 181). Svou klasifikaci rostlin považoval za přirozenější než Linnaevu umělou, přičemž svůj argument stavěl na myšlence, že taxonomie není lineární (v tomto ohledu totiž koketuje s arbitrárností), ale soběstačná a přirozená (Stevens 1994, 79).

Obrázek 11: *Aloe arborescens* v díle *Plantarum historia succulentarum*, zdroj: Wikipedie Commons.

Svůj klasifikační systém oficiálně publikoval v *Théorie élémentaire de la botanique* (1813) (Singh 2004, 20). Jako první vyslovil koncept přirozeného výběru, který později rozšířil a zpopularizoval Darwin, avšak de Candolle jej primárně aplikoval na rostlinnou říši²⁸. V rámci své teorie prosazuje, že rostliny, tak jako později zvířata (a lidé), spolu zápasí o prostor a cenné přírodní zdroje (Desmond a Moore 1991, 265). Další z de Candollových prvenství se týká vztahu rostlinné morfologie a fyziologie. Jako první si všiml symetrie (nejprve rostlinných) orgánů a představil tak poprvé koncept homologie (Allaby 2010, 87) – sdílení podobnosti a v rámci fyziologie napříč rody. Jeho syn, **De Candolle mladší**, Alphonse (1806–1893) v otcově odkazu pokračoval a jeho největší kontribucí je dokončení prototypu mezinárodní kodifikace

---

²⁸ Povšimněme si, že dílo již není psáno latinsky a podporuje tak koncept oddělení běžného jazyka (národního), od jazyka vědy (latiny).

rostlinné nomenklatury (ICN – *International Code of Nomenclature for algae, fungi and plants*), která se používá dodnes (Nicolson 1991).

V osobnostech Linnaea a obou de Candollů tak nacházíme stěžejní základ pro ustanovení vědní disciplíny – **botaniky**. Ta se na rozdíl od přístupu herbalistů a naturalistů soustřeďuje pouze na rostliny jako takové, jejich genetickou klasifikaci, životní cyklus, morfologii, rozmnožování, habitat, vlastnosti aj. Toho dosahuje pomocí systematického pozorování zkoumaných subjektů, přičemž k jejich deskripci využívá národní jazyk, ale především taky etablovaný metajazyk – latinu, jenž je základem pro binomické pojmenování rostlin, kdy příslušností k vyšším taxonům je zajištěn ucelený a rozvětvený systém zachycující specifickou část přírodního světa. V době Linnaea a de Candolla již na rostliny není nahlíženo primárně z utilitářské perspektivy. Společenský vývoj umožňuje nezabývat se pouze možnostmi využití rostlin. Na rostliny je již nahlíženo jako na subjekt hodný vědeckého zkoumání. Tento přístup již splňuje kritéria vědeckosti, jimiž jsou objektivnost, systematická, vědecký jazyk, empirický pokus, transparentnost postupu a kolegiální výměna informací zprostředkovaná kritickým aparátem a citováním zdrojů. Z hlediska historické kontinuity a homogenity tradic je třeba poznamenat, že vývoj evropské botaniky úzce kopíroval vývoj celospolečenský, se všemi vzestupy a pády. Je poměrně známou skutečností, že v podobě antické znalosti měla Evropa vykročeno směrem k budoucímu vývoji, ten byl však na několik století díky pádu Říma pozastaven a středověk můžeme stejně jako pro celkový vývoj společnosti považovat za temný věk rostlinopisectví, které bylo v područí církve. Až s renesancí (zde opět kopírujeme tradiční historickou linku) vidíme snahy o zkoumání rostlin nezávislé na jejich potenciálu a snahu tyto klasifikovat a pojmenovat. Právě zde vzniká dichotomie a segregace dvou typů jazyků – národního a latiny, jakožto budoucího jazyku vědy.

V této části se nám podařilo popsat vývoj a genezi evropské botaniky, od jejích naturalisticko-herbalistických počátků v antice, až po ustanovení a vyčlenění studia rostlin pro ně samotné do renesance, až po předmoderní zásadní objevy, které utvořily základ podoby botaniky v současné době. Stejný postup, s důrazem na vzájemnou komparaci a zviditelnění rozdílů a podobností mezi tradicemi, zvolíme u prozkoumání čínské tradice. Budeme tedy sledovat první snahy o systematické studium rostlin, popíšeme si vývoj v Číně prostřednictvím milníků, vyvodíme obecné trendy vývoje a náš průzkum zakončíme v bodě, kdy dojde k ustanovení vědní disciplíny.

5 ČÍNSKÝ ROSTLINOPISNÝ KOMPLEX ZNALOSTÍ²⁹

Předtím, než započneme výčet rostlinopisného vývoje v Číně, je třeba se vyjádřit k několika metodologickým poznámkám. Ty se budou týkat naratologické perspektivy, kterou pořadím, v jakém je tento úvod koncipován, volíme. Naše perspektiva vychází jako první z evropské tradice, kde odkazujeme na čtenářovu všeobecnou znalost a blízkost tématu. Čínskou rostlinopisnou tradici uvádíme jako druhou v pořadí pro vytvoření kontrastu se známým, v našem případě evropským vývojem.

Dále tímto postupem chceme vyjádřit, že botanika jako vědecký program, se formovala právě v Evropě a tento název byl čínské tradici přisouzen poněkud uměle, z nutnosti popisu čínské, do velké míry stále neznámé, kultury (v o to větší míře je tento výrok pravdivý v minulosti), pomocí aplikace západních konceptů a snahy Čínu do západních definic konformovat, a to často velmi uměle. V následujícím výčtu čínských primárních zdrojů totiž pojem podobný botanice ani nenacházíme. Připomeňme se, že i v evropské historii se poprvé s výrazem „botanika“ se poprvé setkáváme až v polovině 17. století. (viz etymologie výrazu „botany“ a její národně-jazykové varianty).³⁰

V rámci našeho historického výčtu se soustředíme na stejná kritéria jako u předešlé kapitoly, ve které jsme se věnovali shrnutí milníků formujících evropskou botanickou tradici a zhodnotili její vývojová specifika. Tento přístup zaručí přímou možnost komparace obou vývojů nauky o rostlinách. V čínské historii budeme počátek zájmu o rostliny spojit s prvními obsáhlými záznamy o nich. Tato volba nás příhodně zastihne na počátku císařské historie Číny. I zde bude geopolitická situace hrát značnou roli, neboť právě ta stimuluje či naopak znemožňuje progres v jiných oblastech společenského života. Naším úkolem bude prozkoumat, do jaké míry se tak dělo v Číně, oproti Evropě. Dále nás bude zajímat povaha milníků ve vývoji nauky o rostlinách. V Evropě jsme tyto spojovali především s rezonujícími jmény významných osobností a učenců. Jejich věhlas reflektuje i skutečnost, že nově objevené rostliny přijímají, jakou trvalou součástí svého jazykové identity právě příjmení zasloužilého

---

²⁹ Část této kapitoly pracuje s daty, anebo z části vychází z autorčina předešlého výzkumu, či na něj přímo navazuje (Šamajová, K. 2018. *Vnímání Číny skrze její kulturní artefakty*).

³⁰ “Botany.” Merriam-Webster.com Dictionary, Merriam-Webster, <https://www.merriam-webster.com/dictionary/botany>.

autora. Bude tomu tak i v Číně? Dalším subjektem našeho zájmu bude specifická povaha děl kompilující znalosti o rostlinách. V antické Evropě jsme zaznamenali označení pro ranné rostlinopisce (herbalisté a naturalisté), kteří zkoumali využití rostlin, především stran jejich léčebných účinků. Proud naturalistů započal v antice a trval až do raného novověku a byli tak chápáni všichni autoři, kteří předcházeli reprezentantům scientifikace rostlinopisu, tj. jeho transformaci v ucelený vědní program, botaniku (Linnaeus a dále de Candollové). Tito ranní autoři zkoumali rostliny v rámci celé přírodní říše a obzvláště v antice měli tendenci vytvářet komplexní díla encyklopedického charakteru. Jaké psané médium je nejčastěji užíváno v Číně, kdy tyto trendy přetrvávají a jak se dál vyvíjí, nás bude zajímat v následující kapitole.

5.1 Specifika čínského rostlinopisu

Při zkoumání počátků čínské rostlinopisné tradice se můžeme setkat s několika díly, která jsou typicky spojována se vznikem psaného rostlinopisu v Číně. Již v tuto chvíli je třeba čtenáře upozornit na skutečnost, že vzhledem k nejasnému autorství a nepřesné dataci vydání je těmto dílům přisuzována spíše mýtická významnost. Lze se domnívat, že tento rys bude společným jmenovatelem pro mnoho děl, ba i mimo čínský kontext (mytologizace pramenů se zdá být kulturní univerzálií). V kontextu počátku psaní o rostlinách v Číně však budeme hovořit o *Knize Písni* (více v kapitole 7) a *Rostlinopisu Božského rolníka*.

V originálním znění pojmenovaný *Shennong Bencao Jing* 神农本草经 se zasazuje do období vlády dynastie Han (3. st. př. n. l. až 3. st. n. l.), někdy se však datuje až do období Válčících států (5. st. př. n. l. až 3. st. n. l.). Jedná se o jistý druh proto-herbáře (Unschuld 1986, 17). Dílo je tradičně spojováno s „božským rolníkem“ Shennongem, jak je již patrné ze samotného názvu díla. Vzhledem k polo-mýtickému charakteru, nejasné dataci a sporu o původnost, musíme praktikovat zvýšenou opatrnost vůči obsahu podobných děl, více o této problematice se budeme do hloubky věnovat v analytické části této práce (kapitola 7).

Pokud na malou chvíli opustíme mytologicky významné dílo spojované s Božským rolníkem, kandidáty na rannou kontinuitu rostlinopisné tradice najdeme ve zcela odlišném žánru, který ale svědčí o těsné interrelaci mezi přírodním světem a jazykem. Při studiu počátků čínské lingvistiky se nevyhnutelně setkáme se specifickým žánrem – **encyklopedismem**. Ten kombinuje velmi komplexní přístup ke znalostem všeho známého. Obecniny totiž katalogizuje prostřednictvím jejich jazykové realizace, v případě čínského jazyka se jedná o katalogizaci čínských znaků. Vzhledem k této nápadné afinitě k tvorbě lexikografických a encyklopedických prací obecného charakteru (především pro potřeby kandidátů na císařské

zkoušky), není překvapující, že právě v takovém díle nacházíme první ucelené výčty rostlin. Velký čínský slovník *Erya* (*Pravý vzor*³¹) 尔雅 (3. st. př. n. l.) (Karlgrén 1931, 49) je proto významným zdrojem nejen díky velkému množství zaznamenaných rostlin, ale také z lingvistického hlediska. Slovník kompiluje oba aspekty našeho zájmu. Nalézáme zde na 334 rostlin, jejich klasifikaci na stromy či byliny, jejich zběžný popis a zároveň výrazy, podle kterých byly známy, příbuzné, nebo podobné záznamy a dál původ o asociaci daného znaku s fonetickou formou (Morton 1981, 59). Již v tomto dílu je položen základ pro systematizaci informací o rostlinách, v jistém smyslu podobnou Theofrastovu dílu. Silným pojítkem mezi vzdálenými tradicemi je pak systém deskripce rostlin na základě jejich morfologie. Upozorněme však na jeden z dalších rozdílů mezi čínským a evropským vývojem, kterým byla nestabilní pozice obchodníků, jakožto hybné síly v systematickém zájmu o rostliny a jejich komerčního využití. Zatímco v antickém Řecku se tato vrstva etablovala jako důležitá součást společnosti, v Číně především v době vlády dynastie Han nepožívala tato společenská vrstva vyšší privilegia, především kvůli konfuciánskému ideálu, který nevnímal obchod jako úctyhodnou činnost (Morton 1981, 60). Z pohledu oficiálního narativu je čínská tradice postavená především na centrálním řízení vlády a její potřeby pro využití farmaceutické a agrikulturní, nikoliv kvůli rostlinám samotným. Osobní motivace autorů tak mohou být často upozaděny, avšak právě díky této obecné konformitě je pro nás posléze snadnější identifikovat díla a autory, kteří z tohoto úzu budou vybočovat.

Ačkoliv se může zdát, že v čínské rostlinopisné tradici vyčnívají jen dílčí úspěchy, za úspěch sám o sobě můžeme považovat již zmiňovanou **nepřerušenosť a kontinuitu** této tradice a uchování informací v relativně kompletní formě³². Zároveň zmiňme paralelu k binomické nomenklatuře, již dal základy Theofrastus a rozvinul ji Carl Linnaeus, jejíž paralela v čínském kontextu rovněž existovala. Zatímco v evropském kontextu se jednalo o odborný název latinského původu a název obecný v příslušných národních jazycích, v Číně je systém postaven na kontrastu a dvou názvech v hovorovém a knižním jazyce (Morton 1981, 60). Tento systém byl produktivní především díky charakteru čínského znakového písma a nové rostliny tak byly

---

³¹ Výraz použitý ve Slaměniková a Uher 2022.

³² Přepisování starých děl nám umožnilo mít k dispozici obrovské množství primárních zdrojů a tyto digitalizovat (viz projekt Ctext). Tato skutečnost s sebou však nese i stinné stránky – většinou takto přepsaných děl chybí ilustrace rostlin, což při jejich identifikaci může hrát zcela zásadní roli. Dále se můžeme setkat s neredigovanými anotacemi pozdějších autorů, anebo chybami způsobenými mechanickým přepisováním.

pojmenovány stejným postupem, jako tvorba nových znaků – na základě sémantické a fonetické podoby korespondující s grafikou čínského znaku.

Stálost čínského znakového písma tak zaručuje vysokou stabilitu a konstantnost kompilační tradice (lze předpokládat, že stejný přístup byl aplikován u ostatních vědeckých disciplín). Důvodem je institucionalizace vědomostí a přičinění centrální vlády, z jejíhož popudu byly práce kompilovány. Systém vědění o rostlinách byl zároveň součástí formálního medicínského vzdělání, podporován císařským dvorem, zároveň je běžné systematické vytváření botanických zahrad, mnohem dřív a ve větší míře, než v Evropě (Morton 1981, 61). Svou roli mohlo hrát i neprovázání rostlinopisu s náboženským dogmatem, nicméně i v Číně nalezneme paralelu, která nám může znesnadňovat porozumění obsahu a formě děl (viz **ideologická clona**).

Jedním z dalších bodů, ve kterých se evropská a čínská tradice rozchází, je písemná tvorba zabývající se využitím rostlin v krizovém stavu, tedy hladomorech, či nedostatku potravy. Podobné práce v Evropě nenacházíme, můžeme předpokládat, že takové vědění v Evropě existovalo rovněž, avšak pouze formou orální tradice. V tomto ohledu můžeme přemýšlet o vlivu náboženství jako z jedné možných příčin absence takových prací v evropském kontextu, či absencí centralizace tradice sepisování těchto prací na popud vlády. Možná vliv náboženství spatřujeme především ve všudypřítomné snaze o vytvoření iluze přesného řádu na zemi, kdy není žádoucí vůbec připouštět možnost hladomorů a přírodních katastrof, které jsou interpretovány jako hněv Boží. V případě, že taková situace nastala se lze domnívat, že byla interpretována jako zasloužený trest, na který není příhodné se preventivně připravovat pomocí tvorby manuálů. Nadnesen můžeme říct, že takové počínání by se mohlo rovnat tvorbě manuálu na „vyzrání nad Božím hněvem“. V době oslabení tak silné náboženské ortodoxie, tj. v období renesance, nejsou hladomorové již tak četným úkazem. Je tomu tak díky rozvoji ekonomiky a většímu pragmatismu při řízení země, které, nepřekvapivě, bylo umožněno právě povolením náboženské ortodoxie. Více o hladomorové literatuře se dozvíme v kapitole 6 a 7.

V Číně je potřeba tvorby hladomorových příruček způsobena odlišným charakterem společnosti a zásad, ze kterých vychází. Zatímco v Evropě je sepsání takové práce v rozporu s křesťanstvím, v Číně je to přímý důsledek nativních filozofických směrů, či z evropského pohledu, náboženství – především konfucianismu. V něm jako stěžejní koncept figuruje postava laskavého otce, který vládne tvrdou, ale spravedlivou rukou, a jehož primární funkce ve vztahu k podřízené rodině je mimo jiné její ochrana. Tento koncept nebyl aplikován pouze

na rodinné vztahy, ale v celé společnosti, včetně ústřední moci. Panovník zde v této perspektivě přijímá roli laskavého otce, který pečuje o své děti (poddané) a zajišťuje tak jejich ochranu. Tato autorita není zpochybňována, pokud je přírodní i společenský řád nenarušen. V panovníkově zájmu je tedy pečovat o svůj lid, neboť jeho spokojenost a prozřetelnost je nástrojem validity jeho nároku na moc – tzv. **Mandát Nebes** (Helle 2017, 97–98). Následující pasáž vystihuje tento koncept nejlépe:

Když se Zigong tázal na vládnutí, Mistr pravil, „Zajisti potravu, zajisti vojsko a budeš mít důvěru prostého lidu.“

Zigong pravil, „Pokud by došlo na obětování jedné z těch věcí, kterou bys obětoval první?“

A Mistr odpověděl, „Obětoval bych vojsko.“

Zigong dále pravil, „A co kdybys musel obětovat jednu z těch dalších věcí? Kterou bys obětoval potom?“

Mistr pravil, „Obětoval bych potravu. Smrt s námi byla vždy, ale stát nemůže fungovat, pokud ztratil důvěru lidu.“³³

Čínská tradice je spíše kolektivní a nekoncentruje se kolem velkých osobností, a tak jako celá společnost, funguje na principu masové mentality, nikoliv individuální³⁴. Předcházet hladomoru bylo státní prioritou, ve snaze předcházet konfliktům a ztráty přízně lidu a bez přílišného přehánění i pádu dynastií. Evropské mocenské vztahy naproti Číně nebyly determinovány takovým druhem zranitelnosti, ale spíše mocenskými a územními, případně náboženskými konflikty. Zde docházíme k zásadnímu historickému rozdílu mezi Čínou a Evropou: vnímání pohrom a přírodních katastrof (jako hladomor) je v evropsko-křesťanském diskurzu vnímán jako spravedlivý boží trest, který je třeba akceptovat a vytrpět, přičemž tyto události nemají znatelný vliv na stabilitu vládnoucí etáže (Harrelson 1976, 84).

---

³³ V originálu: 子贡问政。子曰：“足食。足兵。民信之矣。”子贡曰：“必不得已而去，于斯三者何先？”曰：“去兵。”子贡曰：“必不得已而去，于斯二者何先？”曰：“去食。自古皆有死，民无信不立。”(论语 – 颜渊: 7)

³⁴ Tato mentalita se mimo jiné projevuje příhodně i v rámci citačního aparátu rostlinopisných děl (s výjimkou Li Shizenovy *Osnovy lékopisů*, *Bencao Gangmu* 本草纲目), kdy jsou typicky citována díla, nikoliv jejich autoři.

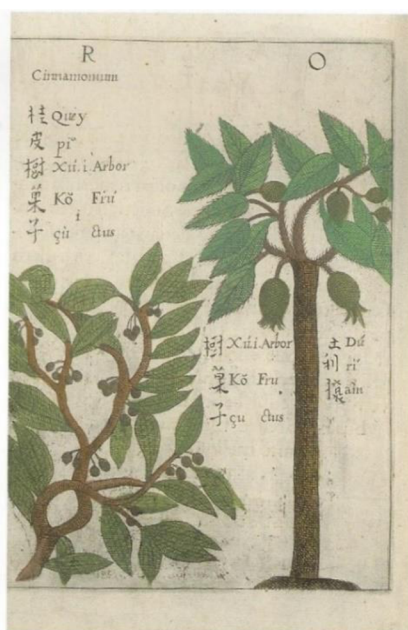
V Číně jsou naopak hladomory a jiné přírodní katastrofy vnímány jako předzvěst ztráty Mandátu Nebes a schopnosti vlády ochránit svůj lid, tedy legitimacy její moci, což nezřídka zapříčiní pád takové vlády. Jako příklad uveďme povstání Huang Chaa na konci 9. století n. l., které bylo reakcí na velký hladomor a pravděpodobně tak bylo jednou z příčin pádu dynastie Tang v roce 907 (Eberhard 2005, 189–190), nebo rovněž hladomor ve 30. letech 17. století, který vedl k úpadku a následnému pádu dynastie Ming (Spence 1999, 21). Z novějších dějin uveďme sérii hladomorů, které vyústily v Boxerské povstání na přelomu 20. století (Thompson 2009, 9). Neopomeňme taky jednu z největších soudobých katastrof tohoto typu, na přelomu 50. a 60. let 20. století, kdy následkem nepovedeného pokusu industrializace agrární Číny v rámci programu *Velký skok vpřed* 大跃进 zemřelo následkem hladomoru až 45 milionů obyvatel po celé Číně (Dikötter 2010). Tato událost, vyjma svého smutného prvenství ve světovém měřítku, je zmněhodná i z perspektivy čínské historie kvůli své neobvyklé dohře. Namísto obligátní ztráty Mandátu Nebes zahájila čínská komunistická strana ideologickou ofenzívu v podobě kampaně, známé též jako *Kulturní revoluce* 文化大革命, která, mimo jiné, začala jako kampaň na odejmutí podílu viny Mao Zedonga a identifikaci „viníků“ v rámci vládnoucí garnitury (Jin 1999, 25–30). Zpětně tedy můžeme zhodnotit Mao Zedongův postup jako geniální manipulaci lety platné národní ideologie v prospěch vlastního politického přežití.

Ačkoliv čínská rostlinopisná tradice dosáhla stability v Evropě nevídané, poskytla ucelený vhled do přesné deskripce rostlin, vyprodukovala přesné ilustrace a pojmenování, či informace o jejich farmakologickém a ekonomickém využití či geografické distribuci, tento model zůstal v průběhu historie vysoce rigidní a zamezil tak jakékoliv deviaci od zavedené normy. Čínský soubor znalostí se tak ochudil o několik klíčových objevů, Morton jmenuje charakter květu, rozmnožování, nebo anatomii výživy rostlin. Tyto znalosti nebyly v Číně známy, a to až do kontaktu s evropskou botanikou v 19. století (Morton 1981, 61).

Absence kontaktu měla význam pro obě strany – Evropa se s čínskou rostlinopisnou tradicí setkala až v novověku. Překvapující je, že ačkoliv je jezuitská mise v Číně známá svým působením a značným vlivem, a to především v těch nejvyšších – vládních kruzích, nepřevzala čínská tradice nic z evropské botaniky. Jezuité, jako první velvyslanci Evropy, rozsáhle působící na qingském dvoře, platili za vědecké experty. Přesto se však vědecké výpůjčky omezovaly především na obory, jako byla astronomie a matematika. Naopak evropská medicína, anatomie, fyziologie, mechanika, botanika, agrikultura či architektura zůstaly Čínou

nepovšimnuty³⁵ (Južnič 2015, 105). Pozdní kontakt s těmito evropskými vědami byl spíše vynucen a vlivem globálně-politické agrese Západu vůči Číně a jejího de facto podrobení si západními mocnostmi (především Velkou Británií) po prohře v Opiových válkách. V ranné i pozdější jezuitské tvorbě se naopak setkáme s trendem podávání výpovědi o stavu vědění na druhém konci světa. Díky této motivaci máme k dispozici ranné výpovědi i o čínské floře. Jedná se tak o jisté sbírky kuriozit, které pohání přirozená lidská zvědavost.

Jako nejznámějšího představitele tohoto cestopisně-mapujícího proudu jmenujme polského jezuitu **Michaela Piotra Boyma** (1612–1659), který se stal autorem první ucelené publikaci katalogizující čínskou floru a faunu. Jeho *Flora Sinensis*, vydaná v roce 1656 ve Vídni (Walravens 2011, 341) se de očekávání a v souladu s evropským předmětem zájmu, zajímala především o farmakologické vlastnosti čínských rostlin. Jmenoval přes 20 druhů čínských rostlin a několik v Evropě neznámých zvířat, včetně jejich barvitých ilustrací. Ve svých dalších pracích se již zaměřil na čínskou medicínu, které později posloužily jako základ jejího studia v Evropě. V dílech *Clavis Medica ad Chinarum Doctrinam de Pulsibus* a *Specimen medicinae Sinicae* jmenuje skoro 300 bylin využívaných v čínské tradiční medicíně (Jeong 2016, 116).

Obrázek 12: Skořicovník (*Cinnamomum cassia*) ve *Flora Sinica*, zdroj: Kubičková 2021, 62.

³⁵ Zde se můžeme domnívat, že se jednalo právě o ideologickou podstatu čínského státu, která neměla být měněna. Především pokud se bavíme o rostlinopisu a zemědělství, odvětví, která měla státní význam vzhledem k úzkému vztahu s produkcí potravy a tím pádem zachování společenského řádu a sekundárně i vlády.

Jak jsme již předeslali a objasnili své důvody pro podání informací v duchu čínského narativu, v Číně se následující výčet bude odvíjet ne od významných autorů, ale od významných děl, klasifikovaných dle žánru a dále v rámci žánru také stářím. Právě tímto se budeme zabývat podrobněji v následující podkapitole. Popíšeme si trendy a typická média pro přenos znalostí o rostlinách, přičemž se zaměříme na lingvistické aspekty rostlinné kategorizace. Ta bude díky kontinuálnímu charakteru čínského znakového písma hrát stěžejní roli při interpretaci informací a tvorbě klasifikací. Stejně jako jsme se zabývali historickými milníky v evropské historii, v čínské nás bude také zajímat, kdy, v porovnání s Evropou, dochází k etablování samostatného vědního programu ve smyslu evropské botaniky, se všemi jejími charakteristikami.

5.2 Počátky písemné historie rostlin v Číně

Pro tento text je základní poskytnout náhled do historie nejen evropské botanické tradice, ale především do tradice čínské, kterou budeme v následující kapitole sledovat pomocí historicko-literárních mezníků.

V této kapitole připomeneme obecnou charakteristiku čínské tradice, s důrazem na místa rozdílů a rozporů s evropským pojetím botaniky jako vědní disciplíny. Základní otázkou, již je cílem této kapitoly zodpovědět, je, zdali se v Číně vyvinula botanika, nezávisle na Evropě. Proto do následujícího výčtu zahrneme relevantní díla (věnující se rostlinám, nikoliv náhodně), počínaje od začátku písemnictví, až po působení jezuitských misionářů na čínském dvoře, kdy hrozí kontaminace evropským myšlením a vědeckou tradicí.

V rámci toho budeme cílit na to, abychom čtenáře seznámili s neevropskou tradicí, definovali její hlavní charakteristiky, a to se zvláštním zřetelem na její odlišnosti, či naopak paralely s evropskou tradicí. Naše výchozí teze je, že Čína má stejně bohatou a dlouholetou, ne-li delší rostlinopisnou tradici než Evropa, pouze v jiném, kulturně-specifickém pojetí. Skutečnost, že koncept podobného rázu v Číně existuje již celé roky, může být často opomíjen na základě nesplnění západních kritérií vědeckosti (typicky přítomnost binominálního pojmenování druhů na základě vědeckého jazyka, latiny), skrytým pod dávkou desinterpretace Číny jako takové, a především pak jejího, na Evropě relativně nezávislého, dlouholetého vývoje.

5.2.1 Zájem o rostliny v Číně

Stejně jako čínský dynastický cyklus charakterizuje vývoj čínského zájmu o rostliny značná cykličnost s absencí velkých vzruchů, milníků. Čínská tradice neosciluje kolem Theofrasta, Dioskorida nebo Linnaea, chybí pády a vzestupy v podobě Temného věku po pádu Římské říše, nebo obnovení zájmu o vědy v podobě renesance. V Číně sledujeme nepřerušovanou tradici a

pravidelný průběh, bez temných věků, vzruchů a pádů, který na druhou stranu nijak nevybočuje z etablovaného standardu (Needham, Huang a Lu 1986, XXV). Tento standard spočíval v institucionalizaci tradice popisu rostlin, nebo také zavedení úřadu, který pověřoval úředníky sepsáním prací kompilačního charakteru. Povaha práce úředníků-encyklopedistů je deskriptivní a sloužila právě účelově k přípravě na císařské úřednické zkoušky. Tato nepřerušovaná tradice zajistila, že již nejstarší užívané výrazy byly zachovány po dlouhá staletí (Needham, Huang a Lu 1986, 183).

Tyto práce jsou v čínské historii nejprve encyklopedicko-lexikografické povahy, tzn., že primárním zájmem je kategorizovat jazyk a jeho písemnou formu – znaky a popsat svět kolem v obecninách. První pokusy o taxonomii jednotlivin jsou tedy sekundárním produktem původního zájmu o jazyk. Jako jeden z prvních příkladů takové práce si opět zmiňme dílo *Erya (Pravý vzor)* 尔雅, jehož obsah, a především strukturu informací, které nám poskytuje, si přiblížíme v následujících odstavcích.

Tradice sepisování znalostí o rostlinách nebyla přerušena, pouze byla odlišně strukturována – prostřednictvím farmakologických děl. Jednotným motivem v těchto dílech byl tedy jasný pragmatismus, snaha o využití rostlin, ať už jako léčiv, nebo jako potravy. Taková díla byla opatřena detailními dřevoryty, o mnoho let dříve, než jimi své práce doplnili němečtí otcové botaniky, např. Leonhart Fuchs.

Co se dále týče srovnání čínské a evropské tradice, poznamenejme, že často zmiňovaným a na první pohled odlišným aspektem v Číně je absence vědeckého jazyka – latiny, která sloužila jako lexikální prostředek k vytvoření odborného pojmenování celého přírodního světa a jako marker vědeckého diskursu, kterým je ostatně do současnosti. Vzhledem k neznalosti toto mohli průkopníci zájmu o Čínu považovat za velký nedostatek, avšak již právě raná lexikografická díla představují koncept „binominální nomenklatury“ pouze uzpůsobené na čínské poměry. V čínském kontextu tomuto účelu posloužil rozdíl mezi psanou a mluvenou čínštinou, kde zmíněné slovníky kombinují názvosloví z obou těchto registrů, přičemž je klasifikují jako synonymní výrazy. Ačkoliv se v čínské tradici jedná o velmi podobný princip dvojího pojmenování rostlin, může být tento systém odsuzován jako „nevědecký“, a to pouze kvůli absenci latiny³⁶ (Needham et al. 1986, XXVII).

---

³⁶ Mohli bychom dále zmínit i absenci rodového a druhového jména rostlin, které reflektuje jejich zařazení a vztahy k ostatním rostlinám.

První typ čínských prací klasifikující rostliny jsme již zmínili, mnohem rozšířenějším typem prací stejného zaměření jsou však práce typu *bencao* 本草. Ty začínají s několikrát zmíněným *Shennong Bencao Jing* 神农本草经, tradičně přisuzovanému „Božskému rolníkovi“ z 3. stol. n. l.³⁷ (Unschuld 1986, 17). Originál se nedochoval a text existuje pouze v prepisech. Ačkoliv je originál již dávno ztracený, v čínské historii a písemnictví se budeme v našem výčtu setkávat s četným odvoláváním se na toto dílo, jakožto na nejvyšší autoritu, jakožto se snahami spis pomocí odkazů v jiných dílech zrekonstruovat (Needham, Huang a Lu 1986, 235). Tento rostlinný spis údajně obsahoval jen 365 záznamů rozdělených do tří kapitol, kde rostliny poprvé kategorizoval, a to do tříd, které měly reflektovat rozdělení čínské byrokratické společnosti³⁸. Byly to rostliny s přívlastkem „princely“ (panovnické), „ministerial“ (ministerské) a „adjutant“ (pobočnické). Nejvyšší z těchto tří kategorií měly být netoxické, zdraví prospěšné a běžně používané (zde padá předpoklad, že se dle názvu kategorie jednalo o něco neobvyklého, opak je pravdou), adujtantní rostliny se podle Needhama používaly při infekcích, v malých dávkách a po krátkou dobu (ibid, 242).

Spis pro nás není důležitý primárně z hlediska svého obsahu, ale spíše pro svůj mýtický statut. To příhodně odpovídá statutu osobnosti, podle které je dílo pojmenováno. Po dlouhá staletí bude dílo v čínské rostlinopisné tradici představovat onu nejvyšší autoritu, kterou je třeba kopírovat, stejně tak na ni odkazovat, aby byla autorovi nového spisu propůjčena legitimita. Důkazem toho je pak ustálení tradice tzv. „*bencao*“ literatury, kdy nejméně do 17. století se udržuje tento název v každém stejně zaměřeném díle, a z *bencao* literatury se tak stává legitimní žánr čínského písemnictví (má preskriptivní formu, která je dodržována jako kánon). Takové počínání je v souladu s konfuciánskou tradicí a morálkou a v osobnosti Shennonga zde vidíme paralelu s osobou Konfucia, který sám je spojován s Knihou Písní, dílem, jenž je rovněž často zmiňováno v kontextu popisu rostlin (podrobněji v kapitole 7).

Tyto rostlinopisy (vzhledem k rozdílnosti evropského pojetí a definice těchto místně a kulturně specifických výrazů se jim záměrně vyhýbáme) pak mají poddruhy s užším zaměřením, např. hladomorové příručky, knihy o výživě, s postupným častějším zaměřením na rostliny jako

---

³⁷ Údajně se mělo jednat o kompilaci orálních tradic.

³⁸ I zde však můžeme vidět poněkud pragmatičtější motivaci této kategorizace, kterou je vhodnost rostlin z hlediska délky a účelu užívání. Analogie s čínskou společností slouží pouze jako ideologický prvek, pomocí kterého je upravován a regulován společenský řád. Podobné strategie nalezneme i v západní kultuře, a to např. v pohádkách, kdy podstatným je sdělení a morální vzor, nikoliv faktuálnost událostí.

takové, podobně jako v Evropě v renesančním období. Za vyústění takové práce můžeme považovat *Bencao Gangmu* 本草纲目 od Li Shizhena 李时珍 (1596), která svým obsahem a strukturou informace asi nejvíce připomíná botanickou práci (Needham, Huang a Lu 1986, XXVIII).

Jako poslední poddruh čínských prací zmiňme práce zabývající se regionální faunou a florou. Tato díla vznikla jako výsledek přirozené touhy zmapovat rozličný charakter nesčetných území podmaněných Čínou v průběhu historie jejího územního rozmachu. Needham a kolektiv (1986, XXIX) sice zmiňují, že takový druh prací nemá v evropském kontextu obdoby, ale i kdybychom tento výrok vnímali pouze synchronně v době vzniku prvního takového díla v Číně (*Nanfang Caomu Zhuang* 南方草木状, 4. stol. n. l.), můžeme namítnout, že podobného charakteru byla i díla greko-románských armádních lékařů, které jsme zmínili již v první kapitole.

Výsledkem tohoto historicko-kulturního průřezu čínské rostlinopisné tradice bude závěr, že čínská a evropská tradice se sice vyvíjely odlišně, na dvou různých koncích světa a nezávisle na sobě, avšak přesto mezi nimi můžeme sledovat paralely, nebo naopak propastné rozdíly a kontrasty, na které budeme i nadále v této práci upozorňovat.

5.2.2 Rostlinné determinativy a čínská nomenklatura

Před vlastním výčtem čínské rostlinopisné literatury jsme již upozornili na filozoficko-náboženská specifika. Stejně tak je třeba upozornit na další jazyková specifika, jež skýtá čínský jazyk a jeho tradiční forma zápisu. Tento přístup k analýze klasifikačních systémů z odlišných kultur říká Albuquerque a kol (2017, 40) etno-taxonomie. Brent Berlin, lingvista zabývající se lidovými názvy se domníval, že ve formách klasifikace přírodního světa existují kulturní univerzálie. Proti tomuto názoru se však vyhranil Eugene Hunn (1982, 844), který spíše dával důraz na skutečnost, že klasifikace u různých kultur vychází z pragmatického využití dostupných (rostlinných) zdrojů, což může vést k různým klasifikačním systémům v rámci jedné kultury. Tento přístup lépe reflektuje nehomogenní podstatu čínského státu. Můžeme však namítat, že císařská tradice, kterou v této práci zkoumáme, představuje jakýsi normativ, jehož úkolem je právě tuto heterogenitu usměrnit.

Pokud se vrátíme ke konkrétním konceptům čínštiny, forma zápisu písma v čínštině bude hrát důležitou roli při distribuci informací o rostlinách, a především ve způsobu a motivaci k jejich klasifikaci. První klasifikace budou sémanticky motivované. V případě (staré) čínštiny

(dynastie Han vznikne první nomenklatura rostlin na základě neabstraktních jednotlivin, které vzniknou jako součást komplexního systému tzv. determinativů, sémanticky kategorizujících prvků čínského znakového písma. Narážíme tak na unikátní proces produkce nových výrazů, které v sobě primárně nesou sémantický význam. Příhodně zjišťujeme, že několik radikálů pochází z rostlinného světa, ty se níže vyjmenujeme.

15 determinativů z celkového počtu 214 je v čínském znakovém písmě odvozeno od rostlin. Tyto se pak stabilně a produktivně objevují ve znacích označujících rostlinné druhy, přičemž přiřazení těchto radikálů je založeno na sdíleném sémantickém rámci. Jmenovitě se jedná o: *cao* 艸 (tráva), *zhi* 支 (větev), *mu* 木 (dřevo, strom), *gua* 瓜 (meloun, tykev), *sheng* 生 (růst, život, čerstvý, zralý)³⁹, *hu* 禾 (klas), *zhu* 竹 (bambus), *mi* 米 (rýže), *dou* 豆 (boby), *jiu* 韭 (cibuloviny), *chang* 鬯 (obětní víno)⁴⁰, *mai* 麦 (pšenice), *ma* 麻 (konopí) a *shu* 黍 (proso).

Z pohledu nejen čínské botanické tradice, ale i lingvistické, je důležité Xu Shenovo 慎 dílo *Shuowen Jie Zi* 说文解字 (2. st. n. 1.), které poprvé klasifikuje znaky dle jejich typu z hlediska jejich struktury a motivace (více v části 5.3.1.3). Jeho součástí byly i komponenty sdílené mnoha znaky, tj. determinativy (Needham, Huang a Lu 1986, 119). Determinativů zde bylo mnohem víc, než dnešních 214 – celkem 548.

Zde právě začíná počátek paralelní kategorizace celého rostlinného světa binominální nomenklaturou v latině a čínštině, na základě stejných třinácti kritérií (**tvár, velikost, barva, vůně, chuť, zvláštní vlastnosti, přirozené prostředí, geografický region, sezónnost, klima, pohlaví, užití, osobnost a cizí původ**). V čínské i evropské tradici vidíme tedy generické pojmenování na základě sémantických kategorií paralelní v obou systémech (Needham, Huang a Lu 1986, 165–167).

V porovnání s latinkou je čínský systém zápisu velice vhodný jako médium pro systematickou taxonomizaci – čínský systém klasifikace rostlinného světa je vystavěn na principu tvorby nových znaků – kombinace fonetické a ideografické složky, kde jako sémantické ukotvení slouží determinativ (též znám jako radikál). Systém je tedy přirozený, odvoditelný a produktivní, vycházející z vrozených vlastností a podobností, na rozdíl od velké části evropské klasifikace, kde latinizovaná jména významných osobností neposkytují žádné

---

³⁹ Vymýká se od ostatních, jedná se o atribut, nikoliv obecninu.

⁴⁰ Produkt, nikoliv vstupní obecná surovina, jako ostatní rostlinné radikály.

vodítko, co se charakteru jimi popisované rostliny týče. Systém čínského písma je ideálním médiem pro fyzické jednotliviny, kvůli jeho schopnosti zaznamenat a přirozeně vystihnout jejich povahu pomocí prvků ve znaku (Needham, Huang a Lu 1986, 178).

Tento systém není bez svých nedostatků. Jmenujme proto ten hlavní, spočívající v minimální, místy až absenci morfologie (což i první jazykové teoretiky 18. a 19. století vedlo k odvážné klasifikaci čínštiny jako „bezstrukturního“ nebo jazyka z hlediska morfologie) (Croft 2003, 45–46). Tento nedostatek, kdy většina znaků představuje lexikální kategorie a absenci veškeré flexe a ve velké míře i afixů, má za následek obtížnější postup při tvorbě znaků pro abstraktní jednotliviny, nebo formální, strukturní výrazy.

5.2.3 Katalogizace charakteru děl

Tak jako jsme učinili v rámci kapitoly o historii evropské tradice, konstruujeme tuto kapitolu kolem stručného výčtu vývojově významných děl, na kterých se budeme snažit demonstrovat, do jaké míry jsou si evropská a čínská tradice odlišná, nebo naopak, ve kterých aspektech si jsou spíše podobné. Úvodním předpokladem je samozřejmě velká míra odlišnosti. Tu se nebudeme snažit vyvrátit, pouze poskytnout ucelený přehled vytvářející celkový, objektivní obraz této disciplíny v Číně.

Výraz disciplína přímo vybízí k užití přívlastku „vědní“, avšak jeho použitím vyvstává otázka, zda je takové výrazivo příhodné pro čínskou tradici, vzhledem k tomu, že se jedná o západní koncept. Jak jsme již nesčetněkrát zmínili, nejvíce odlišujícím rysem čínského souboru znalostí o rostlinách (zde se záměrně co nejvíce vyhýbáme nadužívání západního termínu „botanika“), je právě institucionalizace této disciplíny, z čehož plyne několik závěrů pro specifčnost užití přívlastku „vědní“ (disciplína).

Pokud zkráceně vydefinujeme podstatu vědy (Lužný 2013, 9, 14), zjistíme, že jejím nejsilnějším atributem je její neustálá snaha o inovaci, výzkum a rozvoj sebe samé (mimo jiné). V rámci Číny je však přisouzení takového charakteru rostlinopisné tradici rozporuplné, protože právě zmíněná institucionalizace „rostlinného písemnictví“ sice zajistila kontinuitu a nepřerušeni tradice kompilace takových děl, kombinujících různé přístupy a zaměření, zároveň však způsobila stagnaci a absenci významnějších objevů. Needham a kolektiv (1986, 182) jmenují rozdělení čínské rostlinné literatury s ohledem na její zaměření: a) **lexikografické a encyklopedické texty**, b) **farmakologická**, c) **hladomorové a nouzové příručky**, d) **exotické a historické rostliny**, e) **specifická díla o jednotlivých rostlinných rodech**, f) **tradiční**

botanika a zahradnictví). My se v našem výčtu budeme nejvíc věnovat prvním čtyřem kategoriím. Vzhledem k jejich nejpočetnějšímu zastoupení.

V Evropě jsme napříč historií vydefinovali jasně vymezené epochy, ve kterých cyklicky docházelo k velkým pádům úzce spjatých s geopolitickou situací, které byly nepřímým impulsem k vyčnívajícím objevům. Tento vzor můžeme v Evropě aplikovat nejen na vývoj botaniky, ale na většinu věd, kdy jejich vývoj, či úpadek, je přímo závislý na geopolitické situaci (př. Druhá světová válka a jí poháněná vývoj nových a efektivnějších zbraní, medicíny, chemie a dalších přidružených oblastí). V Číně, jak si klade za cíl následující shrnující část, uvidíme, že vnitro (či zahraniční) geopolitická situace se nijak výrazně neodráží na změně charakteru děl zabývajících se rostlinami, a to i v dobách mocenských krizí, rebelií a střídání moci. Písemná tradice tak slouží jako konstanta, které se snaží přiblížit kdokoliv, kdo je zrovna u moci.

Dále je třeba znovu zdůraznit důvody absence bližších informací o autorech v následujícím výčtu děl. V evropském povědomí ve významných počinech vždy dominuje jméno pro obor význačné a přínosné osobnosti, dílo je zde až sekundární a je jedním z více počínů, které dotvářejí osobnost takového výjimečného autora (např. Linnaeus, či Theophrastus), dalším takovým dílkem z komplexního celku podtrhujícím génia autora je přisouzení konkrétního objevu, u výše zmíněného Linnaea zopakujeme jeho zavedení konceptu binomické nomenklatury (viz kapitola 4). Podpůrným argumentem pro toto tvrzení je užití géniova jména pro jím objevený druh rostlin (např. *Linnaea*, česky zimolez). I jiní evropští botanici tak přímo usilovali o nalezení nového druhu tak, aby se jejich jméno zapsalo do análů botaniky. Takové počínání je jen dalším příkladem eurocentrického smýšlení a skepse vůči místním jazykům, které se přímo nabízejí k využití při pojmenování nalezených rostlin (Needham, Huang a Lu 1986, 165–167, citují Bretschneidera). Jedním z našich cílů je právě odhalit zdroje eurocentrismu a identifikovat tak jeho konkrétní vliv na odlišné vnímání „Orientu“.

Zajímavá situace ohledně opovrhování čínskou klasifikací kvůli své „nevědeckosti“ – ačkoliv binomická nomenklatura vzniká v Evropě relativně pozdě – nastává ve chvíli, kdy evropská veřejnost stále opovrhovala čínskou přírodopisnou tradicí a nepřičítala ji význačnost, ba ji nepovažovala za stejnou disciplínu. Pozdní vznik je přičítán zachování latiny jako živého jazyka až právě do renesanční doby, kdy byla na vlně nacionalismu vystřídána národními jazyky a stala se tak perfektním kandidátem na jednotný systém sloužící k uchování znalostí v jednotném stylu. Analogický rozdíl mezi kodifikovaným odborným a národním jazykem je

v čínštině reflektován i jazykovými prostředky – dodnes se rozlišují výrazy *wenyan* 文言 (psaný jazyk literátů) a *baihua* 白话 (běžná hovorová mluva). Můžeme argumentovat, že vztah *wenyanu* a *baihua* s latinou a národními jazyky není úplně analogický, kvůli nepoužívání latinské nomenklatury v běžném kontextu, avšak většina evropských jazyků se v rámci odborného diskurzu (a to takřka v každém oboru) uchyluje právě k užívání výrazů latinsko-řeckého původu, které mnohokrát ani nevnímáme jako cizí, díky míře asimilace do národního jazyka.

Pro tuto kapitolu je však stěžejní si předem definovat, co budeme u analyzovaných děl sledovat. Bude to především organizace díla, tj. motivace za klasifikací rostlin. Sekundárně pak osobnost autora a zdali je nějaký aspekt jeho života zásadní, či jinak ovlivnil jeho dílo, jaké bylo jeho zařazení ve společnosti, či jestli byl vůbec znám jako autor, či do jaké míry je osobnost autora v díle patrná (píše kritické komentáře, nebo pouze cituje). Budeme se snažit dílo přiřadit k jednomu z již dříve vydefinovaných směrů (patrné již ze řazení v rámci kapitoly), jak je určuje Needham, případně určit cílové publikum a dedikaci daného díla. Neopomeneme zvláštnosti a vlastnosti inovativního charakteru, či zhodnocení, jak dané dílo zapadá do kontextu celé tradice, či do jaké míry je reprezentantem dané kategorie rostlinné literatury. Pro tyto účely byla vybrána rostlina s širokým ekonomickým potenciálem a kulturním, vodnice (lat. *Brassica rapa* var. *rapa*, čín. 芜菁 nebo také 蔓菁), o níž jsme se zmínili již v první kapitole a kterou jsme si zvolili jako reprezentanta rodu *Brassica*, a to především díky statutu progenitora kulturně významných rostlin, jejichž výzkumem jsme se již podrobně zajímali, a které stály u zrodu autorčina zájmu o celý čínský rostlinopisný kánon. Volba této rostliny tak není vůbec náhodná. V několika málo případech je k ilustraci struktury a obsahu díla užita jiná, příbuzná rostlina, či podobně kulturně ikonická. Dalším důvodem pro zvolení této rostliny je její diskutovaný status jakožto nouzové plodiny, která pro svou rezistentnost, snadné pěstování, výnosnost a sytící efekt měla potenciál nasycit hladovějící. Vodnici tak můžeme vnímáme jako zelí pro chudé, nebo zlé časy.

Díla budou v rámci jednotlivých kategorií (žánrů rostlinopisu) řazena chronologicky a bude přihlédnuto k jejich historickému zasazení pro případ, že bude charakteristika dané doby hrát zásadní roli na tvorbu komentovaného díla. Výčet děl vychází ze série *Science and Civilisation in China* (viz volně vložená příloha této práce) vytvořené sinologem Josephem Needhamem a jeho spoluautory. Na rozdíl od děl evropské provenience (viz sekce 4.2.3 a 4.2.4) nejsou součástí jednotlivých děl doprovodné ilustrace. Vzhledem k zaměření této práce je pro

ni stěžejní obsah, nikoliv vzhled, proto jsou v následujících výčtu citovány pasáže z těchto děl. Je nutné rovněž poznamenat, že u většiny děl se nedochovaly originály, nýbrž jen přepsané pozdější přepisy (typicky z období dynastie Qing, např. jako součást série *Siku Quanshu* 四库全书 (Čtyři skladiště plná knih⁴¹) (Guy 1987, 1). Díky projektu Ctext máme však přístup ke zdigitalizovanému obsahu těchto děl. Celou exkurzi dílem zakončíme praktickou ukázkou rostlinného hesla, na které tyto obecné charakteristiky díla budou znatelné. V rámci systematičnosti sledování se budeme věnovat vždy stejnému rodu rostlin tak, abychom ilustrovali změny, případně neměnnost informace napříč díly. Pokud to bude možné, k jednotlivým dílům budou přiřazeny ilustrace rostlin tak, abychom byli schopni sledovat, jak se vyobrazení rostlin v čínské rostlinopisné literatuře vyvíjelo. Cílem této exkurze bude podat syntetický náhled do charakteristiky a kategorizace děl čínského rostlinopisu a vymezit kulturně podmíněné rysy a trendy, které budou tvořit tzv. fundamentálie čínského rostlinopisu.

5.3 Rostlinopisné milníky

V krátkém souhrnu uvedeme pouze díla, která jsou významná pro naši plánovanou analýzu. Právě v těchto dílech se dozvídáme zásadní a pragmaticky laděné informace o vodnici. Zároveň díla zastupují dva specifické typy žánrů, jež vychází z původní klasifikace dle Needhama a kol. (1986, 182) a jsou dále potvrzena naší meta-textovou analýzou primárních zdrojů, zaměření jejich obsahu a formátu informace.

Nejrannější historicky doložené období čínské historie je příhodně vymezeno ustanovením počátku čínského dynastického cyklu a zároveň první roztržité centrální moci (ve velmi volném slova smyslu, kdy se spíše jednalo o hegemonii jednoho vládnoucího rodu, s nepříliš velkým územním rozsahem, v porovnání s pozdější, již unifikující dynastií Qin). Bavíme se o čínských dynastiích Xia – Shang – Zhou (3. tis. př. n. l. – 1. tis. př. n. l.), době, kdy se v údolí /rodného půlměsíce začaly objevovat první pospolitě státní útvary.

Vzhledem k charakteru psané tradice v tomto období – nápisy na kostech a bronzích, a vůbec zrodu čínského písma, nemáme žádné písemné památky rostlinopisného typu. Zmíňme možná údajně kanonickou „Knihu jídla“ *Shijing* 食经, o které se nemálo zmiňuje Chang (1977), avšak která se nedochovala a údajně zaznamenává několik druhů rostlin, především určených ke konzumaci, tj. ovoce, zelenina a obiloviny. Je však pravděpodobné, že autor cituje z čínských

---

⁴¹ Užito v Uher 2013.

autorů, kteří citovali od autorů, kteří citovali od autorů. Takový zdroj však nepovažujeme za průkazný a verifikovatelný.

Význačně plodnějším obdobím je pak klasické/starověké období zahrnující dobu Válčicích států až po dynastii Han (5. stol. př. n. l. až 3. stol. př. n. l.). Tato klasifikace sleduje stejný vzor, jako u předešlého archaického období, kdy sjednocení a rozpad slouží jako mezníky epochy.

Jak jsme již předeslali, čínskou literární tradici dominuje afinita ke kompilaci lexikograficko-encyklopedických děl. Již zde můžeme spatřit vznik prototypického „binominálního“ systému v Číně, kdy některé výrazy jsou označeny jako lidové (jsou tedy odlišeny od normativního výrazu, který supluje funkci latiny v Evropě) (Needham, Huang a Lu 1986, 143). Tento zvyk sepisování synonymních výrazů můžeme opět přisoudit vlivu tehdejší státní ideologie, konfucianismu. Zde jako hlavním hybnou silou je konfuciánský koncept *zhengming* 正名 (náprava jmen), tolik platný právě v době kompilace encyklopedických děl a při samotném formování čínského, nejen rostlinopisného, kánonu (Needham Huang a Lu 1986, 144).

5.3.1 Lexikografické a encyklopedické slovníky

5.3.1.1 *Erya* 尔雅

Právě této výše popsané povahy je i první významný počín, který již můžeme zahrnout do našeho výčtu čínské botanické tradice. Dílo *Erya* (*Pravý vzor*) 尔雅 je nejstarší dochovaný čínský slovník datující se do 3. století př.n.l. (Coblin 1993, 96). Volný překlad názvu jmenuje archaickou podoba osobního zájmena v druhé osobě *er* (尔) – zde vidíme základ dnes používaného znaku pro tentýž osobu, kde absentuje radikál „člověk“, a dále pak výraz *ya* 雅, který poukazuje na kultivovanost (nejspíše jazykového projevu). Lze tedy vyvodit, že se jedná o příručku korektního použití a psaní znaků, určené k dosáhnutí kultivovaného písemného projevu. Needham a kol. (1986, 187) používají výraz *The Semantic Approximator*, Slaměniková a Uher v českém jazyce zase výraz *Pravý vzor* (2022). Vzhledem k obsahu a motivaci za jeho klasifikací (koncept *zhengming* 正名) je to název výstižný.

Slovník podává ucelený soubor znalostí. Zároveň poskytuje první druh klasifikace nalezený v čínské písemné tradici. Klasifikace zahrnuje 19 kategorií pro jednotliviny podle sémantických kategorií, včetně několika kapitol věnovaných všemu živému, tedy i rostlinám.

Ty dělí na trávoviny *cao* 草 (vše primárně zelené), a dřevnatiny *mu* 木. Informace je strukturovaná v podobě klíčových hesel a jejich vysvětlivky *shi* 释, např.:

„葵, 芦菔。“ (尔雅
– 释草: 38)

Překl.: *tu, neboli*
lufei.

Poznamenejme, že slovník jako jeden z prvních zaznamenává etymologickou informaci o nápadné výpůjčce, kterou je výraz *lufei* 芦菔. Ten zjevně odkazuje na latinsko-řecký výraz *Brassica rapa/Raphanus sativus* (brukev řepák/ředkev⁴²).

5.3.1.2 *Fangyan* 方言

Z lingvistického i botanického hlediska je zajímavý počín i *Fangyan* 方言, doslova *Místní slova* (Slaměnková a Uher 2022), napsaný Yang Xiongem 扬雄 na začátku prvního stol. n. l. rozdělený na celkem 13 svazků kompilujíc na více než 9000 znaků, kterých autor strávil bezmála 27 let (Serruys 1959). Motivací za vytvořením takového spisu byla unifikace jazyka (což odráželo snahu o unifikaci země). Jedná se o první dialektologický slovník, který pracuje s obecným výrazem a poskytuje pak jeho varianty spolu s informací, kde se daný výraz užívá. Zde již vidíme zavedení tradice synonymních názvů, jimiž se utváří čínská odbodu binominální nomenklatury, a to o více než tisíc let dříve než v Evropě. Ukažme si takový záznam z *Fangyan* např.:

„藟、莢, 芜菁也。陈楚之郊谓之藟, 鲁齐之郊谓之莢, 关之东西谓之芜菁, 赵魏之郊谓之大芥, 其小者谓之辛芥, 或谓之幽芥; 其紫华者谓之芦菔。东鲁谓之菘菹。“ (方言 – 第三: 9)

⁴² Nejspíš ředkev (*Raphanus sativus*), z čeledi *Brassicaceae*. Velmi podobná a vzdáleně příbuzná vodnici (B. r. *rapa*). Můžeme se domnívat, že vzhledem k morfologické podobnosti si ve staré Číně nemuseli být vědomi odlišnosti těchto rostlin.

Překl.: ... v předměstí města Chen ve státu Chu⁴³ vodníci nazývají feng⁴⁴, v oblasti států Lu a Qi⁴⁵ ji nazývají rao⁴⁶. U Wei ve státu Zhao⁴⁷ ji nazývají dajie⁴⁸ a jinde xinjie⁴⁹ nebo youjie⁵⁰. Variantě s fialovým květem říkají lufu⁵¹.

Klasifikace hesel se zdá být arbitrární, nikoliv sémantická, ani podle fonetické rekonstrukce (Schuessler 2007) nenacházíme podobnost mezi výrazy v rámci jednoho svazku.

5.3.1.3 *Shuowen Jiezi* 说文解字

Již v úvodu jsme zmínili pro (nejen) hanskou grammatologii monumentálně významné dílo – *Shuowen Jiezi* 说文解字 (*Výklad sinogramů*⁵²), komplexního slovníku zkompilevaného mezi lety 100 až 121 n. l., který poprvé v čínské historii inkorporuje informace o dekompozici jednotlivých znaků a je připisován hanskému vzjazykovědci, Xu Shenovi 许慎 (Peng 2015, 4). Na příkladu slovníkového hesla si ukážeme jeho strukturu:

„芦：芦菔也。一曰芥根。从草卢声。“ (说文解字 – 卷二 – 艸部: 277)

„菔：芦菔。似芜菁，实如小芥者。从艸服声。“ (说文解字 – 卷二 – 艸部: 278)

„葍：须从也。从草封声。“ (说文解字 – 卷二 – 艸部: 399)

⁴³ Dnešní území v jihovýchodní Číně v provinciích Hubei and Hunan, Chongqing, Guizhou, Henan, Anhui, Jiangxi, Jiangsu a Zhejiang.

⁴⁴ 蓴

⁴⁵ Dnešní provincie Shandong.

⁴⁶ 菘

⁴⁷ Území dnešního Vnitřního Mongolska, Hebei, Shanxi a Shaanxi.

⁴⁸ 大芥

⁴⁹ 辛芥

⁵⁰ 幽芥

⁵¹ 芦菔

⁵² Překlad díla ze Slaměniková a Uher 2022.

Vidíme zde utvrzování proto-binominální nomenklatury v podobě sestavení slovníkového hesla kolem standardního výrazu, který je doplněn o synonymní (často dialektické) výrazy. Protože hlavním záběrem *Shuowenu* je dekompozice znaků a následná kategorizace těchto prvků, každé heslo poskytuje informaci složení znaku a jeho fonetické podobě motivovanou značnou homofonií v čínštině, a to již v tak ranné době.

Dílo reflektuje kulturní specifika čínského grammatologického systému a v podstatě popisuje svět pomocí základních konstant, která jsou reflektována právě v jednotlivých determinativech, která v architektuře textu slouží jako hyperonymum (Slaměnková a Uher 2022, 45), viz bylina (艸) v příkladu výše. Není proto překvapující, že jedním z esenciálních determinativů jsou již zmíněné byliny (艸), které jako konstituent složitějších znaků tvoří výrazy označující různé druhy travin. Právě byliny tvoří v *Shuowenu* jeden z nejčetněji zastoupených determinativů (s celkovým počtem 444 sinogramů) (ibid, 97). Toto mnohočetné zastoupení může sloužit jako podpůrná evidence významu rostlin a rostlinného světa pro čínskou společnost. Tomuto odvětví etnolingvistiky na pomezí disciplín nazývají Tereza Slaměnková a David Uher (ibid, 51) „kulturní grammatologie“, což je velmi příhodným zachycením kulturně-podmíněné povahy čínské jazykovědy. Právě důraz na etnicitu, tj. kulturní specifčnost dané vědecké tradice je opakovaným a produktivním motivem této práce.

5.3.1.4 *Yupian* 玉篇

Slovník *Yupian* (*Knih z nefritu*⁵³) 玉篇 představuje návrat čínské encyklopedicko-lexikografické tradice z doby dynastie Han – ta se datuje již do čínského starověku (viz začátek této kapitoly). Připomeňme, že slovníky primárně sloužily k prezervaci a distribuci znalostí, a to především mezi kandidáty na úřednické posty, která byla podmiňována složením císařských úřednických složek. Celý aparát tak dal za vznik lexikograficko-encyklopedické tradici, která přežila veškeré zásahy historie. Encyklopedické slovníky tak mohou působit jako přímý kontrast k ostatním žánrům čínského rostlinopisu, které byly napsány se záměrem rozšířit praktické znalosti nejen mezi vzdělance a učence (literatura *bencao*), ale rovněž i mezi běžný lid (agrikulturní příručky). Z tohoto důvodu zde vyvstává možnost zařadit další typ meta-klasifikace čínské rostlinné literatury: **formální** (didakticko-deskriptivní), anebo **praktická** (preskriptivní).

---

⁵³ Užito v Uher 2013.

Co se týče charakteru díla, jeho sepsání se datuje do poloviny 6. století, Baxter (1992, 40) jako autora udává jistého Gu Yewanga 顾野王, nicméně jak jsme již mnohokrát předeslali, autorství, na rozdíl od evropské tradice, není našim primárním zájmem. Co do obsahu slovník obsahuje nad šestnáct tisíc znaků tvořících třicet svitků (ekvivalent kapitol) (ibid 41). Slovník však nepřináší nové informace, a to ani o rostlinách, ani co se týče jejich charakteristiky – pracuje především z již etablovanými díly, které cituje, viz níže (zde krátká pasáž popisuje rostlinu pouze z hlediska jazykových prostředků – tj. synonymie:

...菘思雄切方言云丰江东曰菘茺菁也...“ (玉篇 – 卷十一至卷十五: 1)

Překl: „Fangyan tvrdí, že na východ od Dlouhé řeky se songu říká wujing (vodnice).“

Ačkoliv v rámci rostlinopisu nepřináší slovník příliš mnoho inovací, je třeba zmínit, že katalogizuje lidové tvary některých znaků (Creamer 1992, 116), čemuž nasvědčuje i pasáž zmíněná nad námi, kde zásadním sdělením je dialektická místní variace na standardizovaný výraz, tedy zdroj synonymních výrazů, které z těchto regionálních variant vyvstávaly.

5.3.1.5 *Taiping Yulan* 太平御览

Vrcholem tvorby volně přiřazené do čínského středověku je *Taiping Yulan* (volně přeloženo jako „Císařský výběr éry Taiping“) 太平御览 (konec 10. stol.), neboli ohromná císařská encyklopedie z éry Taiping, kterou Johannes Kurz (2007) nazývá „*Imperial Digest*“ (zde záměrná asociace se známou encyklopedickou sérií Reader's Digest, která je stejného charakteru jako diskutované dílo). Obsahuje úctyhodných 1000 svazků čítajících na několik milionů znaků, z nichž asi 12 % tvoří pouze hesla o zelenině, celkových kapitol o rostlinstvu je sedm (Needham, Huang a Lu 1986, 200–201).

Encyklopedie byla ambiciózním císařským projektem, který si kladl za cíl čerpat z tradice předešlých encyklopedií a podat o to kvalitnější dílo. Sepsání knihy na popud císaře je tak v souladu s dosavadní tradicí (Kurz 2007, 47). Další neporušenou tradicí je skutečnost, že práce je kompilačního, nikoliv inovativního charakteru. To demonstruje příklad vstupu, zde týkajícího se vodnice:

„《尔雅》曰：须，葑苳音总也。须，未闻。江东呼茺菁为菘，菘、须音相近故也。须即茺菁也。“ (太平御览 – 菜茹部四 – 茺菁: 1)

Zde autor přiřazuje podle něj nejstarší výraz pro vodnici, který přisuzuje slovníku *Erya* (3. st. př. n. l.). Zajímavé však je, že v *Erya* se nachází pouze první část vysvětlení, která vůbec nezmiňuje vodnici (*wujing* 芑) a pouze asociuje znak prvně se nalezený v *Knize Písní* se znakem, který je foneticky podobný. Celá asociace s vodnicí je dílo autora, avšak bez jakéhokoliv podkladu. Pokud neprozkoumáme citované dílo, můžeme nabýt dojmu, že se jedná o původní citaci. O rostlině však dále sděluje informaci o alternativní názvu dle odlišné geografie.

Zde autor odkazuje na Maův komentář ke *Knize Písní*, kde opět tvrdí, že nikdy nepoužívaný výraz 葍 je vodnice, které se dnes (10. st.) říká *songcai* (zde s alternativním

„陆机《毛诗疏义》曰：彩葍，芑菁也，郭云今崧菜也。可食，少味。“ (太平御览 – 菜茹部四 – 芑菁: 4)

znakem 崧 místo 菘). O rostlině tvrdí, že je jedlá (tedy nic nového a odlišného od předchůdců) a chuťově nevýrazná:

„《东观汉记》曰：桓帝永兴二年，诏司隶：蝗水为灾，五谷不登，令所伤郡国，皆种芑菁，以助民食。“ (太平御览 – 菜茹部四 – 芑菁: 5)

Zde cituje *Dongguan Hanji* (*Hanské záznamy z Východního letohrádku*⁵⁴) *东观汉记*, historický spis z vlády dynastie východní Han, kde vodnici popisuje jako nouzovou stravu při neúrodě. Zde narážíme na etablovaný pragmatický aspekt literatury. Další zmínky o jedné rostlině jsou už dále jen citace z historických děl, kde rostlina hraje pouze doplňující roli a je zmíněna mimoděkem.

Na příkladech záznamů o jedné rostlině dostaneme reprezentativní vzorek formy encyklopedie. Je patrné, že nejde o práci inovační, ale kompilační, patrné z citování dosavadních znalostí. I taková práce má velký přínos, ale nevede k novému vývoji, který bychom západním diskurzem považovali za historicky významný. Dílo však jako jedno z mnoha přispívá k celkové kontinuitě čínského písemnictví a kultury.

---

⁵⁴ Užito v Uher 2013.

5.3.1.6 *Kangxi Zidian* 康熙字典

Dalším již zmiňovaným dílem je tzv. *Slovník éry Kangxi*⁵⁵ *Kangxi Zidian* 康熙字典, zkompilevaného mezi lety 1710 až 1716, který zaznamenává většinu dosavadních zkoumaných výrazů, včetně těch nejstarších a již zastaralých. Obsahuje na 47 tisíc znaků a jmenuje definuje dodnes používaných 214 determinativů (Wilkinson 2012, 80–81). Tuto charakteristiku sdílí všechna slovníková/encyklopedická díla, a ačkoliv nám neposkytují informaci o soudobosti užívaných výrazů, mohou poskytnout nové interpretace výrazů starších. Slovník císaře Kangxiho není výjimkou. Jedná se o pomyslné zakončení tradice encyklopedicko-lexikografických děl, které čínskou písemnou tradici započaly. Větší encyklopedický slovník se již nevyprodukoval. Z hlediska inovace (což se zdá být primární kritérium progresu a velikosti z pohledu západního vnímání) se nejedná o nějak významné dílo. Jeho významnost však spočívá v ohromném záběru informací a citací všech (tehdy) dosavadních děl, kde jeho prostřednictvím můžeme sledovat proměnu výrazů (včetně těch označujících rostliny) v čase.

Strukturně připomíná Kangxiho slovník *Shuowen Jiezi*, kdy záznamy klasifikuje podle determinativů, tedy dle sémantických kritérií. Jedná se tak primárně o lexikografickou encyklopedii. Vždy prvně cituje dílo a co o daném znaku vyjádřili dosavadní autoři. Nepostupuje však chronologicky. U kompozitního znaku vodnice jej jmenuje jako vodnici chronologicky poprvé v díle *Hou Han Shu* (*Kronika pozdních Hamů*⁵⁶) 后汉书 (5. stol.):

„菁: 《唐韵》子盈切《集韵》《类篇》咨盈切, 丛音精。《说文》韭华也。《张衡·南都赋》秋韭冬菁。《注》广雅曰: 韭, 其华谓之菁。又菁茅。《书·禹贡》包匭菁茅。《管子·轻重丁》江、淮之闲, 有一茅而三脊, 母至其本, 名之曰菁茅。又蔓菁。《周礼·天官》醢人菁菹。《注》菁, 蔓菁也。又茺菁, 《后汉·桓帝纪》种茺菁以助人食。又菁, 华英也。《张衡·西京赋》丽服扬菁。又《集韵》仓经切, 音青。菁菁, 花盛貌。《诗·唐风》有杕之杜, 其叶菁菁。又地名。《谢灵运·山居赋》三菁五奥。《自注》三菁, 在太平之北。

考证: [《管子·菁茅谋》] 谨照原书篇名改管子轻重丁。[《诗·唐风》有杕之左, 其叶菁菁。] 谨照原文左改杜。“(康熙字典 – 草部 – 八: 4)

⁵⁵ Užito v Slaměniková a Uher 2022.

⁵⁶ Užito v Uher 2013.

5.3.2 Čínské rostlinopisy (*bencao*)

5.3.2.1 *Shennong Bencao Jing* 神农本草经

Jedná se o genitivní dílo čínského rostlinopisu, o kterém jsme hovořili již v obecné rovině na začátku této kapitoly. Typicky je přisuzováno Božskému rolníkovi Shennongovi (a proto název díla „*Rostlinopis Božského rolníka*“), ale doba jeho publikace a autor je nejistý. Dle některých autorů byl tento bylinkář vydán někdy na konci vlády dynastie Han (3. stol. n. l.). Dílo příhodně poskytuje výčet 365 bylin, které kategorizuje do tří základních typů (上品, 中品, 下品). Tato kategorizace má odpovídat zaměření jednotlivých bylin, a to na podporu vitality, prevence nemocí a léčbu. Jednotlivé byliny mají doporučené různé doby užívání, podle jejich zaměření (Métailié 2001, 224). Traduje se, že Shennong se obětoval, aby celý rok zkoušel, co den jednu bylinu, přičemž pro dobro lidu dával všanc svůj život, aby posoudil, zdali jsou byliny toxické, či nikoliv (Moy a Han 2014, 22). Tato pověst je další z typických ideologických manifestací blahosklonného vládce, více v kapitole 7.

Strukturu záznamu si názorně demonstrováme na příkladu níže. Dílo se stalo standardem pro celý budoucí žánr *bencao* a osvojení si stejné struktury pozdějších děl tak určovalo kanonizaci děl a jejich příslušnost k tomuto žánru:

„王瓜

味苦寒。主治消渴内痹，瘀血月闭，寒热酸疼，益气愈聋。一名土瓜。生平泽。

“ (神农本草经: 中品: 168)

Překl.: *Vlasokvět okurkový (Trichosanthes cucumerina)*

Je hořký a chladný. Léčí nadměrné pití a močení, vnitřní ztuhlost, krevní sraženiny, sráží horečku a zimnici a ztuhlost svalů, povzbuzuje qi a léčí hluchotu. Také se nazývá tugua. Roste v bažinách/mokřadech.

5.3.2.2 *Jingui Yaolüe* 金匱要略

Sborník lékařských předpisů od Zhang Zhongjinga 张仲景, *Jingui Yaolüe*⁵⁷金匱要略 (2.– 3. stol. n. l.) je takřka prvním představitelem žánru, stále encyklopedického, avšak se zaměřením na obsah (rostliny), nikoliv formu (znaky) (Needham, Huang a Lu 1986, 52). Můžeme jej tedy považovat za první herbalistické dílo. Botanické nikoliv, protože botanika zkoumá a popisuje rostliny jako takové, ale herbalistická díla si zpravidla kladou za cíl popsat jejich využitelnost (v případě *Jingui Yaolüe* je to především pro lékařské účely). Toto koresponduje se soudobým stavem vývoje v Evropě, kdy botanika jako vědní disciplína (a tím pádem zkoumání rostlin jako takových) je ustanovena až v období renesance. Dílo tedy řadíme do farmakologické podkategorie, jedné již definovaných na začátku kapitoly.

Podíváme-li se na příklad záznamu pro vodnici (*wujing* 芜菁), zjistíme, že ji kniha popisuje jako zeleninu, „...*jejíž kořen při nadměrné konzumaci způsobuje nadýmavost*“:

„芜菁根多食，令人气胀。“ (金匱要略 – 果实菜谷禁忌并治: 14).

Původní dílo se nedochovalo a je známé pouze z prepisů/kopíí, ty byly opatřeny dřevoryty diskutovaných rostlin. I z tak krátké ukázky je patrné, že autorovi jde především o zdravotní účinky rostliny, nepovažuje ani záhodné zmínit, jak se rostlina konzumuje, a zdali je vůbec ke konzumaci vhodná. Tuto informaci tak přenechává na jiných, obecněji zaměřených spisech.

5.3.2.3 *Bencao Jing Jizhu* 本草经集注

Na vlně tradice pokračujeme dále s rostlinopisným dílem *Bencao Jing Jizhu* 本草经集注 (volně přeloženo jako „*Komentáře k rostlinopisnému kánonu*“) připisované polyhistorovi Tao Hongjingovi 陶弘景 (456–536). Tento rodák z Jiangsu měl za ambici zkompileovat a rozšířit základní legitimizující dílo tradiční čínské „*bencao*“ literatury – *Shennong Bencao Jing* (asi 3. st.) – jeho přičiněním se seznam známých léčivek takřka zdvojnásobil (kolem 700 kusů) (Zhao et al. 2018, 2).

⁵⁷ Též volně přeložitelné jako „*Základní lékařské předpisy ze zlatého kabinetu*“.

Z hlediska struktury díla je pro náš západní pohled zajímavé, že pojem „léčivé byliny“ se nevztahoval pouze na traviny a byliny, ale v podstatě na celou rostlinnou říši – toto je patrné z klasifikace použité v dílu – autor léčivky řadí na jadeity, kameny, byliny, dřeviny, ovoce, zeleninu a obiloviny. Zde vidíme následovatele díla *Jingui Yaolüe* z přelomu 2. a 3. stol., který se lehce odproštuje od ryze encyklopedického žánru typického pro čínský starověk (bezevládí Válčících států až dynastie Han) a stále více směřuje pragmatickým směrem, přičemž se soustřeďuje na vlastnosti rostlin, které mohou být člověku prospěšné, nebo naopak nebezpečné. Pokud srovnáme hesla z *Jingui Yaolüe* a *Bencao Jing Jingzhu*, vidíme, že novější práce již jmenuje komplexnější výčet vlastností a je zde patrný důraz na to, jak rostlina ovlivňuje zdraví člověka. Toto si ukažme na záznamu o vodnici:

„味苦，温，无毒。主利五脏，轻身益气，可长食之。茺菁子：主明目。”(本草经集注: 395)

Jako stěžejní vlastnosti autor jmenuje její chuť, kvalitu, prospěšnost specifickým částem lidského těla (zde vnitřní orgány), blahodárny účinek na energii *qi*. Dále se vyjadřuje k vhodnosti její dlouhodobé konzumace a vlastnostem jejich semen (zde údajně podporující dobrý zrak).

„菜中有菘，最为恒食，性和利人，无馀逆忤，今人多食。如似小冷，而又耐霜雪。其子可作油，敷头长发；涂刀剑，令不锈。其有数种，犹是一类，正论其美与不美尔。服药有甘草而食菘，令病不除。”(本草经集注: 401)

V další pasáži sledujeme rostlinu *song* 菘, na které autor demonstruje jiný, širší druh charakteristiky, přesahující pouze zdraví prospěšné vlastnosti. Jmenuje její rozšíření v lidské stravě a její popularitu, její odolnost vůči mrazu a možnost širokého využití oleje ze semen dané rostliny, který působí jako proti korodující činitel, nebo podpůrce růstu vlasů. Jako poslední jmenuje druhovou rozmanitost rostliny a dále doporučení její konzumace jako podpůrného léčiva v době nemoci.

5.3.2.4 *Xinxiu Bencao* 新修本草

Tento zástupce čínské *bencao* (rostlinopisné) literatury, vydaný roku 659 jistým Su Jingem 苏敬, můžeme považovat za další souborný rostlinopis (Lin 1996, 526). Blížíme se tedy zde podobným strategiím kompilace textu, jako si již ukázali v encyklopedicko-lexikografickém

žánru čínské rostlinopisné tradice. Na této vlně kontinuity pokračuje i *Xinxiu Bencao* 新修本草 („Revidovaný rostlinopis“). Už jen výskyt soudobně pojmenovaných děl svědčí o zakořeněné tradici nevybočující z řady, a to nejméně do konce 16. století (tím myslíme Li Shizhenovo *Bencao Gangmu* 本草纲目, které se dočkalo uznání, a i evropského zpracování – viz Li 2003).

Ačkoliv dílo nevybočuje z tradice, pro nás je zajímavá pasáž, která jako první vůbec cituje disputované dílo *Nanfang Caomu Zhuang* (viz sekce „Miskelanea“ v této kapitole), jehož sepsání se tradičně zasazuje do roku 304, s tím, že existují spory o takové datování. S jistotou však můžeme říci, že *Nanfang Caomu Zhuang* není starší než 7. století⁵⁸. Jedná se o tuto pasáž:

„芦菔是今温菘，其根可食，叶不中啖。芜菁根乃细于温菘，而叶似菘，好食。西川惟种此，而其子与温菘甚相似，小细耳。俗方无用，服食家亦炼饵之，而不云芦菔子，恐不用也。俗人蒸其根及作菹，皆好，但小熏臭耳。又有赤根，细而过辛，不宜服也。“ (新修本草 – 卷第十八 – 菜上: 31)

Pokud se podíváme na strukturu díla, ani v tomto ohledu nevybočuje *Xinxiu Bencao* ze zavedené tradice. Udává informaci o regionálním synonymním názvu, vlastnostech částí rostliny (zde opět demonstrujeme na vodnici jakožto nejstarším členovi rodu *Brassica* doloženého v Číně). Nechybí informace o (ne)toxicitě rostliny a jejích částí, či využití při nemocech (zde proti žloutence a usnadnění vyprazdňování), což je i primárním zájmem *bencao* literatury.

„〔谨案〕芜菁，北人又名蔓菁，根、叶及子，乃是菘类，与芦菔全别，至于体用亦殊。今言芜菁子似芦菔，或谓芦菔叶不堪食，(...)其蔓菁子，疗黄胆，利小便。“ (新修本草 – 卷第十八 – 菜上: 32)

Nechybí ani informace o výsadbě a jejím vhodném načasování:

---

⁵⁸ Poznamenejme, že právě toto kritické hledání krosreferencí v primárních dílech je klíčové pro verifikování jejich údajné doby vydání, případně k určení skutečného data publikace.

„〔谨案〕菘菜不生北土，有人将子北种，初一年半为芜菁，二年菘种都绝；将芜菁子南种，亦二年都变成土地所宜，颇有此例。“（新修本草 – 卷第十八 – 菜上: 41）

Podle Su Jinga neroste songcai (*B. r. var. chinensis*) na severu, ale někteří lidé se již snaží rostlinu vysadit, rostlinu je vhodné vysadit následující rok až po vodnici, tu je třeba zasadit v polovině roku.

Xinxiu Bencao poprvé detailně popisuje vzhled semen a jak od sebe podobné druhy rozlišovat. Můžeme se domnívat, že toto reflektuje reálnou potřebu rostliny šířit mimo své nativní oblasti, vodnici na jih a zelí na sever. U *songu* Su Jing zmiňuje i variety, další důkaz o šíření druhů, nezmiňuje však, čím se tyto druhy liší a k čemu jsou dobré, což by se dalo u farmakologické literatury naopak očekávat:

„菘子黑，蔓菁子紫赤，大小相似。惟芦菘子黄赤色，大数倍，复不圆也。其菘有三种：有牛肚菘，叶最大浓，味甘；紫菘叶薄细，味少苦；白菘似蔓菁也。“（新修本草 – 卷第十八 – 菜上: 43）

Závěrem shrňme, že Su Jing konceptuálně nevybočuje z tradice a drží se struktury předešlých děl stejné klasifikace, avšak vidíme u něj nárůst informací, v čemž spočívá jeho přínos, který mu zaručil, že bude hojně citován budoucími autory stejného žánru.

5.3.2.5 *Zhenglei Bencao* 证类本草

Vrcholem plodné songské doby a dalším zástupcem farmakologické literatury pojednávající o rostlinách je *Zhenglei Bencao* 证类本草 (volně přeloženo jako „*Proověřené kategorie rostlinopisu*“) od lékaře a učenice Tang Shenweie 唐慎微 (1056–1093). Jako jeho předchůdci čerpá z dosavadní žánrově stejné literatury a obohacení spočívá nikoliv v inovaci formy (ta je velmi striktně dodržována, a to nejen v rámci *bencao* literatury), ale v přidání svých komentářů (Lin 1996, 553).

Z následující pasáže můžeme získat pocit, že autor až s jistou nevolí odcituje dosavadní poznatky ostatních autorů (odvolávání se na předešlé autority je v čínské literárně tradici stěžejní, přičemž záleží na morální než obsahové autoritě), ale na rozdíl od svých předchůdců si dovolí na závěr explicitně zmínit svůj nesouhlas s některými dosavadními poznatky, což je i ze západní optiky velmi inovativní přístup, který uvidíme v rámci tohoto žánru možná je v osobě Li Shizhena:

„九英菘，出河西，叶极大，根亦粗长。和羊肉甚美。常食之，都不见发病，其冬月作菹煮作羹食之。能消宿食，下气治嗽。诸家商略，性冷，非温，恐误也。又北无菘菜，南无芜菁。其蔓菁子细，菜子粗也。“ (证类本草 – 菜部上品 – 卷二十七：五〇六)

Autor mimo jiné zmiňuje využitelnost druhu zelí zvaného *jiuyingsong*, které je dobré se skopovým a zdravím prospěšný, vhodný k nakládání, tepelné úpravě, třeba do polévky. Co se týče zdravotních benefitů, posiluje imunitu, podporuje trávení, a dokonce pomáhá při kašli. Tao v závěru pasáže dementuje předešlé poznatky a tvrdí, že *song* není teplou, ale studenou rostlinou a že na severu neroste. Zde patrně naráží na jeho podobnost s vodnicí, jmenuje dále i charakteristiky, dle kterých jeho semeno odlišit od vodnice. Právě tyto kritické pasáže jsou zásadní k určení původu a mapování využití kulturních plodin. Není překvapující, že *Zhenglei Bencao* je trvalou součástí sestavy děl, která Li Shizhen ve svém pozdějším *Bencao Gangmu* habituálně cituje a analyzuje.

5.3.2.6 *Bencao Gangmu* 本草纲目

Vyvrcholením tradice *bencao literature* je dílo mingského lékaře, botanik a vědce, Li Shizhena 李时珍. Jeho *Materia Medica* (*Bencao Gangmu* 本草纲目 přel. *Osnova lékopisů*⁵⁹) z roku 1596 shromažďuje bez mála dva tisíce záznamů o jednotlivých v Číně do té doby známých bylin, a to včetně ilustrací a předpisů na zdravotní neduhy (Anderson 2014, 250–251). Dílo bezpochyby nejrozsáhlejší nejen v rámci předešlých publikací, ale celkově. Li Shizhen je tak pamatován jako velký kompilátor, čínský „Linnaeus“, který veškeré shromážděné poznatky opatřil i svým vlastním poznámkovým aparátem a v rámci Číny se tak může nazývat inovátorem, vzhledem ke kanonickým restrikcím (silný výraz restrikce zde volíme především kvůli tomu, že tyto

⁵⁹ Překlad užitý v Olivová 2005. Vzhledem k zaměření této práce nabízíme i alternativní pojetí překladu („rostlinopis“), který dává důraz na nosnost tohoto žánru a na jeho multidisciplinární povahu, viz podkapitola 6.2.

mohou být vnímány jako zpomalení, či znemožnění inovace), která jsou na písemnictví aplikována již od prvních kanonických děl.

O autorově životě je toho známo nezvykle hodně. K této skutečnosti se vyjádříme blíže v závěru. Li Shizhen se narodil ve Wuhanu a již od mládí jevil zájem o rostlinopisné encyklopedicko-lexikografické spisy. Právě tehdy se mu dostalo šance studovat slovník *Erya* (připomeňme si jej jako vůbec jeden z prvních, který podává ucelený přehled o rostlinách a výrazech jim určeným)⁶⁰. Příhodně byla v jeho rodině historie zabývání se lékařstvím, tradici, kterou po třech zmařených pokusech o složení císařských úřednických zkoušek Li Shizhen převzal a pokračoval v ní dál (Needham et al. 1986, 309). V těchto vhodných podmínkách měl Li možnost studovat prameny v císařských knihovnách a akademiích, rešeršní fáze jeho díla trvala přes třicet let, kdy mimo studium nesčítelného množství knih se Li věnoval i pozorování rostlin v jejich přirozeném prostředí (ibid, 311). Vydání svého *magnum opus* se však nedočkal.

Jeho vrcholné dílo je strukturně přehledné a každý záznam po obecné charakteristice zahrnuje předešlé kvalitativní výčty. Li uplatňuje prioritní systém, kdy výrazu pro rostlinu, který se objevil historicky první, dává přednost i ve své kategorizaci. Jeho inovací je snaha o subkategorizaci, vytvoření terminologie rodů a samotné vymezení těchto (nových) rodů (tento počin tradičně považujeme za evropský „vynález“)⁶¹. S poddruhy Li nakládal tak, že postupoval od nejnižšího stupně po nejvyšší (Needham et al. 1986, 312, 315). Na jeho díle je na první pohled zajímavé ještě to, že již necituje primárně díla, ale autory, což vzhledem k tradici nepřisuzovat autorství takovou váhu, je inovativní, autory jmenuje chronologicky, jejich zařazení je motivováno jejich významností. Podívejme se tedy podrobně na záznam o vodnici, o níž Li Shizhen shrnuje toto:

„【释名】 蔓荆（《唐本》）、九英菘（《食疗》）、诸葛菜。 藏器曰：芫菁，北人名蔓荆。今并汾、河朔间烧食其根，呼为芫根，犹是芫菁	<i>Vyvětlení názvů</i> <i>Vodnice (wujing) neboli manjing (Tang Bencao), jiu yingsong (Shiliao Bencao), či zhugecai.</i> <i>Chen Cangqi: Na severu říkají lidé vodnici manjing. V oblasti Bing, Fen, He a Shuo lidé</i>
--	---

⁶⁰ Výběr *Erya* považujeme za cílený, právě kvůli skutečnosti, že se jedná o milník ve studiu rostlin – první systematizující publikace (nejen) o rostlinách.

⁶¹ Viz paralela s Linnaem.

之号。茺菁，南北之通称也。塞北、河西种者，名九英蔓荆，亦曰九英菘。根叶长大而味不美，人以为军粮。

禹锡曰：《尔雅》云：须，茺。《诗·谷风》云：采葑采菲。毛苌注云：葑，须也。孙炎云：须，一名葑苳。《礼坊记》注云：葑，蔓荆也。陈、宋之间谓之葑。(pozn. Ve Fang Ji manjing není, až v komentářích)

陆玑云：葑，茺菁也。幽州人谓之芥。

郭璞云：茺似羊蹄，叶细，味酢可食。

扬雄《方言》云：、茺，蔓荆也。

陈、楚谓之，齐、鲁谓之茺，关西谓之茺菁，赵、魏之部谓之芥。然则葑也，须也，茺菁也，蔓荆也，茺也，茺也，芥也，七者一物也。

时珍曰：按：孙云：、蔓荆苗也。其说甚通。掌禹锡以茺释蔓荆，陈藏器谓茺是酸模，当以陈说为优。详见草部酸模下。刘禹锡《嘉话录》云：诸葛亮所止令兵士独种蔓荆者，取其才出甲，可生啖，一也；叶舒可煮食，二也；久居则随以滋长，三也；弃不令惜，四也；回则易寻而采，五也；冬有根可食，六也。比诸蔬其利甚博。至今蜀人呼为诸葛菜，江陵亦然。

…”

kořen pečou a konzumují. Říkají se mu wugen, podle wujingu. Wujing je tedy běžný název na jihu i severu. Vodnice, která se pěstuje v oblasti Saibei a Hexi se nazývá jiuyingmanjing nebo jiuyingsong. Má dlouhý a velký kořen i list, ale nevalné chuti. Lidé ho využívají jako vojenské zásoby.

Zhang Yuxi: Slovník Erya praví, že xu je wu. V kapitole Guo Feng v Knize písní se říká: „sbírat feng a fei.“ Mao Changův komentář říká, že feng je xu. Sun Yanův komentář říká, že feng je taky fengcong. V knize Lifang Jizhu se praví, že feng je manjing. Obyvatelé oblasti Chen a Song mu říkají feng. Obyvatelé Youzhou mu říkají jie.

Guo Pu: Vodnice vypadá jako yangti (Radix rumicis). List má tenký a chutná po octu. Je jedlá. Slovník Fangyan od Yang Xionga praví, že feng i rao jsou obojí manjing. Obyvatelé z Chen a Chu mu říkají feng a v Qi a Lu zase rao. V Guanxi se mu říká wujing. V Zhao a Wei zase dajie. Všechny tyto názvy ale odpovídají vodnici (wujing). Jde o názvy: feng, xu, manjing, wujing, sunwu, rao a jie.

Li Shizhen: Sun Miao praví, že feng je mladý výhonek vodnice. To se zdá být rozumné. Zhang Yuxi se domníval, že wu je manjing a Chen Cangqi zase, že se jedná o suanmo (Rumex acetosa). Domnívám se, že pravdu měl Chen Cangqi. V dile Jiahua Lu od Liu Yuxiho se praví, že Zhuge Liang (vojenský velitel státu Shu v období Tří království) přikázal svým vojákům, aby vysázeli vodnici

<p>(本草纲目 – 菜之一 – 葷菜类三十二种: 芜菁)</p>	<p><i>pro účely vojska, protože tato rostlina byla velmi užitečná. Když začnou rašit výhonky, čerstvé pupeny jsou jedlé. Když začne růst list a zvětšovat se, může být tepelně upraven a podává se jako zelenina. Pokud vojáci žijí na jednom místě po delší dobu, mohou rostlinu použít kdykoliv. Nevadí ani, když z místa odejdou, rostlina se snadno pěstuje. Když se vrátí, rostlinu mohou opět snadno najít. V porovnání s ostatními rostlinami je vodnice nejvhodnější. Proto ji dodnes lidé říkají zhugecai. Stejně tak jí říkají v Jianglingu...</i></p>
-----------------------------------	--

Li se systematicky prvně věnuje vysvětlení původu jména, nápadné je množství dat, která u jedné rostliny shromažďuje. Nechybí lexikografická i dialektologická poznámka, Li jmenuje doposud známé alternativní názvy rostliny, typicky geograficko-dialektologicky motivované a zároveň zahrnuje informaci o místu specifickému využití rostliny.

<p>„... 【集解】</p> <p>弘景曰：《别录》芜菁、芦菔同条。芦菔是今温菘，其根可食，叶不中啖。芜菁根细于温菘而叶似菘，好食，西川惟种此。其子与温菘甚相似，...</p> <p>...恭曰：芜菁，北人名蔓荆，根、叶及子皆是菘类，与芦菔全别，体用亦殊。陶言芜菁似芦菔，芦菔叶不堪食，是江表不产二物，理丧其真也。菘子黑色，蔓荆子紫赤色，大小相似。芦菔子黄赤色，而大数倍，且不圆也。</p> <p>大明曰：蔓荆比芦菔梗短而细，叶大，连地上生，浓阔短肥，其色红。</p>	<p><i>Předchozí vysvětlení</i></p> <p>Tao Hongjing: v díle Mingyi Bielu byly wujing (vodnice) a lubei (ředkev) vedeny jako jedna rostlina. Lubei (ředkev) se dnes říká wensong. Kořen je jedlý, ale listy ne. Kořen wujingu (vodnice) je tenší než wensong. List je podobný songu (čínské zelí). Je lahodný. Obyvatelé Xichuanu ho rádi pěstují. Jeho semeno je velmi podobné wensongu...</p> <p>...Su Gong: Wujingu (vodnice) se na severu říká manjing. Jeho kořen, list i semeno jsou podobné songu. Nejsou ale podobné lubei (ředkev), ani se stejně nepoužívá. Tao Hongjing ale tvrdil, že wujing je podobný lubei a že list lubei není jedlý. Myslel tím, že</p>
---	--

颂曰：芜菁南北皆有，北土尤多。四时常有，春食苗，夏食心（亦谓之苔子），秋食茎，冬食根。河朔多种，以备饥岁。菜中之最有益者惟此尔。其子夏秋熟时采之。

宗奭曰：蔓荆，夏月则枯。当此之时，蔬圃复种，谓之鸡毛菜。食心，正在春时。诸菜之中，有益无损，于世有功。采撷之余，收子为油，燃灯甚明，西人食之。河东、太原所出，其根极大，他处不及也。又出西番吐谷浑地。

机曰：叶是蔓荆，根是芦菔。

时珍曰：《别录》以芜菁、芦菔同条，遂致诸说猜度。或以二物为一种，或谓二物全别，或谓在南为莱菔，在北为蔓荆，殊无定见。今按：二物根、叶、花、子都别，非一类也。

蔓荆是芥属，根长而白，其味辛苦而短，茎粗叶大而浓阔；夏初起苔，开黄花，四出如芥，结角亦如芥，其子均圆，似芥子而紫赤色。芦菔是菘属，根圆，亦有长者，有红、白二色；其味辛甘而永；叶不甚大而糙，亦有花叶者；夏初起苔，开淡紫花；结角如虫状，腹大尾尖；子似葫芦巴，不均不圆，黄赤色。如此分之，自明白矣。其蔓荆六月种者，根大而叶蠢；八月种者，叶美而根小；惟七月初种者，根叶俱良。拟卖

na jih od Dlouhé řeky jsou rostliny jedno a to samé. Tao se ale mylil. Semeno songu je černé, zatímco semeno wujingu je fialovo-rudé. Jsou podobně velká. Semeno luobo je žlutě-rudé a mnohokrát větší než dvě předešlá semena. Také není tvarem kulaté.

Da Ming: Stonek manjingu je kratší a tenčí než stonek lubei. Listy jsou větší a rozprostírají se na zemi. Je tlustý, široký, krátký a rudý.

Su Song: Wujing se pěstuje jak na jihu, tak i na severu. Na severu se ale pěstuje ve větším množství. Rostlina je dostupná v každé roční době. Na jaře se konzumují mladé výhonky. V létě se jí poupě, tomu se také říká taizi. Na podzim se jí stonek a v zimě zase kořen. V oblasti He a Shuo se pěstuje v době hladomoru, protože lidem velmi prospívá. Semeno dozrává mezi létem a podzimem. Je třeba ho sklídit včas.

Kou Zongshi: manjing chřadne v létě. Potom farmáři rostlinu vysadí znovu a sklídí semenáče. Semenáče, jelikož jsou jemné, se na jaře konzumují jako zelenina. Říká se jim jimaocai (kuřecí pírká). Mezi zeleninou je tato rostlina prospěšná zdraví. Semeno může být zpracováno na olej, který lze použít olej na svícení. Lidé ze západu tento olej konzumují. Wujing pěstovaný v Hedongu a Taiyuanu je mnohem větší než kdekoliv jinde. Také se pěstuje v oblasti Tuguhun a Xibo.
Wang Ji: Listu rostliny se říká manjing a kořenu lubei.

者纯种九英，九英根大而味短，削净为菹甚佳。今燕京人以瓶腌藏，谓之闭瓮菜。”

...” (本草纲目 – 菜之一 – 葷菜类三十二种: 芜菁)

Li Shizhen: Proto, že v Mingyi Biehu označili manjing a lubei jako jednu rostlinu, panovaly kolem nich dohady. Někteří tvrdí, že rostliny jsou stejné, někteří, že jsou to úplně jiné rostliny. Někteří tvrdí, že na jihu se pěstuje laibei a na severu manjing. Existují nesrovnalosti. Následující vysvětlení je snad ukončí. Jelikož kořen, list, květ i semeno obou rostlin jsou odlišné, nejedná se o stejný druh. Manjing se řadí do stejné kategorie jako kořen a list jiecai (indické hořčice). Jeho kořen je dlouhý a bílý, chutná nahořkle a dlouho nevydrží. Stonek je tlustý a list velký, tlustý a široký. Brzy v létě raší stonek ze srdička a na vrcholku se objeví žlutý květ se čtyřmi lístky, který je podobný jiecaihua (květ indické hořčice). Tobolka je také podobná indické hořčici. Semena jsou kulatá a stejné velikosti, podobná jiezi (semenu indické hořčice). Jsou fialovo-rudá. Lubei patří do stejné skupiny jako song. Kořen je kulatý a některé jsou dlouhé. Je buď červený, nebo bílý. Chuťově je hořkosladký. Lísty jsou hrubé, a ne moc velké, některé jsou zkroucené. Brzy v létě vyraší ze srdička stonek a z něj světle fialový květ. Tobolky mají tvar červů s velkým bříškem a špičatým ocáskem. Semeno vypadá jako semeno pískavice. Nejsou ale stejně velká a kulatá. Jsou žluto-červená. Manjing vysazený v šestém měsíci má velký kořen. Moli ale vždy spasou listy. Manjing vysazený v osmém měsíci má krásné listy, ale

	<p><i>menší kořen. Jen ten, který je vysazen v sedmém měsíci má dobré listy i kořeny. Farmáři za účelem prodeje pěstují druh vodnice jménem jiuying. Má velký kořen ne moc silné chuti. Nakládáný je tento kořen výborný jako pokrm. Obyvatelé Yanjingu si takto uchovanou vodnici skladují ve sklenicích a říkají ji biwengcai.</i></p>
--	--

Na příkladu z díla je patrné, že Li Shizhen hojně uplatňuje svůj kritický úsudek, postupuje systematicky, vytváří syntézu i analýzu a postupuje vědecky. Rostliny zobrazuje celé, i s podzemními částmi, to jasně ukazuje na zájem o celou rostlinu jako takovou, obzvláště pak v kontrastu s předešlým zobrazením pouze nadzemních částí rostlin. Jeho prací se tak vytváří úzus a vzor pro budoucí pokračovatele žánru *bencao*, kteří pouze editují Li Shizhenovo monumentální dílo.

5.3.3 Miskelanea

5.3.3.1 *Nanfang Caomu Zhuang* 南方草木狀

Již dříve jsme použili Needhamovu klasifikaci tradičních čínských herbalistických děl. Nyní se dostáváme k dalšímu druhu literatury, která se zabývala rostlinami cizích krajů, zde v případě *Nanfang Caomu Zhuang* 南方草木狀 (volně přeloženo jako „*O stavu květeny jihu*“) o jižní Čínu. Pro čtenáře je zásadní znát okolnosti historického kontextu, který vysvětluje, proč toto dílo zahrnuje pod ta, která popisují rostlinstvo cizích krajů, ačkoliv se stále jedná o oblast Číny.

Dílo se připisuje Ji Hanovi 嵇含 (3.–4. st.) (Li 1979, 10–11), který působil po ve století po rozpadu velké hanské říše, která, ačkoliv zahrnovala jih Číny, který se později stal suverénním státem jako Východní Wu v období Tří království, nebyl jih nikdy součástí vlastní Číny a jeho odlišnost spočívá nejen v jiné fauně a floře, ale také jazycích, etnicích, podnebí a kultuře. Autor se jako vojenský velitel a hodnostář příhodně ocitl v Guangdongu jako guvernér, což mu umožnilo zkoumat místní floru (Needham, Huang a Lu 1986, 447). Needham jej pokládá za největšího botanika své doby (1976, 80), my k tomuto titulování máme však opodstatněné výtky. Již v předešlé kapitole jsme definovali botaniku jakožto ucelený vědní

program, který zkoumá rostliny dle jednotného úzu, s důrazem na zkoumání rostliny jako takové, a to vědeckými postupy. Vědu jsme definovali v úvodu této kapitoly, a právě zde nastává rozpor. Pokud se podíváme na strukturu díla, bude jasné proč s takovým tvrzením nesouhlasíme. V rámci eurocentrického pohledu je ale příhodné označit a jmenovat autora jako byl Ji Han – pro evropského odborníka je významným především jakožto inovátor (v tomto případě první zástupce cizokrajných rostlinopisů).

Mimo to, že se autor nacházel na jihu, dalším příznivým faktorem pro sepsání takového díla (a nastolení tradice popisu cizokrajné květeny, jakožto jednoho z více kanonických rostlinopisů) bylo období relativní stabilizace vlády za dynastie Jin po turbulentním předešlém období a popud ke zpracování *Nanfang Caomu Zhuang* tak můžeme přičíst snaze pokračovat v zavedené tradici popisu využití rostlin, což mělo nejen zajistit kontinuitu praktiky, ale zároveň fungovat jako způsob validace nově nastolené dynastie. Validita vlády hraje v čínské tradici významnou roli, připomeňme si proto, že tato je přímým důsledkem aplikování konfuciánské morálky, která ospravedlňuje panovníkův nárok na trůn v případě, že se o svůj lid stará. Mezi projevy takové starosti je právě dodržování tradic, jejichž primární funkce byla ku prospěchu lidu. Je tedy logické, že snaha zkatalogizovat nově nabytá území a zkoumat využitelnost místní flory ku prospěchu lidu (ať už k jejich výživě, nebo léčbě jako zdroj léčivých bylin) se jistě dá považovat za činnost dobrého vládce.

Kniha obsahuje celkem čtyři sémantické celky, zabývá se travinami/bylinami 草, dřevinami 木, ovocem 果 a bambusy 竹. V jejím autorství nacházíme paralelu s antickými lékaři, jejichž motivací k sepsání děl podobného rázu bylo rovněž setkání se s cizími rostlinnými druhy v rámci svých (většinou vojenských) cest. (Needham, Huang a Lu 1986, 359)

Toto dílo je nejen zajímavé tím, že se jedná o první exemplář literatury svého druhu, ale i fakt, že jako jedno z mála v čínské historii bylo dílo velmi málo citováno a první zmínku o něm nacházíme až v 11. století v *Zhenglei Bencao* 证类本草 od Tang Shenweie.

Strukturu díla si přiblížíme na příkladu, kde autor popisuje vodnici:

“茺菁: 岭峤已南俱无之偶有士人因官携种就彼种之出地则变为芥亦橘种江北为枳之义也至曲江方有菘彼人谓之秦菘.“ (南方草木状: 21)

Heslo začíná samotnou rostlinnou a zahrnuje informaci o okolnostech jejího původu, výskytu, a především o synonymních názvech, pod kterými byla rovněž známa. Strukturně se tedy dílo neliší od svých předchůdců (např. *Fangyan*), avšak tematika a zasazení jej zasazuje do vyhraněné kategorie herbalistických spisů o cizí floře.

Poslední zmíněný poznatek o dílu je kontroverze, která doprovází jeho autenticitu a jeho zasazení do doby vzniku (tj. 4. st.). Kontroverze se stala předmětem četných vědeckých debat, které se ve výsledku přiklání k autenticitě díla, přisouzení autorství Ji Hanovi a zasazení do 4. stol. Jak jsme již zmínili, první citace *Nanfang Caomu Zhuang* jsou dostupné až z 12. st., což někteří odpůrci autenticity uvádí jako stěžejní argument. V neprospěch je uváděna i absence díla v Ji Hanově biografii. Tábor obhajující autenticitu díla (Needham a kol. 1986, 450) však jako svůj argument uvádí použití archaických výrazů pro rostliny. My do této debaty přispějeme poznatkem, týkajícím se přítomnosti naší modelové rostliny/čeledi rostlin – *Brassica rapa*. V díle evidujeme historicky první použití výrazu song 菘, který označoval čínské zelí (*Brassica rapa* var. *chinensis*), a to však v disylabické variantě songcai 菘菜. Odkážme se však náš předešlý výzkum (Kučera et al. 2018), který nejen potvrzuje absenci citací *Nanfang Caomu Zhuang*, a to až do období vlády dynastie Song, ale zároveň poukazuje na ojedinělost použití právě výrazu song 菘, který se objevuje až o téměř tři století později, v díle *Qimin Yaoshu*. Tato absence se dá vysvětlit dvěma způsoby, a to buď pozdější datací samotného díla, anebo označením výrazu song 菘 jako synonymního/regionálního pro vodnici 芜菁, předchůdce čínského zelí, což právě sledujeme na příkladu struktury informace o rostlinách. Autenticita tohoto díla však není předmětem této práce, avšak opět slouží k podtržení důležitosti kritického přístupu k primárním pramenům a sekundární přínosy zkoumání historie kulturních plodin.

5.3.4 Agrikulturní příručky

5.3.4.1 *Qimin Yaoshu* 齐民要术

Pojednání z období dynastie Severní Wei *Qimin Yaoshu* 齐民要术 (volně přeloženo jako „Umění potřebná pro zachování lidu“) se datuje zhruba do roku 535 n. l. a jeho autorství je přisuzováno Jia Sixie 贾思勰 ze Severního Wei. Jedná se o rozsáhlou práci, která shromažďuje znalosti z několika oblastí, v nichž figurují rostliny – ať už se jedná o zemědělství a jeho veškerá odvětví, či přípravu pokrmů a jejich uskladnění, celé zaměření vypovídá o vysoce praktickém zaměření celého díla (Woolf 2007, 234). *Qimin Yaoshu* můžeme považovat za průkopnické dílo literatury zabývající se zpracováním jídla, nalézáme zde vůbec první postupy a popisy

fermentace a nakládání, nebo také efektivním hnojení (Anderson 2014, 157). V knize nalezneme vůbec první zaznamenané postupy přípravy ikonických pokrmů čínské gastronomie, jmenujme např. výrobu prosného vína (黄酒), sójové omáčky (酱油), nebo náhražky masa, která se v současnosti znovu začíná objevovat na jídelních tabulích především vyznavačů alternativního stravování – seitan⁶² (面筋). Z teoretické báze se dostáváme do vysoce praktického manuálu na efektivní žití. Příručka je tedy ideálem z hlediska konfuciánského modelu zajištění spokojenosti a ochrany obyvatelstva svým vládcem.

Toto je patrné již z názvu, který lze volně přeložit jako „žádané/praktické/nutné/základní (要) dovednosti (术) pro běžný/prostý lid (齐民)“, avšak interpretace na překlad názvu díla se mohou lišit (viz diskuze v kapitole 7). Jedná se tak o první dílo, které je explicitně zaměřené na potřeby lidu, o čemž svědčí i tak široké zaměření tematiky. V širším slova smyslu můžeme *Qimin Yaoshu* vnímat i jako představitele „preventivní literatury“. Autor díla do velké míry pracuje s předešlými zdroji, které rovněž řádně cituje. Dílo tedy může sloužit jako diachronní průřez dosavadními znalosti o rostlinách. Demonstrujme si toto na již známém příkladu rostliny z rodu *Brassica*:

„《尔雅》曰：「蕘，葑苳。」注：「江东呼为芜菁，或为菘，菘、蕘音相近，蕘则芜菁。」“ (齐民要术 – 卷三: 1)

Autor cituje námi již analyzovaný slovník *Erya* a poskytuje tak svou interpretaci jeho obsahu. Tuto interpretaci obohacuje svým komentářem, kde tvrdí, že starý název figurující v *Erya* je pouze regionální variantou pro již zmiňovanou vodnici, které na východ od Dlouhé řeky (dnešní Jiangsu) nazývají *wujing* 芜菁, či *song* 菘. Zároveň upozorňuje na fonetickou podobnost výrazu s jeho archaickou podobou a vysvětluje tak vznik alternativního názvu. Zde vidíme stále znatelný vliv encyklopedicko-lexikografického žánru, kdy autor, předtím, než přistoupí k samotné charakteristice rostliny, neopomene zmínit motivaci za její fonetickou a grafickou formou. Taková informace je cenná nejen pro zmapování čínské rostlinopisné tradice, ale rovněž pro studium pravidelných hláskových změn a rekonstrukce fonetiky klasické čínštiny, či historii čínské grammatologie, kdy můžeme identifikovat fonetickou podobnost

⁶² Vymytá pšeničná mouka, ze které zůstane pouze lepek – čistá bílkovina.

mezi jmenovanými výrazy, a tedy motivaci pro tvorbu nových znaků na základě takové podobnosti.

Pokud budeme dále sledovat, co autor praví o jedné rostlině, můžeme tak identifikovat obecnou strukturu informace, kterou dílo poskytuje:

„种菘、芦菔蒲北反法，与芜菁同。菘菜似芜菁，无毛而大。按芦菔，根实粗大，其角及根叶，并可生食，非芜菁也。取子者，以草覆之，不覆则冻死。秋中卖银，十亩得钱一万。“ (齐民要术 – 卷三: 14)

Zde jmenuje zásady výsadby (které jsou stejné jako u ředkve a vodnice) a fyzickou charakteristiku rostliny (hladkost a velikost listů, mocnost kořene) a vhodnost ke konzumaci (zde dokonce i v syrovém stavu). Jako poslední Jia Sixie jmenuje informaci o semenech, která je třeba chránit před mrazem, stejně tak výnosnost dané rostliny (zde údaj o teoretickém výdělku na daný kus výsadby 10tis/10 *mu*).

„苏油亦好。特宜菘菜。芜菁、肥葵、韭等皆得。“ (齐民要术 – 卷九: 16)

„菘菜佳，芜菁亦得。收好菜，择讫，即于热汤中焯出之。“ (齐民要术 – 卷九: 4)

Rostlina je podle autorova popisu víceúčelová – lze z ní získat výživný olej, nebo hodnotné jídlo. V druhém citátu doporučuje konzumovat rostlinu orestovanou v polévce.

„芜菁、菘、葵、蜀芥咸菹法：收菜时，即择取好者，菅、蒲束之。作盐水，令极咸，于盐水中洗菜，即内瓮中。若先用淡水洗者，菹烂。其洗菜盐水，澄取清者，泻着瓮中，令没菜把即止，不复调和。菹色仍青，以水洗去咸汁，煮为茹，与生菜不殊。其芜菁、蜀芥二种，三日挤出之。粉黍米，作粥清；捣麦面麩作末，绢筛。布菜一行，以麩末薄盆之，即下热粥清。重重如此，以满瓮为限。“ (齐民要术: 卷九: 作菹、藏生菜法第八十八: 1)

Jako poslední příklad praktičnosti této literatury si uvedme recept na nakládání listnaté zeleniny (mezi nimi opět známá vodnice a její potomek – čínské zelí, či *B. r. chinensis*). Postup spočívá v omytí pečlivě vybraných kusů rostlin ve velmi slaném nálevu a následném zalití v nakládací nádobě tak, aby si rostliny zachovaly čerstvost, barvu a zakonzervovaly se pro pozdější užití v receptu. Dále zmiňuje fermentační složku v podobě moučné kaše, která celý proces zkvašení iniciuje. Takto naložená může sloužit jako zdroj vitamínů po celý rok.

Dílo tedy splňuje jednu ze základních vlastností vědeckosti – kritický úsudek v podobě vlastních komentářů. Ve svém komplexním přístupu Jia Sixie připomíná svého mnohem známějšího následovníka, Li Shizhena (16. stol.), který je autorem historicky prvního nejkomplexnějšího rostlinopisného díla. Na rozdíl o Li Shizhena se Jia Sixie však podrobně věnuje silně pragmatické premise svého díla, kdy projevem tohoto myšlení považujeme důraz na praktické manuály pěstování, a především pak zpracování vypěstovaných plodin jako zásoby na horší časy. Dílo se tak stává kulturním ve smyslu, že obsahuje popisy kulturně specifických činností, které mají význam v širším zvládnutí krizí. Ačkoliv Needham *Qimin Yaoshu* řadí mezi žánr zemědělských příruček, my se na základě studia čínského kánonu a jeho analýzy můžeme domnívat, že tato klasifikace nemusí být zcela vystihující (viz kapitola 7).

5.3.4.2 *Yinshan Zhengyao* 饮膳正要

Nástupem nehanské dynastie Yuan (zde první velká a dlouhodobá invaze nehanských vládců) se nám dostává dalšího typu publikace, která pojednává o rostlinách, stále ne primárně, ale užítkově – zde na pomezí zemědělství a gastronomie. Tyto práce Needham do své hexaklasifikace nezahrnuje víceméně z tradičního řazení rostlinopisné literatury, tedy je ovlivněn evropským vnímáním a segregací těchto vědních disciplín. Jak postupujeme v našem výčtu, stále více si uvědomujeme, že v Číně takové striktní řazení a klasifikace literatury neplatí, a to především kvůli evropskému pojetí a definici literatury jako takové. V Číně se bavíme spíše o veškerém písemnictví, které mělo vysoce unifikovanou formu a styl. S absencí tradičního řazení věd tak vyplývá, že do rostlinopisné literatury můžeme řadit i kuchařky, které sledují cestu jídla na talíř strávníků od samého počátku (rostlina, její výsadba a až poté zpracování) a mají širší společenský význam (ideál péče o lid). Samotný název díla toto zosobňuje.

Publikace tedy pojednává o správné, nebo potřebné výživě lidu, jako je patrné z názvu. Tyto skutečnosti nás vedou dílo přiřadit do stejného žánru jako předešlé *Qimin Yaoshu*. *Yinshan Zhengyao* 饮膳正要 („Potřeby stravy a pitivá“) je datováno do roku 1330 a přisuzováno jistému Hu Sihuiovi 忽思慧 (Makeham 2008, 271). Kromě toho, že je zástupcem

nového žánru, kombinuje další dvě zmíněné vlastnosti: zaprvé je důkazem toho, že čínská tradice je tak silná, že ji dodržuje i uzurpující nehanská dynastie, a zadruhé pak kvůli zahrnutí ilustrací rostlin. Právě tyto ilustrace dokazují, že Needhamovo opomenutí této kategorie literatury není zcela ospravedlněné. I Anderson (2014, 229) tvrdí, že publikace sloužila jako oficiální publikace pro tehdejší mongolskou dynastii a shromažďovala zásadní poznatky o jídle, výživě a dietetice, s důrazem na zdravotní složku potravy. Její sepsání bylo opět z pověření centrální moci, i když nebyla původně hanská. Tento krok můžeme přisuzovat buď hanizaci mongolské dynastie, anebo snaze o uspokojení lidu dodržováním zavedených pořádků.

Alternativně můžeme knihu definovat jako jednu z Needhamových kategorií – cizokrajné rostliny. Anderson (2014, 229) zmiňuje, že kniha mísí turkické, mongolské a čínské znalosti, včetně typických rostlin pro dané oblasti, i sám autor nebyl etnickým, hanem. Poznamenejme rovněž skutečnost, že právě zde evidujeme první moderní generický výraz pro zelí čínského typu (白菜). Když porovnáme záznam o vodnici, uvidíme, že se jistě jedná o pokračování tradice, stejnou informaci ve stejné formě evidujeme již několik století:

„蔓菁
味苦，温，无毒。主利五脏，轻身，益气。蔓菁子明目“ (饮膳正要 – 卷第三 – 菜
品: 4)

Vodnice je zde opět pouze nahořklá, teplá, netoxická, prospívá orgánům, zdraví, posilňuje a je prospěšná zraku. Povšimněme si, že strukturou informace o primární plodině se dílo takřka vůbec neliší od žánru *bencao* literatury.

5.3.4.3 *Yinshi Xuzhi* 饮食须知

Další dílo *Yinshi Xuzhi* 饮食须知 („Důležité poznatky o stravě“) z pozdní vlády dynastie Yuan (1368), charakterem velmi podobné předešlému, ačkoliv dle názvu evokuje gastronomickou příručku, struktura informace o rostlinách je v podstatě totožná a nepopisuje pouze využití rostliny v receptech. Přisuzuje se Jia Mingovi 贾铭 a skládá se z osmi kapitol (oheň a voda, obiloviny, zelenina, ovoce, ochucovadla, ryby a korýši, drůbež a savci) a zaměřuje se především na prevenci nemocí, pomocí stravy. Se svým preventivním zaměřením a důrazem na (ne)toxicitu potravin se opět formálně drží stylu *bencao* literatury, ačkoliv dle názvu

předpokládáme zaměření na recepty. Podle Needhama je však mimo praktických znalostí a tipů plná i chybných pojetí a pověr, které autor nekriticky kopíruje ze starších textů (Needham, Huang a Lu 1986, 138).

Pragmaticko-farmakologické zaměření je evidentní i z následující ukázky záznamu o vodnici, stejně tak i tradiční nekritické převzetí informací ze starších děl:

„芜菁 味辛苦，性温，即诸葛菜。北地尤多，春食苗，夏食心，秋食茎，冬食根。
多食动风气。“ (饮食须知 – 卷三: 37)

I zde má vodnice opět nahořklou chuť a teplý charakter. Říká se jí *zhugecai*⁶³. Vyskytuje se hojně na severu, na jaře se konzumují semenáče, v létě srdce, na podzim stopka a v zimě kořen. Při časté konzumaci může být nadýmavá. Jedná se tedy takřka o kopii (neocitovanou) z děl jako bylo např. *Yinshan Zhengyao*, *Bencao Jing Jizhu* nebo *Jingui Yaolie*. Vzhledem k historickému kontextu doby vydání této práce můžeme generický obsah díla přisuzovat snaze přiblížit se k etablované tradici čínského písemnictví nově etablovanou a v tomto případně etnický nečínskou dynastií. O využití žánrů čínského rostlinopisu jako legitimizační strategie si více povíme v kapitole 7.

5.3.5 Hladomorová literatura

5.3.5.1 *Jiuhuang Bencao* 救荒本草

V *Jiuhuang Bencao* (volně přeloženo jako „Rostlinopis hladomorové pomoci“) 救荒本草, jak je již patrné z názvu díla, uvidíme kombinaci dvou přístupů ke kategorizaci rostlin – *bencao* literatury a hladomorové literatury, jak napovídá název (*jiuhuang* 救荒 = potravinová pomoc při hladomoru). Taková snaha udržet tradici je naprosto pochopitelná v kontextu čínské konfuciánské tradice a zároveň i klíčová k udržení císařského mandátu, kdy starající se panovník, vlídný, přísný, avšak spravedlivý otec, pečuje o svůj lid.

Není překvapením, že spis byl zkompileován pod patronátem císařského prince Zhu Su 朱橚 (1406), pátým synem prvního mingského císaře Taizu (Hongwu), který si v Kaifengu udržoval botanickou zahrádku a uplatňoval empirické zkoumání a pozorování

---

⁶³ Dnes *Orychophragmus violaceus*

„nouzových“ rostlin (Needham, Huang a Lu 1986, 332). Sám císař, Zhu Suův otec pocházel z chudé rolnické rodiny, která pomřela na hlad. Je velmi pravděpodobné, že právě Zhu Suův otec syna v jeho počínání silně ovlivnil (Brook 1998, 8–9).

Příkladem na plodině, která zdánlivě připomíná vodnici⁶⁴ si opět přiblížíme strukturu záznamu o rostlině:

„野蔓菁 生辉县栲栳音考老圈山谷中苗叶似家蔓菁叶而薄小其叶头尖脚叶脚花义甚多叶间擡出枝义上开黄花结小角其子黑色根似白菜根颇大苗叶根味微苦“ (救荒本草: 卷八: 80)

Vzhledem k empirické povaze Zhu Suuova konání bychom mohli usuzovat, že již uplatňuje vědecké principy, po bližších prozkoumání modelového záznamu o (divoké/plané) vodnici opět zjistíme, že struktura a charakter informace je velmi repetitivní (zde informace o barvě semen vodnice, velikosti kořene, semenáčích a hořké chuti) a v mnohém se shoduje s již dříve publikovanými pracemi.

5.3.5.2 *Huangzheng Yaolan* 荒政要览

Huangzheng Yaolan 荒政要览 (volně přeložitelné jako „Nutné poohlédnutí se za vládní politikou proti hladomoru“) můžeme považovat za dílo, které se zabývá kombinací pragmatického a teoretického přístupu ke zvládání potravinových krizí publikovaného v roce 1607 autorem Yu Ruweiem 俞汝为. Spis hojně čerpá z *Jiuhuang Bencao*, prvního oficiálního díla Eskulentního hnutí, jak jej označil Needham a kol. (1986, 332), a agrikulturní příručky *Qimin Yaoshu* z 6. století. Práce kombinuje pojednání o názorech na zvládání hladomoru, včetně určení odpovědnosti za prevenci a následnou intervenci v dobách krize a dále praktické rady čítající několik zásadních plodin, které je vhodné pěstovat pro případ nouze, či tyto zpeněžit (Downs 2000, 279, 283).

---

⁶⁴ Podle Sarah Chen Huang (2021), která se věnovala podrobné analýze rostlin v *Jiuhuang Bencao*, se nejedná o kultivovanou *Brassica rapa* var. *rapa*, ale o morfologicky podobnou planě rostoucí rostlinu. V díle se objevují i 水蔓菁 (nejspíš *Veronica linariifolia*), a 山蔓菁 (nejspíš *Adenphora trachelioides*) (s. 24).

V díle absentují rostliny z rodu *Brassica*, uveďme si tedy příklad struktury díla na jamu 山药 (*Dioscorea*):

药本名著指以山土所宜故名山药种忌大粪济宁州以牛马乾费种之然黑土不如黄沙土
手地种宥无益可以充食疗饥兼作东坡玉繆羹。(荒政要览: 五: 山药: 1)

V díle nacházíme nejen instrukce o sadbě několika málo plodin, které podle autora stojí za to pěstovat specificky pro případ krize, ale zároveň zde nacházíme i návod na jejich zpracování a uchování. Tyto pasáže jsou opět citovány z *Qimin Yaoshu*.

5.4 Stručné zhodnocení vývoje čínského rostlinopisu

Jako zhodnocení čínské rostlinopisné tradice poznamenejme, že naše dojmy z analýzy ranných děl se potvrdily a skrz období 2000 let můžeme sledovat konstantní tradici, která svou podobu příliš nezměnila. Byli jsme schopni určit milníky v době, na základě drobných inovací, které ovšem nebyly tak dramatického a změnopřinášejícího charakteru jako v Evropě. Výčet rostlinopisů (tento výraz se zdá být nejvhodnější a nese s sebou břímě botaniky, která jakožto ucelený vědní program musí splňovat oficiální, evropská kritéria) zakončujeme dílem mingského doktora a polyhistora Li Shizhena, u kterého již můžeme mluvit o přiblížení se botanice, tak jak ji vnímá západ. Jeho dílo je systematické a z jeho tvorby, studia a praxe vyplývá, že ve svých publikacích vycházel z přímého pozorování vypěstovaných i divokých rostlin a pokusů na nich (Needham, Huang a Lu 1986, 318). Pracuje tedy s empiricky ověřitelnými daty, což je jedním z hlavních kritérií vědeckosti. Ustanovení oficiálního kánonu však v Číně sledujeme již od počátku tradice sepisování znalostí o rostlinách, respektive od institucionalizace písemnictví jakožto nástroje státu, což evidujeme spolu s ustanovením ústřední císařské moci, tedy od dynastie Qin (221 př. n. l.).

Needham tvrdí, že „...pokud čínská botanika neprožila Renesanci, nemá Linnea nebo Kameranía, potom taky neměla žádné temné období (na západě mezi lety 300 až 1500), a bencao literatura potom nejsou herbáře.“ (1986, 229–230). My si však dovolíme nesouhlasit s tvrzením, že Čína nemá svého Linnea. Skrz náš systematický výčet právě takovou významnou osobu, která s uplatněním vědeckých principů nejvíce připomínající evropskou výzkumnou tradici, zkomponovala veškeré dosavadní znalosti a zároveň dokázala celou tradici zhodnotit a obohatit o svůj kritický názor. Li Shizhenovi se tedy podařila analýza, syntéza a zároveň inovace čínského rostlinopisu.

Podpůrným argumentem pro Liho velikost je skutečnost, že jako jeden z mála je i primárně znám dle jména, nikoliv jen podle díla. *Bencao Gangmu* totiž nebylo jeho jediným počinem, bylo a je stále nejznámější, o čemž svědčí skutečnost, že jako jedno z mála čínských historických děl se dočkalo svého překladu do evropských jazyků a distribuce do světa. Uznání má Li Shizhen jak v Číně, tak v Evropě. V Číně totiž Li Shizhen nabývá statusu ikony, vzoru, autority, na kterou je záhodno se odvolávat, kterou je třeba napodobovat (znovu připomeňme, že v čínském kontextu je toto kladná vlastnost) a ke které je třeba odkazovat. Minimálně všechna rostlinopisná díla v následujících stoletích (17. a 18) přímo vychází z Liho syntézy (Needham, Huang a Lu 1986, 321). Čína tak má svého Linnaea, jen o dvě století dříve.

Vzhledem ke komparativní povaze této práce je záhodno čtenáře seznámit se strukturou díla výše zmiňovaného „čínského Linnaea“ a jeho evropského současníka, Petra Ondřeje Matthioliho, úzce spjatého s českými zeměmi, který stejně jako Li Shizhenovo *Bencao Gangmu* je referenčním dílem pro vývoj evropské botanické tradice. Odkážme nejdřív čtenáře na str. XY, kde je podrobně vypsán záznam z *Bencao Gangmu* o vodnici a srovnáme jej s Matthioliho *Herbářem*:

„Kap. XXVIII ŘEPA OKROUHLICE A VODNICE

Řepa je všeobecně známa. Má list podobný řetkovému, avšak širší a hladší, lodyhu oblou, zvýši 2 loket. Květ má žlutý a lusky malé, dlouhé, oblé, rovné a vzhůru obrácené, zcela podobné — rovněž jako i semeno — hlavatému zeli.

*Rozeznáváme 3 druhy: 1. řepu okrouhlou a smáčknutou shora dolů nebo pleskatou; 2. kulatou jako koule, jež sluje v Čechách okrouhlíce a 3. dlouhou a oblou, ztlouští ruky, barvy červené nebo nafialovělé, které říkáme vodnice, latinsky *Rapum longum*. Všecky tyto řepy mají jednoduchý a hladký kořen beze všeho vlášení, toliko na konci jest dlouhý jakýsi ocásek, jímž čerpají ze země šťávu a potravu. Jest ku podivu, že z tak malého semínka řepného skoro ve 3 měsících vyroste tak veliký kořen; neboť v některých místech se nachází řepa vážící 100 liber čili centnýř. Sám viděl jsem nejednou v krajině kolem Tridentu dlouhou a nafialovělou řepu vážící 30 liber.*

Řepa roste ráda na místech studených a tam bývá sladší, neboť všecka šťáva, vzrůst a síla ze země se spíše obrací a táhne do kořenu, nežli v listí. Udeří-li na ni teplo, tu spíše roste v lodyhu a list, nežli v kořen. V horách, kde bývá málo obilí, tvoří řepa obyčejný a potřebný pokrm a i pro dobytek. Sije se v létě, housenek netřeba se báti.

Přirozenost, moc a účinek.

Řepa jest přirozenosti horké na druhém, vlhké na prvním stupni.

Vnitřní použití:

Řepa naplňuje a nadýmá břicho, působí větry a vzbuzuje žádost těla; semeno více působí nežli kořen. Vařené mladé výstřelky nebo vršky ženou moč.

Řepné semeno jest dobré proti všelikému jedu, a proto také správně se bere k přípravě dryáku; jest užitečné též ke krocení bolesti.

Řepné semeno dává se také dětem nemocným neštovicemi, které vyhánějí a působí, že se vyrází na povrch. Zadělaná červená řepa dodává chuť k jídlu.

Řepa vařená v májovém másle a pojídaná otvírá průduchy prsní a působí volné dýchání. Polévka řepová omaštěná máslem a oslazená cukrem jest dobrá netoliko proti zastaralému kašli, nýbrž i proti bolení ledvin.

In q u a r t a n a, to jest při čtvrtodenní zimnici, užíváme obyčejně vařené řepné jichy s novým máslem pro obměkčení hrubých melancholických vlhkostí.

V Nizozemí mají obyčej tlačiti z řepného semene olej, který požívají teplý proti bolestem po porodu; dokonce ničí červy v těle.

Také se celá řepa sušívá; takové suché řepě říkají v Míšni a v Sasku, a snad i na více jiných místech, W e l c k r ü b e n. Odvar z této řepy, v němž je rozpuštěno také trochu cukrkandlu, jest dobrý ke kloktání a vyplachování při bolavém krku.

Řepa konservovaná v soli dává chuť k jídlu, ale málo výživy; suchá se těžce zažívá.

Zevní použití:

Šátek namočený v odvaru řepovém pomáhá ve formě obkladů při studené podagře, ano i při oznobení nohou; možno též přikládati vařenou a utlučenou. řepu samotnu, neboť má tutéž moc odstraňovati a mírniti bolest podagry.

Uděláme do řepy důlek, do něhož nalejeme růžový olej s trochou vosku, uzavřeme, a dáme rozhráti a usmažiti do horkého popele; taková řepa utlučená a za tepla přiložená hojí zjitřené (zanícené) oznobení pat i nohou.

Šťáva řepná sbíraná v době žni a rozdělaná s mlékem ženským, vkapává se do očních koutků, neboť činí zrak ostrý a jasný.

Při vředech nebo zlém malomocném strupu jest dobře se myti v odvaru z řepného semene; tím nabude se opět hladké a čisté kůže.

Proti spálení prachem (střelným) a podobným škodám jest užitečná šťáva, vytlačená z řepy a cibule.

Řepa sluje řecky, arabsky Seliem, latinsky Rapum, italsky R a p o, Španělsky N a b o, francouzsky N a u e, německy R ü b e n.“ (Matthioli 2003, 288–289).

Obrázek 13: Vodnice neboli okrouhlíce (označena jako *Brassica rapa esculenta*) v Herbáři P. O. Matthioliho, zdroj: Matthioli 2003, 16.

Struktura díla je poměrně blízká Li Shizhenovi, typ informací, o kterém se dozvídáme, je rovněž velmi blízký, jmenujme konkrétně kategorie typu povaha rostliny, její druhy⁶⁵, léčebné užití rostliny, jej morfologie včetně popisu jejich částí a jejich zhodnocení využitelnosti a vhodnosti na různorodé neduhy, stejně tak zmínky o ekonomickém využití (zde vzhledem k zaměření díla pochopitelně upozaděné), či rovněž zmínku o názvosloví v jiných jazycích. Hlavním rozdílem mezi oběma autory, co se struktury informace týče, je zjevná absence místního specifika – referencí na předešlá, často oficiální a kanonická díla, či jejich autory, nebo jako v Li Shizhenově případě, jejich kritické zhodnocení.

5.5 Období tranzice – konfrontace se západní (nejen) vědou

Potom, co jsme čtenáře seznámili s historií a vývojem přírodopisné tradice na obou mezních bodech euroasijského kontinua a určili milníky, které pro danou oblast znamenaly ustanovení vědní disciplíny zabývající se systematickou naukou o rostlinách (v evropském prostředí též jako botaniky), je třeba přiblížit období – tranzici – mapující dobu po etablování vědní disciplíny. Úkolem této kapitoly bude zmapování takového tranzitního období, jenž je nutné vnímat v souvislosti s dosavadním vývojem rostlinopisné tradice v Číně, kterou se nám již povedlo zmapovat a vymezit hlavní rysy, s ohledem na odlišnosti od vývoje rostlinopisu v Evropě, tak i se zaměřením na podobnosti, či specifika obou tradic. Nyní se zaměříme na období mezi 17. a 19. stoletím, budeme sledovat, zdali čínský rostlinopis prochází

⁶⁵ Zde je vodnice neboli okrouhlíce (*B. r. rapa*) mylně považována za druh řepy (*Beta vulgaris*), či naopak.

systematickými změnami na pozadí historického vývoje, kdy dochází ke konfrontaci se západem jak kulturní, tak i mocensko-vojenské. Pro čínský vědní program toto období představuje jedinečnou fázi v historii, vzhledem k relativně izolovanému tisíciletému vývoji čínské říše a její regionální hegemonii. V minulosti jsme se již přesvědčili, že i mocenské zásahy, pády dynastií, či změna etnicity vládnoucí třídy nebyla natolik silná, aby textologickou tradici do velké míry centralizovaného zaznamenávání vědomostí nijak zásadně nezměnila. Proto čím blíže se v toku historie blížíme ke koloniální době, klademe si otázku, zdali tato pevně etablovaná čínská tradice přežije beze změn i následující historické milníky, i přes eskalující externí zásahy.

Před samotným výkladem je třeba vymezit období, na které se v následující kapitole zaměříme. V předešlé kapitole jsme výčet zakončili v 17. století, kdy evidujeme první systematickou práci v moderním duchu – *Bencao Gangmu* (本草綱目) iniciovanou Li Shizhenem. Předpokládáme, že ubírání se stejným směrem a produkování prací identické povahy bude charakteristické i pro následující století. Proto se přesuneme až do 19. století do období soumraku dynastie Qing a vrcholící krizi císařství. Jako výchozí bod se pro nás příhodně stává první opiová válka, která pro Čínu představuje první velký civilizační střet se západními mocnostmi, a to nejen z hlediska ozbrojeného konfliktu, ale s dopadem na celou čínskou společnost, která tou dobou již byla nakloněna transformacím, které opiové války defacto jen uspíšily. Na vyústění této krize se zaměříme z hlediska koncepčních změn ve vědeckém programu, a jak bylo systematické vědění o rostlinách, budované předcházející tisíce let, odolné vůči vpádu západní vědy. Došlo i zde, v oblasti přírodovědy, k transformaci a přejímání, či absorbování západních vlivů, tak jak k tomu došlo např. v literatuře? Jak Číňané nakládali se souborem vědění o rostlinách v době a po opiových válkách a jak doba ovlivnila infrastrukturu vědění?

V následujících řádcích se pokusíme přiblížit situaci v po-Lishizhenovském botanickém diskurzu v Číně. Zaměříme se na body zlomu, které vnesly do přírodovědného kánonu změny, se zřetelem na to, co tyto změny oproti již představené tradici mohlo způsobit, zároveň však neopomeneme zmínit veškeré skutečnosti, které naopak navazují na dlouhou čínskou botanizující tradici. Jedním z hypotetických zjištění tak může být i skutečnost, že změny nastaly jen velmi malé, anebo prakticky žádné, či nijak zásadní povahy.

Než se blíže podíváme na stav čínského rostlinopisu mezi 17. a 19. stoletím, musíme si uvědomit, že mezi faktickým objektivním stavem věcí a západním diskurzem o Číně, může (a

pravděpodobně bude) panovat nemalý rozdíl, a to především v době zintenzivňující konfrontace Evropanů s čínskou realitou. Ilustrativní příklad nacházíme ve výroku A. J. C. Geertse (1878, 6) nizozemského vědce působícího ve východní Asii, který odmítá čínský program uznat jako vědní, vzhledem k ústřední motivaci vývoje „vědy“ v Číně, kterou, na rozdíl od Evropy, je čirý pragmatismus, přičemž i nadále zůstává neovlivněn západním vědeckým programem. Tento výrok ilustruje, co proponovaly soudobé autority na konto stavu vědeckosti v Číně. Můžeme si domýšlet, že odkaz na odlišnost a disociaci od evropské vědy lze chápat jednoznačně negativně. Při přejímání narativů ze strany západních autorů je třeba brát zřetel na skutečnost, že jejich pohled může být vzhledem k historickému podtextu předpojatý. Odkážme čtenáře na výzkum *Power and Representation in Victorian Discourse on China* (Lin 1994), který mapuje, ačkoliv poněkud jednostranně, narativ, který o Číně převládal ve viktoriánské Anglii, z něž je patrné, že Čína byla vykreslována jako barbarská země postrádající všechny výdobytky vyspělé západní civilizace. Tento pohled je však velmi zpolitizovaný, my jej uvádíme pouze jako extrémní příklad subjektivního líčení s politickou agendou.

Představa, že botanika v Číně před střetem se západní vědou neexistovala, je stále platný. Georges Metaillé (2015, 2–3) podotýká, že ačkoliv v Číně nacházíme paralelní soubor znalostí o rostlinách, a to nejméně svým stářím ekvivalentní západní konceptualizaci vědy, odlišuje jej od botaniky, protože tu vnímá, jako ryze západní import. Naráží na absenci jasného programu, metodologie a jiné atributy vědy. Toto se odráží i v jazykové realitě, kdy čínský výraz *zhiwuxue* 植物学 (nauka o rostlinách) vzniká až jako termín pro západní koncept botaniky, po roce 1858. Neustále narážíme na neochotu přijmout alternativní přístup k oboru, kde v rámci koncepce vzniká i patent – nárok na posuzování externích vlivů vstupujících a kandidujících na přijetí do uceleného ekosystému vědy, kdy jsou tyto posuzovány na základě etablovaných kritérií. Uvědomme si však, že tato kritéria jsou výsledkem pouhého a ve své podstatě subjektivního konsensu, který později postupně ve svém vývoji prochází objektivizací. Jinými slovy je **botanika jen konstrukt, k němuž si připisuje práva západní společnost**. Tato obchodní značka je tedy nepřenositelná a unikátní. Ve své podstatě si pak proces střetu západního a čínského pojetí nauky o rostlinách představme jako neúspěšný pohovor cílící na členství ve svazu botanických programů. Čínský program je posouzen jako neadekvátní, vzhledem k tomu, že nespĺňuje formální kritéria, která jednostranně definovalo pouze jedna strana (západ). Zde se nabízí otázka, zdali má čínská tradice vůbec zájem být součástí tohoto „pohovoru“.

Předpokládat, že ano, by bylo značně orientalizující. S přijmutím tohoto odlišení můžeme vnímat dvě roviny botaniky:

- **teoretická rovina**, která splňuje všechna formální kritéria (metodologie, systematizace, lingvistický aparát v podobě binomické soustavy názvů aj.), ale zároveň představuje uměle vytvořený koncept
- **praktická rovina**, která vyvstává z přirozeného zájmu člověka o přírodu a operuje do určité míry nezávisle na soudu autorit oboru (Morton 1981, 126)

Na konto této jednoduché klasifikace můžeme Čínu označit jako rodiště alternativního typu „botaniky“. Jak jsme se již přesvědčili v předešlých kapitolách, v čínskou rostlinopisnou historii sjednocují principy vycházející z důrazu na interakci člověka a rostlin, tedy využitelnost pro člověka (ať už jako strava, či lék). Z pohledu západní vědecké mentality si tuto skutečnost uvědomujeme, avšak inherentně ji vnímáme jako nedosahující ctnostných kvalit objektivní vědy. Věda nemá v západním pojetí postranní úmysly, je nestranná, zbavena emocí a expresivity, snaží se razantně odlišit od všedního (jedním z takových rysů je jazyková dualita, kterou představuje existence binominálního systému). V čínském pojetí je však vnímána jako něco, co musí být k užítku – lidu, státu, agendě. Zde opět vnímáme všudypřítomný důraz na pragmatismus skrytý v ideologii. Abychom však neodsoudili veškeré snahy západní vědy jako elitářské, můžeme operovat s myšlenkou, že ačkoliv působí samotná existence latiny jako snaha o exkluzivitu a nepropustnost systému, v podstatě vykonává stejnou funkci, jako formální/psaná čínština v Číně. Pokud však připustíme analogii Evropy jako geopoliticko-kulturního celku s Čínou, dostaneme se do velmi podobné roviny, kdy rozloha, i jazyková a etnická rozmanitost je na velmi podobné úrovni a čínština (v evropském případě latina) slouží jako pragmatický jednotící prvek dorozumívání, nikoliv pouze výraz exkluzivity a vzdělanosti (čímž nepochybně je, zde nabádáme čtenáře, aby ji vnímal víceznačně). Tato analogie však může být často opomenuta, vzhledem k odlišnému formálnímu uspořádání Číny a Evropy (národní státy versus zdánlivě homogenní říše). V obou oblastech však můžeme vnímat i druhou, ideologickou motivaci, jen jiného charakteru. Zatímco Čína vyznává politiku jednotné centralizované země, a jazyk se v tomto případě stává výrazem unifikace, v Evropě ideologickou motivaci nacházíme ve snaze odlišit vrstvy společnosti na vzdělané elity a nevzdělané (tedy ty, jenž neumí latinsky).

5.6 Hledání bodu fúze

V této části se budeme věnovat hledání momentu, kdy se čínská rostlinopisná tradice střetla se západním pojetím. Předpokládáme, že tuto chvíli můžeme spojovat s obdobím po 1. opiových válkách, vzhledem k ne zcela konsenzuálnímu importu západní moci do Číny. Následující řádky nemají za cíl vylíčit čínskou říši jako utlačovanou kulturní říši, historický kontext pouze slouží jako časová osa a poskytuje historický kontext, i důvody, které námi zkoumaný obor změnily. Needham tento okamžik nazývá **bodem fúze**, a zároveň ho vnímá jako moment, kdy specifika a unika místního establishmentu zanikají a prolínají se se svým západním ekvivalentem, které dávají za vznik univerzální moderní vědě (1976, 202). Toto splnutí zasazuje Needham (1967, 85–6) do období kolem roku 1880, v době, kdy čínští vzdělanci již ovládali západní jazyky a byli si vědomi existence taxonomie rostlin tak, jak ji evropští botanici zavedli, a zároveň jim nebyla lhostejná ani morfologie rostlin. Tomuto a nadcházejícímu období dominovala snaha najít latinské ekvivalenty pro tradiční čínské názvy rostlin. Právě zde s největší pravděpodobností vznikají nejasnosti a hrubé aproximace mezi odlišnými terminologiemi. Pozoruhodné je, že důvod pro zmíněné diskrepance je platný i dodnes. Věřohodné zprostředkování čínské botaniky si klade velké nároky na jedince, který se takového úkolu zhostí. Je třeba, aby byl vzdělán jak botanicky, tak i lingvisticky, a to navíc velmi specificky v oboru sinologie. Botanizující sinolog, nebo sinologizující botanik, který si k asistenci přizve antropologa, či etnografa, je poměrně vzácný jev. Proto v této práci vyzdvihneme multidisciplinární přístup, jehož unikum spočívá ve především ve skutečnosti, že našimi informátory nejsou osoby, ale staré texty.

5.6.1 Přehled čínského botanického programu po Li Shizhenovi

Za bod fúze, tak, jak jej definoval Needham, považuje Metailié vydání díla *Zhiwuxue* 植物学 (2015, 12). Zajímavější pro nás však bude, co k tomuto momentu vedlo. Připomeňme, že až doposud studujeme čínskou protobotaniku jako ucelený program v izolaci, bez výraznějších externích vlivů. Předmětem této diskuze bude, do jaké míry se zvýšená přítomnost západních (nejen, ale převážně) misionářů podepsala na čínském rostlinopisném kánonu.

Ačkoliv můžeme vydání za *Zhiwuxue* v roce 1858 považovat za zlomový bod, je třeba zmínit, že i přesto, že se jedná o adaptaci západního díla **Johna Lindleyho** (*An Outline of the First Principle of Botany*), na jehož kompilaci se kromě domácích autorů (matematik Li Shanlan 李善瀾) podíleli přirozeně i západní osobnosti, zde duo misionářů, Alexander Williamson a John Edkins. V západních očích je i tato snaha pouze kompilačního charakteru a

za dílo čínské moderní botaniky (v západním slova smyslu) tak není považována. Zde přichází Métaillié s hypotézou, že dle dostupného soudobého diskurzu se dá považovat za počátek západního typu čínské botaniky až porevoluční desátá léta 20. století, kdy první čínští vzdělanci získali botanické vzdělání západního typu v rámci svých studijních pobytů v Japonsku, Evropě, či USA (Métaillié 2001a, 336). Analogicky s ostatními druhy věd, které na začátku dvacátého století v Číně prošly revolučními změnami ve frenetické snaze přiblížit se západu, i etablojící se botanický program si ponechal určitá specifika, čerpající z dosavadní tradice. S těmito specifiky jsme se již dobře seznámili v předchozí kapitole, a ačkoliv čínští novobotanici upouští od tradice přepisování a napravování děl žánru *bencao*, forma zůstává typicky čínská, tj. čínská nomenklatura zůstává zachována a svou formou stále připomíná starověké texty⁶⁶ (Métaillié 2015, 13).

Z principu věci můžeme říct, že principy slovtvorby v čínském rostlinopisu uplatňují podobné zásady jako tvorba nových čínských znaků. Zatímco v západním světě dominuje systém binomické nomenklatury a tendence toponymních pojmenování (ať už se jedná o místní příslušnost rostliny a informaci o její geografické distribuci, či přiznání individuálních zásluh v podobě jména odvozeného od svého objevitele), v Číně se se uplatňuje vliv pragmatického deskriptivního popisu a generického pojmenování celých čeledí, či rodů, s příměsí lidové taxonomie (Berlin 1992; Albuquerque et al. 2017, 44). Biologické a kulturní kategorie jdou v čínštině ruku v ruce, zároveň však odporují evropské nomenklatuře, řídí se klasifikací na základě podobných vlastností, či rysů. Nutno podotknout, že takový způsob klasifikace není uplatněn pouze v čínštině. Čtenář se jistě setkal několika druhy rostlin, u nichž lidová (pragmatická) taxonomie vytlačuje botanickou (vědeckou) klasifikaci. Jako příklad zmiňme případ melounu a rajčete, které považujeme za ovoce a zeleninu, přičemž meloun se ve skutečnosti řadí mezi zeleninu, čeleď *Cucurbitaceae*, a rajče naopak mezi ovoce, čeleď *Solanaceae*, pokud bychom chtěli jako příklad uvést odlišnost na nižším stupni taxonu, zmiňme například arašíd, které většina z nás spravedlivě považuje za ořechy. Ty však patří do čeledi *Fabaceae*, stejně jako luštěniny. Poohlédneme-li se do anglického jazyka, i zde arašíd figurují jako ořech v rámci generického užití „nut“ v „peanut“. Přes podobné charakteristiky považujeme čínský typ lidové klasifikace za odlišný od západního. V Číně byla lidová klasifikace totiž jediným možným zdrojem klasifikace před příchodem západní botaniky, na

---

⁶⁶ Pounamenejme, že podle povahy textů produkovaných v pozdním 19. století se však stále jedná převážně o díla žánru *bencao*, viz volně přiložená příloha této práce.

západě existuje dualita v podobě binomické nomenklatury, tedy dvojího názvosloví – latinského a národně jazykového. Jako příklad čínské lidové klasifikace na nejobecnější úrovni uveďme generický výraz 菜, jehož užití je podmíněno nikoliv příslušností ke stejnému taxonu, ale tím, že tak označovaná rostlina má zelené listy, např. 白菜⁶⁷, 菘菜⁶⁸, 韭菜⁶⁹, 芹菜⁷⁰, 菠菜⁷¹, 卷心菜⁷², 芥菜⁷³ aj. Další příklad nalezneme u výrazu 米, který neoznačuje pouze rýži, ale generický výraz pro obilniny – 小米⁷⁴, 大米⁷⁵, 糙米⁷⁶ nebo dále výraz 豆, u něž název jej obsahující jsou velmi obecně charakterizovány jako oválné tvary, připomínající bob. Náležitost bychom očekávali u sójového bobu (大豆), fazolí adzuki (红豆) či mungo fazolí (绿豆), označení brambor (土豆) je však méně očekávatelné. Pokud se vrátíme k přirovnání principu generování nových rostlinných názvů a podobností tohoto principu s tvorbou nových čínských znaků, můžeme jej ilustrovat na příkladu kategorie 麻. Tomuto tématu se věnuje rovněž Lu Gwei-Djen (Needham, Huang a Lu 1986, 170–176). Jmenuje zde tzv. „submerged“ nebo taky „covert“ categories, které svým principem připomínají čínskou kategorii měrových slov. Měrová slova můžeme považovat za specifický čínský slovní druh, jedná se však o druh čínských determinujících výrazů, které (typicky v analytických jazycích) identifikují v kontextu substantiva, v západoevropských jazycích pak jednu z podkategorií determinujících výrazů známe jako např. členy. Stejně jako evropské determinující výrazy tak numerativy neboli měrová slova, nesou doplňující informace o substantivech, místo, aby se tyto rysy projevíly odlišnou morfologií těchto substantiv, jak tomu je typicky např. u slovanských

---

⁶⁷ Pekingské zelí (*Brassica rapa* var. *pekinensis*)

⁶⁸ Čínské zelí (*Brassica rapa* var. *chinensis*)

⁶⁹ Pažitka čínská (*Allium tuberosu*)

⁷⁰ Celer (*Apium graveolens*)

⁷¹ Špenát (*Spinacia oleracea*)

⁷² Hlávkové zelí (*Brassica oleracea* var. *capitata*)

⁷³ Listová hořčice (*Brassica juncea*)

⁷⁴ Proso (*Setaria italica*, bér italský)

⁷⁵ Rýže (*Oryza sativa*)

⁷⁶ Hnědá rýže (*Oryza sativa* nezravená šlupky)

jazyků (pád, číslo, rod a jiné kategorie). Čínská měrová slova spolu s číslovkami dotváří mozaiku informací o substantivu, jež modifikují. Rozlišujeme tedy jejich funkci – určení substantiv. Míra určení má na rozdíl od evropských jazyků širší rámec, numerativy totiž fungují jako určení na lexikálně-sémantické bázi. Vzhledem k vysoké míře homofonie v čínském jazyce jsou numerativy pragmatickým slovním druhem, který v sobě nese informaci blíže určující význam substantiva, které modifikují, a dále jeho zařazení do základních kategorií podle sdílených, místy arbitrárních, vlastností. Např. měrové slovo *zhang* 张 pak označuje veškeré ploché předměty, jako jsou stůl, nebo letenky. Numerativ tedy představuje generický výraz, který pojmenovává kategorii substantiv na základě vnitřních i vnějších podobností, stejně jak jsme toho svědky u rostlinopisných názvů, viz 菜, 豆, nebo 麻. V praxi zde vidíme opozici mezi mentální klasifikací založenou na přirozeném vnímání společných rysů a objektivní klasifikací založenou na faktičnosti, odvozené od genetické příbuznosti. Cílem však není dát do binární opozice čínský a západní způsob klasifikace, je třeba systémy srovnat v jejich přirozených prostředích. Tím dojdeme k závěru, že v Číně spolu nesoupeří více systémů klasifikace (analogie je přítomna v nejobecnější rovině při tvorbě nových znaků, tak i v konkrétní – při tvorbě rostlinné taxonomie), v Evropě, potažmo v západním světě, však spolu vede lýtý boj latinská vědecká klasifikace a zároveň naše vlastní lidové kategorie, jak jsme si již ukázali na příkladu rajčete, či arašíd. Přiřazení těchto plodin do jiných kategorií, navzdory genetickému původu je podobné čínskému přístupu. Děje se tak na základě sdílených vlastností, u rajčete vnímáme jeho vodnatou dužinu a nepříliš výraznou sladkost jako příznak zeleniny, u melounu je naopak sladkost rozhodující kritérium kategorizujícího jej jako ovoce. U arašídů vnímáme podobnou morfologii jako u ostatních ořechů, včetně křupavé povahy plodu, jeho opatření pevnou schránkou, či vysoký obsah tuku/oleje.

5.6.2 Doba před fúzí

Jak jsme ji zmínili, cílem této části práce je zmapovat tvorbu, která bezprostředně následovala po díle Li Shizhenově, až do dříve definovaného bodu fúze se západním koncepcí botaniky, tzn. do období kolem poloviny 19. století, kdy západní mocnosti již plně etablovaly svůj vliv v pozdně qingské Číně.

Po vydání *Bencao Gangmu* 本草纲目, dílo kulminující staletí čínské rostlinopisné tradice v sepisování děl typu *materia medica*, pozorujeme opakující se trend, kterým je neustálá retroflexe k tomuto milníkovému dílu z pera nastupujících autor. Jmenujme dílo *Sancai Tuhui* 三才图绘 (volně přeloženo jako „*Obrazárna Nebes, Země a Člověka*“) (1609) dua autorů Wang

Qiho 王圻 a Wang Siyiho 王思義, které se svou strukturou informace o rostlině shoduje s členěním *Bencao Gangmu* a jinými jemu předcházejícími (*Bencao Tu Jing, Shennong Bencao Jing, Mingyi Bielu, Zhenglei Bencao*) (Métailié 2015, 23). Dosavadní zdroje syntetizuje, ale nepřináší nový vývoj. Zajímavé je, že autoři ani neuvádí zdroje, ze struktury díla je však jasný původ. Poznamenejme, že i syntéza dosavadních výstupů je vysoce užitečný nástroj, z pohledu našeho zájmu však nepředstavuje žádný zlomový okamžik.

Jako svůj hlavní zdroj využívá Li Shizhenův *Bencao Gangmu* rovněž Wang Xiangjin 王象晉 ve svém *Qunfang Pu* 群芳谱 *Qunfang Pu* 群芳谱 („*Pojednání rostlinopisné*“) (1621). Jeho příspěvkem je však kritický přístup vůči jeho předchůdcům. Stejně jako jeho předchůdce jej zajímají primárně léčivé vlastnosti rostliny, zásady jejich pěstování, možnosti konzumace a stejně tak kontextualizace daných rostlin v čínské próze i poezii. Dílo bylo na popud císaře Kangxiho reeditováno v roce 1708, kdy z rozsáhlého syntetického díla byly odstraněny nerelevantní, či duplicitní, naopak přibylo rozšíření o zajímavých rostlinách a došlo k celkovému zpřehlednění. Dílo tak nabylo čtyřikrát na objemu od původní verze, problematické však je, že autoři necítí potřebu na zásahy do původního díla upozornit (Métailié 2015, 26–27). S problematikou absence citací, či uznání autorství jsme se v čínském kánonu setkali již mnohokrát. Ačkoliv čínský přístup jasně favorizuje pragmatismus, v tomto ohledu jsme svědky jisté nepraktičnosti, pokud jsme nuceni pátrat po původu tvrzení v těchto dílech. Na druhou stranu je taková ostentativní ignorace autorství ne až tak překvapující – připomeňme si skutečnost, že sepsání množství děl bylo motivováno příkazem centrální moci, potřebou distribuovat informaci, či informace využít. Na osobní věhlas autorův byl brán zřetel až druhořadě.

Pramalou změnu v metodologii vidíme rovněž v *Bencao Huiyan* 本草汇言⁷⁷ (1624) od Ni Zhumo 倪朱谟, které opět silně čerpá z *Bencao Gangmu*. Odlišuje se však od autoritativního díla jiným pořadím členění základních skupin rostlin (trávy, stromy, obiloviny, ovoce a zelenina), ponechává však stejná kritéria pro jejich klasifikaci. Upouští však od zdánlivě povrchně elitářského členění rostlin na 上品 „vyšší“, 中品 „střední“ a 下品 „nižší“, tak jak nastolil Li Shizhen. V aktualizovaném díle tak namísto toho vidíme vliv starších klasiků, jako byl Tang Shenwei 唐慎微 (11. stol.), nebo Tao Hongjing (5. až 6. st.) (Métailié 2015, 99). Co se týče Li Shizhenova řazení, úrovně klasifikace by se spíše dala považovat za extenzi

---

⁷⁷ Volně přeloženo jako „*Kompilace rostlinopisů*“.

čínského pragmatismu. Základním kritériem pro zařazení rostlin do takových kategorií je jejich využitelnost. Analogický přístup najdeme nejen v rostlinopisech, ale například v čínských agrikulturních příručkách, které dbá především na využitelnost postupu, metody, rostlin pro společnost a měří tak její ekonomický přínos (Métaillié 2015, 109).

I na přelomu století pokračují čínští autoři v reprodukování *Bencao Gangmu*, a to v různých mírách. Jmenujme *Bencao Beiyao* 本草備要⁷⁸ (1694), *Bencao Pinhui Yaouxu Ji* 本草品汇经要续集⁷⁹ (1701) (Métaillié 2015, 100). Do popředí se vrací i encyklopedistický žánr, který má v Číně delší tradici než *bencao* literatura. Zmiňme tak například dílo *Gujin Tushu Jicheng* 古今图书集成⁸⁰ (1726), neboli císařem zadané kompendium staré i moderní literatury s ilustracemi. V jedné z kapitol se její autor Chen Menglei věnuje i rostlinám, Bretschneider (1881) považuje toto uskupení informací za nejrozsáhlejší práci věnovanou rostlinám v Číně (s. 71). Zároveň poznamenává, že díky kvalitnímu zpracování ilustrací (které, jak název naznačuje, jsou alfou a omegou díla), si dílo zachovalo graficky kvalitní charakter i navzdory stáří. Dílo překvapivě čítá mnoho referencí, ale zároveň jmenuje poměrně málo rostlin. Rozsáhlost tedy spočívá v citačním aparátu a přehlednosti výskytu zmínek o dané rostlině v čínském písemnictví. Autor v nich často preferuje užití spíše generických výrazů, podle Bretschneidera se ta jedná o základ moderní čínské rostlinné nomenklatury (s. 72).

V době, kdy v Číně již aktivně působí misionáři, bychom očekávali postupné náznaky změn v rámci rostlinopisného žánru, a to vzhledem k edukativně-vědecké povaze především jezuitských misí v Číně. Tématu misionářství se budeme věnovat blíže později. Zároveň však upozorníme na skutečnost, že tradice *bencao* je stále aktivním médiem šíření znalostí o rostlinách, a to i v průběhu 18. a 19. století. Dílo *Bencao Congxin* 本草从新⁸¹ (1757) je věrným následovníkem této tradice, jak je již z názvu patrné. I zde jako jedinou změnu oproti předešlým kanonickým dílům vidíme modifikaci v řazení rostlin. Tento opakující se rys můžeme vnímat jako úpornou snahu o naplnění konceptu *zhengming* – nápravu správných jmen. U *Bencao*

---

⁷⁸ „Nezbytnosti rostlinopisné“

⁷⁹ „Žádané pokračování kompilací rostlinopisného kánonu“

⁸⁰ „Souhrnný přehled knih starých i současných“

⁸¹ „Nový rostlinopis“

Gangmu Shiyi 本草拾遗⁸² (1765) i *Bencao Qiuizhen* 本草求真⁸³ (1778) sledujeme stejnou úpornou snahu o korekci v rámci konfuciánského ortodoxního hledání pravdy. Celá úvodní kapitola je v díle věnována opravě chyb Li Shizhena. Podle autora Zhao Xuemina byla Li Shizhenovou největší chyba nedostatečný důraz na synonymii v názvech rostlin. To vedlo k duplicitním zařazením stejné rostliny do více kategorií, Zhao Xuemin si tedy kladl za cíl tyto duplicitní záznamy syntetizovat (Métailié 2015, 103–5). Výsledek jeho snahy můžeme s rezervou považovat za analogii k binomickému systému, kdy každé rostlině je přisouzen jeden ortodoxní výraz (paralela s latinským názvem), a zároveň nechybí i místní názvy (paralela s evropskými národními jazyky). Je pozoruhodné, že i přes svou erudici západní diskurzisté trvali na tom, že čínská deskripce nemůže být považována za botaniku, ačkoliv se jedná o strukturu paralelní s tou západní, realizovanou (zcela přirozeně a očekávaně) odlišnými prostředky.

Vraťme se krátce k problematice standardizace názvosloví v čínském kánonu. Již dříve jsme na základě analýzy typů děl zabývajících se rostlinami vydefinovali několik hlavních kategorií literatury, především na základě toho, co je hlavním tématem práce a jejím využitím. Jako hlavní představitele takové rozvětvenosti jmenuje díla *materia medica/bencao*, dále encyklopedistické práce a pak také agrikulturní příručky. Problém tohoto tripartitního systému je do určité míry se lišící klasifikace, aniž by zde existoval standard. Do velké míry se klasifikace rostlin řídí osobností autora, i samotný výběr je přizpůsoben účelu, ke kterému má taková práce sloužit. Agrikulturní příručky proponují ekonomický princip, kdy se z rostlin stávají komodity a posuzuje se především jejich ekonomická rentabilita a užitek. *Materia medica* dbá především na léčivé účinky rostlin, zatímco encyklopedisté rostliny vnímají, jakou součást lexikonu obecnin, proto se zaměřují na okolnosti jejich pojmenování. Na pozadí této trojakosti opět vyniká Li Shizhen, jakožto skvělý syntetizátor všech dosavadních přístupů, uplatňující systematický přístup ke zkoumanému.

S jistotou však můžeme říct, že k bodu fúze nedochází v polovině 18. století, čínská tradice zůstává zcela neovlivněna vnějšími vlivy a stále tvoří uzavřený systém, jehož existence je legitimována svou užitečností. Neužitečné a teoretické není žádoucí.

---

⁸² „Osnova rostlinopisů doplněna o spisy ztracené“

⁸³ „Užitečný a praktický rostlinopis“

5.6.3 Vliv Evropanů na čínský rostlinopisný kánon

Výčtem děl zabývajících se rostlinopisem jsme se dostali do poloviny 18. století. Až doposud jsme se soustředili na drobné změny v rostlinopisném kánonu z izolovaného pohledu čínských autorů. S narůstající přítomností západních osobností, především pak misionářů, hlavně jezuitských, můžeme očekávat, že vzhledem k jejich vzdělanosti a strategii navazování dobrých styků prostřednictvím vědecko-technické výměny, ovlivní jejich přítomnost i čínskou tradiční proto-botaniku. Úkolem této sekce bude zjistit míru a rozsah tohoto vlivu, s výhledem na potvrzení nálezu fúzního místa.

Nejprve je třeba se vyjádřit ke specifickému charakteru setkání západního vědeckého kánonu s čínským. Nesmíme opomínat, že vědeckou výměnu od jejích počátků znesnadňovala jazyková bariéra. První ucelené soubory znalostí o čínském jazyce nám zprostředkovávají primárně cestovatelé, misionáři, kteří vydávají systematizované gramatické příručky, a to již od 17. století (Chappell a Peyraube 2014, 119). Dosavadní snahy o porozumění čínskému jazyku spočívaly v samostudiu nadšených učenců, kteří čerpali z vlastní zkušenosti a poznatků, přičemž právě zde nastává situace, kdy může dojít k jazykovému nepochopení. Právě při výměně botanických znalostí, které jsou právem postaveny na znalosti terminologie rostlinných výrazů může docházet k případům odlišné interpretace na obou stranách komunikačního kanálu. První anglicko-čínský slovník vzniká mezi lety 1815–1825 z pera skotského misionáře Roberta

Morrisona (1823). Na příkladu několika záznamů, které mají označovat rostliny rodu *Brassica*, si můžeme ilustrovat, jak přesná byla znalost čínských rostlin v první polovině 19. století:

芜 (芜菁) „the name of a herb or shrub.“ (Morrison 1823, 150), pozn.: jedná se o 芜菁, vodnici (*Brassica rapa* var. *rapa*)

芥 (芥菜) „Mustard plant“ – 芥子 „mustard seed“ (Morrison 1823, 151)

芸 (芸苔) „from plants and curling. Plants budding forth; fragrant herbs, said to expel insects from books; applied to various plants.“ (Morrison 1823, 153), pozn.: výraz označující celý rod *Brassica*

菘 (菘菜) „From pine and plant. A plant that flourishes all year round.“ (Morrison 1823, 174), pozn.: výraz pro čínské zelí (*Brassica rapa* var. *chinensis*)

Podle autorových glos můžeme vidět, že rostlinopisné znalosti nejsou jeho specializací, stav poznání čínských rostlin je na velmi nízké úrovni. Můžeme namítat, že obsáhnout většinu flory tak rozlehle a nezmapované cizí země jakou byla Čína, je podnik na celý život, následující příklad však potvrdí, že nedostatek znalosti cizí flory je především problémem lingvistickým:

菰 „Name of a plant or root used in catching fish. A covering for a sword.“ (Morrison 1823, 174)

芦菰 nebo také 莱菰 či 萝卜 je výraz označující ředkev (*Raphanus sativus*), původem evropský druh náležící do čeledě *Brassicaceae* (o taxon výš nežli *Brassica*), velmi podobný svému bratranci, vodnici. O skutečnosti, že se jedná o nečínský druh svědčí mimo jiné i podoba čínského výrazu pro něj – jedná se totiž o fonetickou přejímku (*laifu/lufu/luobo*) jasně indikující původní tvar *raphanos/rapa/radish/ředkev*. Ani tuto „domovskou“ rostlinu však Morrison nepoznává. Však i Métaillé (2015, 567) se domnívá, že se znalostmi čínských rostlin nepřichází znalost lingvistická. Spolu s neznalostí geografické a kulturní reality Číny a pomocí zprostředkovaných zkušeností (doslech, subjektivní dojmy, čerpání z jiných jazyků) tak docházíme k bodu, kdy se vytváří základ pro neautentickou znalost Číny a pro její nepochopení.

Příklad výše nejen, že ilustruje úroveň soudobých znalostí o čínské floře, jazyce a kulturně-geografické realitě, zároveň však slouží jako reprezentativní zástupce typu děl, která budou převládat i po celé 19. století – vydejme se tedy zjistit, zdali převažuje výměna znalostí z Číny do Evropy, anebo z Evropy do Číny. Poznamenejme, že náš předpoklad je, že bude převažovat první směr výměny, a to z několika důvodů. Především je třeba si uvědomit, že v době opiových válek a stoupajícího odporu vůči západní koloniální invazi, klesá zájem o západní vědecký kánon, ten kulminuje až na konci 19. století a přechází naopak v nekritický obdiv a přejímání v rámci programu rapidní modernizace a transformace čínské společnosti (viz Májové hnutí iniciované roku 1919). Pokud se ovšem bavíme o průběhu 18. a 19. století, sledujeme neustálé střídání zájmu o západní vědění, zprostředkované jezuitskými učiteli, jimž se dostalo privilegia předávat své znalosti na qingském císařském dvoře, a to přímo v osobní blízkosti císaře. Je nesporné, že císaři imponovaly rozsáhlé znalosti jezuitských misionářů, zároveň však tato období nadšení a zájmu o západní vědu (obzvláště pak zájem o matematiku, astronomii, nebo hudbu) střídalo odmítání všech „barbarských“ vlivů, kdy většina cizinců setrvávajících v Číně se nevyhnula nucenému vyhnanství a restrikcím cílených vůči omezení vlivu nečínského obyvatelstva.

Začátek systematického mapování čínské flory vidíme v zárodcích již u Marca Pola, který v 13. století jako jeden z prvních Evropanů podal v rámci svých cest Asií ucelené svědectví o říši středu. Ve svém svědectví zmiňuje především exotické plodiny v Evropě do té doby neznámé, hlavně pak ovoce jako byla rebarbora, pomeranče, moruše, hrozny, hrušky, a pak aromatické čínské nativní rostliny jako byl zázvor, nebo jeho příbuzný galangal (Métaillié 2015, 568). Po Marco Polovi však následuje období útlumu, co se týče objevování Číny Evropany. To je přerušeno až portugalskými objevnými výpravami, které se soustředily na oblast jižní a jihovýchodní Asie. Jmenuje **Garcia da Orta** (1499–1568), který poprvé vydává ucelený přehled o čínských plodinách (Métaillié 2015, 570–571). Nutno poznamenat, že výčet rostlin bude omezený především na jižní floru, vzhledem k místě kontaktu portugalských a dalších cestovatelů.

Již jsme se zmínili o skutečnosti, že většina misionářů působících v Číně, byli jezuité. Ti si na rozdíl od ostatních řádů získali přízeň čínského dvora právě svou vzdělaností a nenásilným způsobem svého výkladu a šíření křesťanské víry. Svým smířlivým přístupem a nabídnutím svých vědomostí tak měli možnost zprostředkovávat očitá svědectví pro zbytek západního světa. Zároveň se však zmiňme, že navzdory tomu, že se těšili větší přízni (vyjma periodických excesivních represí vůči všemu západnímu z čínské strany), jejich paměti nebyly

kýženým vývozním artiklem, o který řád jezuitů, a potažmo evropská společnost, primárně usilovala. Nezapomínejme proto, že hlavním cílem jezuitských misí v Číně byla především náboženská konverze, druhotně až poznání. Z toho důvodu se většina písemností jezuitských otců zachovala ve formě deníků, či v korespondenci.

Za zmínku coby významného jezuitu stojí i německý lékař **Johann Schreck** (1576–1630), jenž našel zálibu právě v botanice a pro svůj koníček se jal objevit a zaznamenat čínskou floru. Jeho zájem tak přirozeně směřoval i k ovládnutí čínského jazyka. Zmiňme i jeho spolupráci s rodilými informátory, např. konvertita Wang Zhen, který Schreckovi pomáhal s překlady do čínštiny. Schreck s jeho pomocí přeložil do čínštiny díla zabývající se matematikou či astronomií, avšak i jeho botanické poznatky z Číny se dochovaly pouze formou neoficiální korespondence (Métailié 2015, 575–6). Jeho ambicí bylo sepsat herbář čítající na 8000 položek (tento chtěl pojmenovat *Plinius Indicus* – jasný odkaz na otce naturalistů, Plinia staršího), tu však nedokončil (Métailié 2015, 582–5). Zde se můžeme domnívat, že oficiálnímu vydání botanických prací bránilo deklarované zaměření jezuitských vyslanců v Číně, které se soustředilo primárně na náboženskou konverzi a sekundárně na vědy jako matematika, astronomie, nebo hudba. Jejich zájem o botaniku je tak soukromým podnikem samotných misionářů, který motivuje jejich osobní zájem o tento obor. Nutno podotknout, že právě proto často postrádají formální botanické vzdělání.

Po Schreckovi začínáme v 17. století sledovat větší provázanost misionářských autorů s čínskou tradicí. Například **Martino Martini** (1614–1661) již pro svou práci využívá jako zdroj čínské geografické spisy, zatímco další slavný jezuitský misionář, **Michael Boym** (1612–1659) spoléhá na empirický přístup, kdy v rámci svého pobytu v jihovýchodní Asii mapuje i její floru. Dílo, ačkoliv nesoucí název *Flora Sinensis*, se nezabývá výlučně Čínou. Boymovo dílo vyniká věrohodnými ilustracemi, přičemž každá položka v jeho monografii obsahuje i čínský název spolu s transkripcí (Métailié 2015, 586–7, 593).

Linka, která sleduje evropské misionáře obracející se na čínské autority vrcholí v osobě jistého otce Visdelou, který začíná překládat normativní dílo čínské protobotaniky par excellence – *Bencao Gangmu* od Li Shizhena (Bretschneider 1881, 33). Métailié poznamenává (2015), že více jezuitských bratří začíná podvědomě oceňovat systematičnost Li Shizhenova díla do té míry, že jej pokládají za hodné překladu do národních evropských jazyků (p. 618–619).

Dalším milníkem pro západní botanický diskurz o Číně se stává práce **Pierra Le Chérona d'Incarvillea** (1706–1757). Ten od svých soudruhů vyniká svým profesním zaměřením – již je trénovaným botanikem, žák slavného Bernarda de Jussieu. Mnohem zajímavější je však jeho *modus operandi*, který zahrnoval výměnný obchod semen rostlin mezi Evropou a Čínou. Právě jeho mentor Bernard de Jussieu byl konečným článkem této transkontinentální rostlinné výměny, kdy d'Incarvillova semena vysazoval v evropských podmínkách. Mimo své vzdělání otec d'Incarville vyniká svým geografickým zaměřením – jako jeden z mála z praktikujících západních agentů v Číně působí na severu země, nikoliv na jihu, kde je flora podstatně odlišná, vzhledem k odlišným podnebním podmínkám (Métailié 2015, 620–621). To, co de Jussieu praktikoval v Evropě, d'Incarville zavedl jako praxi i v Číně, kde experimentoval se pěstováním evropských rostlin v čínském prostředí. Vzhledem k d'Incarvillově založení na severu země lze očekávat, že toto prostředí představovalo pro evropské rostliny poměrně vhodné umístění, a to především díky podobné zeměpisné šířce. Otec d'Incarville se rovněž zajímal o čínské kanonické texty, jako bylo *Bencao Gangmu* (ibid, 625–6, 632). Ve podobném duchu pokračují i Švédové **Peter Osbeck** (1723–1805) a **Charles Gustavus Ekeberg** (1716–1784), kteří, jako studenti Carla Linnaea, shromažďují vzorky čínské flory a ty posléze zasílají zpět do Evropy svému učiteli, který jim dává evropský název a zahrnuje je do binomického systému. Poprvé jsme svědky oficiální iniciace čínské flory do formálního evropského botanického programu. I další členové švédské výpravy kooperující s Linnaem, jako třeba Magnus von Lagestroem (1696–1759), přihlíží k čínskému normativu v podobě *Bencao Gangmu*, Lagestroem dokonce vlastnil i svou kopii (ibid, 633). Jako třetí příklad podobného směru, vykazující jistý záměr uvedeme i britskou výpravu, která byla pověřena sběrem rostlinných dat, a to jako členové slavné Macartneyho delegace mající za úkol vyjednat příznivé podmínky k vzájemnému obchodu u qingského císaře Qianlonga. Joseph Banks tak měl při návštěvě hlavního města a okolí nasbírat rostliny, které pak vysazoval v londýnských Royal Kew Gardens (Bretschneider 2011, 162–163).

Právě z těchto posledních příkladů můžeme usoudit, že čínská flora se s evropským botanickým programem setkává právě v době, kdy se začíná binominální nomenklatura oficiálně etablovat, západní herbárium je tak rozšířeno o čínské rostliny, avšak kvalita související lingvistické informace o rostlinách je nejasná. Do jaké míry však byl čínský rostlinopisný kánon obohacen západní znalostí, to v evropských dobových dílech nenacházíme.

Čínským dílem, které značí odklon od metodologie čínského proto-botanického kánonu může být vzhledem k názvu považováno 植物学 (18. st.), to, jak jsme již dříve předeslali, je

pouhou formální transformací západního konceptu botaniky do čínského jazyka, nemůžeme tak mluvit o fúzi dvou programů. Jako pravděpodobnější kandidát na toto slučující dílo je *Zhiwuming Shitu Kao* 植物名实图考⁸⁴ (1848) od Wu Qijuna 吴其濬, kdy toho Métaillé (2015) považuje za autora uplatňující principy vědeckého (botanického) programu. Práce se zabývá problematikou označení výrazů rostlin ve starých dílech, rozlišuje normativní texty a odlišuje je od lidové znalosti, obsahuje unikátní ilustrace a autorovo, empirické pozorování, či experimenty. Především se však věnuje rostlinám pro zájem o ně, nikoliv jako extenzi farmacie, či zemědělství, rostliny se stávají výlučným předmětem diskuze (s. 534). Zároveň vyvstává díky novelizující povaze díla otázka, zda právě tento typicky západní přístup ke kompilaci botanického díla je výsledkem evropského vlivu. Vzhledem ke skutečnosti, že v době kompilace Čínu zmítaly Opiové války, kdy západní imperialistická moc představovala veřejného nepřítele číslo jedna, je málo pravděpodobné, že by právě takové prostředí bylo vhodným impulsem pro osvojení si západního pojetí botaniky. Můžeme se domnívat, že snaha autora je výsledkem vlivu jeho statusu jakožto následovníka školy *Kao Zheng Xue* 考证学, tj. Škola zkoušení důkazů a *Shi Xue* 实学, Škola praxe. Právě ta klade na své členy požadavek nutnosti empirického experimentu. Že se tento princip shoduje s evropským přístupem, lze považovat za shodu okolností. Métaillé (2015) se domnívá, že výsledkem této poměrně arbitrární změny je možnost systematické výměny znalostí mezi dvěma kontinenty, vzhledem k tomu, že před polovinou 19. století v Číně nic jako botanika v tradičním evropském pojetí, neexistovalo (s. 534), my si však stále zachováváme jistou míru skepticismu, co se transformace lingvistického aparátu týče.

Z následujícího výčtu jsme se tedy dozvěděli, že povaha rostlinopisné tradice, obzvláště po Li Shizhenovi, je silně generická, a to ještě do větší míry, než tomu bylo před Li Shizhenem. Tato skutečnost však nemusela být nutně vnímána negativně, protože se můžeme domnívat, že kopírování díla značilo velkou míru obdivu. Ostatně na této „citační“ normě byla vystavěna kontinuita čínského rostlinopisného kánonu. Zároveň můžeme zmínit, že právě Li Shizhen a díla Eskulentního hnutí představují poslední ryze čínský příklad inovace a vývoje v čínské rostlinopisné tradici⁸⁵. Tato skutečnost není překvapující a jak se později dozvíme (kapitola 7),

---

⁸⁴ „*Studium skutečných vyobrazení a živočišných jmen*“

⁸⁵ O povaze inovace svědčí i skutečnost, že právě produkci hladomorových rostlinopisů a variace na Li Shizhenovu *Osnovu rostlinopisů* sledujeme i mimo kontext Číny, např. v Japonsku (Needham, Huang a Lu 1986, 321).

příhodně reflektuje stav čínské společnosti. Zásadním zjištěním tedy je, že stav před fúzí s evropskou botanikou a bezprostředně po ní není z hlediska vývoje čínského rostlinopisu tak důležitý, jak se by se bez pochopení předešlého vývoje této tradice mohlo zdát.

6 FUNDAMENTÁLIE ČÍNSKÉHO ROSTLINOPISU⁸⁶

Kapitoly věnující se mapování čínské psané rostlinopisné tradice nás vede k shrnujícímu dílčímu závěru a zhodnocení formy a obsahu psané rostlinopisné tradice v císařské Číně. Vzhledem k délce této tradice (připomeňme si, že se pohybujeme v období zhruba dvou tisíc let) je příhodné definovat fundamentálie a stěžejní koncepty vyvstávající ze systematického pozorování zkoumaných subjektů (spisům věnujícím se rostlinám), protože právě v této exkurzi čínskou historií slouží spisy jako naši informátoři, jejichž hlas je vyslyšen prostřednictvím detailní studie jejich formy a obsahu.

6.1 Filozoficko-náboženské koncepty v čínském rostlinopisu

Čínské motivaci zkoumat rostliny jsme se již věnovali v páté kapitole, rovněž jsme poukázali na jeden z pilířů konfuciánské filozofie, *zhengming* 正名 (náprava jmen), jenž si klade za cíl korigovat názvy všech obecnin. Právě tento koncept jsme již dříve uvedli jako zásadní koncept v tradici čínského písemnictví, rostlinopisu nevyjímaje. Métaillié (2015, 5–6) jmenuje mimo *zhengming* rovněž *gewu* 格物⁸⁷, či *gezhi* 格致⁸⁸. Oba posledně zmíněny principy volají po zkoumání věcí, až po obsáhnutí co největšího rozsahu vědění. Tyto principy můžeme souhrnně přiřadit k zastřešujícímu pojmu 大学 (pozn. neplést s moderním výkladem výrazu)⁸⁹, který volá po kultivaci jednotlivce, jenž je součástí společenství. Kultivace jednotlivce tedy slouží pro dobro celku. Chen Yuanlong 陈元龙 tento výklad principu doplňuje apelem na ideál konfuciánskému vzdělance, jehož kultivace myslí a podrobné zkoumání věcí je jeho společenskou povinností. V tomto procesu je třeba u zkoumané látky sledovat tři domény: 实

---

⁸⁶ Část této kapitoly vychází z myšlenek formulovaných v autorčině odborném článku, toho času přijatého k publikaci (Šamajová, K. 2023. Famine Relief Manuals as a Means of Crisis Management: Plants Between Pragmatism and Ideology. In *Olomouc Asian Studies II – Continuity and Change.*)

⁸⁷ Překl.: Poznání a zkoumání všech živých věcí

⁸⁸ Překl.: Studium všeho/vševědění

⁸⁹ 大学 v moderní čínštině označuje univerzitu

⁹⁰, 名⁹¹, 类⁹² (Golahny 2004, 44). Právě zde vidíme jasnou analogii s kategoriemi, jež čínští rostlinopisci u objektů svého zájmu zkoumali.

Čínskou rostlinopisnou tradici je třeba zkoumat ve svém přirozeném prostředí. Tím máme na mysli přihlédnout k místním specifikům, počínaje motivací za ustanovení dané domény jakožto programu s vlastním názvem, konče přihlédnutím ke kontextu místního vývoje a jiným činným faktorům. Západní vědec se ztotožní s tezí, že aplikovat západní kritéria na nezápadní kulturní kategorie je výrazem rigidity eurocentrického vnímání světa. Tento přístup aplikujeme na čínskou historii i literaturu, přistupujeme tedy stejně i k čínskému rostlinopisectví a s jistými obavami ho proto nazýváme botanikou, především proto, že nesplňuje západní normy vědeckosti. Ve svém kontextu se jedná o svůj ucelený systém zkoumající stejnou věc, odlišnými metodami, s odlišnými vývojovými milníky. Tvrdit však, že čínská botanika vzniká až intruzí západních koloniálních mocností, a že před tímto okamžikem byla čínská společnost *tabula rasa*, je přehnané. Z doposud zmíněných argumentů usuzujeme, že čínskou botaniku je třeba zkoumat mimo zaujatý pohled Evropana, zároveň však evropského botanika. Čínská botanika pro nás představuje interdisciplinární soubor znalostí, ke kterému je třeba přistupovat stejně. Na základě definice rostlinopisné tradice v Číně proto volíme filologický přístup, který přihlíží k charakteru lingvistickému, antropologickému, etnografickému a kulturnímu.

6.2 Klasifikace žánrů rostlinopisných děl

Na základě společných charakteristik jsme schopni klasifikovat celkem čtyři prominentní žánry, které se v čínské psané historii zabývají rostlinami, přičemž pátý žánr slouží jako obecná kategorie, do které může spadat žánrově cokoliv marginálního, či jinak špatně definovatelného a málo produktivního (viz *Miskelanea*). Dělení těchto prací je založeno jejich primární utilitaci, tzn., za jakým účelem má být znalost o rostlinách komunikována a šířena.

- **Lexikografické a encyklopedické slovníky**

Tento žánr můžeme z hlediska mapování čínské tradice považovat za nejstarší. První díla spadající do tohoto žánru nalézáme již v 2. století př. n. l. Tento žánr snoubí dvě hlavní funkce:

---

⁹⁰ 实 *shi* označuje skutečnost, realitu, tedy praxi. V rostlinopisu může znamenat tedy široký záběr čítající využití rostliny, její realitu (habitat).

⁹¹ 名 *ming* označuje jméno. Zde jasně naráží na pojmenování zkoumané rostliny.

⁹² 类 *lei* označuje druh. Jasně referuje o klasifikaci rostliny do širšího společenství.

akumulovat znalosti o všech obecninách, především za účelem přípravy na úřednické císařské zkoušky (později, po zavedení tohoto institutu), anebo jako pomocný nástroj k naplnění ideálu o všeobecně vzdělaném jedinci (*junzi* 君子). Žánr je silně ovlivněn konfuciánskou doktrínou, explicitní vysvětlení potřeby tvořit tyto slovníky si můžeme vysvětlit základními konfuciánskými koncepty, jako byly *zhengming* 正名 (náprava jmen), anebo *gewu* 格物, či *gezhi* 格致 (Vogel a Dux 2010, 346). Vliv prvního konceptu ze zmíněných (*zhengming*) sledujeme v rámci neustálé snahy měnit a napravit názvy rostlin tak, aby se shodovaly s normou své doby (zmiňme např. mnohé výrazy pro ředkev – 菜菔, 芦菔, 萝卜, 葵). Díky této potřebě máme k dispozici značné množství synonymních výrazů pro identické rostliny. Zároveň však tato bohatost lingvistického záznamu v sobě skýtá potenciální obtíže při nesystematickém využívání synonymních výrazů nikoliv jen pro jednu rostlinu, ale jejich užití u jiných, podobných rostlin (záměna 菘 a 菘菜). Další dva jmenované koncepty (*gewu* a *gezhi*) můžeme interpretovat jako touhu, či povinnost po všeobecném poznání, což zdůvodňuje motivaci za tak komplexními, všezahrnujícími projekty.

Tyto lexikograficko-encyklopedistická díla často kategorizují obecniny na základě sémantických kategorií (stromy, křoviny, byliny, ovoce aj.) a v jednotlivých záznamech kombinují jazykovou informaci s popisem dané obecniny. Svým primárním zaměřením se do jisté míry podobají dílům antických herbalistů-encyklopedistů. V případě rostlin se dozvíme blízké informace o kompozici znaku označující danou rostlinu, etymologii výrazu (zde velmi produktivní strategií je obohacení fonetika o rostlinný determinant). Za produktivní období pro tento žánr můžeme označit rané císařské dynastie, především Han (202 př. n. l. až 220) a posléze až poslední dynastii Qing. Distribuce těchto děl v historii se nezdá být arbitrární. Velký výskyt slovníků při formaci čínské císařské tradice si vysvětlujeme snahou o etablování a upevnění nových pořádků a ustanovení tradice v sepisování komplexních souborů znalostí o okolním světě. U Qingů je tato motivace více obskurní a tvrdit, že šlo o snahu o završení této tradice, vzhledem k blížícímu se zániku císařství, by bylo anachronické.

Příklady významných děl: *Erya* 尔雅, *Yupian* 玉篇, *Fangyan* 方言, *Shuowen Jiezi* 说文解字

5	1	3	2	3
Han (-202-220)	S. a J. dynastie (420-589)	Tang (618-907)	Liao/Song (916/960-1279)	Qing (1644-1912)

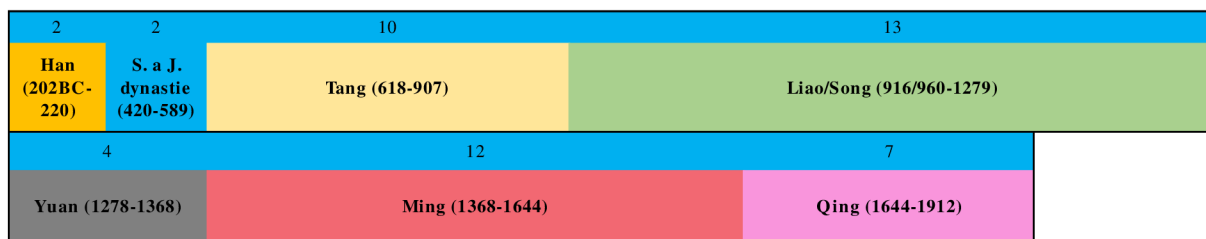
Tabulka 7: Distribuce encyklopedického žánru v čase

- **Čínská lékopisy, též rostlinopisy (*bencao* 本草)**

Tradice sepisování znalostí o všem rostlinstvu se pojí s božským rolníkem Shennongem, kterému je i připisováno první dílo tohoto žánru (*Shennong Bencao Jing* 神农本草经). Přesná datace díla (většinou je dílo zasazováno do 3. stol. př. n. l.) je však předmětem sporu, a proto ji nemůžeme považovat za spolehlivý počátek žánru *bencao*. Už jen skutečnost, že je autorství přisuzováno mýtické postavě, je zámkou pro pochybnosti o skutečné podstatě tohoto díla. Z hlediska funkce a struktury žánru můžeme jmenovat několik specifických rysů, které tyto rostlinopisy odlišují od jejich západních ekvivalentů. Především jde o povahu cirkulace znalostí o rostlinách, která se zdá být velmi cyklická, vzhledem k opakujícím se informacím od předchůdců tohoto žánru. Napříč historií existuje jen velmi málo prací, které z velké části nečerpají z již známých děl, přičemž nejméně ortodoxním případem autorství je Li Shizhen, který ačkoliv cituje své předchůdce, své dílo opatřuje vlastní analýzou, kritikou předešlých informací o rostlinách a systematickou prací se zdroji. Čínské rostlinopisy uznávají rostliny především pro jejich kurativní vlastnosti, či pro jejich subsistenční potenciál. Překlad tohoto názvu děl není zcela ustanovený, protože z pohledu zkoumání čínské literární tradice se může jednat o poměrně marginální díla. My jsme se prostřednictvím naší exkurze přesvědčili, že takové myšlení je daleko od pravdy. V českém kontextu zmiňme překlad Lucie Olivové (2005), která jedno z děl označuje jako „lékopis“, což se vzhledem k primárnímu zaměření žánru zdá být jako velmi příhodné. V tomto kontextu bychom však mohli navrhnout i další alternativu překladu děl jako „rostlinopis“, a to ze dvou důvodů: a) tento žánr je stěžejním nositelem čínské rostlinopisné tradice, b) označení „rostlinopis“ poměrně dobře vystihuje skutečnost, že obsahem děl nejsou pouze léčivé byliny, ale veškeré rostliny, i nerostliny (fauna, nerosty, stromy, keře).

Žánr rostlinopisně-léčebných děl je nejproduktivnějším médiem v čínské rostlinopisné tradici, jako nejznámější příklady zmiňme: *Shennong Bencao Jing* 神农本草经, *Bencao Jing Jizhu* 本草经集注, *Xinxiu Bencao* 新修本草, *Zhenglei Bencao* 证类本草, *Bencao Gangmu* 本草纲目

Tabulka 8: Distribuce bencao žánru v čase

- **Miskelanea**

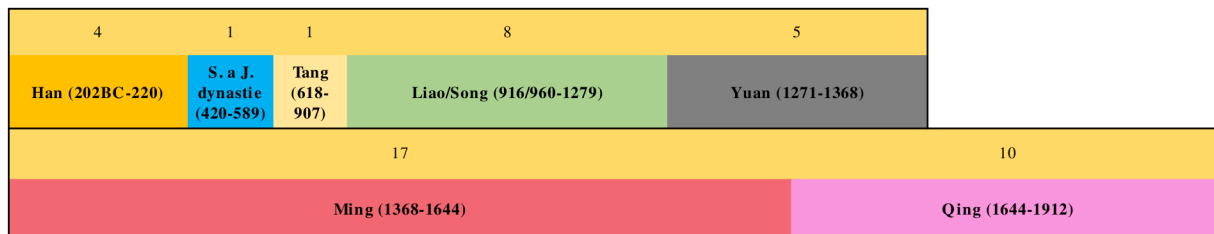
Jak již název napovídá, jedná se o marginální literární žánr v rámci rostlinopisné tradice v Číně, která se zabývala především exotickou florou a monografickým zpracováním znalostí o jednom rostlinném druhu, nebo kategorii. Z hlediska našeho výzkumu se tak jeví jako méně zajímavá, nejedná se totiž o popis standardního rostlinného kánonu a v čínské historii jich není mnoho.

Příklady významných děl: *Nanfang Caomu Zhuang* 南方草木状

- **Agrikulturní příručky**

Agrikulturní příručky stěžejním žánrem čínské císařské písemné tradice, a to především díky úzkému propojení zemědělství s řízením státu. Zemědělské příručky tak nabývají důležitosti v řízení státu, a to především v kontextu císařské Číny, která již od dob dynastie Han ze zemědělství vytvořila jeden z ideologických základních kamenů společně s konfucianismem. Jako nejstarší zaevidované dílo tohoto žánru můžeme považovat *Simin Yueling* 四民月令 („Měsíční předpisy pro čtyři kategorie lidu“). Zemědělství pak můžeme považovat za jednu ze státních čínských ideologií – konceptem, který úzce souvisí s následujícím subžánrem a kterému se budeme později věnovat blíže v následující kapitole.

Známa díla: *Qimin Yaoshu* 齐民要术, *Yinshan Zhengyao* 饮膳正要, *Wang Zhen Nongshu* 王祯农书

Tabulka 9: Distribuce agrikulturního žánru v čase

- **Hladomorová literatura**

Je nejzajímavějším dílčím žánrem čínského rostlinopisu a ústředním motivem tohoto výzkumu. Ve světě nemá obdoby. Definována byla Needhamovskými autory a nazvána jako tzv. Eskulentní⁹³ hnutí, jehož počátek se datuje do roku 1406, kdy Zhu Su 朱橚, syn císaře Hongwu vydal první hladomorný rostlinopis, *Jiuhuang Bencao* 救荒本草, který obsahoval přes 400 bylin, z nich více než polovina byla nově přidána do kánonu (Needham a Lu 1969, Needham, Huang a Lu 1986, 333; Huang 2021, 87). Pro toto hnutí v čínštině neexistuje žádný přímý ekvivalentní termín (existují však znaky označující diskurz nouzových rostlin v čínských literárních dílech, které by obvykle zahrnovaly znaky jako *yecai/yeshu* 野菜/野蔬 – plané rostliny, *jiuhuang* 救荒 – pomoc při hladomoru nebo prostě *huang* 荒 – hladomor. Zásadní otázkou však zůstává, zdali rostlinopis, který čítal marginální a doposud neznámé rostliny s malým sytícím potenciálem, mohly v kontextu subsistenční krize skutečně ulevit od již rozsáhlého nedostatku potravy, o čemž pochybuje i Jennifer Downs (2000, 287, 287), která je jedním z mála vědců, kteří se zabývali fenoménem hladomorové literatury.

Příklady známých děl: *Jiuhuang Bencao* 救荒本草, *Huangzheng Yaolan* 荒政要覽

2	1	14	1
Liao/Song (916/960- 1279)	Yuan (1271- 1368)	Ming (1368-1644)	Qing (1644- 1912)

Tabulka 10: Distribuce hladomorného žánru v čase

Hladomorové manuály bychom mohli vnímat jako nejvyšší projev pragmatického přístupu k vládnutí, který je motivován starostí o blahobyt lidu a jeho přežití v krizi. S vlivy tradiční konfuciánské filozofie a jejího uplatnění se v čínském rostlinopisném kánonu. Právě tyto vlivy a jejich manifestaci budeme podrobně zkoumat v následující kapitole (kapitola 7), kdy se pokusíme o kritickou analýzu hladomorného diskurzu. Naše předchozí exkurze čínským rostlinopisným kánonem, jeho komparace s tradiční evropskou rostlinovědnou tradicí a vydefinování platných a produktivních strategií v čínské rostlinopisné produkci nám umožní tuto tradici zhodnotit, a to na pozadí historického společenského kontextu doby svého trvání.

⁹³ Z lat. *esculentus*, což znamená vhodný k jídlu, požitelný (viz Oxford Latin Dictionary, str. 621). Samotný výraz eskulentní hnutí je zarámování tohoto diskurzu jako vědeckého, protože je mu přisouzen vědecky, tj. latinský a západní název. V čínském diskurzu neexistuje souhrnný termín pro tento žánr, pouze diskurzivní markery blíže popsané v textu.

Pokud bychom se spokojili s dosavadními zjištěními, vše nasvědčuje skutečnosti, že hladomorové příručky jsou unikátním objevem a projevem čínských učenců a že právě v těchto dílech nalezneme významné kulturní plodiny, jejichž přidání do rostlinného kánonu může být motivováno právě tím, že se takové plodiny osvědčí v subsistenční krizi.

6.3 Možnosti korelace doby vzniku děl s historickým vývojem prostředí

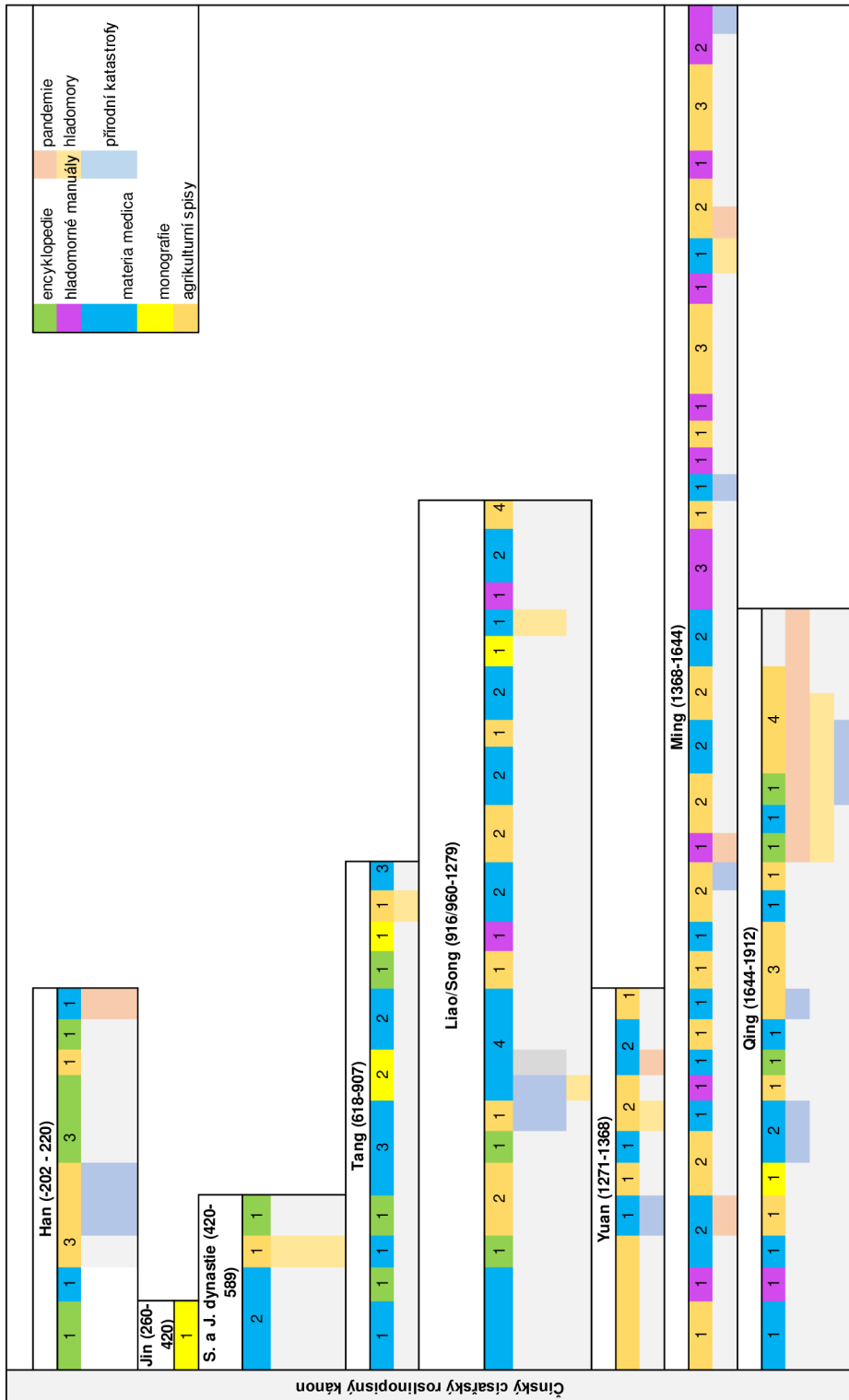
Idea studia klasifikace čínské literatury není zcela novým fenoménem, jak jsme se již přesvědčili v předešlé kapitole výzkumu. „Needhamovci“, neboli kolektiv autorů stojící za prací sérií *Science and Civilisation in China* se již dříve zabývali klasifikací děl o rostlinách v Číně, jmenujme např. Georges Métaillé (2015, 14, 32) nebo Needham, Lu a Huanga (1986, 182), kteří definovali jasné kategorie rostlinopisné tradice v Číně, přičemž nedílným nositelem většiny botanického obsahu byla literatura bencao. Métaillé (2015) v díle SCC⁹⁴ s podnázvem *Ethnobotanical Approach* naráží i na okrajovější žánry v rámci čínské etnobotanické tradice. Přístup autorů asociovaných s J. Needhamem však klade důraz na studium kategorie rostlin, jakou najdeme v čínském etnobotanickém kánonu, spíše než na kategorizaci samotných žánrů. Klasifikace rostlin je považována za primární cíl vědeckého zkoumání. Naproti tomu samotná metainformace o klasifikaci samotné knihy může odhalit rozsáhlejší důsledky v kontextu data a okolností jejich vydání.

Při bližší analýze čínské rostlinopisné tradice zjistíme, že primární zdroje o čínském rostlinopisu lze rozdělit přibližně do čtyř kategorií, z nichž jedna ostře kontrastuje s ostatními z hlediska své užitečnosti a díky absenci ekvivalentu v západní literatuře – příručky pro prevenci, či řízení hladomoru. Spolu se svými kanonickými protějšky zaměřenými na rostliny v dobách relativního společenského a politického míru lze předpokládat, že soubor rostlinopisných znalostí (reprezentovaný nebývale kontinuální tradicí, kterou tak bezesporu v čínské kontextu můžeme označit) a jejich šíření hraje zásadní roli v boji proti přirozeně a periodicky se vyskytujícímu nedostatku potravin, známému ve větším měřítku jako hladomor, a také ovlivňuje způsob zavádění a pěstování nových rostlin. Analýza přesných podmínek počátečního (dobře zdokumentovaného) vstupu rostlin do regionálního kánonu může odhalit univerzálně platné zákonitosti, které nám mohou umožnit pochopit motivaci našich předků pro výběr konkrétních rostlin a jejich následné rozšíření. Tento navrhovaný vztah souvislosti mezi vydáváním děl studujících rostliny a krizemi ovlivňujícími společnost podporuje naši revizi

---

⁹⁴ *Science and Civilisation in China*

historie, v níž jsou lze pozorovat vztah mezi hladomory a literaturou o stravování v krizi, které jsou popsány v následující tabulce:

Tabulka 11: Korelace krizi se spisy o rostlinách v císařské Číně (na základě prací uvedených v Needham, Lu a Huang 1986 a Métaillé 2015).

V různých studiích dějin životního prostředí v Číně se dozvídáme, že hladomory a jiné katastrofální přírodní jevy byly běžným jevem (Zhao 2016, 25), vzhledem ke kontinuitě čínské literární tradice a cyklickým krizím nemusí být korelace mezi tvorbou literatury zabývající se studiem rostlin a např. hladomorem zcela náhodná.

Navzdory obtížím s určením příčinné souvislosti se zdá, že existuje poněkud zajímavá skutečnost o distribuci krizí v čase. Tabulka 1 představuje symbolické znázornění narůstající relevance žánrů zabývajících se rostlinami ve třech významných dynastiích: Song, Ming a Qing. Zdá se, že žánr *bencao* je nejméně produktivní v období Song. V době vlády dynastie Ming jej zřejmě nahradila díla *Eskulentních hnutí*⁹⁵, která znázorňují zajímavý posun ve strategii produkce rostlinopisné literatury v císařské Číně. V kontrastu je patrné, že období vlády dynastie Qing se navzdory mnoha pokrokům a dlouhé době jejího panování soustředilo pouze na produkci poměrně nízkého počtu prací o rostlinách různých žánrů v 17. a 18. století a poté náhle zcela ustalo v 19. století. Tento měnící se vzorec může naznačovat určitý posun v historických událostech, což nás vede k úvahám o jejich důsledcích. Zároveň mohou tyto události unikat naší pozornosti vzhledem ke kontextu nejzávažnější společensko-politické krize, které Čína musela čelit a ve které nevyhnutelně selhala ve smyslu úplného rozpadu čínského císařského řádu. Souvislost mezi environmentálními dějinami a střídáním čínských dynastických cyklů zkoumalo v minulosti již několik dalších výzkumníků (Hinsch 1988, Zhang et al. 2006, Barrett 2007 nebo Fan 2010).

---

⁹⁵ Hladomorových příruček.

7 ANALÝZA ESKULENTNÍHO DISKURZU⁹⁶

Předešlé zkoumání a zevrubný popis čínského rostlinopisného kánonu vedlo k definování několika klíčových jevů, které bychom mohli popsat jako fundamentální univerzálie prostupující čínský rostlinopisný kánon. Jednotným motivem této kapitoly bude ustanovení krizových manuálů jako součásti čínského psaného rostlinopisného kánonu, který zároveň slouží jako produktivní zdroj nových kulturních rostlin.

V první kapitole šlo o snahu přiblížit vývoj evropského rostlinopisu tak, abychom jej následně mohli zkontrastovat s vývojem rostlinopisu čínského. Exkurze čínským psaným kánonem a analýza jeho univerzálií vedla k definování několika nejprominentnějších žánrů, které čínský oficiální kánon vědomě, či podvědomě využívá k transferu znalostí o rostlinách. Tyto znalosti oscilují od deskriptivního popisu vlastností a morfologie rostlin, až po jejich specifické využití (např. v rámci preventivní, či kurativní farmakologie). Společným jmenovatelem se však zdá být inklinace k absolutnímu pragmatismu, kdy rostliny jsou v rámci čínského kánonu vnímány jako součást lidského světa, přičemž v něm vždy zastupují určitou roli. Rostliny jsou primárně vnímány v rámci své využitelnosti, ekonomický potenciál, či přirozené vlastnosti, které pozitivně ovlivňují člověka, a v širším kontextu i společnost. Můžeme tak říci, že čínský narativ vyobrazuje rostliny jako objekty společenského významu.

Tento společenský význam je nejvíce patrný ve dvou žánrech, které vyvstaly z naší historické exkurze čínskou rostlinopisnou tradicí. Farmakologické příručky, které kombinují kurativní a preventivní vlastnosti rostlin jsou relativně dobře prozkoumanou kategorií v Needhamovské literatuře (Needham, Huang a Lu 1986, 220–327). Pozornost hodnou dalšího zkoumání však k sobě přitahují tzv. krizové manuály (či hladomorné příručky), ve kterých jsme svědky poměrně unikátního přístupu k rostlinám. Ty jsou vnímány v celé své komplexnosti a dále jako součásti receptů, které mají sloužit k zajištění přežití období krize. Tento žánr je zajímavý nejen svým pojetím rostlin, ale také způsobem, jakým rostliny pro jednotlivé recepty selektuje. Dále nás zaujme velmi světský přístup autorů tohoto žánru, kdy cílovou skupinou je prostý lid. Tato cílenost na běžného uživatele se zdá být klíčová v rámci diseminace znalostí o rostlinách. Zde se nabízí pomyslné srovnání s farmakologickými spisy, které působí

---

⁹⁶ Část této kapitoly vychází z myšlenek formulovaných v autorčině odborném článku, toho času přijatého k publikaci (Šamajová, K. 2023. Famine Relief Manuals as a Means of Crisis Management: Plants Between Pragmatism and Ideology. In *Olomouc Asian Studies II – Continuity and Change*.)

v protikladu proti krizovým manuálům, a to z hlediska svého zamýšleného čtenářstva. Zatímco farmakologické spisy můžeme nesporně vnímat jako určené pro učené publikum, které má více než základní povědomí a znalosti z oblasti lékařství, biologie rostlin a filozofie, krizové manuály naleznou své čtenáře v řadách prostých, průměrných nespécialistů, kteří oplývají praktickými znalostmi z oblasti agrikultury a vyšší mírou gramotnosti.

Právě jedné z nejrannějších příruček (*Qimin Yaoshu* 齐民要术) nacházíme první zmínku o čínském zelí, *Brassica rapa* var. *chinensis* (菘菜), a to mnohem dříve než v jakýchkoliv farmakologických, či jiných žánrech. Vzhledem k obecnému přesvědčení, že čínské zelí bylo součástí čínské kultury již od raných psaných zdrojů (*Shijing* *Shijing*), můžeme se domnívat, že krizové manuály jsou prvními zdroji empirických znalostí o rostlinách, kdy právě jejich osvědčení v praxi, především pak v krizové situaci (jakou je např. hladomor, epidemie, nebo geopolitická krize), dá podnět k jejich zahrnutí do oficiálního psaného kánonu. Toto se projeví inkluzí rostlin v oficiálních spisech určených pro specializované čtenářstvo. Tento proces bychom mohli považovat za zcela přirozený a pragmaticky motivovaný proces akulturace rostlin, tj. procesem, kdy se rostliny stávají součástí dané kultury. Zde můžeme narážet na možný spor ve vnímání důvodů k takové akulturaci materiální kultury (rostliny za materiální kulturu považujeme rovněž). Příhodnou skutečností, která v nás vyvolává příklon ke zkoumání právě *Qimin Yaoshu* je fakt, že právě v těchto letech probíhalo po celém světě bezprecedentní pokles teploty, který vyústil v nedostatek potravy po celém světě (Ochoa et al. 2005, 71).

Tento odlišný přístup ke kanonizaci rostlin bychom popsali jako determinaci prostředím, tj. danou společností a jejím filozoficko-náboženským rámcem. V kontextu Číny se jako ústřední motiv a základní pilíř vědy uvádí konfucianismus. Ten představuje paralelu k vlivu antické filozofie a později křesťanství na evropský myšlenkový komplex. V tomto případě se můžeme setkat s tendencí přisuzovat kulturním artefaktům rituální, až magickou funkci, zatímco jejich denní potřeba nevychází z této funkce, ale z dobré praxe v jejich užívání a osvědčení se (viz rostliny v časech krize). Nábožensko-filozofický rozměr tak můžeme vnímat jako pouhé oficiální odůvodnění určitého chování společenských komplexů. Nábožensko-filozofický rozměr je často využíván jako legitimizace určitého jednání, a to předem díky nenáročnosti implementace takto zdůvodněného kroku. Nábožensko-filozofický rozměr představuje nenapadnutelnou entitu.

Pokud se budeme dále věnovat pragmatickému rozměru lidské motivace (tj. klademe si otázku, proč společenská uskupení užívají určité rostliny, propagují znalosti o nich a jejich inkluzi v receptech, či informaci o tom, jak nejlépe tyto produkovat), dojdeme k závěru, že primárním kritériem je vždy **využitelnost**. V korelaci s vhodnými přírodními podmínkami pro rozšířené a nenáročné pěstování a sytící efekt je tento ekonomicko-nutriční aspekt velmi silným kritériem pro přijetí rostlin do oficiálního kánonu a jejich akulturaci. Rostliny, které v denní praxi neprojdou tímto kritériem, nejsou dále propagovány. V tomto kontextu je zajímavou skutečností fakt, že i rostliny nativní určitému kulturnímu komplexu mohou tento status kulturní rostliny ztratit (proso a jeho nahrazení pšenicí v Číně, viz Bray 1981). Odpovědí na takovou ztrátu identity rostliny je její **nevyužitelnost** pro danou společnost. Právě rolí kultury v přijímání a kanonizaci rostlin, či o vlivu ideologie na atypický objekt zájmu – rostlin – budeme sledovat v následující kapitole.

7.1 Dosavadní stav poznání v tématice hladomorové literatury v Číně

Studium literatury o hladomorech v Číně je oborem, v němž lze stále učinit významné objevy. Ačkoliv magnum opus Josepha Needhama série *Science and Civilisation in China* jistě přispěl k vědeckému uznání a významu tohoto žánru, díky němuž byl i zaveden samotný název souboru hladomorové literatury (Eskulentní hnutí) a vymezení jeho rozsah (počátek žánru je datován do roku 1406, kdy Zhu Su 朱橐 vydává *Jiuhuang Bencao* 救荒本草 a vrchol pak v polovině 17. století za dynastie Qing), zvládání hladomoru bylo relevantním tématem již ve 4. století před našim letopočtem⁹⁷ (Li 2001, 25–26). Boj proti hladu se stal součástí státní doktríny již od dob dynastie Han (Yates 1995, 170). Zmínky jsou systematické napříč předcísarskými a raně císařskými čínskými prameny, ale zajímavé je, že často odkazují na filozofické nebo náboženské důvody pro úpravu a obměnu stravovacích návyků, nikoliv na motiv nutnosti zapříčiněnou subsistenční krizí. Tyto důvody nás vedou ke kritickému zamyšlení se nad kulturně podmíněnými aspekty prevence nedostatku potravin v Číně – ideologii a její roli při šíření znalostí a zachování struktury a platnosti tradic, a to včetně tak všedního tématu, jako jsou znalosti o rostlinách, potažmo stravě. Právě zde silně vnímáme příklon ke specifickému směru zkoumání minulosti, který jsme již zmínili v úvodní části této práce, tzv. **historii všedních věcí**.

---

⁹⁷ Jedná se buď o narážky, anebo explicitně stanovené strategie zvládání krizi

V rámci Eskulentního hnutí vznikla řada knih zabývajících se emergentními rostlinami, které očividně měly za cíl navazovat na tradiční formát čínských rostlinopisů⁹⁸ (jeden z výše zmíněných žánrů čínské literatury zabývajících se studiem rostlin), čímž jí byla propůjčena legitimita v kontextu kanonického rámce iniciovaného publikací *Shennong Bencao Jing* 神农本草经, jenž byl plodně pokračován dalšími autory a dosáhl svého vrcholu tvorbou známého polyhistora z období dynastie Ming, Li Shizhena a jeho do té doby nejobsáhlejším rostlinopisem, *Bencao Gangmu* 本草纲目 (1596). Avšak analýza *Huangzheng Yaolan* 荒政要览, (který zřejmě unikl pozornosti Needhamovských badatelů, nikoli však pozornosti Jennifer Downsové (2000)), přináší velmi podrobný popis toho, co je třeba vnímat jako pragmatickou a realistickou meditaci nad užitečností protihladomorových opatření, spíše než encyklopedický výčet rostlin pro případ krajní nouze, jakým bezpochyby je *Jiuhuang Bencao* 救荒本草, a kterou Needhamovci definují jako první příručku o potravinách v případě hladomoru (Needham, Huang a Lu 1986, 331).

***Díla Eskulentního hnutí dle Needhama,
Huanga a Lu (1986)***

<i>Jiuhuang Bencao</i>	救荒本草	1406
<i>Yecai Pu</i>	野菜谱	1524
<i>Shiwu Bencao</i>	食物本草	1550
<i>Yinzhuan Fushi Jian</i>	饮馔服食笺	1591
<i>Rucuo Pian</i>	茹草篇	1597
<i>Yecai Bolu</i>	野菜博录	1622
<i>Jiuhuang Yepu</i>	救荒野谱	1630, 1642

Tabulka 12: Úplný přehled děl Eskulentního hnutí, jak je uvádí Needham, Huang a Lu 1986.

Důraz na preventivní opatření týkající se pečlivě naplánované produkce, zpracování a následného uchování plodin je upevněn v podrobném popisu Yu Ruweie 俞汝为, autora knihy *Huangzheng Yaolan* 荒政要览 (dosl. "Důležité názory na řízení při hladomoru"), který prostřednictvím živých obrazů a s historicky výstižnými odkazy obhajoval hospodárné zacházení se zdroji potravin, odpovědnost vládců, diverzifikaci plodin, dlouhodobé plánování a šetrné zacházení se zdroji, jakož i podporu pěstování výnosných plodin⁹⁹, alternativních

⁹⁸ *bencao* 本草

⁹⁹ Tzv. cash crops

plodin, jako jsou pseudoobiloviny, hlízy nebo kořenová zelenina, které se mají používat v době nedostatku (Downs 2000, 278). Opomenutí *Huangzheng Yaolan* ve výčtu hladomorných manuálů si proto žádá důkladnější prozkoumání okolností jeho postavení v čínské literární tradici. Rychlý průzkum primárních zdrojů uvedených v sérii *Science and Civilisation in China* pak odhaluje potenciálně delší seznam děl spojených s potravinami užívanými při hladomoru, což nás vybízí k tomu, abychom se studiu eskulentních děl věnovali více.

Návrh revize výčtu hladomorných manuálů

<i>Qimin Yaoshu?</i>	齐民要术	535
<i>Jiuhuang Quan Shu</i>	救荒全书	12. st.
<i>Jiuhuang Huo Min Shu</i>	救荒活民书	1217
<i>Zheng Huang Shilüe</i>	拯荒事略	1330?
<i>Yinshan Zhengyao?</i>	饮膳正要	1330
<i>Yinshi Xuzhi?</i>	饮食须知	1368
<i>Jiuhuang Bencao</i>	救荒本草	1406
<i>Yecai Pu</i>	野菜谱	1524
<i>Shiwu Bencao</i>	食物本草	1550
<i>Rucao Pian</i>	茹草篇	1582
<i>Yeshu Pin</i>	野蔬品	1591
<i>Yinzhuan Fu Shi Jian</i>	饮馔服食笺	1591
<i>Rucao Pian</i>	茹草篇	1597
<i>Huangzheng Yaolan</i>	荒政要览	1607
<i>Yecai Bolu</i>	野菜博录	1622
<i>Jiuhuang Yepu</i>	救荒野谱	1630, 1642
<i>Jiuhuang Quan Shu</i>	救荒全书	1640
<i>Jiuhuang Ce</i>	救荒则	1665

Tabulka 13: Předběžný seznam navrhovaných vynechaných děl o pomoci při hladomoru/potravinách v čínské literární historii. Červeně jsou vyznačena díla vynechaná Needhamovskými badateli.

7.2 Eskulentní hnutí a role ideologie

Vznik Eskulentního hnutí v Číně 15. století v období dynastie Ming se nezdá být naprosto nahodilým jevem. Vysokou koncentrací děl zabývajících se preventivními opatřeními proti hladomoru nebo systematickou snahou o zmírnění jeho následků lze považovat za odraz stavu společnosti v období vlády dynastie Ming, která byla již na přelomu 15. a 16. století ve stavu transformace. Rok, kdy začaly být eskulentní práce vydávány, lze sekundárně vnímat jako

pozdní snahu o nastolení a upevnění legitimacy mingské vlády po počátečním období ustavení nového vládnoucího rodu. Zhu Su 朱橚, autor první uznávané příručky o hladomorných potravinách, musel své empirické pokusy a pečlivé zkoumání nouzových jedlých rostlin dostupných v době nedostatku v Henanu zahájit dlouho před vlastním vydáním příručky. Oficiální časové rozpětí Eskulentního hnutí nepřesáhlo druhou polovinu 17. století, která již byla zasažena postupnou společenskou a politickou transformací. Jennifer Downsová (2000, 273, 274), často přehlížená, ale mimořádně vlivná badatelka v oblasti hladomorové literatury, podává možné vysvětlení kontinuity žánru, který byl náhle ukončen nástupem vlády dynastie Qing na trůn, tím, že implikuje změnu, kterou prošla mingská společnost, jež se stala více městkou a obchodní. Je zjevné, že kapitalismus, přesněji řečeno jeho ekonomický vliv, hraje klíčovou roli v řízení společnosti v době existenční krize, kdy faktory jako vytváření přebytku, jejich zpeněžování, a obecné zacházení se zdroji potravy, mohou představovat příznivější podmínky ve srovnání s centrálním plánováním průmyslové výroby, která se zdá být náchylnější k tomu, aby byla postižena krizí kvůli menšímu důrazu na soběstačnost jednotlivých domácností. Avšak komerční nastavení bylo v tradičním konfuciánském myšlení jako nízké a morálně nekalé, možná i proto, že představuje jakýsi prostor k přezkoumání myšlení, zavedených řádů a propagaci nekonvenčnosti, proti čemuž někteří mingští vzdělanci ostře vystupovali (Brook 1998, 8).

Právě soběstačnost (nebo spíše její nedostatek) na úrovni nejužší komunity nejspíše hrál významnou roli v posílení rozsahu katastrofických následků jednoho z největších hladomorů v Číně, ale ve světě vůbec, jenž byl následkem tzv. Velké skoku vpřed 大跃进¹⁰⁰. Tato transformace z hlediska přesunu kapitálu se na rozdíl od Evropy v císařské Číně tak silně neprojevila. Dokonce i jeden z prvních pozorovatelů porevolučního boje Číny s hladomorem a autor knihy *China: Land of Famine*, Walter H. Mallory (1926, 1–21), učinil několik závěrů (i když poněkud zaujatou a neznalou optikou západocentrického orientalisty) o různých faktorech, které podle něj škodily endemickému boji Číny s periodickým nedostatkem potravy, přičemž za jeden z klíčových rysů dlouhodobé prevence hladomoru označil industrializaci a (ne)dostatek kapitálu. Náchylnost k častějšímu výskytu společenských krizí (včetně hladomoru)

---

¹⁰⁰ Tématu hladomoru, který následoval po Velkém skoku v 60. letech 20. století v Číně se věnuje nespočet publikací (viz Yang 2008, Manning a Wemheuer 2011, nebo Dikköter 2011). Paradoxem však je, že historie hladu v Číně je v akademickém prostředí tak marginalizovaným tématem, které je redukováno k pouhému konstatování historického faktu. Tato práce se však snaží zdůraznit potenciál krizí jakožto hybatele historií.

považuje za jeden z rysů předindustriálních společností založených především na zemědělské výrobě, existenčně závislé na příznivých environmentálních a klimatických podmínkách (Shiue 2005, 33).

Překvapivě jen málo studií se zaměřuje na vývoj žánru potravinové pomoci při hladomorech nebo jejich prevenci ještě před příchodem vlády dynastie Qing (např. Huang 2021). Většina vědecké pozornosti byla tradičně věnována období poslední císařské dynastie. Už jen tento fakt lze přičíst jejímu pověstnému kulturnímu, intelektuálnímu a doslovnému střetu se Západem, čímž se téma hladomorů stalo dostatečně výrazným, aby upoutalo pozornost současných výzkumníků (viz Greenough 1982; Li 1982; Shiue 2004; Shiue 2005; Li 2007; Edgerton-Tarpley 2013; Fuller 2015; Janku 2018K). Dosud zmíněné práce se zapojily do ostré debaty o účinnosti opatření proti hladomoru, která qingská vláda využívala ve značně odlišných fázích svého průběhu jejich vlády (od nebývalé prosperity až po morální a fiskální bankrot), přičemž právě zde pozoruhodné vysvětlení navrhuje Lillian Li (1982, 689), a viní tlak na zdroje potravy a životní podmínky způsobené nebývalým populačním boomem, který paradoxně pramenil z rané qingské éry prosperity. To může sloužit jako protiklad k ostatním výzkumníkům, kteří spojují postupnou ztrátu efektivity čínského státního aparátu a značný odliv finančních prostředků se střetem se Západem a pokusem o zvrácení tohoto stavu na poslední chvíli¹⁰¹. Vzhledem k podrobně popsanému vývoji a konečnému rozpadu společenského řádu v závěrečném období císařství, přesuneme pozornost k nejproduktivnějšímu období žánru hladomorové literatury, období vlády dynastie Ming. Pokusem o kontextualizaci této specifické literární produkce v daném bodě čínských společenských, a environmentálních dějin můžeme lépe osvětlit důvody, proč toto hnutí trvalo pouze jeden dynastický cyklus a zhodnotit jeho společenský dopad.

Pokus o kontextualizaci geneze Eskulentního hnutí lze opět nalézt v práci Jennifer Downsové (1995, 2000). V centru její pozornosti je především *Huangzheng Yaolan* 荒政要覽, který vnímá jako přímý důsledek pokusu o obrození upadající dynastie Ming na konci 16. století (2000, 274). Zajímavým bodem, který je třeba zmínit, se zdá být nápadné vyloučení *Huangzheng Yaolan* z Needhamovy kategorizace děl patřících k Eskulentnímu hnutí, tj. Podžánru bencao literatury, která se zabývala sepisováním hladomorových manuálů, typicky v podobě rostlinopisů jedlých rostlin, které lze konzumovat v případě nouze, případně souborem nařízení a doporučení, která měla odvrátit následky hladomorových krizí (Needham, Huang a

---

¹⁰¹ Viz Davis 2001

Lu 1986, 347–354). Tuto absenci lze interpretovat buď jako prosté opomenutí Yu Ruweiovy příručky, anebo, zaujmeme-li spekulativnější postoj, jako záměrné opomenutí vzhledem k tomu, že autor *Huangzheng Yaolan* výslovně kritizuje úřady, včetně vladařů, kteří mají být podle Yu Ruweiova názoru zodpovědní za následný hladomor, v případě, že by před krizí nebyla přijata vhodná preventivní opatření.

Ačkoli Yu Ruweiova kritika mohla být pravděpodobně namířena proti vládcům minulosti, zdá se být docela ironické, že to byl právě velký hladomor v letech 1630–1631 a další přírodní katastrofy, které podle Spence (1999, 21–24) destabilizovaly a nechtěně přispěly k pádu dynastie Ming o pouhých třináct let později¹⁰². Navzdory relativní nízké četnosti podobných prací presto nalezneme případy, kdy se pozornost vědců zaměřuje i na zkoumání alternativních faktorů utvářejících tok dějin, mimo již tradičně do popředí stavěný antropocentrický přístup k interpretaci lidské historie. Tímto máme opět na mysli přístup, kdy jako primární hybatele dějin vnímáme životní prostředí, které má vliv na zcela všední, avšak klíčové složky lidského života, jako je četnost výskytu společenských krizí, které jsou typicky důsledkem krizí přírodního charakteru (neúroda, hladomor, epidemie, záplavy, aj.). Antropocentrický prvek už je v z pohledu tohoto přístupu jen pouhým reakčním prvkem, který se stavu svého prostředí pouze přizpůsobuje a podle situace s ním nakládá, či reguluje negativní následky jeho alternace. Jedním z příkladů osvojení si takového přístupu ke zkoumání dějin je práce Ka-Wai Fana, který se zabývá korelacemi mezi přírodními katastrofami a dynastickým cyklem, kde je pád Mingů připisován zásadní, avšak často opomíjené klimatické změně známé jako „malá doba ledová“ (Fan 2009). Jedná se o názor, který sdílejí i další výzkumníci (viz např. Hinsch 1988, 153; Zhang et al. 2006, 16; nebo nedávno také Fang et al. 2019, 240–241).

Přítomnost explicitní kritiky v díle Yu Ruweie mohla být považována za nejednoznačnou, či víceznačnou, což v důsledku mohlo vést k tomu, že *Huangzheng Yaolan* nebyl přiznán status kanonického díla. Toto vysvětlení je však zcela v rozporu s tím, co konfuciánský morální kodex uznával jako absolutní zodpovědnost za různé existenční krize, kterým bylo podle tohoto názoru možné se preventivními opatřeními vyhnout. Konfuciánský morální kodex explicitně obviňoval panovníky a úředníky, kteří neiniciovali preventivní a intervenční opatření v boji proti hladu. Dle tohoto názoru se hladomor totiž řadí ke krizím, které jsou odvrátitelné. Následné utrpení lidu by tedy bylo považováno za selhání panovníka, čímž

---

¹⁰² Pozdní období dynastie Ming sužovaly hladomory již od poloviny 16. století. Poslední hladomor z konce dynastie už sloužil jen jako katalyzátor kompletního kolapsu (Brook 1998, 103–107).

by se snížila legitimita jeho rodu a jeho právo vládnout (Yates 1995, 165). Boj s hladomorem se proto stal významnou ideologickou problematikou. Právě zde je třeba upozornit na rozdílný přístup čínského a západního myšlení k prevenci, intervenci a zodpovídání se z krizí, kdy na západním extrémě eurasijského kontinua je převládajícím názorem spíše nečinnost a přisuzování devastujících událostí (hladomorů) boží vůli a zvůli.

7.2.1 Zdroje a příklady ideologie v textu

Předmluvy jsou v čínsky psaných dílech poměrně zajímavým tématem ke zkoumání z hlediska určování kontextu a motivace vydání daného díla. Žánr hladomorových příruček není výjimkou. Z těchto specifických částí textů, které často snadno přehlédneme v kontextu zaměření se na samotný obsah díla a které běžně ani nepsal autor publikace, můžeme vypočítat systematickou snahu o vylepšení obrazu činnosti autora a toho, kdo si dílo nechal napsat, tedy obvykle samotné ústřední vlády, v Číně samozřejmě zosobněné císařem. Jako názorný příklad „dynastického chvalozpěvu“ můžeme uvést předmluvu k prvnímu hladomorovému dílu *Jiuhuang Bencao*:

„Jeho Výsost princ z Zhou chce tímto ztělesňovat laskavost a následovat spravedlnost, věnovat se dobrým skutkům a věnovat pozornost všemu, co by mohlo prospět lidu a dalším bytostem. Jednou Jeho Výsost četla Mengzi, kde se říká: "pokud pět zrn nedozraje, jsou horší než plevel ti a bai." A tak se stalo. A tak myslel na lidi ve všech oblastech života, zdali se potýkají se suchem a záplavami, zda přicházejí o úrodu pěti zrn, a zda existuje něco víc než plevel ti a bai, co by mohlo ulevit hladu. Kdyby (jedlé rostliny) mohly být zcela pochopeny a zaznamenány v knihách, což by zoufalým hledačům potravy umožnilo rozeznat chutnou kokošku¹⁰³ od hořké mléče¹⁰⁴, vzít si zdravý puškvorec¹⁰⁵ a zavrhnout jedovatou oměj¹⁰⁶, vynahradilo by to nedostatek pěti zrn. Cožpak by to nepomohlo při zmírnění hladomoru?!“¹⁰⁷

---

¹⁰³ *Capsella bursa-pastoris*

¹⁰⁴ *Sonchus arvensis*

¹⁰⁵ *Acorus calamus*

¹⁰⁶ gen. *Aconitum*

¹⁰⁷ Orig.: „敬惟周王殿下，體仁遵義，孳孳為善，凡可以濟人利物之事，無不留意。嗜讀孟子書，至於五穀不熟，不如萁稗。因念林林總總之民，不幸罹於旱澇，五穀不熟，則可以療饑者，恐不止萁稗而已也。

Nápadným rysem těchto předmluv je zdůrazňování morálních ctností jak autora díla, tak jeho vladaře. V textu jsou nápadně zdůrazňovány konfuciánské ideály odpovědného přístupu mocipánů k blahu lidu, konfuciánský humanismus, který jako součást těchto morálních hodnot vnímal zajištění obživy jako základní lidskou potřebu (Greenough 1982, 795; Will a Wong 1991, 14). I v předmluvě *Huangzheng Yaolan* se takové informace objevují, stejně jako v předmluvě *Jiuhuang Bencao*¹⁰⁸. Pokud zaujmeme poměrně kritické stanovisko, můžeme místo upřímného altruismu a odpovědnosti za blaho lidí začít považovat tento žánr za jistý typ defacto pokrytecké snahy o systematickou a podvědomou strategii cílící na vylepšení pověsti toho, kdo si dílo objednal. V tomto scénáři lze říci, že se předmluvy kanonických děl stávají jistým druhem **propagandistického manifestu**, neboť zejména v dobách krize (včetně hladomoru) se "[...] aktivizují diskuse o definitivních hodnotách kultury, pojmech dobrého a špatného, legitimního a nelegitimního [...]", a proto "[...] je třeba věnovat pozornost jazyku morální úzkosti a rétorice zděšení¹⁰⁹," navrhuje historik Paul Greenough (1982, 793). Snaha zachovat Mandát nebes prosazováním humanistického narativu je tak v přímém protikladu k motivům, které mohly vést k zavedení, respektive podle soudu autora současného výzkumu k "znovuobjevení" a zviditelnění žánru hladomorové literatury v době vlády dynastie Ming. Naše již v předešlé části (6.3) zmíněná snaha o korelaci vydávání rostlinopisných děl v císařské Číně a výskytem různých krizí na pozadí dynastického cyklu dokonce i nasvědčuje tomu, že za dynastie Ming se právě hladomorové příručky staly komplementárním podžánrem v kanonické mainstreamové produkci díla původního žánru *bencao* (modrá). Těch v době mingské vlády nalézáme stejný počet, jako hladomorové literatury (fialová), především oproti předešlým dynastickým cyklům. Nejnápadnějším rysem této časové osy je však absolutní převaha

---

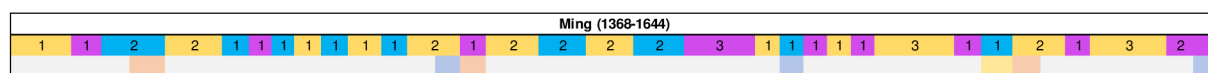
苟能知悉，而載諸方冊，俾不得已而求食者，不惑甘苦於荼薺，取昌陽，棄烏喙，因得以裨五穀之缺，則豈不為救荒之一助哉。“（救荒本草：原序：2）

¹⁰⁸ První oficiální hladomorový herbář z roku 1406, s jehož vydáním Needham a kol. spojují vznik Eskulentního hnutí v Číně. Autorství je připisováno synovi tehdejšího císaře, Zhu Su. Herbář kopíroval strukturu žánru *bencao*.

¹⁰⁹ Orig.: “[...] discussion of the culture’s ultimate values, concepts of good and bad, legitimate and illegitimate [...]” are activated, therefore “[...] we need to pay attention to the language of moral anxiety and the rhetoric of dismay.”

agrikulturních příruček, z čehož usuzujeme jejich historický význam.

Tabulka 14: Rostlinopisné publikace za vlády dynastie Ming

Je třeba však kriticky připustit, že poněkud paradoxní se může zdát vydání bezesporu nejvýznamnějšího a nejkompexnějšího díla žánru *bencao*, které je z různých důvodů, ke kterým jsme se vyjádřili již dříve (5.3.2.6), inovativním počinem na poli čínského rostlinopisu. Hovoříme zde samozřejmě o díle *Bencao Gangmu* 本草纲目 od Li Shizhena. Z jiného pohledu však můžeme historicko-společenský kontext vydání zmíněného díla naopak považovat za upevnění předešle navrhovaného argumentu, dle kterého můžeme vnímat nadměrnou a inovativní produkci rostlinopisné literatury, jak tradiční (*Bencao Gangmu*), tak inovativní (hladomorová díla) jako **snahu o upevnění legitimacy** vládnoucí dynastie.

Je nutné podotknout, že prevence hladomoru není vynálezem dynastie Ming, i když ji můžeme mít tendenci spojovat s dalšími inovacemi, kterými se dynastie proslavila. Různou formu nařízení, či doporučení týkající se hladomoru (荒) nalézáme totiž již *Zhouských obřadech*¹¹⁰ (*Zhouli* 周礼) (Down 1995, 11–12). Nelze však opomenout fakt, že právě dynastie Ming se zasloužila o zviditelnění, či jakési zpropagování a kanonizaci hladomorového žánru. Starší případy snah císařské vlády o prevenci nebo zmírnění následků hladomoru můžeme opakovaně pozorovat nejen v následující éře vlády dynastie Qing a jejich humanitárních intervencí u stále se stupňujících krizí (epidemie, hladomory, přírodní katastrofy, přelidnění, střet se západem), ale také v raném císařském období. Míngskému Eskulentnímu hnutí však nelze upřít zásluhy o popularizaci tohoto žánru. Můžete se tedy jen domnívat, zdali lze vyvodit souvislost, či kauzalitu úplného konce trvání hladomorového žánru za dynastie Qing, navzdory se stupňujícím se krizím, a tudíž mnohem větší praktické společenské relevance. Právě tato skutečnost vede autora této práce k zaujetí stanoviska, které se ztotožňuje s názorem, že produkce díla Eskulentního hnutí mohla být jistým neúčinným pokusem o dynastickou propagandu, k čemuž nás přivádí tyto skutečnosti:

1. Hladomorová díla začínají i končí společně s dynastií Ming,
2. Předmluvy hladomorových děl silně upevňují narativ blahosklonnosti vládce,

¹¹⁰ Užito v Uher 2013.

3. Využitelnost a praktičnost samotného obsahu hladomorových děl je diskutabilní¹¹¹

Skutečnost, že hladomorová literatura nepřežila střídání dynastií, je politováníhodná. V opačném případě by bylo možné sledovat další vývoj tohoto žánru a zhodnotit tak platnost výše definovaných hypotéz.

Demonstrativní odkazy na defaultní humanismus vladařů, jejich péči o blaho lidu a osvojení si přístupu spravedlivého a laskavého otce vůči poddaným nás tak vedou k mírně negativistickému pohledu na celý hladomorový diskurz, přičemž jej z výše uvedených rysů můžeme interpretovat jako formu samoučelné deklaráce, která má sloužit především jako legitimizační faktor. Podle stejných konfuciánských ideálů je bez přízně lidu celková důvěryhodnost vládnoucí dynastie a jejich představitelů, která s každou pohromou či jinou přírodní a sociální katastrofou klesá, o to víc zpochybňována. Podobný názor sdílí i historik Pierre Fuller (2015, 884). V důsledku toho se pád dynastie mohl plíživě dostavit několik let před učebnicovým datem nástupu nové dynastie a vládnoucí rod vždy podstupoval riziko, že historie jeho počínání na trůnu bude přepsána ve prospěch následující dynastie.

7.2.2 Specifické legitimizační faktory v čínském literárním kontextu

Jak jsme se již snažili demonstrovat výše, ideologie hraje v čínské historii i současnosti zásadní roli. V západním kontextu může být ideologie v mnoha jazycích spojována s negativními konotacemi (zářným příkladem je i jazyk český). Přesto se zdá, že je také legitimním hybatelem fungování většiny společností, přičemž odlišnosti v její formě jsou kulturně determinované. V Číně je ideologický základ tradičně postaven především na myšlenkách konfucianismu, v případě psaných děl však v kombinaci se zvláštním typem referenčního aparátu, který lze dokonce považovat za analogický tomu, který dodnes funguje v moderním pojetí vědeckého diskurzu. Odkazování na autority je naprostou nezbytností, poskytuje legitimitu novým dílům a slouží jako nástroj diseminace informací. Stejně tak je nezbytné znát a používat zavedené způsoby šíření informací v různých kontextech. V čínském kontextu můžeme považovat použití historických a literárních odkazů za platný způsob sdělování informací širokému publiku. Pro západního čtenáře může být tento styl citací obsahově poněkud odtaziť a povrchní, nebo dokonce irelevantní, protože v čínském písemnictví se zdá, že důraz není kladen na autora, ale na jeho stěžejní dílo. V čínském kontextu tento způsob počínání vzbuzuje pocit důvěrnosti a

---

¹¹¹ Na příkladu *Jiuhuang Bencao*, které obsahují primárně planně rostoucí marginální a neznámé rostliny s minimálním sycícím potenciálem, viz studie Sarah Chen Huang (2021).

legitimity; odkazy na mýtotořná díla čínského kánonu, mytologické a slavné historické postavy, či náhodně se jevící epizody z života obyčejného člověka hrají důležitou roli při legitimizaci a kanonizaci nových děl. V souladu s tím se plodiny a znalosti o nich, respektive schopnost jejich zajištění, stávají symbolem fungující společnosti, neboť ten, kdo zajišťuje obživu lidu, je zároveň tím, kdo má právo vládnout, protože "...v případě, že selžou dodávky obilí a vláda odmítne nebo není schopna krizi zmírnit, pak cement spojující společnost popraská a společenské normy mohou být legitimně porušeny. Rolníci tak mohli legitimně zaútočit na vyšší orgány a domáhat se nápravy" (Yates 1995, 149)¹¹².

V kontextu těchto slov se nelze ubránit zamyšlení se nad analogií v recentní situaci v Číně, která v tomto ohledu selektivně a zcela paradoxně neplní svou primární roli poskytovatele obživy v době (epidemiologické) krize. Tento nedávný vývoj současné krize je v příkrém kontrastu např. se zvládnutím zemětřesení v Sečuánu v roce 2008, které tehdejší vláda zvládla daleko efektivněji, za což si dokonce vysloužila uznání od zahraničních vlád, ale ve skutečnosti se opírala pouze o základní principy konfuciánské doktríny, jejímž naplňováním daná vláda legitimizuje svou existenci (Edgerton-Tarpley 2013, 175). Kathryn Edgerton-Tarpleyová velmi trefně okomentovala metody tehdejší vlády: "*Při čelení katastrofám jako jsou zemětřesení a záplavy – tradiční předzvěsti nespokojenosti Nebes s vládcem – se však současná vláda ČLR ukázala jako pozoruhodně zdatná v posilování své legitimacy kombinací moderních technologií a politické vůle je dobře využívat v kombinaci s daleko starším čínským závazkem "uživit lid"*"¹¹³. (ibid, s. 176).

7.2.3 Komparace *Jiuhuang Bencao* a *Huangzheng Yaolan* z pohledu pragmatismu a ideologie

Vrátíme-li se k našemu přehodnocení hladomorového žánru v Číně v období dynastie Ming a jeho role při řízení země v krizi, zjistíme, že stěžejní eskulentní dílo, *Jiuhuang Bencao*, legitimizuje svou existenci již svým samotným názvem, neboť právě tímto vyjadřuje příslušnost

---

¹¹² Orig.: "...if grain supplies failed, and the government refused or was unable to alleviate the crisis, then the cement binding society was cracked and social norms could be legitimately broken. The peasants could legitimately attack higher authorities and seek redress."

¹¹³ Orig.: "When faced with disasters such as earthquakes and floods, however — traditional portents of heaven's displeasure with the ruler — the current PRC government has proved remarkably adept at shoring up its legitimacy by combining modern technology, and the political will to use it well, with a much older Chinese commitment to "nourishing the people."

k dlouhé a kontinuální tradici literatury *bencao*, o níž jsme hovořili dříve v této práci¹¹⁴. Využívá rovněž také uspořádání ve formě výčtu všech zaznamenaných informací o rostlinách pro případ subsistenční nouze (Huang 2021, 91), přičemž se zaměřuje na jejich názvosloví, charakteristiku jejich povahy a chuti, lokalizaci, prostředí, léčivé účinky, a především na jejich užitečnost či stravitelnost v případě nouze. Kromě uplatnění standardní žánrové struktury pak toto dílo uplatňuje další, rovněž nedávno zmíněnou a popsanou legitimizační strategii, a to literárně-umělecké odkazy. Jedním z takových prototypických příkladů je zobrazení rostliny v básnickém díle, které lze považovat za produktivní prostředek čínské referenční tradice. Taková informace se však v kontextu bezprostřední existenční krize jeví jako poněkud irelevantní a nepraktická, ale v obecné rovině přispívá k celkovému posílení vlivu a kanonicko-formálního statusu díla. Bez těchto ideologických prostředků by byl impakt díla pravděpodobně velmi nízký. Tato skutečnost tak názorně ilustruje analogické srovnání s pojetím moderního vědeckého kánonu.

Huangzheng Yaolan, ačkoli Needhamovskou tradicí vynechaný z eskulentního kánonu, tyto charakteristiky definující čínský rostlinopisný diskurz rovněž naplňuje. Jeho autor, Yu Ruwei, používá odkazy na mýtotvorná díla čínské historie, jako je např. *Knihy písní* (*Shijing*) 诗经, jakožto prostředek legitimizující jeho dílo, přičemž poukazuje na výskyt mnoha ekonomicky významných rostlin přítomných již v tomto naprosto klasickém díle (Downs 2000, 275, 276). Zde právě spatřujeme očividný záměr propůjčit svému dílu legitimitu a vyhovět tak vymezeným konvencím. V případě *Knihy písní* spatřujeme po obsahové stránce u zobrazených rostlin výrazný nedostatek pragmatismu a zdůraznění jejich ekonomického potenciálu. Mýtotvorná díla čínského kánonu mají často společný rys — tj. neznámé nebo sporné autorství (často připisované mytologické nebo slavné postavě), neověřenou nebo poněkud nejasnou dobu vydání a četné komentáře nebo postupné neanotované úpravy díla, jako je tomu v případě *Knihy písní* nebo například již dříve zmíněného *Shennong Bencao Jing*. Zdá se však, že tato díla mají v čínské písemné historii spíše symbolický než věcný význam. Díla s podobným vlivem lze nalézt v každé kultuře; lze tedy říci, že jsou jakousi kulturní univerzálií. Následující verš je vhodným dokladem (ne)významnosti *Knihy písní* jako primárního zdroje poznání o rostlinách:

„采葑采菲，无一下体“ (Huang 2000, 32).

---

¹¹⁴ Připomeňme si, že počátek *bencao* je typicky spojován s ranným obdobím dynastie Han, tj. 3. stol. př. n. l.

Tento verš je v sekundární literatuře¹¹⁵ standardně definován jako vůbec první zmínka o "dávném výskytu" předchůdce jedné z nejkoničtějších a nejpěstovanějších rostlin, čínského zelí (*Brassica rapa* var. *chinensis*), či vodnice¹¹⁶ (*Brassica rapa* var. *rapa*). Přesto se o rostlině samotné nedozvídáme nic, pouze to, že má podzemní část, která by neměla být opomíjena. Interpretace toho, o jaký druh rostliny se jedná (zde fei 菲 a feng 葑), se zásadně liší. Krátce zmiňme například Leggeho překlad, který inkriminované výrazy volně překládá jako „hořčice a zemní melouny“¹¹⁷ nebo Waleyho, který naopak výrazy interpretuje jako „listovou zeleninu a zelí“¹¹⁸. O možné souvislosti s *Brassicou rapou* se dozvídáme až z pozdějších komentářů ke *Knize písní*. Jediné výskyty a zároveň informaci o etymologii a vysvětlení výraz nalézáme ve slovnících *Erya* 尔雅 a *Shuowen Jiezi* 说文解字, které tvrdí, že jde o synonymní výraz pro jinou rostlinu (苺), jejíž totožnost je nejistá¹¹⁹. Podle slovníku integrovaného do projektu Ctext se má jednat o léčivou bylinu¹²⁰, to potvrzuje i *Gudai Hanyu Cidian* 古代汉语词典 (2002, 248). V žádném jiném díle v čínské historii však nebyl daný termín pro vodnici použit, aniž by referoval právě na výše zmíněný verš z *Knihy Písní* (Kučera et al. 2018).

Yu Ruwei ve svém díle *Huangzheng Yaolan* rovněž hojně využívá odkazy na *Jiuhuang Bencao*, první oficiální dílo Eskulentního hnutí (Downs 2000, 276), čímž se snaží o deklaraci příslušnosti k tomuto žánru. Svého předchůdce sice necituje, ale ani tato skutečnost není v kontextu čínské citační praxe nijak zvláštní. V kapitole o hladomorových potravinách autor uvádí různé kategorie informací, které jen dále potvrzují snahu prokázat žánrovou příslušnost díla. Dozvídáme se podrobnosti o rostlině a jejím postavení v čínské kosmologii, jejím určení ve vztahu k teorii pěti prvků (což je další příklad základního kánonu čínské mytologie), či k teorii yin a yang. Yu Ruwei se tak očividně snaží na ve svém spisu implementovat standardní

---

¹¹⁵ Různé překlady viz Legge, 1871; Karlgren, 1950 nebo Waley, 1937.

¹¹⁶ Samotná sekundární literatura se neshoduje na tom, kterou z dvou jmenovaných rostlin má výraz údajně představovat. Obě rostliny jsou však příbuzné, B. r. *rapa* je rodovým předkem B. r. *chinensis* (McAlvay et al. 2021).

¹¹⁷ V orig.: „mustard plant and earth melons“

¹¹⁸ V orig.: „greens and cabbage“

¹¹⁹ 苺, 葑苺。(尔雅: 释草: 82), 葑: 须从也。从草封声。(说文解字: 草部: 399)

¹²⁰ Viz zde: <https://ctext.org/dictionary.pl?if=en&char=%E8%8B%81>.

kanonickou strukturu. Nicméně i Jennifer Downs (2000, 285) poukazuje na nepraktičnost tohoto typu informací v kontextu závažného nedostatku potravy a obviňuje Yu Ruweie z pokrytectví, především kvůli jeho kritice vládních úředníků, přestože sám zaujímá podobný, as to spíše teoretický, až nepraktický přístup k intervenci, při již probíhající hladomoru. Možná právě zde najdeme důvod, proč se o *Huangzheng Yaolan* příliš nemluví a je opomenut i Josephem Needhamem a jeho spoluautory z knižní série *Science and Civilisation in China*.

7.2.4 Yu Ruweiovy pokusy o pragmatický přístup k hladomorové intervenci

Tvorbu Yu Ruweie můžeme do jisté míry považovat za mírný odklon od reprezentativního díla Eskulentního hnutí, *Jiuhuang Bencao*. Navzdory silnému ideologickému patosu najdeme v *Huangzheng Yaolan* řadu pragmatických konceptů, které mohou mít z objektivního hlediska mnohem významnější dopad na úspěšné zvládnutí období akutního nedostatku potravy, či jeho destruktivním důsledkům dokonce úspěšně předcházet, či tyto důsledky a jejich vliv na přežití obyčejného lidu zmírnit. Yu Ruwei se totiž nesnažil zastírat své silné přesvědčení o významu dlouhodobého plánování a přípravě na případy období nedostatku potravy. Tyto své myšlenky vyjádřil a formuloval do různých strategií, jejichž cílem bylo poučit lid a vést ho k vytváření zásob na horší časy. Tyto strategie zahrnovaly ekonomickou diverzifikaci pěstovaných plodin¹²¹, hledání alternativních zdrojů potravy k hlavním druhům obilovin (v čínském kontextu také známých jako „pět zrn“ neboli *wu gu* 五谷¹²²) nebo pěstování tzv. cash crops,

---

¹²¹ Také známé pod anglickým termínem „inter-cropping“, neboli simultánní pěstování více druhů plodin (typicky obilovin) společně s dalšími druhy plodin (např. luštěnin), které tvořily jakýsi předvoj pro následnou výsadbu obilovin. Takovým příkladem je sója, jejíž pěstování prokysličuje půdu a vytváří vhodnější podmínky pro následné pěstování obilovin (McAlvay et al. 2022, 2). Opakem diverzifikované zemědělské výsadby je „mono-cropping“, neboli přístup, kdy je masově upřednostňována výsadba jednoho druhu plodiny. Tento přístup je v současnosti uplatňován i v ČR, a to např. při pěstování řepky olejky (*B. napus*). Mono-cropping je typicky uplatňován při pěstování ekonomicky výhodných plodin (tzv. cash crops), avšak z hlediska prevence nedostatku potravy riskantní strategií, která z krátkodobého horizontu upřednostňuje tržní zisk z výsadby ekonomicky výhodné plodiny nad cílenou diverzifikací sklady pěstovaných plodin pro případ, že jeden druh plodiny nebude mít úspěšnou úrodu (Song et al. 2022, 2).

¹²² Výčet této kategorie jsme již poskytli v sekci 1.1, je však třeba dále poznamenat, že tradičně přijímaný překlad do anglického jazyka může být nepřesný, vzhledem k zahrnutí plodin, které bychom nepovažovali za „zrna“ (konopí a sója). Může se tak jednat o další případ snahy o nalezení umělého ekvivalentu pro specifický čínský kontext. Tomuto rovněž nasvědčuje i základní kategorizace čínské stravy na tzv. staple foods (饭) a non-staple foods (菜), kdy se nejedná výlučně o doslovné překlady těchto termínů, nýbrž jsou zde použity genericky a

keré by bylo možné v případě potřeby zpeněžit nebo směnit (Downs 2000, 278). Autor výslovně neuvádí, které rostliny jsou nejvýznamnější. Přesto tím, že deklaruje svůj zájem o konkrétní rostliny, implicitně zdůrazňuje jejich důležitost rozsahem informací o nich, jako je tomu například u yamu 山药 nebo u hlízy taro 芋头.

V tomto případě Yu Ruweiova práce nabývá v jistém smyslu schizofrenních rysů, protože i navzdory silnému důrazu na deklarování příslušnosti díla k oficiálnímu kánonu, obsahuje i pokus o dodání dávky vlastní invence a uplatnění osobitého přístupu, v němž věcně popisuje způsoby pěstování a zpracování několika druhů rezilientních a ve všech ohledech výhodných plodin, které v případě potřeby lze i zpeněžit, což jsou myšlenky, ve své podstatě uplatňující přístupy kapitalismu. Stejně tak je Yu Ruwei zároveň průkopníkem definování kritických postřehů – zamýšlí se nad účinností dlouhodobých strategií, jako je prevence hladu, a dovoluje si i kreativně se nad problematikou zamyslet: „*Když se zasadí pět zrn, někdy je dobrá úroda a někdy je úroda špatná. Toto je způsobeno výkyvy klimatu. Ale růst taro je vázán na práci. Pokud je způsob pěstování vhodný a péče a hromadění bláta včasné, pak může být [pěstování tara] finančně velmi výhodné a lze se potom spolehnout na to, že v neúrodném roce tak odvrátí hladomor a doplní nedostatek obilovin.*“¹²³ (přeloženo Jennifer Downs 2000, 280).

Tato část díla *Huangzheng Yaolan* poměrně výstižně ilustruje podstatu Yu Ruweiova pohledu na svět. Implicitně poukazuje na skutečnost, že hladomor je sice prvotně vnímán jako přírodní jev, ale je v moci člověka (a tedy i jeho zodpovědností) pokusit se mu svým veškerým možným úsilím zabránit, mimo jiné i osvojením si tržního způsobu myšlení. Tento názor se shoduje s autoři dalších výzkumů¹²⁴. I historička zabývající se ekonomickou historií Číny se zvláštním zaměřením na hladomory, Lillian Li (1982, 691–692), potvrzuje důležitost zavedení většího množství tržních pobídek v predominantně zemědělských společnostech, jako tomu

---

zástupně pro celou kategorii různých plodin, které tvořily základ (饭) a doplnění skladby potravy v Číně (菜, tedy cokoliv, co nebylo 饭) (Dardess 1996, 18–19).

¹²³ Orig.: “*When planting five grains, sometimes there is a good harvest. Sometimes a bad harvest. This is due to variations in climate. But the growth of taro is tied to labor. If the growing method is suitable, and the care and mud piling timely, then it can be very financially rewarding and can be relied on to ward off famine in a bad year and supplement the lack of grains.*”

¹²⁴ Viz Lee 1980 a Rawski 1972.

bylo v případě císařské Číny, tj. motivovat lid k větší podnikavosti a sekundárně tím pak podporovat jejich soběstačnost co se týče zajištění obživy.

Když se vrátíme zpět do k problematice specifického způsobu citačního aparátu, který byl za účelem šíření ideologie a utvrzování legitimacy v dílech, i v *Huangzheng Yaolan* si můžeme povšimnout, že platným prostředkem pro vyjádření životně důležitého významu takové rostliny je nejen rozsah informací o ní (**pragmatický přístup**), ale především množství literárních a historických referencí, jako je tomu v případě výše zmíněného jamu, a poukázání na jeho přítomnost ve starověkých kanonických dílech, jako je *Liexian Zhuan* 列仙传¹²⁵, nebo na zmínky osobností v kontextu dané rostliny, jako je např. Su Dongpo 苏东坡¹²⁶, které mají jen minimální význam pro mimořádné situace a zejména pro kritický nedostatek potravin (**formalistický přístup**) - na tento nedostatek kriticky upozorňuje i Jennifer Downs (2000, 285). Ve světle předchozích interpretací však nyní vnímáme, že Yu Ruwei tyto metatextové prostředky skutečně používá za účelem přesvědčení lidu o užitečnosti včasného pěstování vhodných rostlin.

Je však třeba zmínit, že tento vysoce pragmatický přístup a jeho projevy v popisných pasážích o postupech pěstování a zpracování plodin nejsou unikátním vynálezem Yu Ruweie. Jeho zdrojem je v tomto *Qimin Yaoshu* 齐民要术, rozsáhlé zemědělské pojednání, obsahující řadu druhů rostlin spolu s podrobnými informacemi o jejich pěstování a následném zpracování (Huang 2000, 123), o kterém jsme hovořili již dříve (5.3.4.1). Odkazy na *Qimin Yaoshu* spolu se zamyšlením se o významu prevence hladomoru jako formy krizového řízení činí z *Huangzheng Yaolan* velmi zajímavý, ale poměrně okrajový příspěvek v rámci již tak okrajového žánru čínské hladomorové literatury v období před dynastií Qing.

---

¹²⁵ Taoistická hagiografie (volně přeloženo jako „Životy nesmrtelných“) z 1. stol. př. n. l. Zajímavou skutečností pro tento výzkum je, že překvapivě v tomto druhu díla se poprvé objevuje soudobý disylabický výraz pro vodnici (*B. r. rapa*) 芜菁 (viz publikace autorky výzkumu toho času v recenzním řízení (Šamajová et al. 2023), či Šamajová 2018).

¹²⁶ Songský poeta a gurmán. Je po něm pojmenován i tradiční čínský pokrm, 东坡肉 (dušený vepřový bůček) (Law 2004, 336).

7.2.5 Úskalí komunikace eskulentní vědy

I bez podrobnějšího zkoumání okolností jeho vzniku, jeho postavení v rámci čínského písemného kánonu, či obsahu a formy jeho poselství se lze shodnout na tom, že myšlenky autorů Eskulentního hnutí jsou jedinečným pokusem poskytnout masám prostředky k dosažení soběstačnosti, či poskytnout jim návod, jak přežít krizové situace a převzít tak odpovědnost za svůj osud tím, že se především nebudou spoléhat na humanitární pomoc v době hladomorů ze strany státu. Navzdory tomuto pokrokovému myšlení můžeme při realizaci těchto nepochybně ušlechtilých myšlenek narazit na zdánlivě nepřekonatelné mezery.

Ačkoli se eskulentisté zjevně snažili prokázat legitimitu své práce tím, že se důsledně snažili začlenit své dílo do již v té době hluboce etablovaného formátu žánru *bencao* a dodržovat citační aparát v podobě odkazů na literární a historické prameny, zůstávají zde zásadní otázky, které je třeba řešit při posuzování skutečného dopadu hladomorových příruček. Otázka, jakým způsobem bylo zajištěno šíření těchto rozsáhlých souborů znalostí souvisejících s prevencí hladomoru mezi cílové skupiny (tj. širokou veřejnost), není triviální. Jaký byl skutečný dopad těchto děl a jak byly přístupné široké veřejnosti? Zde máme opět šanci vypožorovat nápadnou analogii s diseminací současné vědy, v níž se mnohými pozorovateli z vnějšku zdá být vnímán poněkud elitářský přístup k dostupnosti vědeckých pramenů. I kdybychom připustili možnost, že byla zajištěna dostatečně široká distribuce příruček, stále můžeme debatovat nad tím, zdali si dílo mohli přečíst i běžní občané a kdo byl tedy jejich čtenářem. Nakolik je reálná představa využití tak širokého a specifického rozsahu poznatků přímo v terénu, přičemž se již nacházíme v kritické fázi nedostatku potravin a již započíná narušení společenského řádu? V tomto scénáři nás napadá myšlenka, že rozhodujícím faktorem úspěchu krizového managementu a komunikace vědy širšímu publiku, která má reálný dopad na zkvalitnění (či v tomto konkrétním případě na záchranu) života, je nalezení vhodného souboru komunikačních prostředků a formy obsahu, který příhodně odráží zmíněné reálné potřeby zamýšlených čtenářů/příjemců, a to bez nadbytečných informací, které slouží jiným než pragmatickým účelům (např. zde konkrétně k propagaci státní ideologie a jako dynastický manifest). Právě zde nacházíme nejcennější historickou zkušenost a dobrou praxi, která se v naší současnosti každým dnem zdá být více a více relevantní i pro náš časoprostor. I v tomto kontextu jsou překvapivým a výstižným komentářem situace postřehy Waltera H. Malloryho (1926), neboť i on spatřoval řešení společenských krizí (jakožto i jejich prevenci) v edukaci, a to ve smyslu šíření osvěty (s. 181).

I když se úsilí autorů Eskulentního hnutí může zdát nepraktické a poněkud ironické vzhledem k tomu, že jen několik let před pádem dynastie Ming došlo k rozsáhlému hladomoru,

poskytuje nám tento soubor publikací jedinečný pohled na okolnosti a důsledky jejich vzniku a poměrně rychlého zmizení z historických záznamů. Závěrem podotkněme, že bez společenského a historického kontextu dynastického úpadku by eskulentní díla pravděpodobně dosáhla zamýšleného cíle; vytvořit benevolentní a prohumanistický narativ, jehož hlavním zájmem bylo dodržování zavedeného formátu, a až sekundárně věnování se skutečně životazachovávajícího obsahu. Tento zmíněný (a poněkud nekritický) narativ je podporován i autory z kruhu Josepha Needhama, kteří Eskulentní hnutí považují za brilantní a jedinečný počit mingské vlády (Needham, Huang a Lu 1986, 328).

7.3 Poohlédnutí se za historií hladomorové literatury v Číně

Po kontextualizaci tematiky hladomoru a role produkce rostlinopisných děl, která odráží snahu čínského císařského aparátu o udržení legitimní linie, se vrátíme k úvaze o rozporu mezi formou, a obsahem těchto děl. Již nyní vnímáme, že díla Eskulentního hnutí se zdají být ideologicky motivovaná, ale kromě jejich kanonické formy nás zajímá i jejich obsah, čemuž jsme se již krátce věnovali u analýzy opomíjeného díla svým zaměřením a dobou vydání defacto zapadajícím do tvorby tohoto hnutí, *Huangzheng Yaolan*.

Jen málo studií se zabývá především významem rostlin a šířením znalostí o jejich pěstování a zpracování. Jako zástupný příklad uveďme Sarah Chen Huang (2021), která se ve své recentní studii zabývá naplněním potenciálu všech rostlin v *Jiuhuang Bencao*. Její práce představuje precedens, který by měl být následován; z hlediska krizového řízení je nezbytné nejen mapovat, a analyzovat kolektivní a do značné míry oddělenou perspektivu státu, ale také pátrat po faktorech, které ovlivňují, co může být skutečně užitečné pro běžné čtenáře manuálů čítajících kritické znalosti znázorněných v literatuře zabývající se prevencí a zmírněním následků hladomoru, tedy pro prostý lid. Zde si opět klademe otázku, nakolik je účinný často citovaný *Jiuhuang Bencao*, který se snaží poskytnout vyčerpávající výčet snad o všech dostupných a jedlých (netoxických) rostlinách, které rostly ve volné přírodě a mohly být potenciálně konzumovány právě v případě nouze. Toto zjištění nás vede k domněnce, že **krizová intervence**, zde reprezentovaná *Jiuhuang Bencao* a dalšími díly podobného formálního stylu vyprodukovanými v rámci Eskulentního hnutí, se zdá být méně účinná než **dlouhodobá prevence**. Prevence je zásadním pojmem, který je hlavním tématem nejen hladomorových příruček, ale i jiné, kanonické, ale silně pragmatické literatury, zosobněné například již mnohokrát zmiňovaným agrikulturní příručkou *Qimin Yaoshu*. Právě z tohoto díla Yu Ruwei hojně čerpal při tvorbě svého *Huangzheng Yaolan*, a tím nás zavedl takřka o tisíc let zpět do třicátých, nebo čtyřicátých let šestého století našeho letopočtu, tedy do doby, kdy tato

komplexní zemědělská příručka vznikla (Li 2001, 26–27). Téma krize je v *Qimin Yaoshu* formálně upozaděno, nebo spíše pouze zešíroka implikováno celkovým zaměřením díla. Přesto se obsah obšírně věnuje několika strategiím, na které upozornil jak Yu Ruwei, tak například Walter H. Mallory (1926) ve své knize *China: Land of Famine*, kde nejenže sm autor pokračuje v popisu stavu, v němž se Čína potýká s tehdy již chronickým nedostatkem potravy, ale také potenciálními řešeními, jak tento problém řešit, byť místy naivní optikou neznalého pozorovatele ze Západu: „*Zuřivý boj o existenci v Číně přirozeně vedl k štěnění/uchovávání¹²⁷ potravy. Tato zásada byla vlastně tak pevně zakotvena praxí generace za generací, že se zakořenila ve společenských zvyklostech lidí, jejich filozofii, a dokonce i v jejich náboženství.*“¹²⁸ (tamtéž, s. 139).

Ačkoli je tón většiny raných západních úvah o poměrech v tehdejší Číně typicky západocentricky zaujatý a hodnotící, musíme ocenit Malloryho bystré pozorovací schopnosti, které neopomněly ani hluboce zakořeněnou praxi uchovávání potravin, a to díky neustálé snaze císařského státu regulovat a zdůrazňovat význam zemědělského plánování i na té nejnižší úrovni, tj, z pohledu jednotlivých domácností, nebo snad díky vydávání obsáhlých zemědělských pojednání, která si dala záležet na upevnování znalosti umění uchovávat potravu, z něhož se pak následně stává umění “uchovávat” lidi. Není překvapující, že právě na tento koncept implicitně odkazuje samotný název několikrát citovaného díla *Qimin Yaoshu*, který možná dříve unikál naší pozornosti. Jak poznamenává H. T. Huang (2000, 402), znak 齐 nebo také v tradičním zápisu 齊, byl rovněž i výraz pro konzervované potraviny, používaný v *Zhouských obřadech* (Zhou Li 周礼). Tuto interpretaci potvrzuje dokonce i souhrnný výkladový slovník z dynastie Qing, *Kangxi Zidian* 康熙字典¹²⁹. V *Shuowen Jiezi* 说文解字¹³⁰

---

¹²⁷ Pozn.: Z anglického originálu můžeme vnímat jistou dichotomii (v obou případech relevantní tématu), kdy slovní spojení „conservation of food“ lze interpretovat buď jako šetření potravinami, anebo jako uchovávání potravin na delší dobu. Je poměrně pravděpodobné, že v tomto případě autor zvolil tento výraz zcela záměrně.

¹²⁸ Orig.: “*The fierce struggle for existence in China has naturally led to a conservation of food. In fact, the principle has been so firmly established by the practice of generation after generation that it has become ingrained in social customs of the people, their philosophy, and even their religion.*”

¹²⁹ ... 《周礼·天官·醢人五齐注》齐，当为齏。五齐，昌本脾栓熊猫拍深蒲也。《疏》齏苹果肉之通称。又与池同。(康熙字典·卷八·齐部)

¹³⁰ 《说文解字》齐部：齐：禾麦吐穗上平也。象形。凡叁之属皆从叁。

je doložena další nápadná zmínka o *qi* jako o výrazu pro skladování obilí, která nás může vést k přehodnocení překladu *Qimin Yaoshu*. Termín mohl být použit záměrně jako dvojznačný, a to jak jako odkaz na obsah knihy, tak jako časoprostorový odkaz na místo, kde byla kniha poprvé vydána (Li 2001, 27)¹³¹, případně v nejjednodušším významu¹³².

S ohledem na tuto skutečnost se obracíme ke studiu konzervačních praktik, které se objevují v čínských historických záznamech, protože mohou představovat potenciálně významnou strategii nenápadné, ale zato přirozené a především dlouhodobé prevence hladomoru, na rozdíl od vládních intervencí z konce období Qing, které, pokud nebyly udržovány, pravděpodobně vedly k přílišné závislosti lidí na podpůrných opatřeních, což postupně zničilo jejich schopnost praktikovat flexibilitu ve stravování, jakož i šetrné a promyšlené zacházení se zdroji potravy. Jak byly tyto postupy a metody technicky koncipovány a prováděny, které rostliny se ukázaly být obzvláště užitečné díky jejich testování v těžkých dobách, bude předmětem našeho budoucího zkoumání.

---

¹³¹ Stát severního (北齐) a jižního Qi (南齐), viz Kroll 2017, 356.

¹³² Tj. úplný, či kompletní.

8 ZÁVĚREČNÁ DISKUZE

V poslední kapitole této disertační práce se zaměříme na shrnutí nejzásadnějších zjištění, která vychází z dílčích závěrů předešlých kapitol této práce. V rámci shrnutí se rovněž vyjádříme k výzkumným otázkám tak, jak byly definovány v sekci zabývající se metodologií výzkumu (kapitola 2).

V **první kapitole** jsme se pokusili nastínit motivaci tohoto výzkumu, která se formovala po dobu několika let a která vyvstala z autorčina zájmu o zkoumání kulturního významu rostlin. Tato práce se snaží zasadit o vnímání rostlin jako součástí kultury, či jako hmotných materiálních artefaktů a iniciovat nové přístupy, jak tyto zkoumat. Jako veškeré kulturní komplexy jsou rostliny zachyceny v písemných formátech, to nám umožňuje rostliny zkoumat jako textovou informaci. Ve stejném duchu jsme se snažili poskytnout čtenáři co možná nejobsáhlejší výčet disciplín, nehledě na jejich základní příslušnost k humanitním, či přírodovědným vědám, které se studiem kulturních rostlin mohou zabývat. Zásadní otázkou celého výzkumu bylo, jaký z těchto přístupů se jeví jako nejvhodnější, či abychom se vyhnuli zbytečnému hodnocení, nejrelevantnější. Studium rostlin v sobě skýtá obrovský multidisciplinární potenciál, jmenovali jsme přístupy z etnobotaniky, botaniky, digital humanities, archeobotaniky, či kulturní antropologie, z nichž pro tento konkrétní výzkum vyvstává jako nejvhodnější studium historie z pohledu tzv. „malých“ nebo „všedních“ věcí. Přínos mikrohistorické perspektivy vnímáme primárně v tom, že jejím prostřednictvím můžeme nahlížet na makrohistorii. Právě tyto všední věci ovlivňují běžný chod společnosti a rozhodují o jejím přežití, či zániku. Krize zapříčiněné nedostatkem potravy, které mohou mít různé primární důvody, přímo ovlivňují čínský dynastický cyklus. Zde vyslovme myšlenku, že historie, je vlastně historie environmentální, protože právě životní prostředí, nikoliv pouze politicky významné osobnosti, tvarují a utváří tok dějin.

V **druhé kapitole** jsme se snažili čtenáře seznámit s alternativními možnostmi, jak studovat abstraktní koncepty, jakými je třeba význam rostlin pro kulturu, autenticita pokrmů, nebo kvantitativní popis kulturních praktik. Pokusili jsme demonstrovat přínos těchto přístupů z digital humanities, avšak společně s kritickým zhodnocením míry jejich aplikovatelnosti, či úskalí užívání podobných přístupů. Za zásadní zjištění můžeme považovat skutečnost, že strojové metody jsou plodným zdrojem inovace a skýtají potenciál efektivně asistovat při tradičním studiu (nikoliv a pouze jen) humanitních témat. Nelze však zcela eliminovat individuální přístup jednotlivých výzkumníků, kteří jsou s limity strojových metod analýzy

textu dobře obeznámeni. K tomuto závěru jsme došli při nedostatečích sémantického třídění a selekci plodin ze zkoumaného díla (*Qimin Yaoshu*).

V **třetí kapitole** jsme měli za úkol se seznámit se základními principy etnobotaniky a vybranými etnobotanickými studii zabývajícími se významnými kulturními rostlinami, přičemž jsme se nejvíc snažili věnovat kritickému zhodnocení užití zvolených metod a konceptů a samotné etnobotaniky jako názvu pro studium čínských rostlinovědných komplexů. Tato kapitola se tak nestala jen pouhým encyklopedickým výčtem definic a historie etnobotaniky, ale plnohodnotnou dílčí analýzou diskurzu, který se jeví být poměrně silně založený na eurocentrických konceptech a zaměřený na exotizující studium neevropských rostlinovědných tradic, které díky snaze aplikovat na ně západní kulturní kategorie mohou být vnímány nevědecky, podřadně, či jinak umocňovat koncept „jinakosti“. Vzhledem k tomu, že se tohoto přístupu chceme vyvarovat, a naopak podporovat studium nezápadních kultur jako hledání společných rysů, nikoliv jen odlišností, bylo zásadním dílčím závěrem ustanovení terminologie, kterou jsme se snažili aplikovat ve zbytku této práce. Tato sebereflexe je patrná i v úpravě názvu této práce.

Abychom byli schopni komparace a lepšího zhodnocení specifík a vývoje čínské rostlinopisné tradice, bylo ve **čtvrté kapitole** naším úkolem i stručné poskytnutí zásadních historických okamžiků z vývoje evropského botanického programu, se zvláštním zřetelem na to, kdy došlo k ustanovení této vědy, a jaká jsou kritéria vědeckosti. Z těchto obecných kritérií vědeckosti se pro zaměření tohoto výzkumu zdá být nejzásadnější kritérium vědeckého jazyka, který je v celém západním světě spojován s latinou. Absence latiny v čínském kánonu je tak hlavním kritériem, které z čínské tradice dělá odlišnou, „nevědeckou“ entitu a podporuje myšlenku monolitizace západní vědy. Z našeho historického průzkumu jsme se dále dozvěděli, že evropská geneze botaniky v podstatě kopírovala historický vývoj v Evropě, a to včetně náhlých vzruchů a pádů, či zásadních objevů. Pokud bychom měli použít techničtější a obraznější příměr, mohli bychom evropský botanický vývoj zobrazit pomocí sinusoidy. Z evropské botanické tradice tak především vyčnívají velikáni, kteří se zasloužili o různá prvenství. Jmenujme Carla Linnaea a jeho binomickou nomenklaturu, tj. dvojí pojmenování rodové a druhové v latině a národním jazyce.

Popis vývojových milníků evropské botanické tradice sloužil jako vstupní bod pro jeho komparaci s čínskou rostlinovědou v **páté kapitole**. Zde jsme si jako primární cíl určili na příkladu kulturně významné plodiny (*Brassica rapa* var. *rapa*, čili vodnice, nebo jejich příbuzných) zmapovat rostlinopisné milníky v Číně. Zde jsme se zabývali pouze díly z období

čínských dynastií, tj. od dynastie Han. Výčet nesledoval poněkud arbitrární řazení dle chronologie vydání děl, ale podle jejich příslušnosti k žánrům, které poprvé definoval Joseph Needham a kol. (1986). Na těchto rostlinopisných dílech jsme sledovali jejich strukturu, formu a obsah. Mapováním velkého počtu děl jsme zjistili, že na rozdíl od Needhama jsou nejproduktivnější žánry rostlinopisných děl čtyři. Lexikograficko-encyklopedické slovníky, tradiční rostlinopisy (*bencao*), agrikulturní příručky a hladomorová literatura. Tyto žánry jsou v čínské rostlinovědné historii kontinuální a tvoří jakési konstanty souborů znalostí o přírodě. Z formálního hlediska je společným jmenovatelem dodržování citačního aparátu, který čerpá z předešlých prací a snaží se o jejich kompilaci. Z pohledu současné vědy bychom takovou strategii nazvali jako „mapování dosavadního stavu poznání“, či „state of the art“. Specifické na této strategii je, že čínští autoři necitují autory, ale názvy děl. Díky této tradici je vývoj rostlinopisu prostý náhlých vzruchů a pádů. Zásadní zlom přichází až s osobností Li Shizhena, který publikací svého *Bencao Gangmu (Osnova rostlinopisů)* 本草綱目 stanovuje nový standard. Jedná se o nejobsáhlejší dílo, které tímto z pohledu konfuciánského ideálu dosahuje dokonalosti, vzhledem k zahrnutí takřka všech dosavadních poznatků o přírodě. Z pohledu západního ideálu vyzdvihněme, že Li Shizhen je empirikem, který jako jeden z prvních čínských autorů dodává vlastní kritické zhodnocení předešlých rostlinopisných prací. Po Li Shizhenovi však přichází období generických produkcí, které svou hloubkou již nedosahují věhlasu Liho. Prostor pro dalšího tradičního polyhistora je dále blokován konfrontací čínského tradičního rostlinopisu s evropskou botanikou, která začíná být plouživě do Číny importována již evropskými misionáři v průběhu 17. a 18. století, a v 19. století je asimilována do této tradice plně, kdy i pro botaniku jako vědní obor vzniká v čínském jazyce název *Zhiwuxue* (植物学).

Na tyto poznatky jsme ihned navázali v **šesté kapitole**, kde jsme se pokusili o syntetické zhodnocení jednotlivých rostlinopisných žánrů v čínské historii, přičemž jsme definovali základní filozofické koncepty, které měly zásadní vliv na obsah a formu této tradice. Této kategorizaci společně s formativními koncepty říkáme fundamentálie a patří mezi ně bezesporu koncepty *gewu* 格物 a *gezhi* 格致, které bychom souhrnně popsali jako motivace zkoumání všeho kolem v souborném duchu, a to do úplnosti. Tyto koncepty se projevují u všech rostlinopisných žánrů. Dále jmenujme koncept nápravy jmen, *zhengming* 正名, který se projevoval napříč všemi žánry děl, a to i těmi méně jazykově orientovanými. Snaha o výčet a revizi názvů rostlin je tak kulturně specifickým jevem, který představuje další výzvu pro západního badatele. Posledním nejzásadnějším formativním konceptem čínského rostlinopisu jmenujme konfuciánský ideál starostlivého otce, který se stará o blaho svého lidu a který mu za

tuto starost propůjčuje Mandát Nebes. Jedná se tak o formu společenského kontraktu, který sekundárně sloužil jako motivace čínského státního aparátu udržovat linku produkce rostlinopisných děl, která byla považována za kanonická. K jazykové situaci poznamenejme, že ačkoliv je latinský binomický systém často dáván do kontrastu s nelatinskými systémy, v čínském kontextu se jedná o jakousi analogii v používání literárního jazyka, který sloužil jako pojítka sdružující danou oblast. Latina v evropském kontextu sloužila jako pojítka mezi národními jazyky a jako vědecká *lingua franca*. V Číně vzhledem k homogenitě jazykového zápisu ani nebyla potřeba. V tabulce níže nalezneme souhrnnou kategorizaci nejproduktivnějších žánrů čínského rostlinopisného kánonu s přihlédnutím na specifické poznatky, které vyvstaly z důkladného studia formy, obsahu a společenské funkce jednotlivých žánrů.

	<i>lexikografické encyklopedické slovníky</i>	<i>a čínská materia medica (bencao)</i>	<i>agrikulturní příručky</i>	<i>hladoromová literatura</i>
<i>peaky</i>	Han, Tang a Qing	Tang, Song, Ming	Song, Yuan, Ming, Qing	Ming
<i>první dílo</i>	<i>Erya</i> 尔雅	<i>Shennong Bencao Jing</i> 神农本草经	<i>Fan Sheng Zhi Shu</i> 范胜之书	<i>Jiuhuang Bencao</i> 救荒本草
<i>významná díla</i>	<i>Erya</i> 尔雅, <i>Yupian</i> 玉篇, <i>Fangyan</i> 方言, <i>Shuowen Jiezi</i> 说文解字	<i>Shennong Bencao Jing</i> 神农本草经, <i>Bencao Jing Jizhu</i> 本草经集注, <i>Xinxiu Bencao</i> 新修本草, <i>Zhenglei Bencao</i> 证类本草, <i>Bencao Gangmu</i> 本草纲目	<i>Qimin Yaoshu</i> 齐民要术, <i>Yinshan Zhengyao</i> 饮膳正要, <i>Wang Zhen Nongshu</i> 王祯农书	<i>Jiuhuang Bencao</i> 救荒本草, <i>Huangzheng Yaolan</i> 荒政要览
<i>obsah</i>	soupis encyklopedický, etymologie výrazů, místní variety	organický svět v heslech (fauna, flora, nerosty)	zemědělské techniky, předpisy a plodiny, recepty	soupis jedlých planě rostoucích rostlin
<i>forma</i>	reference na kanonické texty, sémantické i arbitrární kategorizace	reference na kanonické texty, sémantické i arbitrární kategorizace, habitat, toxicita, původ, etymologie, léčebné a další využití	reference na kanonické texty, habitat, původ, etymologie, praktické	reference na kanonické texty, habitat, původ, toxicita, léčebné a další využití

			informace, postupy, návody	
<i>společenská funkce</i>	všeznalost/ 格物, 格 致, studijní kánon	všeznalost/格物, 格致, prevence a léčba, kontinuita, legitimita	všeznalost/ 格物 , 格致 , prevence hladu, legitimita, Mandát Nebes	všeznalost/ 格物, 格 致 , intervence, ideologie, legitimita, Mandát Nebes

Tabulka 15: Souhrnná kategorizace čínského rostlinopisu s ohledem na formu i obsah

V této kapitole jsme se rovněž dozvěděli, že díky vysoké kontinuitě čínské rostlinopisné tradice lze mapovat historické události a tyto korelovat se zásadními společenskými jevy, jakými jsou krize, které přímo souvisí s distribucí rostlinopisných znalostí, tj. hladomorů. Toto zjištění koresponduje s přístupy zkoumání historie všedních věcí, či historie environmentu. Lze tedy říci, že životní prostředí přímo utváří historii. V antropocentrickém vidění historie je tímto hybatelem člověk, v environcentrickém je člověk stavěn do pozice, kdy jeho zásadním příspěvkem do toku dějin je, jakým způsobem s touto manipulací přírody vyrovná.

V **sedmé** a zároveň poslední **kapitole** jsme se na základě předchozího studia čínského rostlinopisu a jeho relevanci pro společensko-historický vývoj věnovali analýze eskulentního, nebo také hladomoropisného diskurzu. Hladomorová literatura vyvstala zcela přirozeně jako nejzajímavější a zároveň nejunikátnější kategorie čínského rostlinopisu, a to vzhledem ke své přímé spojitosti se společenskými krizemi, tedy hladomorů, které jsme jmenovali výše. V této analýze jsme se primárně věnovali kritickému zhodnocení motivace produkce hladomorových děl, jejich společenskému užítku v kontextu společenské situace období vlády dynastie Ming, kdy toto Eskulentní hnutí, jak jej pojmenoval Needham a kol. (1986) bylo aktivní. Zjistili jsme, že hladomorová literatura je v podstatě komplementární k rostlinopisné literatuře (*bencao*), protože zcela věrně kopíruje strukturu tohoto žánru. Z rostlinopisné produkce se stal manifest dynastické kontinuity a tím pádem i legitimacy. Může tak říct, že zde docházelo k prioritizaci formy nad obsahem, která je v podstatě selháním komunikace vědy. Tuto interpretaci ještě více umocňuje skutečnost, že obsah hladomorových rostlinopisů se omezoval na výčet marginálních a nutričně chudých rostlin, které sice člověka neotrávily, ale zároveň ani nezasytily. Právě zde kontrastuje dílo *Huangzheng Yaolan*, které, ačkoliv bylo vyprodukováno s explicitním motivem hladomoru, a v době vlády dynastie Ming, tedy v době eskulentní produkce, nebylo Needhamem a kol. (1986) zahrnuto do hladomorového kánonu. Z komentářů jeho autora jsme

došli k závěru, že se tak mohlo stát kvůli explicitní kritice vládnoucí vrstvy, která je z pohledu autora zodpovědná za hladomor a za potýkání se s jeho následky, čímž bylo implikováno, že takový vládce má pozbýt Mandát Nebes, protože nenaplnil svou základní povinnost, nasytit lid. Hladomorové Eskulentní hnutí tak můžeme považovat za ideologický manifest mingské vlády na pozadí společenské transformace, která představovala hrozbu pro stabilitu čínské kulturní kontinuity. Právě dílo *Huangzheng Yaolan* nás utvrdilo v tom, že pro skutečné, nezideologizované řízení společnosti v krizi je zásadní prevence, nikoliv intervence. Intervenci v tomto případě zastupují kanonická rostlinopisná díla eskulentního typu (*Jiuhuang Bencao*), zatímco prevenci *Huangzheng Yaolan* a *Qimin Yaoshu*, ze kterého předešlé dílo do velké míry čerpá. Díky tomuto zjištění se nám podařilo revidovat hladomornou literaturu (viz 7.1) a zahrnout do ní díla, která nejsou pouhou variací na rostlinopisy *bencao*, ale která upřednostňují prevenci v podobě systematického zacházení s rostlinami, které bychom mohli definovat jako preventivní diskurzivní markery, jejichž výčet nalezneme v tabulce níže:

Navrhované diskurzivní markery

<i>produkce</i>	setí a sběr	种
<i>zpracování</i>	střídání rostlin	代/替/换
<i>další úprava</i>	nakládání, kvašení, nasolování, sušení, výroba omáček	藏/酱/酿/ 酵/酝 菹/ 泡/溇/酸/ 糟/腌/干
	přidávání do jídla, nadstavování obilovin, kaše	加+N/增羹 /粥/糊/糜/ 麩
	bílkovinné náhražky	豆腐, 豆 乳, 面筋

Tabulka 16: Diskurzivní markery prevence hladu

Tento soubor činností soustředěných na zpracování potravy a její uchování z dlouhodobého hlediska, a tedy připravenost na případné hladomorové scénáře můžeme chápat jako skutečným projevem pragmatismu, který není zastiňován ideologickou clonou. V konjunkci s konkrétním výčtem několika mála plodin (viz níže) tak dostáváme základ pro kvantifikaci preventivních strategií.

Alternativní rostliny

<i>odolné zeleniny</i>	vodnice (<i>B. r. rapa</i>)	芜菁/蔓菁/ 蔓荆
	ředkev (<i>Raphanus sativus</i>)	萝
	zelí (<i>B. r. chinensis, pekinensis</i>)	菘菜/白菜
<i>hlízy</i>	taro (<i>Colocasia esculenta</i>)	芋
	yam (<i>Dioscorea</i>)	山药
<i>marginální obiloviny</i>	proso (<i>Panicum miliaceum, Setaria italica</i>)	稷
<i>pseudoobiloviny</i>	merlík (<i>Chenopodium</i>)	莱/藜
	amarant (<i>Amaranthus</i>)	苋
	čirok (<i>Sorghum</i>)	高

Tabulka 17: Čínský nouzový rostlinný kánon

Právě soubor těchto činností typicky najdeme v dílech, která Needham a kol. (1986) klasifikují jako agrikulturní příručky. Pevně tedy doufáme, že zjištění tohoto výzkumu přispějí k alternativnímu vnímání žánru agrikulturních příruček jako zcela zásadního nejen v kontextu čínské historie, ale že budou sloužit jako příklad dobré praxe, který má potenciál být aplikován i na náš čas i prostor. Ostatně souslednost několika krizí z recentní doby, a to včetně krize klesající společenské relevance humanitních věd v primárně technokratické společnosti nás pouze utvrdila v relevanci zkoumání tohoto tématu na pomezí věd. Právě zde čtenáři příhodně poskytneme následující nadčasovou citaci z předmluvy *Huangzheng Yaolan*, která nejen vystihuje skutečný humanistický a pragmatický přístup k řízení v krizi, ale zároveň se v ní neubráníme jisté paralele se současnou situací:

„Dodnes se úředníci běžně řídí rutinou a nesoustředí se na politiku boje proti hladomoru. Jednoho dne nastane krize a pak se náhodně snaží situaci napravit. Je směšné se domnívat, že se tím změní stav nouze celé země a jejího lidu.“¹³³

Yu Ruwei, autor *Huangzheng Yaolan*, se tak stává nadčasovým komentátorem své doby, který ačkoliv částí své práce je konformním vůči stanovenému formátu zavedené praxe rostlinopisné produkce, přichází s pragmatickým zhodnocením doby, myšlenkami o zodpovědnosti vladařů a jejich roli v učení lidu soběstačnosti a jistého druhu **subsistenční rezilience**. Nově kontextualizuje *Qimin Yaoshu* v subžánru hladomorové literatury, tzv. **prevenční literatury**, čímž nám poskytuje důvod, proč tento zásadní a formativní pramen zkoumat i v budoucnu.

---

¹³³ Orig.: „Down to today, officials ordinarily follow routine and do not concentrate on famine policy. One day there is a crisis, then they haphazardly attempt to patch up the situation. It is ridiculous to believe that this can relieve the distress of the country and the people.“ (přeloženo Jennifer Downs 2000, 274).

9 RESUMÉ

This doctoral research was primarily aimed at discovering the intersection between the sciences that have historically studied, and presently continue to study, cultivated plants. The importance of plants has been given to the ancient world, at both extremes of the Eurasian cultural continuum. The beginning of interest in the study of plants can be traced back to the early days of writing. The first treatises compiling extensive knowledge about plants date from this period, as exemplified by ancient Roman-Greek classics such as Theophrastus, Pliny, and Pedanius Dioscorides. The aim of this research was to provide an analytical summary and classify the existing study of plants, from the early development to the modern concept, and to compare the two traditions (Chinese and European) with respect to their cultural-philosophical-linguistic specifics. Particular attention was paid to a unique genre of the Chinese plant tradition, the so-called famine literature, which has no parallel in the European context. The so-called Esculentist Movement, a series of Ming-dynasty-era writings on famine food, as coined by Joseph Needham and his collaborators, however, proved to be a very strong ideological manifest whose main purpose was to serve the legitimisation of the imperial rule, and an extension of Confucian ideals, namely the maintaining of the Mandate of Heaven and fulfilling the role of a benevolent and caring father to his people by providing them with means of survival in times of hardship. Moreover, it was discovered that the truly pragmatic and famine-preventive literature could be traced to the 6th-century agricultural treatise, *Qimin Yaoshu*, whose primary focus on crop production, harvesting, processing and long-term preservation plays a vital role in maintaining flexible subsistence patterns in China. This research attempted to introduce approaches to the subject of cultural plants from different perspectives, especially from the perspective of environmental history, and the history of every day, which, in the form of environmental and social crises could be considered the driving force of history.

10 BIBLIOGRAFIE

10.1 Odborné monografie

ALBUQUERQUE, Ulysses Paulino, Marcelo Alves RAMOS, Washington Soares FERREIRA Júnior a Patrícia Muniz DE MEDEIROS. 2017. *Ethnobotany for Beginners*. Springer International Publishing, 2017.

ALLABY, Michael. 2010. *Plants: Food, Medicine, and the Green Earth*. Infobase Publishing.

ANDERSON, Eugene N. 1988. *The Food of China*. New Haven: Yale University Press.

ANDERSON, Eugene N. 2014. *Food and Environment in Early and Medieval China*. University of Pennsylvania Press.

ANDERSON, Frank J. 1977. *An Illustrated History of the Herbals*. New York: Columbia University Press.

ANDERSON, Margaret J. 1997. *Carl Linnaeus: Father of Classification*. United States: Enslow.

ARBER, Agnes. 1912. *Herbals. Their origin and evolution. A chapter in the history of botany 1470–1670*. Cambridge University Press.

BAXTER, William H. 1992. *A Handbook of Old Chinese Phonology*. Berlin: Mouton de Gruyter.

BEAGON, Mary (přel.). 2005. *The elder Pliny on the human animal: Natural History, Book 7*. Oxford University Press.

BERLIN, Brent. 1992. *Ethnobiological classification: principles of categorization of plants and animals in traditional societies*. Princeton: Princeton University Press.

BLUNT, Wilfrid. 2004. *Linnaeus: the compleat naturalist*. London: Frances Lincoln.

BRAY, Francesca a Joseph NEEDHAM. 1984. *Science and Civilisation in China, Volume 6 Biology and Biological Technology, Part 2: Agriculture*. Cambridge University Press.

BRETSCHNEIDER, Emil. 1881. *Early European Researches into the Flora of China*. London: Royal Asiatic Society.

BRETSCHNEIDER, Emil. 2011. *History of European Botanical Discoveries in China*. Severus Verlag.

- BROOK, Timothy. 1998. *The Confusions of Pleasure. Commerce and Culture in Ming China*. University of California Press.
- CAMPANY, Robert F. 2005. "Eating Better than Gods and Ancestors". In *Of Tripod and Palate: Food, Politics, and Religion in Traditional China*, editoval Roel Sterckx, 96–122. New York: Palgrave Macmillan.
- COBLIN, W. South. 1993. "Erh ya". In *Early Chinese Texts: A Bibliographical Guide*, editoval Michael Loewe, 94–99. University of California Berkeley.
- CREAMER, Thomas B. I. 1992. "Lexicography and the History of the Chinese language". In *History, Languages, and Lexicographers*, editoval Ladislav Zgusta, 105–135. Tübingen: Max Niemeyer Verlag.
- CROFT, William. 2003. *Typology and Universals*. Cambridge University Press.
- ČELAKOVSKÝ, Ladislav. 1876. *Adam Zalužanský ze Zalužan ve svém poměru k nauce o pohlaví rostlin*. V Praze: L. Čelakovský.
- DAVIS, M. 2001. *Late Victorian Holocausts: El Niño Famines and the Making of the Third World*. London: Verso.
- DARDESS, John W. 1996. *A Ming Society. T'ai-ho County, Kiangsi, in the Fourteenth to Seventeenth Centuries*. University of California Press.
- DESMOND, Adrian a James MOORE. *Darwin*. London: Michael Joseph, Penguin Group, 1991.
- DIKÖTTER, Frank. 2010. *Mao's Great Famine: The History of China's Most Devastating Catastrophe, 1958–62*. Bloomsbury Publishing.
- DOTT, Brian R. 2020. *The Chile Pepper in China: A Cultural Biography*. New York: Columbia University.
- DU, Cheng a Jin-shuang MA. 2021. *Chinese Plants Names Index 2010-2017*. Les Ulis: EDP Sciences. <https://doi.org/10.1051/978-2-7598-2503-5>.
- EBERHARD, Wolfram. 2005. *A History of China*. New York: Cosimo.
- FANG, Xiuqi, Yun SU, Zhudeng WEI a Jun YIN. 2019. "Social Impacts of Climate Change in Historical China". In *Socio-Environmental Dynamics along the Historical Silk Road*, editovali

L. E. Yang H.-R. Bork, Xiuqi Fang a S. Mischke, 231–245. New York: Springer International Publishing. https://doi.org/10.1007/978-3-030-00728-7_11.

FRODIN, David G. 2001. *Guide to Standard Floras of the World: an Annotated, Geographically Arranged Systematic Bibliography of the Principal Floras, Enumerations, Checklists, and Chorological Atlases of Different Areas*. Cambridge University Press.

GEERTS, A. J. C. 1878. *Les produits de la nature japonaise et chinoise*. Yokohama: C. Lévy.

GLARE, P. G. W. 1968. *Oxford Latin Dictionary*. Oxford University Press/Clarendon Press.

GLAZE, Florence E. 1998. “Medical Writer: Behold the Human Creature”. In *Voice of the Living Light: Hildegard of Bingen and Her World*, editovala Barbara Newman. Berkeley, Los Angeles: University of California Press.

GOLAHNY, Amy (ed.). 2004. *Points of Contact: Crossing Cultural Boundaries*. Bucknell University Press.

GOTTHELF, Allan, William W. FORTENBAUGH, Robert W. SHARPLES (ed.). 1988. *Historiae I: plantarum et animalium. Theophrastean Studies: Fifteen Papers on Natural Science, Physics and Metaphysics, Ethics, Religion, and Rhetoric*. Transaction Publishers.

GUY, R. Kent. 1987. *The Emperor's Four Treasuries: Scholars and the State in the Late Chien-lung Era*. Harvard University Asia Center. Dostupné z: <https://doi.org/10.2307/j.ctt1tfj96c>.

HARDY, Gavin a Laurence TOTELIN. 2015. *Ancient Botany*. Routledge.

HARVEY-GIBSON, Robert J. 1919. *Outlines of the History of Botany*. London: A&C Black Ltd.

HEALY, John F. 2004. *Pliny the Elder: Natural History: A Selection*. Penguin Classics.

HELLE, Horst J. 2017. “Confucius: Recapture the Lost Splendor”, In *China: Promise or Threat?: A Comparison of Cultures* editoval Horst J. Helle, 97–111. Brill, Leiden, Boston,.

HOOGERVORST, Tom. 2013. *Southeast Asia in the ancient Indian Ocean world*. British Archaeological Reports.

HUANG, Hsing Tsung. 2000. *Science and Civilisation in China, Volume 6 Biology and Biological Technology, Part 5: Fermentations and Food Science*. Cambridge University Press.

CHANG, Kwang-chih. 1977. *Food in Chinese Culture: Anthropological and Historical Perspectives*. New Haven: Yale University Press.

- ISELY, Duane. 1994. *One Hundred and One Botanists*. Iowa State University Press.
- JEONG, Su-il. 2016. *The Silk Road Encyclopedia*. Irvine, CA: Seoul Selection.
- JIN, Qiu. 1999. *The Culture of Power: Lin Biao and the Cultural Revolution*. Stanford, California: Stanford University Press.
- JIRÁNEK, Tomáš, Milena LENDROVÁ a Marie MACKOVÁ. 2009. *Z dějin české každodennosti: Život v 19. století*. Praha: Karolinum.
- JÖCKLE, Clemens. 2003. *Encyclopedia of Saints*. Konecky & Konecky.
- KARLGRÉN, Bernard. 1950. *The Book of Odes; Chinese Text, Transcription and Translation*. A reprint of the translation only from his papers in BMFEA, 16 and 17.
- KILGARRIFF, A., C. R. HUANG, P. RYCHLÝ, S. SMITH, a D. TUGWELL. 2005. "Chinese word sketches". In *Words in Asian cultural context: Proceedings of the 4th Asialex Conference*. Singapore.
- KOCHHAR, S. L. 2016. *Economic Botany: A Comprehensive Study*. Cambridge University.
- KREBS, Robert E. a Carolyn A. KREBS. 2003. *Groundbreaking Scientific Experiments, Inventions, and Discoveries of the Ancient World*. Greenwood Publishing Group.
- KROLL, Paul W. 2017. *A Student's Dictionary of Classical and Medieval Chinese*. Leiden: Brill.
- KUBÍČKOVÁ, Věra. 2021. *Zahrada a zdraví. Botanické knihy šesti století ve sbírkách Vědecké knihovny v Olomouci*. Vědecká knihovna v Olomouci.
- KUTNAR, František. 1963. *Malé dějiny brambor*. Havlíčkův Brod: Východočeské nakladatelství.
- LAW, Eugene. 2004. *Intercontinental's best of China*. Beijing: China Intercontinental Press.
- LEGGE, James. 1871. *The She King (The Book of Poetry), The Chinese Classics, Vol. IV, Pts 1 & 2*. Hong Kong: Lane Crawford.
- LI, Hui-Lin. 1979. *Nan-Fang Ts'ao-Mu Chuang: a Fourth Century Flora of Southeast Asia*. The Chinese University Press.
- LI, Lillian M. 2007. *Fighting Famine in North China: State, Market, and Environmental Decline. 1690s–1900s*. Stanford, Stanford University Press.

- LI, Shizhen. 2003. *Compendium of Materia Medica (Bencao Gangmu)* (6 sv.). Beijing: Foreign Languages Press.
- LI, Wenhua (ed.). 2001. *Agro-Ecological Farming Systems in China*. The Parthenon Publishing Group Inc.
- LIN, Jianfu. 1996. "Xinxiu bencao", In *Zhongguo xueshu mingzhu tiyao*, editoval Gucheng Zhou. Shanghai: Fudan daxue chubanshe.
- LONG, George a Charles KNIGHT (ed.). 1842. "Theophrastus". In *Penny cyclopaedia of the Society for the Diffusion of Useful Knowledge*, editovali George Long a Charles Knight, 332–334. London: Society for the Diffusion of Useful Knowledge.
- LUŽNÝ, Dušan. 2013. *Metodologie společenských věd*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci.
- MAKEHAM, John. 2008. *China: The World's Oldest Living Civilization Revealed*. Thames & Hudson.
- MALLORY, Walter H. 1926. *China: Land of famine*. New York: American Geographical Society.
- MANNING, Kimberley a Felix WEMHEUER (ed.). 2011. *Eating Bitterness. New Perspectives on China's Great Leap Forward and Famine*. University of British Columbia Press.
- MATTHIOLI, Petr. O. 2003. *Herbář neboli Bylinář. Svazek I*. Praha: Levné Knihy KMa.
- MÉTAILIÉ, Georges. 2001. "The Bencao Gangmu of Li Shizhen: An Innovation in Natural History?" In *Innovation in Chinese Medicine*, editovala Elizabeth Hsu, 221–261. Cambridge University Press.
- MÉTAILIÉ, Georges. 2001a. "The Formation of Botanical Terminology: A Model or a Case Study?" In *New Terms for New Ideas: Western Knowledge & Lexical Change in Late Imperial China*, editovali Michael Lackner, Iwo Amelung a Joachim Kurtz, 327–338. Leiden: Brill.
- MÉTAILIÉ, Georges. 2015. *Science and Civilisation in China, Volume 6: Biology and Biological Technology, Part 4: Traditional Botany: An Ethnobotanical Approach*. Cambridge University Press.

- MEYER, Frederick G., Emily E. TRUEBLOOD a John L. HELLER. 1999. *The Great Herbal of Leonard Fuchs: De historia stirpium commentarii insignes, 1542 (Notable Commentaries on the History of Plants)*. Stanford University Press.
- MORRISON, Robert. 1823. *A Dictionary of the Chinese Language, in Three Parts, Vol. III., Part I*. Macao: East India Company's Press.
- MORTON, Alan G. 1981. *History of Botanical Science*. London: Academic Press, Inc.
- MOY, Gerald G. a F. Han. 2014. "History of Foodborne Disease in Asia— Examples from China, India, and Japan". In *Encyclopedia of Food Safety Volume 1*, editovala Yasmine Motarjemi, 22–27. Academic Press.
- NEEDHAM, Joseph, Gwei-Djen LU, a Hsing-Tsung HUANG. 1986. *Science and Civilisation in China, Volume 6 Biology and Biological Technology, Part 1: Botany*. Cambridge University Press.
- NEWMAN, Lucile F. (ed.). 1995. *Hunger in History: Food Shortage, Poverty, and Deprivation*. Wiley-Blackwell.
- NUTTON, Vivian. 2004. *Ancient Medicine*. Routledge.
- OCHOA, George, Jennifer HOFFMAN a Tina TIN. 2005. *Climate: the force that shapes our world and the future of life on earth*. Emmaus, Pennsylvania: Rodale.
- OLIVOVÁ, Lucie. 2005. *Tabák v čínské společnosti (1600-1900). Historická studie o tabáku v čchingské kultuře a společnosti*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci.
- PEŠEK, Jiří. 1991. *Jiří Melantrich z Aventýna – Příběh pražského arcitiskaře*. Praha: Melantrich.
- QUENNELL, Marjorie a Charles H. B. QUENNELL. 1895. *A History of Everyday Things in England* (four volumes). B.T. Batsford Ltd.
- RACKHAM, Harris (přel.). 1967. *Pliny: Natural History*. London: William Heineman, Ltd., 1967.
- RAWSKI, Emily S. 1972. *Agricultural Change and the Peasant Economy of South China*. Cambridge: Harvard University Press.
- ROCHE, Daniel. 2000. *History of Everyday Things. The Birth of Consumption in France, 1600-1800*. Cambridge University Press.

ROSSEL, Gerda. *Taxonomic-Linguistic Study of Plantain in Africa*. Leiden. Research School CNWS School of Asian, African and Amerindian Studies, 1998.

SAGART, Laurent. 2008. "The expansion of Setaria farmers in East Asia: A linguistic and archaeological model". In *Past Human Migrations in East Asia: Matching Archaeology, Linguistics and Genetics*, editovali A. Sanchez-Mazas, Roger Blench, Malcolm D. Ross, Ilia Peiros a Marie Lin, 133–157. Routledge Taylor & Francis Group.

SAID, Edward. *Orientalism*. New York: Pantheon, 1978.

SERRUYS, Paul L-M. 1959. *The Chinese Dialects of Han Time According to Fang Yen*. Berkeley: University of California Press.

SHERWOOD, Shirley. 2005. *A New Flowering: 1000 Years of Botanical Art*. Oxford: Ashmolean Museum.

SCHUESSLER, Axel. 2007. *ABC Etymological Dictionary of Old Chinese*. University of Hawaii Press.

SINGH, Gurcharan. 2004. *Plant Systematics: An Integrated Approach*. Science Publishers.

SKALICKÁ, Anna, Václav VĚTVIČKA a Václav ZELENÝ. 2012. *Botanický slovník rodových jmen cévnatých rostlin*. Praha: Aventinum.

SLAMĚŇÍKOVÁ, Tereza a David UHER. 2022. *Svět v sinogramech*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci.

SPENCE, Jonathan D. 1999. *The Search for Modern China*. New York: W. W. Norton.

SPENGLER, Robert N. III. 2019. *Fruit From the Sands: The Silk Road Origins of the Foods We Eat*. University of California Press.

STACE, Clive A. 1991. *Plant Taxonomy and Biosystematics*. Cambridge University Press.

STEVENS, Peter F. 1994. *The Development of Biological Systematics: Antoine-Laurent de Jussieu, Nature, and the Natural System*. Columbia University Press.

THOMPSON, Larry Clinton. 2009. *William Scott Ament and the Boxer Rebellion: Heroism, Hubris, and the "Ideal Missionary"*. Jefferson, NC: McFarland.

THROOP, Priscilla (přel.). 1998. *Hildegard von Bingen's Physica. The Complete English Translation of Her Classic Work on Health and Healing*. Rochester, VM: Healing Arts Press.

- TURNER, Nancy J. 2014. *Ancient Pathways, Ancestral Knowledge: Ethnobotany and Ecological Wisdom of Indigenous Peoples of Northwestern North America*. McGill-Queen's University Press.
- UHER, David. 2013. *Hanská grammatologie*. Univerzita Palackého v Olomouci.
- UNSCHULD, Paul U. 1986. *Medicine in China: A History of Pharmaceuticals*. Berkeley: University of California Press.
- VOGEL, Hans Ulrich a Günther DUX (ed.). 2010. *Concepts of Nature: A Chinese-European Cross-Cultural Perspective*. Brill.
- WALEY, Arthur. 1937. *The Book of Songs [translation of the Shih Ching]*. London: Allen & Unwin.
- WILL, Pierre-Étienne. a Roy Bin WONG. 1991. *Nourish the People: The State Civilian Granary System in China, 1650–1850*. Michigan: Ann Arbor.
- WILKINSON, Endymion. 2012. *Chinese History: A New Manual*. Cambridge, MA: Harvard University Asia Center, Harvard-Yenching Institute Monograph Series.
- WILLIAMS, David M. a Sandra KNAPP (ed.). 2010. *Beyond Cladistics: The Branching of a Paradigm*. University of California Press.
- WINTER, Zikmund. 2014. *Z rodiny a domácnosti staročeské* [online]. Praha: Městská knihovna v Praze. Dostupné z: https://web2.mlp.cz/koweb/00/04/03/47/12/z_rodiny_a_domacnosti_staroceske.pdf
- WOOLF, Greg. 2007. *Ancient Civilizations: The Illustrated Guide to Belief, Mythology, and Art*. Barnes & Noble.
- YANG, Jisheng. 2008. *Tombstone. The Great Chinese Famine, 1958–1962*. New York: Farrar, Strauss and Giroux.
- YANG, Lihui. a Deming AN. 2005. *Handbook of Chinese Mythology*. Santa Barbara: ABC-CLIO.
- YATES, Robin D. S. 1995. "War, Food Shortages and Relief Measures in Early China". In *Hunger in History: Food Shortage, Poverty and Deprivation*, editovala Lucile F. Newman, 147–177. Wiley-Blackwell.

10.2 Odborné články

ANTONELLA CARABAJAL, Mónica P., María C. PEREA, María I. ISLA a Iris C. ZAMPINI. 2020. “The Use of Jarilla Native Plants in a Diaguita-Calchaquí Indigenous Community from Northwestern Argentina: An Ethnobotanical, Phytochemical and Biological Approach.” *Journal of Ethnopharmacology* 247: 112258. <https://doi.org/10.1016/j.jep.2019.112258>.

ARMSTRONG, Chelsey Geralda. 2018. “Skookum Root: Ethnobotany of Hellebore (*Veratrum Viride*) in Northwest British Columbia.” *Ethnobiology Letters* 9(2): 197–205. <https://doi.org/10.14237/eb1.9.2.2018.1298>.

BARRETT, T. H. 2007. “Climate Change and Religious Response: The Case of Early Medieval China”. *Journal of the Royal Asiatic Society* 17(2): 139–156. <https://doi.org/10.1017/S1356186307007146>.

BENEŠ, Jaromír, Valentina TODOROVSKA, Kristýna BUDILOVÁ, Jaromír KOVÁRNÍK, Jaroslav PAVELKA, Nevenka ATANASOSKA, Jiří BUMERL, Assunta FLORENZANO, Tereza MAJEROVIČOVÁ, Václav VONDROVSKÝ, Michaela PTÁKOVÁ, Petr BEDNÁŘ, Lukáš RICHTER a Lukáš KUČERA. 2021. “What about Dinner? Chemical and Microresidue Analysis Reveals the Function of Late Neolithic Ceramic Pans“. *Molecules* [online] 26(3391). <https://doi.org/10.3390/molecules26113391>.

BERISHA, Rinor, Renata SÕUKAND, Anely NEDELICHEVA, a Andrea PIERONI. 2022. The Importance of Being Diverse: The Idiosyncratic Ethnobotany of the Reka Albanian Diaspora in North Macedonia. *Diversity* [online] 14(11): 936. <https://doi.org/10.3390/d14110936>.

BHATIA, Harpreet, Yash Pal SHARMA, R. K. MANHAS a Kewal KUMAR. 2018. “Traditionally Used Wild Edible Plants of District Udhampur, J&K, India.” *Journal of Ethnobiology and Ethnomedicine* [online] 14(73). <https://doi.org/10.1186/s13002-018-0272-1>.

BRAY, Francesca. 1981. Millet cultivation in China: A Historical Survey. *Journal d'agriculture traditionnelle et de botanique appliquée* 8-3-4: 291–307.

CÁMARA-LERET, Rodrigo, Miguel A. FORTUNA a Jordi BASCOMPTE. 2019. “Indigenous Knowledge Networks in the Face of Global Change.” *Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America* 116(20): 9913–9918. <https://doi.org/10.1073/pnas.1821843116>.

COELHO, Fabiana Chagas, Cleide Adriane Signor TIRLONI, Aline Aparecida Macedo MARQUES, Francielly Mourão GASPAROTTO, Francislaine Aparecida Dos Reis LÍVERO,

- Arquimedes GASPAROTTO Junior. 2019. "Traditional Plants Used by Remaining Healers from the Region of Grande Dourados, Mato Grosso Do Sul, Brazil." *Journal of Religion and Health* 58(2): 572–588. <https://doi.org/10.1007/s10943-018-0713-0>.
- CONSTANT, Natasha Louise a Milingoni Peter TSHISIKHAWE. 2018. "Hierarchies of Knowledge: Ethnobotanical Knowledge, Practices and Beliefs of the Vhavenda in South Africa for Biodiversity Conservation." *Journal of Ethnobiology and Ethnomedicine* [online] 14(56). <https://doi.org/10.1186/s13002-018-0255-2>.
- CUERRIER, Alain, Courtenay CLARK a Christian H. NORTON. 2019. "Inuit Plant Use in the Eastern Subarctic: Comparative Ethnobotany in Kangiqsualujuaq, Nunavik, and in Nain, Nunatsiavut." *Botany* 97(5): 271–282. <https://doi.org/10.1139/cjb-2018-0195>.
- DE VOS, Paula. 2010. "European Materia Medica in Historical Texts: Longevity of a Tradition and Implications for Future Use." *Journal of Ethnopharmacology*, 132 (1): 28–47. <https://doi.org/10.1016/j.jep.2010.05.035>.
- DOWNS, Jennifer E. 2000. "Survival strategies in Ming dynasty China: Planting techniques and famine foods." *Food and Foodways* 8: 273–288. <https://doi.org/10.1080/07409710.2000.9962094>.
- EDGERTON-TARPLEY, Kathryn 2013. "Tough Choices: Grappling with Famine in Qing China, the British Empire, and Beyond." *Journal of World History* 24: 135–176. <https://doi.org/10.1353/jwh.2013.0000>.
- FADIMAN, Maria. 2019. "Can the Use of a Specific Species Influence Habitat Conservation? Case Study of the Ethnobotany of the Palm *Iriartea Deltoidea* and Conservation in Northwestern Ecuador." *Journal of Latin American Geography*, 18(1): 115–140. <https://muse.jhu.edu/article/719694>.
- FALTÝNEK, Dan, Hana OWESIANKOVÁ a Ondřej KUČERA. 2018. "Genetic Analysis of Cabbages and Related Cultivated Plants Using the Bag-of-Words Model." *Linguistic Frontiers* 1: 122–32. <https://doi.org/10.2478/lf-2018-0011>.
- FAN, Ka-wai. 2009. "Climatic change and dynastic cycles in Chinese history: a review essay". *Climatic Change* 101: 565–573. <https://doi.org/10.1007/s10584-009-9702-3>.
- FARUQUE, Mohammad Omar, Gang FENG, Md Nurul Amin KHAN, James W. BARLOW, Umme Ruman ANKHI, Sheng HU, M. KAMARUZZAMAN, Shaikh Bokhtear UDDIN a

- Xuebo HU. 2019. “Qualitative and Quantitative Ethnobotanical Study of the Pangkhua Community in Bilaichari Upazilla, Rangamati District, Bangladesh.” *Journal of Ethnobiology and Ethnomedicine* [online] 15(1). <https://doi.org/10.1186/s13002-019-0287-2>.
- FONGE, B. A., S. E. ESSOMO, T. E. BECHEM, P. T. TABOT, B. D. ARREY, Y. AFANGA a E. M. ASSOUA. 2019. “Market Trends and Ethnobotany of Orchids of Mount Cameroon.” *Journal of Ethnobiology and Ethnomedicine* [online] 15(1). <https://doi.org/10.1186/s13002-019-0308-1>.
- FULLER, Pierre. 2015. “Decentring international and institutional famine relief in late nineteenth-century China: in search of the local.” *European Review of History: Revue européenne d'histoire* 22: 873–889. <https://doi.org/10.1080/13507486.2015.1048189>.
- GARIBALDI, Ann a Nancy TURNER. 2004. Cultural Keystone Species: Implications for Ecological Conservation and Restoration. *Ecology and Society* [online] 9(3). <https://doi.org/10.5751/ES-00669-090301>.
- GREENOUGH, Paul R. 1982. “Comments from a South Asian Perspective: Food, Famine, and the Chinese State.” *The Journal of Asian Studies* 41: 789–797. <https://doi.org/10.2307/2055450>.
- HARRELSON, Walter. 1976. Famine in the Perspective of Biblical Judgements and Promises. *Soundings: An Interdisciplinary Journal* 59(1): 84–99. <http://www.jstor.org/stable/41177984>.
- HILL, Arthur W. 1915. “The History and Functions of Botanic Gardens”. *Annals of the Missouri Botanical* 2 (1/2): 185–240. <https://doi.org/10.2307/2990033>.
- HINSCH, Bret. 1988. “Climatic Change and History in China”. *Journal of Asian History* 2(22): 131–159. <http://www.jstor.org/stable/41930720>.
- HOLMES, Edward M. 1906. “Horticulture in Relation to Medicine”. *Journal of the Royal Horticultural Society* 31: 42–61.
- HONG, Liya, Jingxian ZHUO, Qiyi LEI, Jiangju ZHOU, Selena AHMED, Chaoying WANG, Yuxiao LONG, Feifei LI a Chunlin LONG. 2015. “Ethnobotany of Wild Plants Used for Starting Fermented Beverages in Shui Communities of Southwest China.” *Journal of Ethnobiology and Ethnomedicine* [online] 11. <https://doi.org/10.1186/s13002-015-0028-0>.
- HUANG, Chen S. 2021. “Fulfilling the Potential of All Plants: Jiuhuang Bencao and the Discourses on Famine Foods in the Ming Dynasty.” *Ming Qing Studies*: 87–126.

HUNN, Eugene. 1982. The utilitarian factor in folk biological classification. *American Anthropologist* 84(4): 830–847. <https://www.jstor.org/stable/676494>.

CHABI, Mariano C., Anicet G. DASSOU, Innocent DOSSOU-AMINON, David OGOUCHORO, Bonaventure Omondi AMAN, Alexandre DANSI. 2018. “Banana and Plantain Production Systems in Benin: Ethnobotanical Investigation, Varietal Diversity, Pests, and Implications for Better Production.” *Journal of Ethnobiology and Ethnomedicine* [online] 14(1). <https://doi.org/10.1186/s13002-018-0280-1>.

CHAPPELL, Hilary a Alain PEYRAUBE. 2014. The History of Chinese Grammars in Chinese and Western Scholarly Traditions. *Language & History* 57(2): 107–136. <https://doi.org/10.1179/1759753614Z.00000000032>.

JANAČKOVIĆ, Pedja, Milan GAVRILOVIĆ, Milica MILETIĆ, Maja RADULOVIĆ, Stefan KOLAŠINAC a Zora Dajić STEVANOVIĆ. 2022. Small regions as key sources of traditional knowledge: a quantitative ethnobotanical survey in the central Balkans. *Journal of Ethnobiology and Ethnomedicine* [online] 18(1): 70. <https://doi.org/10.1186/s13002-022-00566-0>.

JANKU, Andrea. 2018. “Drought and Famine in Northwest China: A Late Victorian Tragedy.” *Journal of Chinese History* 2(2): 373–391. <https://doi.org/10.1017/jch.2018.4>.

JUŽNIČ, Stanislav. 2015. “Central-European Jesuit Scientists in China, and Their Impact on Chinese Science”. *Asian Studies* [online] III XIX(2).

KARLGREN, Bernhard. 1931. “The Early History of the Chou Li and Tso Chuan Texts”. *Bulletin of the Museum of Far Eastern Antiquities* 3: 1–59.

KILGARRIFF, A., Vít BAISA, Jan BUŠTA, Miloš JAKUBÍČEK, Vojtěch KOVÁŘ, Jan MICHELFEIT, Pavel RYCHLÝ a Vít SUCHOMEL. 2014. “The Sketch Engine: ten years on. Lexicography”. *ASIALEX*, 1: 7–36.

KOVÁRNÍK, Jaromír a Jaromír BENEŠ. 2018. “Microscopic Analysis of Starch Grains and its Applications in the Archaeology of the Stone Age”. *Interdisciplinaria Archaeologica* IX/1: 83–93. <https://doi.org/10.24916/iansa.2018.1.6>.

KUČERA, Lukáš, Jaroslav PEŠKA, Pavel FOJTÍK, Petr BARTÁK, Pavla KUČEROVÁ, Jaroslav PAVELKA, Veronika KOMÁRKOVÁ, Jaromír BENEŠ, Lenka POLCEROVÁ, Miroslav KRÁLÍK a Petr BEDNÁŘ. 2019. “First direct evidence of broomcorn millet (*Panicum*

miliaceum) in Central Europe“. *Archaeological and Anthropological Sciences* 11: 4221–4227. <https://doi.org/10.1007/s12520-019-00798-4>.

KURZ, Johannes L. 2007. “The Compilation and Publication of the Taiping Yulan and the Cefu Yuangui”. *Extrême-Orient, Extrême-Occident* 1 (H–S): 39–76.

LA ROSA, Alfonso, Laura CORNARA, Alessandro SAITTA, Akram M. SALAM, Santo GRAMMATICO, Marco CAPUTO, Tommaso LA MANTIA a Cassandra QUAVE. 2021. Ethnobotany of the Aegadian Islands: safeguarding biocultural refugia in the Mediterranean. *Journal of Ethnobiology and Ethnomedicine* [online] 17(1): 47. <https://doi.org/10.1186/s13002-021-00470-z>.

LI, Hui-Lin. 1969. “The Vegetables of Ancient China.“ *Economic Botany* 23(3): 253–260. <https://www.jstor.org/stable/4253062>.

LI, Lillian M. 1982. “Introduction: Food, Famine, and the Chinese State.” *The Journal of Asian Studies* 41: 687–707. <https://doi.org/10.2307/2055445>.

LIANG, Zhitao a Zhao, Zhongzhen. 2017. “The Original Source of Modern Research on Chinese Medicinal Materials: Bencao Texts.” *HSOA Journal of Alternative, Complementary & Integrative Medicine* 3(4): 1–9. <https://doi.org/10.24966/ACIM-7562/100045>.

LIU, Dongyang, Hong CHENG, Rainer W. BUSSMANN, Zhiyong GUO, Bo LIU, Chunlin LONG. 2018. “An Ethnobotanical Survey of Edible Fungi in Chuxiong City, Yunnan, China.” *Journal of Ethnobiology and Ethnomedicine* [online] 14(1). <https://doi.org/10.1186/s13002-018-0239-2>.

LUDWINSKY, Rafaela H. a Natalia HANAZAKI. 2018. “Ethnobotany in a Coastal Environmental Protected Area: Shifts in Plant Use in Two Communities in Southern Brazil.” *Journal of Ethnobiology and Ethnomedicine* [online], 14(1). <https://doi.org/10.1186/s13002-018-0265-0>.

LUO, Binsheng, Bo LIU, Hongzhen ZHANG, Hongkang ZHANG, Xuan LI, Lijuan MA, Yizhou WANG, Yujia BAI, Xinbo ZHANG, Jianqin LI, Jun YANG a Chunlin LONG. 2019. “Wild Edible Plants Collected by Hani from Terraced Rice Paddy Agroecosystem in Honghe Prefecture, Yunnan, China.” *Journal of Ethnobiology and Ethnomedicine* [online] 15(1). <https://doi.org/10.1186/s13002-019-0336-x>.

MA, Ying, Binsheng LUO, Qiang ZHU, Dongxing MA, Qi WEN, Jinchao FENG, Dayuan XUE. 2019. “Changes in Traditional Ecological Knowledge of Forage Plants in Immigrant

Villages of Ningxia, China.” *Journal of Ethnobiology and Ethnomedicine* [online], 15(1). <https://doi.org/10.1186/s13002-019-0333-0>.

MCALVAY, Alex C., Aaron P. RAGSDALE, Makenzie E. MABRY, Xinshuai QI, Kevin A. BIRD, Pablo VELASCO, Hong AN, Chris PIRES a Eve EMSHWILLER. 2021. Brassica rapa Domestication: Untangling Wild and Feral Forms and Convergence of Crop Morphotypes. *Molecular Biology and Evolution* 38: 3358–3372. <https://doi.org/10.1093/molbev/msab108>.

MCALVAY, Alex C., Anna DIPOLA, A. Catherine D’ANDREA, Morgan L. RUELLE, Marine MOSULISHIVILI, Paul HALSTEAD a Alison G. POWER. 2022. Cereal species mixtures: an ancient practice with potential for climate resilience. A review. *Agronomy for Sustainable Development* 42(100). <https://doi.org/10.1007/s13593-022-00832-1>

MONGALO, Nkoana Ishmael a Tshepiso Jan MAKHAFOLA. 2018. “Ethnobotanical Knowledge of the Lay People of Blouberg Area (Pedi Tribe), Limpopo Province, South Africa.” *Journal of Ethnobiology and Ethnomedicine* [online] 14(1). <https://doi.org/10.1186/s13002-018-0245-4>.

NEEDHAM, Joseph. 1967. “The Roles of Europe and China in the Evolution of Oecumenical Science.” *Advancement of Science* 24: 83-98.

NEEDHAM, Joseph a Gwei-Djen LU. 1969. “The Esculentist Movement in Mediaeval Chinese Botany, Studies on Wild (Emergency) Food Plants.” *Archives internationales d'histoire des sciences* 2: 225–48. PMID: 11613594.

NEEDHAM, Joseph. 1976. “The Evolution of Oecumenical Science: The Roles of Europe and China.” *Interdisciplinary Science Renews* 1(3): 202–212.

NICOLSON, Dan H. 1991. “A History of Botanical Nomenclature”. *Annals of the Missouri Botanical Garden* 78 (1): 33–56.

NUGENT-HEAD, Julie A. 2014. “The First Materia Medica: The Shen Nong Ben Cao Jing.” *The Journal of Chinese Medicine* 104: 24–28.

NUNES, Ernane N., Natan M. GUERRA, Edna ARÉVALO-MARÍN, Carlos Antônio B. ALVES, Viviany T. DO NASCIMENTO, Denise D. DA CRUZ, Ana H. LADIO, Silvanda de M. SILVA, Rodrigo S. DE OLIVEIRA, Reinaldo F. P. DE LUCENA. 2018. “Local Botanical Knowledge of Native Food Plants in the Semiarid Region of Brazil.” *Journal of Ethnobiology and Ethnomedicine* [online] 14(1). <https://doi.org/10.1186/s13002-018-0249-0>.

- OUÉDRAOGO, Korotimi, Kangbéni DIMOBE, Issouf ZERBO, Daniel ETONGO, Alhassane ZARE a Adjima THIOMBIANO. 2019. “Traditional Knowledge and Cultural Importance of *Gardenia Erubescens* Stapf & Hutch. in Sudanian Savanna of Burkina Faso.” *Journal of Ethnobiology and Ethnomedicine* [online] 15(28). <https://doi.org/10.1186/s13002-019-0305-4>.
- PENG, Bi-Sheng a Min LU. 2020. “From religious manual to herbal pharmacopoeia: a textual study of the formation and transformation of Shennong’s Classic of Materia Medica”. *Traditional Medicine Research* 5(5): 368–376. doi: <https://doi.org/10.53388/TMR20200428177>.
- PENG, Xuanwei. 2015. “Pragmatic Presupposition in Chinese Categorization: A Figure–ground Angle of Radicals’ Roles in Shuowen Jiezi.” *Journal of Pragmatics* 88: 1–18. <https://doi.org/10.1016/j.pragma.2015.08.007>.
- RANA, Dipika, Anupam BHATT a Brij LAL. 2019. “Ethnobotanical Knowledge among the Semi-Pastoral Gujjar Tribe in the High Altitude (Adhwari’s) of Churah Subdivision, District Chamba, Western Himalaya.” *Journal of Ethnobiology and Ethnomedicine* [online] 15(1). <https://doi.org/10.1186/s13002-019-0286-3>.
- RODRÍGUEZ, Mireia A., Andrea ANGUEYRA, Antoine M. CLEEF a Tinde VAN ANDEL. 2018. “Ethnobotany of the Sierra Nevada Del Cocuy-Güicán: Climate Change and Conservation Strategies in the Colombian Andes.” *Journal of Ethnobiology and Ethnomedicine* [online] 14(34). <https://doi.org/10.1186/s13002-018-0227-6>.
- SAGART, Laurent, Guillaume JACQUES, Yunfan LAI, Robin J. RYDER, Valentin THOUZEAU, Simon J GREENHILL a Johann-Mattis LIST. 2019. “Dated language phylogenies shed light on the ancestry of Sino-Tibetan.” *Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America* 116(21): 10317–10322. <https://doi.org/10.1073/pnas.1817972116>.
- SHARMA, Alpy, Deepika THAKUR a Sanjay Kr. UNİYAL. 2019. “Plant-Derived Utility Products: Knowledge Comparison across Gender, Age and Education from a Tribal Landscape of Western Himalaya.” *Journal of Ethnobiology and Ethnomedicine* [online] 15(1). <https://doi.org/10.1186/s13002-019-0346-8>.
- SHIUE, Carol H. 2004. “Local Granaries and Central Government Disaster Relief: Moral Hazard and Intergovernmental Finance in Eighteenth- and Nineteenth-Century China.” *The Journal of Economic History* 64: 100–124. <https://doi.org/10.1017/S002205070400261X>.

- SHIUE, Carol H. 2005. “The Political Economy of Famine Relief in China, 1740-1820.” *Journal of Interdisciplinary History* 36: 33–55. <https://doi.org/10.1162/0022195054026301>.
- SONG, Chun, Qili WANG, Xiaofeng ZHANG, Clement K. SARPONG, Wenjing WANG, Taiwen YONG, Xiaochun WANG, Yu WANG a Wenyu YANG. 2020. Crop Productivity and Nutrients Recovery in Maize–Soybean Additive Relay Intercropping Systems Under Subtropical Regions in Southwest China. *International Journal of Plant Production* 14(2): 373–387. <https://doi.org/10.1007/s42106-020-00090-9>.
- SPENGLER, Robert N. III, Sören STARK, Xinying ZHOU, Daniel FUKS, Basira MIR-MAKHAMAD, Rasmus BJORN, Hongen JIANG, Luca M. OLIVIERI, Alisher BEGMATOV a Nicole BOIVIN. 2021. „A Journey to the West: The Ancient Dispersal of Rice Out of East Asia“. *Rice* [online] 14(83). <https://doi.org/10.1186/s12284-021-00518-4>.
- TANG, Li, Hongliang LU, Jixiang SON, Shargan WANGDUE, Xinzhou CHEN, Zhengwei ZHANG, Xinyi LIU, Nicovel BOIVIN a Robert N. Spengler III. 2021. „The transition to a barley-dominant cultivation system in Tibet: First millennium BC archaeobotanical evidence from Bangga“. *Journal of Anthropological Archaeology* [online] 61. <https://doi.org/10.1016/j.jaa.2020.101242>.
- TANG, Li, Hongliang LU, Xinzhou CHEN, Hailu XU, Nicole BOIVIN, Michael STOROZUM, Feng YANG, Shuai LI, Xinyi LIU a Robert N. Spengler III. 2022. “Prehistoric agricultural decision making in the western Himalayas: ecological and social variables“. *Antiquity* 96(389): 1214-1231. <https://doi.org/10.15184/aqy.2022.80>.
- THAKUR, Deepika, Alpy SHARMA a Sanjay Kr. UNİYAL. 2017. “Why They Eat, What They Eat: Patterns of Wild Edible Plants Consumption in a Tribal Area of Western Himalaya.” *Journal of Ethnobiology and Ethnomedicine* [online] 13(1). <https://doi.org/10.1186/s13002-017-0198-z>.
- TURNER, Nancy, J. 1988. “The importance of a rose: evaluating the cultural significance of plants in Thompson and Liloet interior Salish”. *American Anthropology* 90(2): 272–290. <https://doi.org/10.1525/aa.1988.90.2.02a00020>.
- VONTA, Mark, María T. PULIDO-SILVA, Teresa DIEGO-VARGAS, Aurelia VITE-REYES, Andrew P. VOVIDES a Angélica CIBRIÁN-JARAMILLO. 2019. “Ethnobotany of Mexican and Northern Central American Cycads (Zamiaceae)”. *Journal of Ethnobiology and*
- WALRAVENS, Hartmut. 2011. “Flora Sinensis Revisited”. *Monumenta Serica* 59: 341–352.

YEBOUK, Cheikh, Fatima Zahrae REDOUAN, Guillermo BENÍTEZ, Mohamed BOUHBAL, Mohamed KADIRI, Ahmed Ismail BOUMEDIANA, Joaquín MOLERO-MESA a Abderrahmane MERZOUKI. 2020. "Ethnobotanical Study of Medicinal Plants in the Adrar Province, Mauritania." *Journal of Ethnopharmacology* [online] 246: <https://doi.org/10.1016/j.jep.2019.112217>.

ZHANG, David D., C. Y. JIM, George C.-S. LIN, Yuan-Qing HE, James J. WANG a Harry F. LEE. 2006. "Climatic Change, Wars and Dynastic Cycles in China Over the Last Millennium". *Climatic Change* 76: 459–477. <https://doi.org/10.1007/s10584-005-9024-z>.

ZHAO, Xiaohua. 2016. "Natural Disasters and the Development of Chinese History." *Journal of Cultural Interaction in East Asia* 7: 25–34. <https://doi.org/10.1515/jciea-2016-070103>.

ZHAO Zhongzhen, Ping GUO a Eric BRAND. 2018. A concise classification of bencao (materia medica). *Chinese Medicine* 13(18). <https://doi.org/10.1186/s13020-018-0176-y>.

10.3 Primární zdroje

GU, Yewang. 543. *Yupian* [online]. Dostupné z: <https://ctext.org/wiki.pl?if=gb&res=598705&remap=gb>

HAN, Ji. (n.d.). *Nanfang Caomu Zhuang* [online]. Dostupné z: <https://ctext.org/wiki.pl?if=gb&res=687592&remap=gb>

HU, Sihui. 1330. *Yinshan Zhengyao* [online]. Dostupné z: <https://ctext.org/wiki.pl?if=gb&res=968624&remap=gb>

JIA, Sixie. 535. *Qimin Yaoshu* [online]. Dostupné z: <https://ctext.org/wiki.pl?if=gb&res=537732&remap=gb>

Kangxi Zidian [online]. 1710–1716. Dostupné z: <https://ctext.org/kangxi-zidian/210/0/zhs>

LI, Shizhen. 1596. *Bencao Gangmu* [online]. Dostupné z: <https://ctext.org/wiki.pl?if=gb&res=8&remap=gb>

Lun Yu [online]. 5.–6. stol. př. n. l. Dostupné z: <https://ctext.org/analects/zhs>

MING, Jia. 1368. *Yinshi Xuzhi* [online]. Dostupné z: <https://ctext.org/wiki.pl?if=gb&res=461589&remap=gb>

Shennong Bencao Jing [online]. 184–280. Dostupné z: <https://ctext.org/wiki.pl?if=en&res=580853&remap=gb>

SU, Jing. 659. *Xinxiu Bencao* [online]. Dostupné z:

<https://ctext.org/wiki.pl?if=gb&res=923585&remap=gb>

Taiping Yulan [online]. 977–984. Dostupné z: <https://ctext.org/taiping-yulan/zhs>

TANG, Shenwei. 11. stol. *Zhenglei Bencao* [online]. Dostupné z:

<https://ctext.org/wiki.pl?if=gb&res=435587&remap=gb>

TAO, Hongjing. 499. *Bencao Jing Jizhu* [online]. Dostupné z:

<https://ctext.org/wiki.pl?if=gb&res=987826&remap=gb>

XU, Shen. 2. stol. *Shuowen Jiezi* [online]. Dostupné z: <https://ctext.org/shuo-wen-jie-zi/zhs>

YANG, Xiong. 1. stol. př. n. l. *Fangyan* [online]. Dostupné z: <https://ctext.org/fang-yan/zhs>

YU, Ruwei. *Huangzheng Yaolan* [online]. 1607. Dostupné z:

<https://ctext.org/wiki.pl?if=en&res=493929&remap=gb>

ZHANG, Zhongjing. 170–219. *Jingui Yaolüe* [online]. Dostupné z: <https://ctext.org/jinkui-yaolue/zhs>

ZHOU, Gong. 3. stol. př. n. l. *Erya* [online]. Dostupné z: <https://ctext.org/er-ya/zhs>

ZHU, Su. 1406. *Jiuhuang Bencao* [online]. Dostupné z:

<https://ctext.org/wiki.pl?if=en&res=161339&remap=gb>

10.4 Ostatní zdroje

AbeBooks. b.r. [online]. “Adami Zaluziansky a Zaluzian, Medicinæ doctoris Methodi Herbariæ, Libri Tres, Volume 1, Textus.” cit. [8. 3. 2023]. Dostupné z: <https://www.abebooks.com/Adami-Zaluziansky-Zaluzian-Medicinæ-doctoris-Methodi/31096837760/bd>.

Antikvariatik. b.r. [online]. “Herbarz: ginak Bylinář.”. cit. [8. 3. 2023]. Dostupné z: https://www.antikvariatik.sk/?podstranka=kniha&id_knihy=79994#index_obsah_vnutri_knih_a_obrazky.

DOWNS, Jennifer E. 1995. “Famine Policy and Discourses on Famine in Ming China (1368–1644).” Disertační práce. University of Minnesota.

eFloras. b.r. [online]. “Chinese Plant Names.” Dostupné z: <http://www.efloras.org/>.

European Commission. 2022 [online]. "The Linguistic Roots of Europe's Agricultural Transition." cit. [19. 4. 2022]. Dostupné z: <https://cordis.europa.eu/project/id/716732>. Chinese Text Project. 2006 [online]. Dostupné z: <https://ctext.org/>.

Gudai Hanyu Cidian (Daziben). 2002. Beijing: Shangwu Yinshiguan.

KILGARIFF, Adam, Pavel RYCHLÝ, Pavel SMRŽ a David TUGWELL. 2004 [online]. Itri-04-08 *The Sketch Engine*. Information Technology. Dostupné z: <https://www.sketchengine.eu/>.

Knihkupectví Karolinum. b.r. [online]. „Z dějin české každodennosti. Život v 19. století.“ cit. [13. 3. 2023]. Dostupné z: https://www.cupress.cuni.cz/ink2_ext/index.jsp?include=podrobnosti&id=228396. KUBÁT, Miroslav, Vladimír MATLACH a Radek ČECH. 2014 [online]. *QUITA – Quantitative Index Text Analyzer*. Dostupné z: <https://kol.ff.upol.cz/quita/>.

LEE, James. 1980. "Population Growth and Regional Development in Southwest China, 1250–1850". Workshop paper.

LIN, Dong Ning. 1994. "*Power and representation in Victorian discourse on China*". Disertační práce. University of Maryland.

Merriam-Webster Dictionary. b.r. [online]. "Botany." cit. [4. 11. 2019]. Dostupné z: <https://www.merriam-webster.com/dictionary/botany>.

ŠAMAJOVÁ, Kateřina. 2018. "*Vnímání Číny skrze její kulturní artefakty*". Diplomová práce. Univerzita Palackého v Olomouci.

The Society for Economic Botany. b.r. [online]. "About The Society for Economic Botany." cit. [11. 3. 2023]. Dostupné z: <http://www.econbot.org/home/about/about-seb.html>.

Wenlin Institute, Inc. 1998 [online]. "Wenlin Software for Learning Chinese". Dostupné z: <https://wenlin.com/>.

Wikipedia Commons. b.r. [online]. "Plantarum historia succulentarum = (Plate 38)." cit. [8. 3. 2023]. Dostupné z: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Plantarum_historia_succulentarum_%3D_%28Plate_38%29_BHL280804.jpg.

11 REJSTŘÍK POJMŮ

- Adam z Veleslavína 58
- Adam Zalužanský ze Zalužan 58
- agrikulturní příručky 83, 100–104, 106, 118, 119, 131, 145, 155, 160, 161, 164
- Alexander Williamson 114
- Alphonse de Candolle 51, 60, 61
- alternativní rostliny, též nouzové rostliny 25, 164
- An Outline of the First Principle of Botany* 114
- antropologie 19, 38, 39, 158
- archeobotaniky 13, 158
- archeolingvistika 13
- archeometrie 13
- Auguste Pyrame de Candolle 60
- Austronézané 16
- Autoorientalismus 48
- Bencao Beiyao* 本草備要 („*Nezbytnosti rostlinopisné*“) 118
- Bencao Congxin* 本草从新 („*Nový rostlinopis*“) 119
- Bencao Gangmu Shiyi* 本草綱目拾遺 („*Osnova rostlinopisů doplněna o spisy ztracené*“) 119
- Bencao Gangmu* 本草綱目 (*Osnova rostlinopisů*) 107, 110, 117, 118, 123, 124, 130, 139, 146, 160, 161
- Bencao Huiyan* 本草匯言 („*Kompilace rostlinopisné*“) 118
- Bencao Jing Jingzhu* 本草經集注 („*Komentáře k rostlinopisnému kánonu*“) 88, 89, 104, 130, 161
- bencao* literatura (čínská materia medica, též lékopis, též rostlinopis) 16, 17, 23, 24, 26, 64, 67, 72, 73, 83, 86–93, 97, 99, 104–107, 110, 114, 117–119, 123, 124, 130–133, 135, 138–142, 144–151, 155, 160–163
- Bencao Pinhui Yaouxu Ji* 本草品匯經要續集 („*Žádané pokračování kompilací rostlinopisného kánonu*“) 118
- Bencao Qiuzhen* 本草求真 („*Užitečný a praktický rostlinopis*“) 119
- bér vlašský (*Setaria italica*) 粟, 稷 17, 25, 115, 164
- binominální nomenklatura, též binomická 10, 51, 59–62, 65, 71, 72, 75–77, 79, 81, 82, 112, 114, 115, 119, 124, 159, 161
- botanika 3, 47, 50, 63, 68, 70, 76, 87, 98, 107, 111, 112, 125, 128
- brambory (*Solanum tuberosum*) 土豆 19, 115

Brassica (rod) 芸薹属 3, 13-15, 27, 30, 33, 34, 60, 77, 78, 80, 90, 99, 100, 106, 109, 121, 137, 150, 159

Carl Linnaeus, též Linné 51, 58-62, 64, 65, 71, 76, 77, 92, 107, 124, 159

cash crops, též ekonomicky výhodné plodiny 139, 151

celer (*Apium graveolens*) 芹菜 31, 33, 115

Classes Plantarum 59

Clavis Medica ad Chinarum Doctrinam de Pulsibus 69

Ctext 10, 31, 32, 78, 150

Cultural Keystone Species (CKS) 43, 44

čínské zelí (*Brassica rapa*, var. *chinensis*) 菘菜, (小)白菜 25, 30, 33, 90, 99, 102, 137, 150, 164

čínský rostlinopisný kánon 20, 78, 120, 124, 136

De Causis Plantarum 50

De Historia Stirpium Commentarii Insignes 56, 57

De Materia Medica 52

determinativ (radikál) 32, 74, 75, 82, 85, 86

digital humanities 3, 19, 158

domestikace plodin 15

Dongguan Hanji 东观汉记 (Hanské záznamy z Východního letohrádku) 85

dynastie Han 16, 17, 64, 65, 74, 86, 88, 131, 138, 148, 160

dynastie Ming 18, 24, 68, 135, 139, 140, 142, 143, 145, 146, 154, 162

dynastie Qing 78, 110, 135, 138, 141, 142, 146, 156

Emil Bretschneider 118

Encyklopedie 52, 64, 65, 71, 79-89, 92, 101, 118-120, 128, 129, 139, 160-162

Epidemie 20, 37, 137

Erya 尔雅 (*Pravý vzor*)

Eskulentní hnutí, též Eskulentisté 18, 23, 24, 37, 106, 123, 132, 135-157

etnobotanika 3, 11, 19, 20, 36, 38-44, 54, 158, 159

etnografie 28, 38, 113, 128

etno-taxonomie 74, 114

eurasijské kulturní kontinuum, též eurasijské lesostepní kulturní kontinuum 12, 45

eurocentrismus 11, 18-20, 43, 77, 98, 128, 159

exotismus 38, 43, 44, 48

Fangyan 方言 (*Místní slova*) 81, 83, 93, 99, 129, 160, 161

fazole adzuki (*Vigna angularis*) 红豆 115

Flora Lapponica 60

- Flora Sinensis* 69, 123
- Flore française* 60
- food studies 3, 19
- Fundamenta botanica* 59
- Fundamentálie čínského rostlinopisu 21, 22, 78, 127-135, 160
- Genera Plantarum* 59
- Gerda Rossel 41, 42, 44
- gewu 格物 („poznání a zkoumání všech živých věcí“) 127, 129, 160–163
- gezhi 格致 („studium všeho/vševědění“) 127, 129, 160–163
- green deal 20, 47
- Gu Yewang 顾野王 83
- Gujin Tushu Jicheng* 古今图书集成 („Souhrnný přehled knih starých i současných“) 118
- Herbalisté 50–54, 58, 62, 64, 87
- Herbarum Eicones ad naturae imitationem, Contrafayt Kreuterbuch* 54
- Herbarz: ginak Bylinář welmi vžitečný a figûrami pieknymi y zřetedlnymi podlé praweho a yako ziwého zrostu bylin ozdoben y také mnogymi a zkussenymi lékarstwijmi rozhognieny gessto takowy nikdá w ziádnem yazyku prwé wydán nebyl* 57, 58
- Herbář aneb Bylinář, Commentarrii in sex libros Pedacii Dioscoridis* 56
- Hieronymus Bock 55
- Hildegarda z Bingenu 53, 54
- Historia Plantarum* 50, 51
- hladomor 16, 20, 24, 37, 47, 66-68, 95, 105, 106, 132–157, 162, 163, 165
- hladomorné manuály, též hladomorová literatura 3, 20, 32, 25, 29, 37, 48, 66, 73, 76, 105, 125, 131, 132–165
- hladomorové diskurzivní markery 20, 24, 163
- hlávkové zeli (*Brassica oleracea* var. capitata) 甘蓝, či 卷心菜 14, 27, 60, 115
- hmotnostní spektrometrie 13
- Hou Han Shu* 后汉书 (*Kronika pozdních Hanů*) 86
- Huangzheng Yaolan* 荒政要览 („Nutné poohlédnutí se za vládní politikou proti hladomoru“) 106, 132, 139–157, 161-165
- Charles Gustavus Eckeberg 124
- Chen Yuanlong 陈元龙 127
- ICN – International Code of Nomenclature for algae, fungi and plants 62
- Ideologie 3, 6, 11, 16, 17, 21, 40, 66, 68, 69, 72, 79, 86, 112, 113, 131, 138, 140, 143, 144, 147–149, 151, 152, 154, 155, 162, 163

inter-cropping 151

intervence 24, 155, 162, 163

ječmen setý (*Hordeum vulgare*) 麦 17

Ji Han 嵇含 98, 99

Jia Ming 贾铭 104

Jia Sixie 贾思勰 100–102

Jingui Yaolie 金匱要略 („Základní lékařské předpisy ze zlatého kabinetu“) 87, 88, 104

Jiuhuang Bencao 救荒本草 („Rostlinopis hladomorové pomoci“) 20, 23, 105, 106, 132, 138–157, 160–165

Johann Schreck 123

John Edkins 114

John Lindley 114

John W. Harschberger 38

Joseph Needham, též Needhamovci 21, 23, 97, 103, 132, 133, 136, 139, 140, 142, 149

junzi 君子, též ideál konfuciánského vzdělance 129

Kangxi Zidian 康熙字典 (*Slovník éry Kangxi*) 85, 86, 117, 156

Kaozheng Xue („Škola zkoušení důkazů“) 125

Konfucianismus 17, 66, 79, 131, 137, 147

konopí (*Cannabis sativa*) 麻 17, 74, 151

Kreutterbuch 55

krize, též katastrofy 16, 19, 20, 21, 32, 37, 39, 106, 110, 132, 133, 135–137, 141, 143, 145, 148, 149, 155, 158, 162, 164, 165

kulturní význam plodin 20, 41, 44

legitimita vlády 17, 43, 68, 73, 88, 104, 137, 139, 141, 143, 146, 147–149, 152, 154, 162

Leonhart Fuchs 56, 71

Li Shanlan 李善澜 114

Li Shizhen 李时珍 73, 89, 91–97, 102, 106, 107, 109, 110, 113, 117–120, 123, 125, 130, 139, 146, 160

Liexian Zhuan 列仙传 („Životy nesmrtelných“) 153

listová hořčice (*Brassica juncea*) 芥菜 115

magicismus 11, 43, 44, 48, 137

makro- a mikrobotanické zbytky rostlin 13

malá doba ledová 143

Mandát Nebes 67, 145, 161–163

Martino Martini 123

materia medica 23, 52, 53, 56, 64, 92, 117, 119, 120, 130, 161

materiální artefakt 36

Methodi herbariae libri tres 58, 59

Michael Piotr Boym 69, 123

mikrodějiny, též malé dějiny, dějiny
všedních věcí, *Alltaggeschichte*, *Histoire du
quotidien* 19, 158
mono-cropping 151
multidisciplinarita 3, 11, 16–18, 20, 29, 36,
113, 158
mungo fazole (*Vigna radiata*) 绿豆 115
Nancy Turner 43, 44, 48
Nanfang Caomu Zhuang 南方草木状 („*O
stavu květeny jihu*“) 73, 89, 97–99, 131
Naturalis Historia 52
Naturalista 50, 53, 58, 62, 64, 123
Neúroda 47, 143
Ni Zhumo 倪朱谟 118
Orientalismus 45
Otto Brunfels 54
pažitka čínská (*Allium tuberosum*) 韭菜
115
Pedanius Dioscorides 3, 46, 52
pekingské zelí (*Brassica rapa*, var.
pekinensis) 大白菜 25, 27, 115
Peter Osbeck 124
Philosophia Botanica 59
Pierre Le Chéron d’Incaerville 124
Pietro Andrea Mattioli, též Petr Ondřej
Matthioli 107, 109
Plantarum historia succulentarum 60
Plinius Starší 3, 46, 52
Prevence 24, 28, 86, 138, 141, 146, 151–
153, 155, 157, 162, 163
proso seté (*Panicum miliaceum*) 黍 17, 25,
164
přírodní katastrofy 19, 37, 66, 67, 68, 135,
141, 143, 146–148
pseudoobiloviny 25, 140, 164
pšenice setá (*Triticum aestivum*) 小麦 17
Ptačí medicína, Physica 53
Qimin Yaoshu 齐民要术 („*Umění potřebná
pro zachování lidu*“) 25, 29–32, 34, 35, 99–
103, 106, 131, 137, 140, 153, 155, 156, 159,
161, 163, 165
Qunfang Pu 群芳谱 („*Pojednání
rostlinopisné*“) 117
Richard Evans Schultes 39
Robert Morrison 121
Rostlinopis 37, 73, 86–97, 130, 131
rýže (*Oryza sativa*) 米, 稻 17, 115
ředkev (*Raphanus sativus*) 萝卜, 莱菔, 芦
菔, 萝菔 25, 30, 33, 80, 121
Sancai Tuhui 三才图绘 („*Obrazárna Nebes,
Země a Člověka*“) 117

- Science and Civilisation in China* 21, 22, 78, 133, 138, 140, 151
- sezam (*Sesamum indicum*) 芝麻 17
- Shennong Bencao Jing* 神农本草经 (*Rostlinopis Božského rolníka*) 16, 17, 64, 72, 86, 88, 117, 159, 161
- Shi Xue 实学 („Škola praxe“) 125
- Shijing* 诗经 (*Knihy Písni*) 137, 149
- Shuowen Jiezi* 说文解字 (*Výklad sinogramů*) 82, 86, 129, 150, 156, 161
- Siku Quanshu* 四库全书 (*Čtyři skladiště plná knih*) 78
- Simin Yueling* 四民月令 („Měsíční předpisy pro čtyři kategorie lidu“) 131
- Sinotibetánské 16
- Sója (*Glycine max*) 菽, 大豆 17
- Species Plantarum* 60
- Specimen medicinae Sinicae* 69
- staple, též hlavní složka potravy 17, 19, 151
- starověké Řecko a Řím 3, 46, 49–52, 65, 77, 80, 109
- Su Dongpo 苏东坡 153
- Su Jing 苏敬 89, 90, 91
- subsistenční krize, viz hladomor
- Systema Naturae* 59, 60
- špenát (*Spinacia oleracea*) 菠菜 115
- Tadeáš Hájek z Hájku 57
- Taiping Yulan* 太平御览 („Císařský výběr éry Taiping“) 84
- Tang Shenwei 唐慎微 91, 99, 118
- Tao Hongjing 陶弘景 88, 94, 95, 118
- taro (*Colocasia esculenta*) 芋头 25, 152, 164
- taxonomie 60, 61, 74, 113, 114, 116
- tekutinová chromatografie 13
- Theofrastus z Eresu 50–52, 56, 65, 71, 76
- Théorie élémentaire de la botanique* 61
- Tom Hoogervorst 42
- Velký skok vpřed 大跃进 68
- vodnice (*Brassica rapa*, var. *rapa*) 芜菁, či 蔓菁 14, 25, 30, 33, 34, 58, 59, 77, 83, 84, 86, 91, 93–95, 97, 101, 102, 104, 105, 107, 109, 150, 159, 164
- Wang Qi 王圻 117
- Wang Siyi 王思義 117
- Wang Xiangjin 王象晉 117
- wu gu* 五谷 (pět zrn) 17, 32, 151
- Wu Qijun 吴其濬 125

Xinxiu Bencao 新修本草 („Revidovaný rostlinopis“) 89, 90, 130, 161

Xu Shen 许慎 74, 82

yam (*Dioscorea*) 山药 25, 106, 164

Yang Xiong 扬雄 81, 93

Yinshan Zhengyao 饮膳正要 („Potřeby stravy a pitiva“) 26, 102–104, 131, 140, 161

Yinshi Xuzhi 饮食须知 („Důležité poznatky o stravě“) 26, 104, 140

Yupian 玉篇 (*Kniha z nefritu*) 83, 129, 161

Yu Ruwei 俞汝为 106, 139, 142, 143, 149–153, 155, 165

záplavy 143, 148

zelný trojúhelník 15

Zhang Zhongjing 张仲景 87

Zhenglei Bencao 证类本草 („Prověřené kategorie rostlinopisu“) 91, 99, 117, 130, 161

zhengming 正名 (náprava jmen) 79, 80, 119, 127, 129, 160

Zhiwu Ming Shitu Kao 植物名实图考 („Studium skutečných vyobrazení a živočišných jmen“) 125

Zhiwuxue 植物学 (botanika) 11, 113, 124, 160

Zhou Li 周礼 (*Zhouské obřady*) 146, 156

Zhu Su 朱橚 105, 132, 138, 141, 145

12 PUBLIKAČNÍ A ODBORNÁ ČINNOST AUTORKY

12.1 Konferenční příspěvky

“Gourmets in the Land of Famine“: Food Preserving Practices in the Contemporary North Eurasia. Asian Foods, Brno & Praha 2023 (hostující přednáška).

Ranné kvašené nápoje ve východní Asii. Chemie piva, Olomouc 2023 (hostující přednáška).

Možnosti využití multidisciplinárních metod k mapování historie kulturních plodin: případ čínské Brassica rapy. Interdisciplinární doktorandská conference UP, Olomouc 2022.

Famine Relief Manuals as a Means of Crisis Management: Plants Between Pragmatism and Ideology. Final Sinophone Conference – What is Hua? Olomouc 2022.

Combined Archaeobotanical and Linguistic evidence does not support the early domestication of Brassica rapa varieties. Workshop for Central Asian Archaeology, Max Planck Institute for Geoanthropology, Jena 2022.

Exploring Culturally-Determined Approaches to the Introduction and Subsequent Domestication of Novel Plants: The Case of Chinese Brassica rapa. 19th Conference of the International Workgroup for Palaeoethnobotany, České Budějovice 2022.

Famine Relief Manuals as a Means of Crisis Management: Introducing a Continuous yet Under Researched Genre in Chinese Botanical Science. ACAS, Olomouc 2021

Mapping the Origin and Significance of Selected Brassica Genus Plants in the Euro-Asian Steppe Continuum. Workshop on Botanical Knowledge of Food Plants in Middle and Late Imperial China, Max Planck Institute for the History of Science, Berlin 2021.

Approaches to Studying the Chinese Scientific Canon: Surveying the History of Plants and their Voice in Histories. ACAS, Olomouc 2020.

Cabbage Pickling Practices and Vessels in the Euro-Asian Steppe Continuum. ACAS, Olomouc 2019.

Chinese Cabbage Returns to Europe: Plant Multiculturalization (konferenční poster). EACS, Glasgow 2018
https://www.researchgate.net/publication/327307994_Chinese_Cabbage_Returns_to_Europe_Plant_Multiculturalization.

Ethnobotanical data collection and cultural plants dispersal. Sinophone Borderlands Data Collection & Management Workshop, Olomouc 2018.

12.2 Publikační činnost

ŠAMAJOVÁ, Kateřina, Ondřej KUČERA, Dan FLATÝNEK, a Vladimír MATLACH. 2016. Autenticita kung-paa v českém prostředí – data-mining jídla. *Nový Orient: časopis společnosti pro kulturní styky s orientem* (3): 52–57.

KUČERA, Ondřej, Kateřina ŠAMAJOVÁ, Renata ČIŽMÁROVÁ, a Dan FALTÝNEK. 2018. *On the Origin of Chinese Cabbage* (Pre-print). dostupné z: https://www.researchgate.net/publication/327311444_On_the_Origin_of_Chinese_Cabbage.

KUČERA, Ondřej, Kateřina ŠAMAJOVÁ, Renata ČIŽMÁROVÁ, Dan FALTÝNEK, a Hana OWSIANKOVÁ. 2018. Návrat čínské zeli do Evropy I.: O původu druhů. *Nový Orient: časopis společnosti pro kulturní styky s orientem* (2): 45–56.

ŠAMAJOVÁ, Kateřina a Michaela ZAHRADNÍKOVÁ. 2022. Key Factors in the successful implementation of Chinese language courses in upper secondary schools: a case study from the Czech Republic. *The Language Learning Journal*. <https://doi.org/10.1080/09571736.2021.2023611>.

ŠAMAJOVÁ, Kateřina. 2023. Famine Relief Manuals as a Means of Crisis Management: Plants Between Pragmatism and Ideology. In *Olomouc Asian Studies II – Continuity and Change* (přijato).

ŠAMAJOVÁ, Kateřina, Renata Čižmárová, a Ondřej Kučera. 2023a. An Analysis of Food Preserving Practices in the Contemporary North Eurasian Blogosphere. In *Sinophone Reader* (v recenzním řízení).

ŠAMAJOVÁ, Kateřina, Renata Čižmárová, Ondřej Kučera, a Lukáš Kučera. 2023b. Combined Archaeobotanical and Linguistic evidence does not support the early domestication of *Brassica rapa* varieties. *Vegetation History and Archaeobotany* (v recenzním řízení).

12.3 Projekty a výzkumné aktivity

2017 grant IGA „Vnímání Asie skrz její kulturní artefakty“ (IGA_FF_2017_018)

2018 projekt Sinofonní příhraničí – Interakce na okraji (rešeršní činnost, odborné jazykové služby) (reg. č. CZ.02.1.01/0.0/0.0/16_019/0000791)

2018 Noc vědců „O původu zeli“, workshop „Výroba kimchi“

2019 grant IGA (spoluřešitel) „Mapování komplexity jazyků východní a jihovýchodní Asie“ (IGA_FF_2019_035)

2019 Noc vědců „Zelná planeta“ – workshop a přednáška

2019 Výzkumný pobyt v Shaanxi Normal University, Center for Northwestern Ethnic Studies

2020 grant IGA (spoluřešitel) „Rozhraní asijských kultur a společností“ (IGA_FF_2020_035)

2021 grant IGA (spoluřešitel) „Proměny asijských kultur a společností v čase a prostoru“ (IGA_FF_2021_028)

2021 grant TAČR (spoluřešitel) „Čínský jazyk na gymnáziích a středních školách“ (reg. č. TL02000557)

2021 Noc vědců „Kimči a jiná nakládaná zelenina v čase a prostoru“ – workshop

2021 Univerzita 3. věku „Čínská kuchyně“ – přednáška a praktický workshop

2022 projekt Sinofonní příhraničí – Interakce na okraji (junior researcher, leader WP Civilisation Crisis and its Management) (reg. č. CZ.02.1.01/0.0/0.0/16_019/0000791)

2022 grant DSCG „Igraček“ (individuální řešitel) *Developing New Transdisciplinary Approaches for Tracing the Origin of Brassica rapa var. Chinensis* (reg. č. DSGC-2021-0168)

2022 Max Planck Institute for Geoanthropology – Workshop for Central Asian Archaeology

2022 Kew Botanic Gardens, London – botanical drawing course

12.4 Odborná pedagogická činnost

ASH/CIN1 Čínština 1,

ASH/CIN2 Čínština 2,

ASH/CIN3 Čínština 3

ASH/CIN4 Čínština 4

ASH/XSX Sociokulturní praktikum,

ASH/PRX Praxe,

DAS/PRX3 Praxe 3: Pedagogická praxe

DAS/AKE Akademická angličtina pro asijská studia

DAS/SPOK2 Odborný seminář čínských studií (Úvod do antropologie jídla)

ASH/PBL1, PBH1, PBJ1 Přednáškový blok – historie a sociální vědy/jazykověda/literatura

DAS/BT, MT Tutoring

DAS/EZ Elektronické informační zdroje

DAS/BC2 Diplomový seminář 2: Bakalářská práce

DAS/BC3 Diplomový seminář 2: Bakalářská práce

DAS/ETBO Čínská etnobotanika

DAS/AKE2 Akademická angličtina pro asijská studia 2

DAS/KVAS Fermentované potraviny ve východní Asii: teorie a praxe v historii i současnosti

12.5 Školitelská a oponentská činnost

Oponentury VŠKP

ČÁROVÁ, Kateřina: *Korejské stolování – jídlo, etiketa a zvyky*

FILLOVÁ, Alexandra: *Lexikologická analýza čínštiny: Užité plodiny Severnej Číny*

FRYDRYCH, Radim: *Čínské čtyřznakové idiomy s ustálenou strukturou*

HANSGUTOVÁ, Ivana: *Komparace a strukturální analýza turistických průvodců Číny*

HAŠKOVÁ, Lukrécia Sarah: *Analýza zákazu dovozu plastového odpadu do Číny*

HOLLESCH, Pavel: *Etymologický a lexikologický rozbor čínských názvů ovoce třech genových center*

KRAUSOVÁ, Aneta: *Tradiční pokrývky hlav etnických menšin na čínském území v provinciích Yunnan, Guizhou a Guangxi a analýza jejich podobnosti*

KUČEROVÁ, Natálie: *Čínské čtyřznakové konstrukce*

NORRIS, Monika Maria: *Využití zvířat v čínské medicíně*

PODHOROVÁ, Pavla: *Lexikologická analýza čínštiny: Evropští savci*

STEJSKALOVÁ, Eva: *Analýza lexikálních výpůjček vybraných epizod čínského seriálu sitkomu (Jia you er-nü)*

ŠANDALOVÁ, Martina: *Lexikologická analýza čínštiny: Italská kuchyně*

ŠLAJOVÁ, Anna: *Významové odlišnosti při překladu terminologie tradiční čínské medicíny do českého jazyka*

TRČÁLKOVÁ, Leona: *Příčiny, řešení a následky hladomoru v Severní Koreji*

WEISOVÁ, Karla: *Chinglish: Analýza chyb*

ZAVADILOVÁ, Klára: *Koronavirová krize v online diskurzu vybraných sociálních sítí*

Vedení VŠKP

BABKOVÁ, Kateřina: *Čínská kuchyně jako lék – historická a současná perspektiva*

BREUEROVÁ, Natálie: *Hollywoodská anabáze v pevninské Číně*

DEMIŠ, Ondřej: *Konzumace hmyzu v čínské kuchyni*

DOLINAJOVÁ, Kristína: *Porovnanie kultúrnych vplyvov na anglické a čínské idiomy*

JANČÁLEK, Štěpán: *Ředkev setá a její využití v současné Číně*

KOUDELKOVÁ, Kateřina: *Zkoumání míry podobnosti kuchyní euroasijského kontinua*

KUBICOVÁ, Karolína: *Zkoumání kulturního významu taro (Colocasia esculenta) na Taiwanu a v jihovýchodní Asii*

KUBIČINOVÁ, Natálie: *Fundamentálie čínské fytoterapie – komparativní analýza čínských bylinných směsí*

LEHOCKÁ, Katarína: *Potraviny s vysokým obsahom bielkovín ako prevencia proti hladu v Číne*

MATĚJŮ, Jan: *Mukbang v Číně – fenomén virtuální gastronomie a jeho prezentace v digitální sféře*

NĚMCOVÁ, Lucie: *Zkoumání receptů v digitálním prostoru Číny, USA a České republiky*

SMEKALOVÁ, Martina: *Mapování popularity kávy na Taiwanu*